VUCI

Milutin Cihlar Nehajev

PRVI DIO

I

Prvih dana mjeseca lipnja g. 1514. ljubljanski je biskupski dvor oživio nenavadnim životom. Potvrdili se glasi da će prije polovice mjeseca u Ljubljani stići sam cesar Maksimilijan, da bude bliže četama koje su se utaborile kraj Gorice i odatle upadale na mletačko zemljište. Vojna traje već od zime i cesarske su čete imale lijepih uspjeha; ali Maksimilijan traži više, hoće Vicenzu i Veronu; cesar je željan slavlja, sit maloga rata, pak je radi toga i svojim vojskovođom četa u Friulanskoj namjestio Krištofora Frankopana, kneza krčkog, senjskog i modruškog imenovavši ga vrhovnim upraviteljem Kraša. Maksimilijan voli nagle i blještave uspjehe, premda ga je majka rodila više pjesnikom nego vojnikom; čarkanja s Mlečanima zavlače mu se predugo pa vjeruje da će svojim dolaskom uskoriti odlučnu pobjedu. Ljubljanskim vojničkim i crkvenim poglavarima cesarov je posjet zadao važnih briga; treba dostojno smjestiti njegovo veličanstvo i pratnju, brinuti se za prehranu ljudi i konja. U biskupski dvor stadoše stizati golemi kovčezi suda i ruha; biskupov je majordomus (1) imao pune ruke posla.

U kakvu sjaju putuje cesar i kako će biti teško zadovoljiti istom njega, vidjelo se već sada kad je pred tri dana, da izvrši posljednje pripreme za doček cesarov, stigao u Ljubljanu uzoriti gospodin Matej Lang, plemić od Wellenburga, kardinal i biskup krški, glavar diplomatske kancelarije i prvi doglavnik cesarov. I biskup i kanonici čudom su se začudili kad je sa gospodinom kardinalom ujahala u dvor čitava četa vitezova na sjajno opremljenim konjima i u ruhu koje bi priličilo najbližoj pratnji vladarevoj. Bilo je tuđe

---

1 *Majordomus,* nadstojnik dvora

pedesetak plemića u najskupocjenijim odorama, kao za pir, čitava četa literata i pisara, ljudi od pera i duha, glazbenika, crtača i lakrdijaša, a napokon i četiri kočije sa gospođama. Ljubljana je obično pusta, u cijelom gradu nema ni pola stotine pravoga puka; otkad su se turske čete, prodirući iz Like, znale javiti kod Brežica i Metlike, svijet se preplašio i u gradu su ostali samo oni koje je na to silila služba. No sad je i okolišno plemstvo listom navrvjelo u Ljubljanu da se pokloni cesaru; pa tako je inače mrtvi i strogi grad sasvim izmijenio svoje lice. Od same gospodarske služinčadi napuni se ulica, a šarena četa kardinalova pobuni sasvim mir mrkog i turobnog doma ljubljanskog crkvenog poglavice. Gospodin kardinal, odmorivši se, odmah naredi da ga čitava njegova svita prati na ophodu gradom; i Ljubljančani, navikli jedino na patrole zlo hranjenih i lošije obučenih vojnika, mogli su zbilja naslutiti što znači sjaj dvora kad već kancelar cesarov imade ovako blistavo dvorjanstvo. Izjahali su u baršunu i biserju, s nakitom kojemu nije bio vičan grad ureda, vojnika i svećenika; gostili se rastrošno i bučno, glazba je pratila razgovor kod ručka; kod biskupskog stola orile se pjesme i bacale dosjetke o kojima su kanonici u potaji šaputali da se nimalo ne slažu sa dostojanstvom čelosjedećega kardinala. Mladi se popovi po sakristijama upuštali u žestoke dispute(2) o tom kako ovaj presvjetski nastup njegove uzoritosti nije nipošto u skladu sa propisima evanđeoskoga siromaštva. Znalo se koliko su to i u Augsburgu zamjerali kardinalu mladi svećenici, okupljajući se na prosvjede koji bi mogli zaprijetiti raskolom u samoj crkvi. Ali gospodin kardinal Lang nije priznavao ni trunka od zahtjeva nove i strože struje, kao što nije priznao uopće ničega izvan volje svoje, možda i cesarove. Na dvoru je svemoćan — i živi i postupa onako kako mu zapovijeda njegova gospodska i gospo-dujuća priroda. Bilo je na dvoru velmoža što su se rugali nedavno poviteženom plemiću koji je tek milošću carevom patricijat zamijenio plemićkim grbom. No nije šta reći - kardinal zbilja umije živjeti gospodski i najgospodskije. Na svojim putovanjima u Fer-raru, Milan i Rim još se više priučio sjaju i rasipnosti; govorkalo se da se pred svijetom hoće držati kao „drugi car", a svi lihvari od Nurnberga i Augsburga do Mletaka poznavali su nezasitnost kar-

2 *Disput,* rasprava

dinalove mošnje. Nije bio samo prvi savjetnik nego i prvi drug i prijatelj cesarov; njegove moći bojali su se i oni koji su ga gledali s visoka radi niska roda. Taj nedostiživi u svojoj moći dostojanstvenik smio je, prezirući sve, živjeti i uživati kako i što je htio. Njegov se um ne da nadomjestiti u državnim poslima - to je priznavao svatko — a cesar, i sam nepažljiv i lakouman u stvarima novca, voli prvog dvorjanina koji svojim raskošnim gozbama podupiranjem umjetnika i humanista, priređivanjem turnira i trionfa ugađa najživljoj strasti cesarovoj. Matej Lang nesumnjivo je prvi čovjek u carstvu koje se doduše nije prodičilo slavom rata, ali je sve sjajnije po vezama rodbinskim i diplomatskim. Gospodin kardinal razumije se najbolje u dvorske igre i državničke spletke - tko da se opre čovjeku od kojega zavisi milost i nemilost cesarova, mir i rat s dvorom?

Pa tako i sva šaputanja u Ljubljani nisu prelazila uskih granica svećeničkih ćelijica i skromnih domova ono malo građana obrtnika. Na kraj kraja nitko i nije mogao smatrati Mateja Langa crkovnjakom a pogotovu ne teologom. Sin patricijske porodice u Augsburgu razumio je svoje vrijeme; sav ugreznuo u ono humanističko oduševljenje koje su zaštićivali pape, podigao se do najviših crkvenih i državnih časti samo svojim svjetskim duhom i diplomatskim darom. Od pisara cesarske tajne kancelarije postao je u malo godina plemićem, biskupom, kardinalom - služio je cesaru u najzapletenijim pregovorima, pleo niti s Francuskom i s papom, rovao i napola vladao na sjeveru Italije, vojevao i mirio se sa Sinjorijom mletačkom, ulagivao se i zapovijedao, kupovao duše i varao vijeća; sve s jednim ciljem da proširi granice carstva do praga Venecije a možda i dalje. Obitelj je kardinalova ugledna i bogata; cesar ga pomaže ogromnim darima, gomilajući za nj dohotke crkvenih i svjetskih imanja. Istina, sve to guta rasipnost kojoj nema mjere. Kardinal u svojoj okolini kao da hoće oživiti običaje Leona X. i Aleksandra VI. — njegov je stol vazda spremljen za ljude duha i moći, njegovi dragulji i zlatnina imadu bajoslovan glas i u istom onom Augsburgu koji je glasovit sa svojih zlatara. Prsten i križ njegov umjetnine su neizrecive vrijednosti; u njegovoj su plaći najbolji drvoresci Njemačke; kupuje stare rukopise, voli stihove i umne riječi, drži oko sebe i skupo nagrađuje čitav dvor veseljaka i lakrdijaša, ulizica i umjetnika. U što vjeruje? Vjeruje valjda najviše u sebe samog. Nije bila nikakva tajna da je u skupu

svećenstva jednom oštro napao na moraliste koji su mu spočitavali da u političkim stvarima ne poštuje savjesti. „Kakva savjest?" zapitao je prezirno, planuvši svojim prodirnim očima. Njegova lukavstva bojali su se i najprepredeniji protivnici. Ni Sinjorija nije ga umjela zavesti svojim zakučastim frazama ibis redibis(3. U Milanu i u Rimu jednako su poštivali vještinu ovog patricijskog potomka kojega je cesar slušao u svemu, kao što su se i trudili da ugađaju kardinalovim slavohlepnim žudnjama zadobiju njegovu sklonost i darujući kardinala osiguraju sebi prijateljstvo Maksimilijanovo. U Njemačkoj, a i u Italiji, mnogi su vjerovali da bi Matej Lang mogao doći i do najviše časti u crkvi. Ali bijaše i zlogukih proroka koji su sumnjivo motrili svu ovu „pogansku" raskoš i cesara smatrali slabićem koji se dade voditi od nadutog skorojevića. Ovi se bojahu za budućnost - no u ovaj čas Matej Lang je na vrhuncu svoje moći i njegova se riječ pobožno sluša kad, sav zažaren, sipa svoje dosjetke kod bogatog stola, i kad, sav zamišljen, govori u pero svojim pisarima.

Tako i sada, literat Jakob sa strahom čeka na riječ svoga gospodara. Literat Jakob brine se uvijek da svakoga jutra za vremena upozna dobru ili zlu volju gospodina poglavara cesarske kancelarije. U biskupskom dvoru znade se od jučer da se je nešto dogodilo što je kardinala odaljilo od njegova veselog stola. Prekjučer je, usred noći, banuvši zakucao glasnik na vrata biskupskog dvora i tražio da ga smjesta puste k njegovoj uzoritosti. Pisma su glasnikova bila ispravna; šalje ga gospodin Ivan barun Augsburški iz tabora cesarske vojske. Nitko u dvoru ne može pogoditi što li je glasnik dojavio kardinalu koji ga je odmah u noći primio; no od jučer biskupski je dvor utihnuo. Njegova se uzoritost nije ni makla iz svojih odaja, a pratnja se razišla kud kamo. Uz kardinala ostali su samo pisari, nu i od njih jedini je literat Jakob imao pristupa u radnu sobu kardinalovu. Što se je moglo dogoditi? Da se nije što ponesrećilo vojsci? Da nisu iznebuha Mlečani ponudili mir? U tamnim hodnicima dvora nagađa se koješta; ali kardinal je preveliki gospodin i ima svojih tajni kojih ne kazuje nikome. Samo je

---

3 *Ibis redibis...,* početak poznate izreke delfijske proročice Pitije; značenje je dvosmisleno obzirom na razmještaj zareza: Ići ćeš i vratit ćeš se i nikada nećeš poginuti u ratu! - ili - Ići ćeš, nećeš se vratiti nikada, poginut ćeš u ratu!

jučer dao oglasiti da svaki čas može u Ljubljanu stići njegova sestra, grofica Apolonija Frankopanka, žena grofa Krištofora, i naložio da za nju spreme sobe.

Jutros kardinal je pribivao ranoj misi i sad već od sedme ure radi s gospodinom Jakobom. U crvenoj odaji s brokatnim tapetima na stijenama koje su prerušene upravo za gospodina kardinala, literat sjedi do širokog prostranog stola i hvata perom riječi koje mu na mahove govori kardinal. Posao ne ide pravo od ruke; kardinal se često ustavlja u udupku prozora, pod sve jačim trakama sunca lipanjskog jutra; zamišljen je i zaboravlja na prekinutu izreku. Na njem je crvena svilena halja koja seže nešto preko koljena i svećenička četverouglasta kapa - sav mu je ures u prstenju koje se načas zasja u suncu prejakim blijeskom. Stasa je srednjeg, pače nevisokog, ali izraz samoga njegova lica kao da ga uzdiže za čitavu glavu. Dva siva, oštra, rekao bi grabilička oka vire pod gustim, u sredini gotovo sasvim sraštenim obrvama. Kosa nema sjedina; obraz je mladenački ali ne bjeloputan; krupan nos ima na pregibu kod očiju čvrsto izdjelano sedlo, a nosnice su široke i ćutljive. Nad stisnutim, uvijek nešto porugljivo naškubljenim usnicama porasli su podstriženi brčići, a podbradak je muškarački rezan u dvije pole, sa kožom od brijanja hrapavom. Ispod kape kraj ušiju vire uvojci crne kose - te samo brazde ispod očiju i pod uhom kazuju da je taj čovjek, još tako svjež u čitavom svom obličju, mnogo doživio i proživio. Hoda naglo i sigurno, kao da hoće utisnuti stopalo u drvo poda, ruku mirno spuštenih; lice gleda u svijet kao da zapovijeda i bez riječi.

Pisar pozna naviku svoga gospodara i strpljivo čeka kad će kardinal nastaviti ovo, već treće pismo. Ni u jednoj od napisanih poruka još nema ničega po čem bi se moglo saznati što je kardinala prisililo da jučer sebi uskrati svaku zabavu. Stanka je ovaj put duga. Kardinal je stao kraj prozora i zagledao se nekud iza krova nižih suprotnih kuća, kao da je i zaboravio na čovjeka pokraj sebe. Časi prolaze, ura na crkvi izbija lijeno i škripeći osam sati. Sa ulice začuje se buka.

- Neka Johan pogleda dolje šta je. Sakupljaju se ljudi.

Literat Jakob pođe da izvrši nalog i vrati se za tren.

- Nosiljka je. S pratnjom. Mislim da ulazi gospoda grofica.

- Ah, ona je! — šapne kardinal. - Kasnije ćemo dalje, Jakobe, okrene se zatim k pisaru i mahne rukom. Dok još Jakob nije ni

sabrao svoja pera, otvori vrata mladić u plemićkoj nošnji, a u sobu više uleti nego ude gospoda, stasita crnka, u putnom plaštu, živahna i brza.

- Zdravo, šurjače dragi! Je li, meni se niste nadali!

- O, Đakobina, poštovana rođako moja - i kardinal se nakloni poput pravoga dvorjanina, ljubeći ruku gospođi.

- Skočila sam odmah k vama. Apolonija će morati leći, strašno ju je izmorio put. Sva je slomljena od napora i žalosti.

- Idemo odmah k njoj. Potrebno je da govorim s njom što prije. Svaki čas mogu da udu u grad prednje čete njegova veličanstva, pa neće biti kada.

- Kako? Zar dolazi cesar?

- Ah, da, ti i ne znaš. Dolazite iz Kranja, je li? Ali zaboga, čemu to!

Kardinal se malo uzrujao jer su se na vratima pojavila nova lica. U dugu crnu kutu odjeveni čovjek pomagao je ženi koja se mučno borila da ne klone od napora. Iza vrata koja su ostala otvorena, ustavile se dvije gospode, dok je čovjek u crnom, očito liječnik, nastojao da bolesnicu brižno dovede do prvog stolca.

- Ovo nije bilo nužno, premila moja gospodo sestro! - priskoči i kardinal da pomogne ženi. Dobro mi došla! Samo se odmori, odmori! Ah, bože moj!

Apolonija Frankopanka jedva smože da pruži bratu ruku i izljubi se s njim. Diše teško i ruke joj dršću. Đakobina, od plemena Dragišića, žena kardinalova brata Ivana, i liječnik brinu se oko nje i savjetuju da se najprije okrijepi snom, jer su putovali od rane zore. I kardinal je sada, kad ju je vidio ovako satrvenu, istoga mišljenja.

- Ne, ne - hoću da odmah govorim s tobom. Izdržat ću.

I najednom je zaliju suze.

- Ostavite me, ostavite nas nasamo. O, moj velikopoštovani gospodine brate, u kakvoj se tuzi moramo naći!

II

Kad su ostali sami, grofica se, proplakavši čas-dva, ipak malo smirila. Skinula je visoku njemačku kapu sa zlatnim pervazom u kojoj je bila doputovala i ogrtač od smeđeg pliša opšiven na rubovima tankim krznom. Bez kape, njeno se lice još ljupkije isticalo pod vijencem bjelkastoplavih uvojaka, sasvim svijetlih u obilnom suncu koje je ispunilo čitavoj sobu. To je lice bilo gotovo obraz djeteta - bjeloputno do prozirnosti, s nekoliko jedva vidnih žutih točkica na sljepočicama, okruglo i sitno, u svojoj bljedoći i sada sasvim mlado, djevojačko. Između brata i sestre na prvi pogled i nema sličnosti - samo su oči jednako bistre i odlučne kad se na njima pojavi sjena zamišljenosti. Apolonija popravi kosu rukom koja bi mogla biti ruka djeteta, i pogleda brata očima u kojima su se zrcalile sve muke iščekivanja.

—Još jedanput ti pozdrav, uzoriti gospodine brate. Put moj bio je težak, ali nisam smjela kasniti. Kakve nove glase imate ovdje?

—Slaba si, sestro, bilo bi bolje da se odmoriš najprije. Spre mljen je stan za te i za tvoje. Novo nema ništa ni zlo ni dobro, ali je zlo da se uzrujavaš.

—Ne, ne gledaj na mene. Još se nisam sasvim oporavila od bolesti, a sad i to noćno putovanje - no još više bih se trapila da ne mogu govoriti s tobom. Da li je tko došao iz tabora?

—Sve što znam rekao mi je čovjek, poslan od Ivana Augsbur-škog. Žalosno je, ali nije najgore.

Apolonija se ne uzmože svladati, premda se vidjelo kako se bori da ne pokaže svojih suza. S mukom makla se od stola i gotovo pala o vrat kardinalu.

— Brate, premili, dragi!

I opet je, srvana, klonula i zapala u tiho jecanje. Kardinal je stajao nad njom i trudio se da što spokojnijim riječima svrne razgovor od tužnih usklika na mirno tumačenje.

- Ne muči se uzalud, sestro. Treba sve dobro promisliti i udesiti što skoriju pomoć. Suze ne pomažu. Ti si preslaba za razgovor. Mogla si i pričekati — čemu putovati noću? Ležala si tjedne u Gorici, pa nije ni trebalo da se seliš u Kranj.
- On je htio.
- Ne valja gubiti sila. Zar ste putovali cijelu noć?
- Nismo. Morali smo prekinuti kod fratara u Loki.

Kardinal, čekajući dok sestra u ovoj sitnici razgovara zaboravi na plač, ostavi sestru i pošeće sobom.

- Dakle, poslušaj. Vijesti su neugodne, ali - napokon — u ratu se ne valja iznenađivati ničim. Razumio sam iz poruke glasnikove da nije teško ranjen. Ispod djetinjskih prstića Apolonijinih koji su se pružili na stol i sakrili oči pognute njezine glave, začuje se opet jecaj.

- Ovako ne možemo govoriti, sestro. Umiri se - rekne kardinal tvrde. Čuj me, ja sam jučer dosta razmišljao o svemu tome.

Napokon je grofica otrla suze i uspravila glavu. Brat je s njom govorio namjerno hladnije — bojao se njene mekoće i njene „slabosti ljubavne" s koje ju je znao koriti odavna. Volio ju je i žalio veoma, no sad kad je trebalo odlučiti, učiniti nešto - u njem se javio državnik koji razlaže i dokazuje, smišlja i računa bez obzira na to da li se ova teškoća tiče njemu toliko bliske sestre. Gotovo se ukočio u svojoj šetnji, samo da razgovoru dade smiren i razuman prizvuk.

-Ja dosad znadem samo to da je grof Krištofor pod Goricom ranjen i zarobljen od nekoga mletačkog kapetana ili proveditura, Vitturi mu je ime. Kad sam sve promislio, mogu ti reći, sestro, da se za muža ne boj. - Venecija neće učiniti nikakva zla momu rođaku i sinu Bernardina de Frangepanibus. Nadajmo se da tvoj gospodin muž nije teže ranjen; a po vijestima vidim da nije ni bilo veće bitke, nego se radi o zasjedi. I ako je ranjen, Mlečani imadu dobrih liječnika, boljih nego mi. Njegovat će ga. To je prvo. A drugo - ja sam odmah poslao čovjeka cesaru. Njegovo je veličanstvo već obaviješteno o svemu što se dogodilo. -

-Kako?

Kardinal stane.

- Dakako, zaboravio sam, Đakobina mi je rekla, vi ne znate. Cesar nije daleko od nas, svaki čas može sa pratnjom stići u Ljubljanu. Možda ću još danas, a najkasnije sutra potanko govoriti s cesarom. Zar te moj čovjek nije obavijestio o tom?

- Nije.

- Valjda ste se minuli na putu. Zasad je potrebno najprije da tajimo sve. Nevolja nije samo Frankopanova. Đakobina dakako

---

4 Proveditur, upravitelj, nadzornik

zna — moraš je uputiti da ne pripovijeda odviše. Živahna je i teško šuti. Ni tvoji najbliži ljudi ne smiju znati ništa.

- Kako ću onda doznati gdje je moj muž?

- Sad nema druge, treba čekati. On je sam kriv što moramo ovako. Moram ti ionako reći neke stvari koje me zabrinjuju. Tvoj gospodin muž imao je od cesara najveću vlast u vojsci. Cesar je znao koliko će straha zadati Veneciji. Gospodin Krištofor je vanredan ratnik - razumije se u svoj posao. Imao je i dosta četa. Nekoliko puta tukao je najbolju mletačku konjicu. Sve to mi znamo. Znamo da je bio došao do Udina, da je vojska vjerovala u njega, da je Sinjorija strepila. Poslali su protiv njega Savorgnana i Alviana, a ja znam vrijednost ove gospode. Gospodin Krištofor je prijetnja koja izazivlje. Ali tvoj muž — to ti moram otvoreno kazati - vodio je rat kao da ga ne vodi za cesara nego za sebe.

Grofica Apolonija htjede da prigovori, ali kardinal mahne rukom.

- Ne prekidaj. Znaš koliko ga cijenim. Kad si htjela poći za nj, nisam li stajao uza te i uz njega? U miru je uman, u ratu smion. Znamo, znamo! Ali je prenagao, preponosan, pregrub. Na dvor i ne šalje izvješća—za poruke se ne brine. Kad mu se je ono dogodila prošasta neprilika, pitali smo čemu je išao podsjedati Osoppo? Šta ga sili da uvijek četuje, a neće da samo zapovijeda po našim uputama? Zašto ratuje sam, uhada sam, traži opasnost? Vrhovni je vojskovođa na Krašu, a oblači se kao seljak da sam pronađe ulaz u mletačku tvrđavicu! Danas piše građanima svečana pisma i u ime cesarovo pozivlje ih na predaju, a sutra se poput uhode penje na litice da ih prevari zamkom koju bi mogao izvesti i zastavnik, bez pogibelji života za vođu. Uvijek čarkanja, uvijek ta nadmetanja, ta zalijetanja u šakački boj. Gospodin Krištofor je —

-Junak! Junak! - klikne najednom grofica i u lice joj navali sva krv. Ne govori tako o njem; vi ne razumijete njega, ja ga poznam!

Slabo žensko kao da je u tren zadobilo snagu. Kardinal se ne začudi provali strasnog čuvstva kod svoje sestre; on je te provale poznavao iz dana prije vjenčanja sestrina s Krstom i kao onda, i sad je po njima u njoj prepoznavao sebe samoga.

- Mir, sestro draga - nastavio je blaže - on jest junak i vitez najsmioniji, cesar zna to i poštuje. No shvati i razumij, ne misle tako svi. Vojnici su uvijek najzavidniji ljudi; kako da ti rečem? Na dvoru nisu zadovoljni što grof Krištofor ratuje na svoju ruku, po

svojim hirima — ove riječi kardinal naglasi jače - bez obzira na poruke koje mu se šalju, bez obzira na suradnju s onim ljudima koji su mu pridani kao savjetnici i suradnici. Moj svak je, oprosti da ti kažem, divlja krv! U četiri mjeseca tri rane! Nije ovo prvi put što se uzrujavamo radi njega. Ta nije li se prije nekoliko tjedana bio upustio u sasvim suvišan okršaj s venecijanskim predstražama; nije li, ako i ne jako ranjen, jedva iznesen živ iz boja? A čem je trebalo da onako okrutno kazni Mozance?

- To nije istina, brate. Mlečani su izmislili da je moj muž dao oslijepiti starce u Mozani!

- Ne, nije izmišljeno. Cesar se je dosta naljutio radi toga.

-Valjda vam nije išlo u vaše račune - prigovori tiho Apolonija.

- Nemam s Mlecima zasada još nikakvih računa na koje ti misliš. Ne mirimo se. Ali ti Frankopani nemaju u ratu nikakve mjere. Haračе i bjesne. Cesar ne voli da se rat tako vodi.

Grofica podigne glavu.

-Ja ću sama poći do cesara da obranim muža!

Kardinal stane i upilji pogled u sestru. Na njenoj bjeličastoj, sitnoj ruci koju je bila podigla sa svojim riječima, zadrhtala je modra žilica. Žena bijaše prelijepa u svojoj prijetnji. Ni bolest ni umor nisu mnogo naškodili toj čudnoj djevičanskoj ljepoti koja je na cesarovu dvoru zaludivala velmože. Još kad je prije svoga prvoga braka sa Julijanom grofom Lodronom kao dvorska gospoda svuda pratila cesara i cesaricu, daleko je bio pukao glas o toj ljepoti. Šaputalo se da je patricijska kći dirnula u srce i samog cesara. Brat je Matej šutio na sve te glasine - nije se uzrujao ni onda kad su zavidnici proširili govorkanja da je Matej Lang, tajni pisar cesarov, imao nagli svoj uspon zahvaliti ne samo svomu umu i svojoj državničkoj spretnosti nego i djetinjskom obrazu zlatokose Apolonije. Rastrošnom mladom diplomati i dvorjaninu nisu bile ni neugodne ove glasine. Cesar je volio ljepotu — ali sva govorkanja nisu iznosila nikakvih točnijih navoda. Uhađalo se mnogo, ali u istinsku tajnu nije prodro nitko. Cesar je poklonio prebogat miraz kad se je sestra Matejeva udavala za grofa Lodrona. Matej Lang, izvježbani čovjek dvora, nije ni časa pokušavao da uđe dublje u tajnu u kojoj je slutio da bi mogla postojati. Cesar je, i pri drugoj svadbi, s Frankopanom, Apoloniji darovao Pazin i Kopar. Njen je brat neprestano rastao u moći, imetku i ugledu - čemu da i pita nije li cesar, obožavatelj žena, doista i posegao za ovim plemenitim

plodom augsburške patricijske porodice, za Apolonijom, koju je uzalud snubio sam herceg bavarski?

No sad kad ju je vidio pred sobom ovako spremnu da sama govori s cesarom, kardinal je u svojim vlastitim očima osjetio nešto kao podsmijeh. Da li je vitez Maksimilijan zbilja nekad bio ljubavnik ove ženice koju kardinal kao sestru toliko voli ali i tako malo pozna? Tko zna? Kad mu je sestra, makar bolna, ovako krepko izrazila svoju volju i sigurnost da pode k cesaru, kardinalu se pričinilo da je ova ljepotica, tako nježna obličja, prava sestra cijele njegove unutrašnjosti. Ona hoće da mu pokaže svoju moć — ona zna koliko njezine riječi mogu vrijediti kod cesara! Sjene prošlosti kano da su bljesnule pred kardinalovim očima - okrenuo se i čas zažmirio da čvršće sakupi svoju slutnju. Trajalo je samo hip - no kardinalu bili su ugodni takvi časovi, kad se kano u blijesku Osjeti nešto što odluči možda više od svih velikih riječi i događaja/Zato nije ni svoje slutnje odao ni u kakvoj jasnijoj riječi, ni u kojem pitanju. Apolonija je, za tren, opet postala za nj ožalošćena sestrica i kardinal ju je tješio govoreći još polaganije.

— Učinit ćemo za tebe sve što je moguće. Poznaš cesara - on ima svoju voljicu. Lako se priklanja jednoj misli i lako je ostavlja. Prigovarali su radi grofa Krištofora ostali vođe; mnogima nije pravo što smo se toliko sprijateljili s tim rodom iz divljeg kraja; prigovarao je grofu i cesar. Nastojat ću da razuvjerim cesara. Prije svega ne smije da se odveć uzbuni dvor, da se prenaglo šire zle vijesti. Ako se prerano dozna da je grof Krištofor zarobljen, šaptat će se o porazu. Tomu treba izbjeći. Grof je zarobljen petoga ovoga mjeseca - iz Venecije brzo ćemo doznati daljnji njegov udes. Ne znam kako će se odlučiti o kasnijem ratovanju - zato cesar i dolazi amo. Ali Venecija treba mir. Bila je pritisnuta i neće se izlagati skrajnostima. Grof Frankopan - kardinal uzme govoriti sasvim državnički i nazove svoga svaka prezimenom kao da se radi o izreci diplomatskog spisa - grof frankopan jest danas zarobljenik Sinjorije, ali u stvari on je talac i ništa više. Grof će, to je sigurno, biti držan u časnom sužanjstvu. I mi imamo takvih sužanja. Ako se ne varam, također grof Bernardin drži u svojoj vlasti nekog mletačkog viteza - Sinjorija nam je već dosađivala radi njega. Pregovarat ćemo i pogađat ćemo se.

- Oprosti, gospodine brate, i hvala na utjehi — ali meni je prvo do toga da znam što je s mojim mužem? Gdje je? Da li je teško ranjen? Da li ga liječe?

- Patientia! Patientia![5] Čekajmo. Od petoga prošla je već gotovo nedjelja dana; Sinjorija će sigurno dopustiti grofu da piše tebi ili nama. Možda i Bernardin imade kakvih vijesti. Krištofor nije zarobljenik iz slučajnog boja — na nj su vrebali, pa će ga i čuvati kao zalog. A Venecija ima mnogo računa s Frankopanima.

- Toga se upravo i bojim. Mnogo sam slušala o tim starim računima.

- Sve to samo izgleda nepovoljno, na prvi mah. No, razmotri mo, sestro. Zarobljenik je prvi vojskovođa cesarov, njegov otac i njegova braća drže kule i gradove u najbližem susjedstvu Venecije. Nije ona samo jedanput osjetila njihov zub. Sinjorija se neće s Frankopanima posvaditi do krvi. A ni Frankopani nisu uvijek bili neprijatelji Sinjorije - ima tu dobrih i starih veza - otac Bernardinov primljen je u mletačko plemstvo I mi nešto znamo o tim njihovim vezama. Bernardin škilji uvijek na dvije strane. A napo kon — možda i nije daleko mir između dužda i nas.

- Oni će se osvetiti mome mužu. Mrze ga. Strah me je da će Krištofor platiti za oca i za djedove!

- Ne poznaš Venecijanaca. Njima je do trgovine, do prolaza zemljom frankopanskom. Kad cesar rekne svoju, dužd će i vijeće poniknuti nikom.

- Hoće li cesar reći?

I opet je, u šutnji jednog časa, zabljesnula između brata i sestre ona davna tajna. No tu su šutnju odmah prekinule trublje koje su se oglasile izdaleka.

- Ah, već idu ljudi cesarovi! Hitim da se spremim. O podne ću te obavijestiti, sestro!

- Bog ti platio, brate, tebi i cesaru!

Kardinal pruži grofici ruku i pomogne joj na hodnik. Trublje zaječiše po drugi put, najavljujući dolazak Maksimilijanov.

Patientia, strpljenje

III

Što je rekao?

Đakobina dočeka rođaku nestrpljivim pitanjem, zabavljena raspremanjem kovčega i torbaka koji su napola zapremili sobu.

- Mnogo me je utješio, govorit će sa cesarom. Samo da je moj gospodar živ i zdrav! Ah, sveti Krištofore i sveta Apolonijo, ne ostavite me u žalosti mojoj!

Grofica je klekla pred drven oltarić s klecalom koji je već bio postavljen u uglu sobe. Đakobina zna koliko grofica treba ovu stalnu molitvu, pa je od svih stvari najprije raspremila i sastavila ovaj oltarić koji je grofica vukla sa sobom uvijek i na svakom putu. Povrh klecala i pulta bila je na njem trokrilna slika na drvu: u sredini sveta Djevica, a po stranama svetac i svetica, zaštitnici muža i žene. Sv. Krištofor, širokih pleća i bradat, upro je pogled u nebo, a sv. Apolonija gleda sa poniznom, djetinjom smjernošću Djevicu. Slikar je u oba lika unio očite crte sličnosti - grofica, dok je molila pred oltarićem, vidjela je - u obličju sveca - živ lik mužev.

- Hvala ti što si se sjetila da postaviš oltar. Molitva je jedina moja utjeha. I hvala bogu da imam tebe uza se - ti si od tvrđeg soja.

- Ah, molim te - uzdahne Đakobina - što vi svi znate o tom kako sam se ja napatila u mladosti. Pričala sam ti svoje djetinjstvo — sam boj, krv, oskudijevanje, požar. I bijeg iz rođenog doma!

Ovdje u Ljubljani već narod govori moj jezik - no kako sam još daleko od onoga rođenog gnijezda! I nikad ga valjda neću ugledati - nikad vidjeti vrh naše kule! Dobro su se paše ugnijezdile u njoj. I treba biti tvrd da se ovo podnese!

Đakobina Langova bila je rođena Hrvatica. Dragišići, njeni očevi, imali su svoje imanje kraj tromeđe bosansko-hrvatsko-dalmatinske. Turska bujica istjerala ih je iz domovine i lišila imanja; Dragišići, izgubivši sve osim života, sklonili se u Veneciju. Tu je Đakobina upoznala Hansa Langa, brata Apolonijina, zlatara na glasu i pustolovnog trgovca sa istokom, koji je preko Venecije utirao put njemačkoj robi. Dragišićka bila je, i djevojkom, sasvim neobična, moćna ljepotica. U licu smeđa, gotovo crna, palila je svojim žarkim crnim okom sva srca. Visoka, koščata, sa crnački crnom ali ne besjajnom kosom, govorila je, ponašala se gotovo muškarački. Gordi žar, koji se je očitavao u živahnim njezinim

kretnjama, a možda i premoć duše zapovjedne i smione koja se je banila u ljepoti ženi, učiniše da je bogati novčar i sin augsburških patricija, ma i protiv volje svoje familije, doveo u svoj dom kao ženu to „divlje čedo" koje su njegovi prijatelji nazivali čas „makovim cvijetom" čas „zlatarevom crnicom". U njemačkoj obitelji, Đakobina se osjećala tuđinkom jednako kao što je crna njena kosa bila stranom među plavim Njemcima kojima se gjekad regbi blijedožuti pamuk spleće vrh čela. Pogotovu joj je teško sada kad je neuspjeh u poslu i zapletaj rata prisilio Hansa Langa da ostavi Veneciju i nastoji da se kod kuće oporavi od gubitaka. Sinovi staroga Langa nisu obični ljudi - svima je udes čudesan; jedan je i kod engleskog kralja dospio do visokog i iznimnog dvorskog dostojanstva. Đakobina voli svoga muža i pozna ga dobro - zna da nevolja neće dugo trajati; no navikla u Veneciji moru i južnjačkom životu, nikako se ne snalazi među „kopnenim" njemačkim ljudima koji ionako nisu s voljom primili njen brak. Zato živi uz Apoloniju i začudo se dobro slaže s njom jedinom. One su dvije sasvim oprečne naravi - Apolonija tiha i gospodska, kano od pamučnog tkiva: Đakobina glasna, otvorena i nadasve puna čežnje za ljudima svoje krvi i jezika. Đakobina ne može zaboraviti doma, pa joj ga bar donekle nadomještava Apolonija koja je žena jednoga Frankopana.

Grofica, poslije molitve, legne odmah na „postelju lijenosti" divančić kraj zida.

- Kardinal neka radi svoje - govori joj Đakobina, istresajući iz torbe rublje - ali ja bih ti svjetovala da i ti ne krzmaš. Tko bi znao njihove račune? Kardinal ti neće reći sve što misli.

Đakobina nije trpjela svoga šure koji se je najviše opirao ženidbi Hansovoj.

- Ah, da mi je samo znati gdje je i kako mu je u ovaj čas!

- Čuj, imam po mužu dobroga znanca u Veneciji. Trgovac je i pouzdan. Krsto će trebati novaca - rekla si mi da nije ponio sa sobom gotovo ništa, ako hoćeš, napisat ću dvije riječi, pa možemo poslati Tomaša da ponese. - Đakobini je drago da samostalno radi, a željna je pomoći rođaki i, još više, knezu Krsti.

- Ne, Tomaša ću poslati s pismom u Bakar. Otac Bernardin je tamo ili negdje blizu ondje. Od njega se mnogo nadam - ja ću sama k njemu poći ako on ne bude mogao do nas. Do Bakra nije daleko. A Tomaš najbolje poznaje put i ljude.

— Ah, još sam se nešto sjetila! Ta vi imate u Veneciji i rođaka, Dondola!

I dalje je Đakobina izbrajala sve poznate ljude koji bi u Veneciji mogli pomoći Krsti Frankopanu. Ali Apoloniju je, iza mučnih razgovora s bratom i šurjakinjom, sasvim savladala slabost. Zaklopila je oči i zamalo je Dragišićka osjetila da je Apolonija ne sluša. Tiho je disanje odavalo da je Apoloniju savladao san. Đakobina ostavi kovčeg i na prstima se išulja iz sobe. U hodniku nađe mladu Kranjicu koja je u dvor donijela košaru jabuka. Sva zadovoljna, pusti se s njom u razgovor, miješajući u svoj dalmatinski jedri dijalekat slovenske riječi kojima se bila privikla u Gorici i u Kranju.

Ulica je međuto bivala sve bučnija. Odredi konjaništva ulazili su šumno u grad i postavljali se uz kuće da prave špalir cesarovoj sviti. Vojske je mnogo, ulaz traje, bubnji tutnje, trublje ore neprestano. Zvuči njihovi ulazili su u san Apolonijin kao nemirni potresi, ne dajući joj da se okrijepi jače. Prolazili su sati, a ona je jednako kunjala i u polusvijesti povezivala onu muklu buku, prekidanu jačim odjecima bubnjeva i trublji, s plašljivom uznemirenošću svojih sanja. Na časove bi i otvarala oči - i tad bi joj se, u slabijem svjetlu dana jer je uska ulica već zastrla pristup podnevnom suncu, u isprekidanom redu, u nemiru živaca, javljali iznova teški osjećaji, proživljeni posljednjih dana, a s njima i uspomene na prošlost koja je sada, u ovoj tuzi, oživjela bolnom jasnoćom.

Sjećala se kako ju je istom prije nekoliko dana, odlazeći iz Gorice na ratište, zagrlio muž. Rastanak je bio nagao; Krsto je uvrdio da mora još istoga dana na veliku izvidnicu i nije dopuštao da Apolonija ostane u Gorici. A što je i užila s njime u sve ove mjesece kad je neprestano bivao odsutan, u taborima, na okršajima, kad se je vraćao k njoj na čas, dva puta pače ranjen! Brzo, gotovo nemilo ju je spremio na put i oprostio se s njom, u isti ovaj posljednji razgovor miješajući zapovijedi za časnike i vojnike koji su ga salijetali bez prestanka. Pa i sve vrijeme njenog braka - koliko je ona imala sreće za sebe? Vječno lutanje, dani u nosiljci i kočiji — nikad mira. Teturanje od grada do grada —Apolonija je upoznala i Pliberk i Kranj i Pazin i Novigrad - no uvijek je sama, sama! A vjerni Tomaš Sokolar, pouzdanik i Kristin i Bernardinov, kojega oni toliko cijene, ne može ni da pravo govori s njom ni da shvati želje svoje gospodarice, jer ona ne zna njegova jezika. Apoloniji dođu na um i tihi dani njenog prvog braka. Julijan Lodron nije joj

bio muž po srcu, uzela ga je po želji bratovoj i cesarovoj i rodila s njim kćerkicu Anu. Taj je brak bio smiren — Lodron se bavio samo svojim gospodarstvom i veći su dio godine probavljali na lodronskom imanju u Tirolu. Tamo — divne gore i doline, — i mir, mir! A sad, —vječne trzavice, vječita natjeravanja! Da li je ona što sad ovdje kunja i trapi se u svojim mislima, zbilja ona ista Apolonija iz mladosti, nestašna i uvijek nasmijana kći patricijska, koja je sa sedamnaest godina bila došla na dvor? Odgojili su je poput lutkice, bila je miljenče obitelji, ali i njezina velika nada. Nazivali su je „malom vilom" i od ranog djetinjstva spremali za to da po uživanju svijeta i sjaja svjetskoga bude nešto daleko više od onoga što je bila njezina mati, dobra, pobožna i častohlepna bogatašica, žena najimućnijeg čovjeka u Augsburgu, koja je od ljudskih mana imala samo jednu da se vječito žali na svoju tradicionalnu nošnju, jer ju je voljela i bila srasla s njome a opet neprestano žudjela da je zamijeni plemićkom. Kći Apolonija morala je učiti najotmjenije ponašanje, znati više jezika - kad ju je brat doveo na dvor, ona je zbilja ispunila sve sanje majčine i zasjala ljepotom koja ju je morala uzdignuti više, više! Slikari su se trgali da je slikaju, pjesnici njoj u čast skladali rime, vojvode tražili od nje ružu na viteškoj igri, i sam cesar...

Apolonija jasno vidi pred sobom onaj čas kad ju je Najviši gospodar na lovu uhvatio nasamo i obasuo plamenim riječima o svojoj ljubavi. Preplašena djevica osjetila se sva zabliještena takvom laskom. No još se nije pravo bila ni osvijestila da prozre što bi mogla biti posljedica cesarovih riječi o ljubavi i gdje bi se zaustavile cesarove ruke koje su se požudno bile pružile za njom — kadno je herceg Jorg, ljubomoran radi nje na svakoga, a sumnjajući i na cesara, taj čas upravio hajku na ono osamljeno mjesto. A kasniji susreti s cesarom, krasnim mužem, i kratki uzdasi njegovi - i napokon udaja za Lodrona na koju su je nagovorili i majka i brat i cesar sam... A sad, ove neprohodne, grbave, puste i tvrde ceste, ovo noćivanje u naglo spremljenim sobama, - po gradima koji su bili više nalični vojničkim nastambama negoli domu plemićkom! Svuda prah praznine, svuda nestašica raskoši; sluge koji ne poznaju gospodarice, društvo ratnika, samoća opustjelog, gdje gdje i sasvim nenapučenog kraja. Dočekuju je poput vladarice, jest; ali svi ti jednostavni ljudi imadu samo dobru volju da joj iskažu svoje poštovanje. Gdje je sjaj od negda? Gdje pokoj? Kako

li je svečana, u kraljevskom ponosu, stajala kad se je vjenčala s Krstom, pod kumstvom samoga cesara! Ali ne, ne! - Što je sav umor, što sva ova bolest i slabost, što je sva krutost kamenog i tuđeg kraja ovoga prema tome da ona ima njega kojega je ljubila i ljubi jer je tako drugačiji od svih muškaraca, jer je muž i muško kakvog nisu imali ni dvor ni cesarstvo, jer je muž njezine prve, prave ljubavi i žarke žudnje koja se preplela oko njega kao bršljan oko duba!

Vidjela ga je pred očima jasno, - onakvog kako ju je zamamio svojom muškaračkom snagom i uzbudio u njoj, ženi, prvi put ljubav koja je mogla žrtvovati sve jer je potpaljena od strasti srca. I on, on je sada negdje u tamnici, zasužnjen i ponižen, rob i dalek od zagrljaja njezina dok bude htjela volja Sinjorije ili hir cesarov. Ne! Ne! Za nju nema života nego na onoj žarkoj grudi njegovoj - njegov je život i njezin - i ako hoće da spase sebe, mora spasiti i njega.

S ulice zakriči krika fanfara — bubnji su gromorili u stostrukom trijesku.

- Ide cesar!

Žena koja je maločas sasvim bespomoćno sanjala u svojim uspomenama i slutnjama, ustane i približi se prozoru. S visine vidio se samo okrajak ulice — ugao oko kojega su prolazile čete. Kad je glazba zaorila pod samim prozorom, u jedan hip, poput blijeska, Apolonija na zaokretu zagleda cesara. Jahao je na bijelcu, urešen više svojom krasnom kosom što mu je pod baršunastom kapom padala nad uši negoli grimiznim plaštem i oružjem punim biserja. Ali grofici nije ni u taj bjegući hip izbjeglo da je cesar mutno gledao preda se - u njegovu pogledu nije bilo onog vedrog sjaja kojega se tako dobro sjećala iz dana dvorskog lova. Više to nije bio onaj mladenački muž koji je snovao preporoditi svijet u ljepoti i snazi, reseći moć Carstva Rimskoga svim sjajem umjetnosti, plemenštine duha i radosti ljudske. Grofica se trzne - prividi joj se kao da je i umor cesarov jedan kut one pretužne slike koju je čas prije osjećala u polusnu, kut tamnice u kojoj joj čami muž. Gledala je dugo, ne videći ipak ništa, u taj ugao kojim su još vazdan prolazile čete. I prije nego je minula povorka, pošla je do torbice na stolu i izvadila pisaći pribor.

Tomaš Sokolar odnio je iste večeri latinsko pismo grofice Apolonije knezu Bernardinu.

IV

Dok je Ljubljana dočekivala u slavi cesara, i Venecija je slavila svoje, ne tako blistavo, ali svakako općenitije slavlje. Dan je devetoga srpnja - žega je u tri sata iza podneva na kamenitom pločniku Markova trga, Piazzette i rive nesnosna; vrući kamen pali stopala kroz potplate. Ali ni strahovita zapara koja inače čini ulicu pustom u rano ljetno poslijepodne, ni posao radnoga dana ne mogoše danas zadržati kod kuće žive duše. Prosjaci koji su inače u to doba znali lijeno drijemati pod sparnim svodovima prokurativa i pod kratkim sjenama crkvenih portala, danas nemaju mira - bučna ih je vreva odgurala u uličice iza Sv. Marka, jer je sav prostor trga i obale zapremljen od živahnih i brbljavih ljudi i žena što su — od najodličnijih do najneznatnijih - došli da vide davno očekivani prizor. Zadnja četiri dana na lagunama se ionako ne govori ni o čem drugom nego o preradosnoj vijesti koju je Vijeću desetorice bio donio brz glasnik proveditura od Friula, Juana Vitturija. Već su i djeca znala potankosti pisma u kom se javljalo da je grof Krištofor Frankopan, vrhovni voda cesarskih četa u Friulima, ranjen i, od Vitturija i Pietra di Langena, zarobljen kod Gradiške. Frankopan je, po obavijesti provediturovoj, bio namamljen u dobro spremljenu stupicu. S nekoliko konjanika upao je predaleko pred neprijatelja i u kratkom okršaju bio odmah ranjen, ostavljen od svojih, uhvaćen i spremljen u Marano. Danas će morem stići u Veneciju da ga u Vijeću preslušaju. Puk vjeruje da će nobili osuditi dušmanina na strašnu smrt - i danas je cijela Venecija na nogama da vidi zločinca koji će prvim korakom na čvrsto tlo Piazzette započeti svoj pohod na stratište.

Mnogi su se i svečanije obukli za taj neobični prizor koji je svijet uzrujavao u predugom iščekivanju. Medu mnoštvom vrzli se mnogobrojni časnici od kojih su neki znancima živahno pričali svoja iskustva s frankopanskim četama iz ranijih četovanja po Istri i Friulima. Andrea Zivran, junak boja kod Marana u kom je Frankopan već jednom bio zadobio ranu, tumačio je, pod svodom duždeve palače na rivi, brojnom slušateljstvu kako je mučno ratovati s Frankopanom. U desetak različitih oblika prepričavale se uspomene na okrutnu pedepsu Mozanaca. Mozanci su, istina,

---

6 *Nobili,* plemići, aristokrati

Frankopanu bili obećali pokornost, ali nije smio zahtijevati od njih da prestanu biti Mlečani i da budu - od svoje volje - izdajnici Sinjorije. Pa što je učinio Frankopan? Obijedio ih je s nevjere, dao popaliti grad, sasjeći bezbroj građana, oplijeniti njihove kuće, a starcima oslijepiti oči da ostanu tužni svjedoci njegove krvave osvete. Ali nije ni trebalo ove užasne potankosti da se ogorči puk. U Veneciji svakomu su još živo u pameti događaji lanjske jeseni. Iznenada, dok je Vijeće desetorice držalo da Frankopan iza svoje svadbe miruje negdje na kojem svom istarskom ili hrvatskom imanju, upale su u friulski kraj njegove čete pljačkajući bez milosrđa. Venecija se napunila bjegunaca, nevoljnika, prosjaka, žena i djece, izbjeglica iz napadnutog kraja. Grad do toga časa nije ni osjećao svojih ratova. Samo su državnici, vodeći vrhovne posle Grada, znali kakva je opasnost prijetila državi onda kad je Venecija imala protiv sebe čitavu Ligu, i papu i Francusku i cesara njemačkoga. Papa je bio bacio prokletstvo na zemlju radi medašnih gradova na jugu; Francuzi i Nijemci pritiskivali su sa lombardijske strane. Trebalo je đavolje prepredenosti da se ne raširе glasine o slabosti Venecije, da se razbije sloga njenih neprijatelja. Uspjelo je i jedno i drugo - dobro plaćena vojska odoljela je, a gospodin doktor Pasqualigo uspio je da na dvoru kralja ugarskoga zapriječi zasnovani pohod Ugara i Hrvata na Dalmaciju. Papa je ostavio Francuze - i kao trajni neprijatelj ostao je samo cesar njemački - Francuska se pače priključila Veneciji. Svu su tu tešku borbu vodili saviji Sinjorije i njeni vojskovođe - puk se nije nikad dosjetio da se nesavladiva snaga Grada koleba. Tukli su se vojnici i vojskovođe, to je bio njihov posao ali bogata i u svojoj samosvijesti obijesna Venecija zabavljala se, bučala i trošila svoj sjaj, ne brinući se mnogo za teškoće rata. Možda je bilo i prije časova kad su se vijećnici Desetorice, više nego sada, zabrinjavali radi sloge cesara, pape i najkršćanskijeg kralja koji je poslije pristao uz Sinjoriju; ali tih tjeskoba nije poznavao puk. Obilje hrane i odijela, zabave i pustopašnosti bilo je toliko te nikome nije na um padalo da bi mogli nadoći crnji dani. A prošle jeseni - što se dogodilo od palača koje su poput razbludnih ljepotica kazivale svoje čare, postavljene

---

7 *Savio,* savjetnik, vijećnik

8 *Najkršćanskiji kralj,* naziv francuskih kraljeva, potječe iz vremena Franje I (1494-1547).

u bajni red i odsijevajući svoja obličja u zrcalu kanala? Trebalo je mjesta za nesretnike koje je Frankopan bio istjerao iz njihovih domova, sve tamo od Udina; broj je njihov narastao preko tisuće, i same palače morale su dati mjesta bijednima i bolesnima. Dijelila se hrana — nečuven prizor da se oko kotlova s prostom kukuruznom kašom turaju gladni ljudi, pomutio je veseli sjaj ulice i trga. Crkve, koje su inače služile više za sastanke ljubavnika i ljubavnica, napunile se svijeta koji je vapio boga u svojoj nesreći. Smrad rata, krvi i siromaštva osjećao se do pod samo ponosno svodovlje Palazza - one bajoslovne građevine koja je - kidajući i same zakone težine - sa svojim moćnim katovima što su počivali na vitkim, lakim stupićima imala da predstavlja vjekovitu nepobijeđenu snagu Venecije.

Vijeće desetorice koje je vazda budno pazilo na to da se ni u ratu ne osile vode vojske, popuštalo je u svojoj čvrstoći, predajući sve više vlasti maču. Hvalitelji dobrih starih vremena koji su zlovoljno gledali kako se je Venecija razmazila u svojoj prebogatoj raskoši, govorili su o kazni božjoj i o dobroj školi nevolje koja će izrođenu djecu vrednijih otaca priučiti na ozbiljnije, mučnije posle rata. Čitav je grad osjećao kao da se lome i trunu čvrsti balvani na kojima je uzidana u lagunu - Venecija, skladište zlata i dragulja, svile i kadife, divnih žena i bezbrojnih ljubavnica -Venecija u kojoj su načela staroga morala sasvim bila uzmakla ispred općeg hrljenja k nasladi, morala je namračiti čelo.

A svemu tomu bio je kriv on, taj Frankopan, dušmanin pradavni i neumitni, koji je služio cesara. U Veneciji njega samoga ne pozna nitko; za njegova oca Bernardina zna puk da je prije nekoliko godina bio pred Vijećem i molio propust za hodočašće u Loreto. Stariji znadu da je otac ovoga Bernardina, knez Stjepan, bio na dobroj nozi sa Sinjorijom, ali tomu je već davno i predavno. Bernardina se sjećaju kao nevelikog, ali čvrstog, kremenitog čovjeka, koji je s nekoliko konjanika, u neobičnom hrvatskom odijelu, bio osvanuo pred duždevom palačom kao pokajnik koji hoće pohoditi svetilište Djevice da ispuni zavjet. Mnogi su vjerovali „staromu vuku" - držalo se da uhađa; hodočašće je samo izlika. Ipak ga je Vijeće primilo prijazno i propustilo - no eto, čim se zahvalio! „Mladi vuk" ima strašne zube - ličnost sina Bernardinova dobila je u mašti puka lice pravog đavola, biča božjega. I sav strah koji je Veneciju bio obuzeo, sva tjeskoba da bi ta „nakaza ljudska"

mogla potkopati temelje, razrušiti palače, oteti obilje i raskoš, učiniti i nju, Veneciju, kraljicu gradova i gospodaricu mora, pustim ratištem, kao što je učinio Frankopan čitav kraj oko Udina, Osoppa, Marana i Mozane — sve ogorčenje na toga bunitelja mira i veselja, sjediniše se u žudnji da ga vide ponižena, da vide zločinca koji će primiti svoju zasluženu kaznu. O strahovitom dušmaninu zadnjih se dana pjevaju pjesme rugalice — Venecija je odahnula u sigurnoj nadi da se je riješila svog najbližeg, najneposrednijeg zla. I sad kad se u gomili vodi živi razgovor o tom Frankopanu koji će sramotno završiti u pandžama lava repulike, mnoštvo se rastapa u mržnji, izmišljajući muke koje će osvetiti strahovanje prošlih dana. Venecija je svladala dušmanima — Savorgnan vodi u ropstvo Frankopana — daleko je i razor i požar i siromaštvo - ona će se veseliti divlje, ona će u svom smijehu, rugajući se zasužnjenom knezu, utopiti žalosnu ali kratku uspomenu. Frankopan je uništen - nitko neće smetati mletačkih poklada!

Dok je ovako, za gomilu, Frankopan neko strašilo koje ima da bude survano pod krvničkim mačem, strašilo kojim su majke plašile djecu — ugledniji i umniji građani, koji su bolje poznavali događaje posljednjih godina, zabavljali su se, očekujući brod s Frankopanom, sasvim drugačijim nagađanjima. Njima nije tuđe da su Frankopani odavna upisani u red mletačkih plemića, da imadu u Veneciji moćnih, i još kako moćnih, rođaka. Žena Ivana Krčkoga bila je Morozinka; kći Ivanova, Katarina, udala se prvi put za Dandola, nećaka duždeva, drugi put za Foscola. Iza nje nije ostalo djece ali još su živi Dandoli i Morosini. Znalično oko traži ne bi li koga od tih rođaka Frankopanovih našlo u mnoštvu. I zbilja! Na samom rubu Piazzette, do mora, ustavila se tri čovjeka razgovarajući glasno. Jednoga od njih pozna u Veneciji uopće svatko. Staračac je, suh i tako nagrešpane kože na obrazima i na čelu te mu sitno lice više ni ne izgleda kao u živa čovjeka nego je sličnije kakvom starom i izbijedjelom crtežu na lomnoj, od starosti požutjeloj pergameni. Odjeven je u senatorsko odijelo sa crnim baršunastim baretom kojega ne skida ni pod ovim prežarkim suncem. Dok se ostala dvojica, u žeđi koja je od stiske još nemilija, slade šerbetom, kupljenim od arbanaškog prodavača, starčić očigledno ne osjeća ni tišme ni vrućine. Iz obaju širokih džepova predugog crnog plašta vire mu papiri — papir mu je i u ruci kojom živahno popraćuje svoje, nigda nepresahle, riječi. Sunce ga zablještilo, te

žmirka očicama koje su se sasvim izgubile ispod ogromnih sijedih obrva - no on valjda i ne gleda i ne vidi nikoga. Sav je u razgovoru - a ni ne besjedi muškarački; kretnje su mu ženske, pače bablje - govori ne samo jezikom nego i rukama i ramenima i nosom i čitavim trupom. Ljuti se u svakoj svojoj žilici i ne prestaje svome društvu dokazivati nešto što dozgodice potvrđuje izrekom, pročitanom iz bilježaka, mašući papirom kano zastavom u ruci. Taj je staračac plemeniti gospodin Marino Sanudo, najmletačkiji Mlečanin, kojemu ljudi već i ne znaju godina. Tako je star, da je preživio svakoga; a tako živ, da ga više i ne smatraju čovjekom koji bi mogao umrijeti. Od posljednjeg trgovčića staklenim perlama i ostalim vašarskim sitnarijama do njegove preuzvišenosti gospodina dužda svatko je njegov znanac i prijatelj. Sanudo nije bogat, ali ima toliko, da se je od svoje dvadesete godine mogao odati jedinome poslu koji ga zanima. Marino Sanudo zaljubio se je u svoju Veneciju onako kao što su samo ljudi u njegovo italijansko doba mogli biti zaljubljeni u svoj rodni grad: u ono doba kad je grad bio i narod i domovina. Već Italija bila je za nj strani svijet, a sve ostalo - i Njemačka i Ugarska i sve sjeverne strane, a pogotovu ono što živi i biva na istočnoj strani Jadrana, pa tamo dalje do Cipra i Carigrada ili još dalje - sve je to za nj bila neka mješavina ljudi koji su doduše imali ljudsko obličje, ali su prema Venecijancu bili više-manje ono što je negda barbarin bio prema Atenjaninu. Marino Sanudo govorio je o Veneciji kao o majci i ljubovci - nije mogao ni zamisliti mjesta koje bi bilo ljepše, ugodnije i savršenije od njegova rodnog grada. Poznavao je u njemu svaki kut i svaku uspomenu - a ono što se nije dalo saznati od živućih ljudi prekapao je po brižno čitanim starim kronikama i pismima. Za nj to i nije povijest - doživljaj je - upravo kao i sve ono što sada doživljuje i doznaje od ljudi. Na nogama je čitav dan: kad li spava, ne znaju pravo ni njegovi domari. Venecija nije njemu samo grad znamenitih državnika i gospodujućih trgovaca — ona je njemu riznica neizmjernih sitnica koje su mu sve jednako drage. Pozna u njoj sve ljude - govori sa svima — nema tako sitne stvari gradske koja ga ne bi zanimala. Pustolovine porodica, tajne bračnih razmirica, kovarstva zločinaca i gozbe imućnika jednako su mu znane u svim potankostima kao i svi državni posli, svi državni spisi. Sve mu je dosta važno da bude doznato, upamćeno i zabilježeno. Njuška posvuda te se ljudi i smiju njegovoj radoznalosti - ali po njem bi vijeće desetorice

gdjekad doznavalo i mnogo šta čega nisu znali iznaći ni najvještiji žbiri. Pred četrdeset i osam godina stao je pisati svoj dnevnik - danas već to i nije knjiga nego neko čudo, grdosija, djelo nečuveno i neviđeno. Svake noći — ljeta i ljeta — zapisuje Sanudo u svoje „dijarije" 9) sve što sazna. Navečer se žuri kući s punom glavom novosti, imena i događaja, a i s punim džepovima pisama koje je izmamio, kupio ili pače ukrao kod privatnika s najtajnijim državnim spisima kojih se je znao domoći i na gdjekad vrlo sumnjiv način.

U vijeću cijeni se njegovo nenaplativo iskustvo — nitko, kao starina Sanudo, ne zna naći primjere iz prošlosti, sjetiti se datuma i zgoda, poučiti onim što je Venecija pretrpjela i čim se je podigla do svoga sjaja. Starac je ljudima i dosadan i nametljiv, ali njegova upornost u traženju vijesti traje već tako dugo, njegove su veze tolike da se svatko pokorava ovom dobrovoljnom istraživaču duše Mletaka, koji osim ljubavi Venecije i ne pozna ine strasti. Nitko ga nikad nije vidio niti doma piti ili kartati, bančiti ili svadbovati, nitko nije znao ni za najmanju njegovu ljubavnu spletku. Poput bibliotekara koji se je zaljubio u korice svojih volumina i ne sanja ni o čem osim o naslovima, registraturama, pultima, pergamenima i inkunabulama, o izdanjima i raskošnim i najsiromašnijim, Marino je rob jedne strasti — on hoće da potomcima ostavi dokument koji će biti znatniji od građenog spomenika ljudske ruke jer će biti živ. Venecija sva kakva jest i kakva živi, ima biti opisana i za sve vjekove sačuvana u njegovim bilješkama - onako isto mnogostruka, vesela, puna krvi i života, onako isto važna, dostojna i gospodska kakva jest. Treba da se znadu i zabilježe svi podaci o ljudima, svi njihovi poroci i njihove kreposti, sva njihova šarolika, tisućstruka razlikost. Sanudo ima znaličnost žene i marljivost učenjaka; za volju obavijesti ili vještice ne žali ni svojih nogu ni svoga zdravlja. Ali kad je red da se zna što je bilo i kako je bilo, Sanudo otvara svoje knjige, koje su nabujale do biblioteke, i kazuje čitajući sve što su ljudi uopće mogli doznati o prošlosti o kojoj se radi. Njegova

---

9 *Dijarij,* dnevnik

10 *Registratura, pult, pergamena, inkunabula-,* mjesto gdje se pohranjuju spisi, visoki stol - stalak za čitanje i pisanje, spisi pisani na pergamentu, vrsti papira načinjenog od životinjske kože, prve tiskane knjige

kuća imade tri posebne komorice u kojima čuva pisma, akte i spomenike; nema sjednice Vijeća, nema razgovora građana o javnim stvarima, nema parnice i nema slave koju ne bi zabilježio, spasio za potomstvo ove svoje preljubijene Venecije, koja je jedina dostojna da bude svoj Zemlji uzor i nauk. Kao što će i samom saviju di terra ferma 11) dosađivati dan na dan da se popravi kamen koji se je izmaknuo na crkvenom pragu, tako će, s godinama, brojkama, imenima i rodoslovljima, zapisivati dan na dan sve događaje za koje iz prošlosti dozna ili ih sam doživi. Osjeća se arhivarom svoga vijeka, poniznim slugom moći Venecijine - i svi koji poznadu njegovu požrtvovnost, njegov naporni rad, bdjenja njegovih noći i skrbi njegovih dana, pokoravaju mu se rado. K njemu se novosti nose same od sebe - Marino Sanudo je skupna pošta i skupna govornica Venecije. Poštuju ga i vole — Marino je preživio toliko duždeva da je i sam postao nekim trajnim dijelom one stare i ohole Venecije koja je svima vrhovna ljubav.

- Pietro - obraća se Sanudo, na rubu Piazzette, iznova uzruja nom kretnjom prvomu od svojih drugova, Pietro, ti sanjaš. Što ćeš da mi pričaš o ljepoti i blagosti Katarine Frankopanke? Dokazuješ da je bila mila i učena. Ja to bolje znam. Bila je, ben 12). No njen
otac? Ivan Krčki[13] odstupio je Veneciji Krk -

- Odstupio? Prisilili smo ga, s jedne strane kralj ugarski, s druge mi - upane sa smiješkom Pietro Morosini, jedan od onih Morosinija iz kojih je porodice žena Ivana Krčkoga.

- Pa prisilili, ben. Knez Ivan obratio se nama i kralju ugarsko mu, a mi smo potukli kralja. Krk je osvojen. Ben. Ali je knez Ivan priznao da prepušta Krk nama, pokorio se, smirio se, primio od nas na stotine hiljada dukata i predao nam svoje podanike. Prese lio se u Veneciju, udao kćer za Dandola. Pak što? Prevario nas je. Kćer mu je dobila od nas za miraz više od četiri stotine tisuća dukata, a Ivan je pobjegao - krio se, šurovao s našim neprijatelji ma. Umro je u službi kralja ugarskoga. Jesi li čitao što je pisao Vinciguerra? Nikad, nikad neće Frankopani zaboraviti Krka. A Vinciguerra je znao kako je na Krku, bio je najbolji naš provedittor

---

11 *Di terra fema,* od čvrste zemlje, od kopna

12 *Ben,* dobro

13 Ivan Krčki, posljednji krčki knez, 1480. predao se Veneciji

ondje. Narod tamo i danas plače za Frankopanima - žene nose crninu. Nikad neće Šćavunci 14 biti naši prijatelji!

Zuan Antonio Dandolo, drugi učesnik razgovora, potapša dobrostivo po ramenu Sanuda. Visok, hladan i u govoru sasvim nejužnjački polagan, Dandolo se nije slagao sa strastvenim dokazivanjem brbljavoga starčića.

—Sanudo dragi, ti znaš sve i s tobom se nećemo prepirati o tom što veli Vinciguerra. Ali ti gledaš ono što je bilo i, možda, što je sad; a ja sam također Venecijanac bar koliko i ti, ali gledam ono što može biti i što hoće biti. Imali smo svakakvih iskustava s Frankopanima, ali za nas nije pametno da se s njima svadimo dokraja. Zao susjed neprilika je, nepomirljiv susjed dušmanin je kroz koljena. Bili Frankopani makar i takvi kako ti pričaš, oni imadu u našem susjedstvu svoju državu koja nije mala.

—Frankopani nisu Frankopan! Svađaju se medu se.

Bernardin
je dobar sa sinom, ali kad su se dijelile njihove loze, nastao je iz toga čitav rat. S kim da budemo dobri mi? S Bernardinom? Bili smo. Ben. Odmah je skočilo na nas ono zvijere Anž Brinjski. Toga treba da poznaš. I bog ga je kaznio kao Datana i Abirona. U Brinju je tjerao kmete da mu grade crkvu i grad kao nekad faraoni piramidu. Sagrađena je u krvi i znoju — pa što se dogodilo? Prozjala je zemlja i progutala grad đavolov. Ja velim i opetujem — ako noćas Vijeće desetorice ne osudi - i to ako ne osudi na smrt - Krištofora Frankopanskog, Venecija je udarila sebe nožem u srce!

- A rođaštvo s Langom? Hoćeš li da se do omraze posvadimo radi Frankopana i s njim?

- Matija Lang je najgori naš neprijatelj. Tko je sklepao ligu s papom i s Francuskom protiv nas? On. Tko huška Maksimilijana da i bez Francuza i protiv Francuza traži odstup venecijanskog zemljišta? On. A kad „drugi car" doživi da smo mu bez milosrđa osudili šurjaka, onda će se i „prvi car" malo promisliti da li su mu toliko vrijedni Langi i Frankopani. Miriti se sa carem možemo. - Ali mir s Frankopanima — nikad! To je porod đavolov, pritajit će se da nas kasnije jače ugrizu! Vuci, vuci! A mi smo jučer još spremali salu degli signori di notte 15 Laštimo podove i oprašujemo stolce
da ga dočekamo!

---

14 Podrugljivi naziv za Slavene i Hrvate

— Da li je što odao o cesarskoj vojsci ili o namjerama cesara?
- upita Morosini Sanuda koji je dakako „morao sve znati".

- Tko? On? Ponaša se kao da nam je učinio uslugu što smo ga zarobili!

Gomila se uzbiba kao naglim vihorom uzbunjeno more. Sa Giudeke 16 opažena je barka mnogoveslica, crna, daleka i još sitna. Ne očekuje se druga, osim one koja vozi Frankopana. Žene zaci-knu, muškarci se stanu gurati k obali. Uzrujanost je, iza dugog čekanja u žezi, dosegla vrhunac. Barka je išla prepolako - nitko ne može dočekati časa kad li će stići u kanal. Jednomjerno dizanje vesla opaža se sve bolje, no barka puže; vojnici vijeća imadu dosta vremena da na rubu Piazzette zaokruže praznu četvorinu u koju nema pristupa nitko. Svijet je kričao protiv odredaba, ali se i pomicao natrag. Sanudo, Morosini i Dandolo dobace dvije riječi časniku koji je zapovijedao četom, i stupe u prazan prostor, pridruživši se nekolicini ljudi u vijećničkim habitima 17 koji su se bili sakupili u uglu četvorine. Službena je to komisija koja će primiti zarobljenika.

Prođe više od sata dok se je mnogoveslica dovukla do Piazzette. Na krovu lađe sami su mletački vojnici; oči svijeta uzalud traže toga Frankopana koji će sad na, u negvama, biti iznesen ili izbačen iz lađe. Kad barka stane, nestrpljivost gomile prodre u kriku -gdje je? Zar su ga izgubili? Psovka i rugalica miješala se u buku vreve, a i sama gospoda od komisije stala se vrpoljiti i šaptati, očito nezadovoljna. Kakva je zapravo naredba duždeva, naredba Vijeća? Vojnici su, kad je barka privezana, najprije s velikim poteškoćama stali iskrcavati prekrasnog crnog konja koji je na kljunu lađe bio privezan i pomno čuvan. Konj, nenavikao vožnji morem i iskrcavanju, trzao se, rzao, plašio i propinjao; kad su ga napokon postavili na tvrdo tlo, trebalo je nekoliko vojnika da ga umire. Poslije toga jako dugo nije izlazio nitko. Prekrivena drvena kućica koja je obuhvaćala stražnji dio lađe, još je krila svoju tajnu. Ali - čemu taj konj? I što se čeka?

---

15 *Sala degli signori di notte,* dvorana za noćna (tajna) zasjedanja

16 *Giudecca,* otok ispred Venecije

17 *Habit,* odijelo

- Koga đavola, izvucite van toga hajduka već jednom! zakriči najedanput gromoran glas negdje otraga iz gomile. Svi se nasmiju i prijašnji bijes zamijeni znaličnost. Gomila je očekivala neki tajanstveni prizor, ali je osjećala da se neće dogoditi ono čemu se je nadala. Prekrasan konj sa prebogatim sedlom zar da pripada „hajduku"?

Tada se raskrili crna prevjesa koja je zaslanjala prednji otvor kućice na lađi i pokaže se časnik, očito visokog ranga. Mlečanin, sa svitkom pergamene u ruci. Iza njega, u njemačkoj nošnji, istupi mlad čovjek od neko trideset godina, bradat, ne previsok, suh i koščat. Lice mu je opaljeno od sunca, oko mu se ne vidi ispod žice na grudima, ali

18 njemačkog bareta Vojnik je, s oklopom od bez oružja. Haljine su zaprašene i neuredne od puta, no s baršuna i kože odsijeva se dragocjeno biserje. Ogroman zlatan prsten na lijevoj ruci, sa žarkim kamenom, privuče odmah pažnju žena. Čovjek se uspravio, protegao ruke i ostao čas na mjestu, gledajući samo u onu praznu četvorinu gdje je stajala komisija i vojnici držali konja. Za hip se odlučio i skočio na obalu.

- To je on! šapne Sanudo Dandolu.

Gomila nije mogla da se snađe. Tko je taj čovjek? Knez jest, ruho je na njem bogato i nakit bliska o suncu. No zar je to sužanj? Gdje su mu okovi? Mrmor ustalasa masu. On je, ipak je on! Samo taj čovjek što je tako mladenački spretno skočio na obalu i gotovo nemarno prišao komisiji - taj čovjek nije nimalo sličan đavolu kojim su majke plašile djecu. Vitez je, lijep je u svojoj muževnoj odlučnosti, a nije ni žalostan! Pače! Sad je eto sa svojim pratiocem, časnikom mletačkim, prišao članovima Vijeća i gle! oni ga pozdravljaju prvi. u vrevi se ne čuje koje su riječi izrečene, časnik salutira i predaje svoju pergamenu; Frankopan ne čeka. U tren je zajahao konja i sad stoji, tu posred gomile i nad njom kao da će je on povesti za sobom.

- Scandalum! Scandalum!19 Ovako su dakle odlučili dočekati ga! Sanudo je sav drhto od bijesa. A ista je srdžba stala zahvaćati i gomilu.

- On je! On je!

18 *Baret, bareta* (tal. berretta), meka kapa

19 *Scandalum,* skandal, sramota, sablazan

Ali začuđenje nije dalo maha srdžbi. Vojnici su potisnuli gomilu koja se još nije bila oporavila od pojave čovjeka na konju, i Krsto Frankopan, gotovo i nepraćen od straže koja je zaostajala za njim, projaši mimo gomile u duždev dvor, poput viteza u priči.

Kad je kneza nestalo u dvorištu duždeve palače koje je bilo zatvoreno jakom stražom, mnoštvo, otresavši se od prvog, strelovitog dojma, plane. Dizale se pesnice i sipale kletve. „Ladro! ladro"![20] čulo se sa svih strana. Vreva se zazibala i skrenula sa obale, ustavivši se čelom pred crkvom sv. Marka i Palačom. Sav je trg pun i gužva još veća nego prije.

- Reci što hoćeš, ali lijep jest, i vidi se da je velik gospodin.

- Sjaji se od prstenja koje je ukrao nama. Nisam valjda ni ja mislila da jede djecu!

- Kako je samo skočio na konja! Vrlo je mlad. Mislila sam da će mu biti bar pedeset - tako se dugo govori o njem.

- Maskerata, maskerata!21 Proklinjale smo ga, a sad je došao kao da ide na veglione!22 Čudo da još nije potegao sablju na nas!

Muškarski se najviše ljute na konja.

- Dočekali su ga kao da ide na objed duždu. Dobar tek, gospodine dužde!

Mlečani su poštivali svoje poglavare i vrlo ih se bojali; ali pučka vlastitost da se narugaš svačemu i od svačega napraviš šalu, pobjeđivala je u ovakvom sluačju svaku poniznost. Rugalice nizale se u sve jačim ritornelima. U svoje frivolne sonete pučki pjesnici mletački upleću rado i šćavonske riječi—najprostiji izrazi u kalamburu uvijek su posuđeni iz dalmatinskog dijalekta koji je Mlečanima dobro poznat jer u Mlecima žive premnogi pomorci i trgovci Dalmatinci, Slovinci po kojima je prozvana i Riva degli Schiavoni[23] Tako se i sad našlo dosjetljivaca koji su pomiješali nerazumljivu politiku Vijeća prema Frankopanu i šćavonske psovke te od toga smijesili zlobne šale, izazivljući grohotan smijeh.

---

20 *Ladro,* razbojnik lupež

21 *Maskerata,* pokladna predstava

22 *Veglione,* krobuljni ples

23 *Riva degli Schiavoni,* Slavenska obala

- Od Piazzette do Palazza nema sto koraka, a oni dovukli konja da messer 24 Frankopanu ne bude teško! U tijelovskoj procesiji Frankopan će ići pred duždem!

- Dat će mu za stan Kazino i sedam ljubavnica - sinjora Lucija je prva!

- Kako je straža trčala za njim - da se može na konju do Murana, Frankopan bi pobjegao već danas!

- A komisija ostala duga nosa! Sad će Frankopan plesati pred Vijećem, a mi ćemo na jesen plakati.

Netko pronađe bjegunca iz Mozane i podigne ga na jedan od stolova na kojima su pisari pod svodovima prokurativa za male pare pisali pisma nepismenim ljudima iz puka.

- Eto, neka ovaj kaže tko je Frankopan!

Bjegunac je dizao ruke i kleo Frankopana, ali nije umio govoriti mnoštvu. Ono je, u ovaj čas, bilo više raspoloženo za porugu i to su morali osjetiti mnogi od duždevskih magistrata koji su se poslije dočeka u službenim odijelima žurili kući. Nije bilo ugodno proći trgom na kojem je bučala gomila, pokazujući prstom „mudrace".

- Čekajmo hajduka! Valjda će ga ipak okovati i prevesti u Gabbione!

Jedan dio mnoštva otputi se pred Gabbione da tamo čeka. In Gabbionibus 25 su zatvoreni njemački časnici, sužnji iz ranijih bitaka, i tako će Vijeće po svoj prilici smjestiti Frankopana. Ostali ostadoše pred palačom, uzrujavajući se svaki put kad bi straža nekoga propustila unutra ili van.

No već se je bio spustio i sumrak, a u palači se nije vidjela nikakva promjena. Uvijek jedno te isto - straže se mijenjaju, službenici vijeća *izlaze* i ulaze, no o Frankopanu ne zna nitko ništa. Kažu da je sad u odajama Vijeća i da ga preslušavaju.

- Aha, sud! Dakle neće umaći!

Sud taj ipak predugo traje. Doba je večere i stalnog „kvartina" u krčmici; ljubavnici neće da izgube ročišta. Samo oni najznaličniji i najuporniji ostaju na Markovu trgu koji je opet poprimio svoj obični lik u sumoru ljetne noći - no i njima je oko deset sati dosta.

---

24 *Messer,* gospodin

25 *In Gabbionibus,* u Gabbione, poznati venecijanski zatvor

Nije ni dobro prekasno ostajati vani. Preslušavanje je potanko i može trajati čitavu noć; čekanje dodija i posljednjima.

U jedan sat noći trg je prazan. Sa mora čuje se ovdje-ondje pljusak vesala i povik ćozota sa bracere koja se sprema na ribe; Venecija se utopila u tmini; noć je bez mjesečine; i prerijetki prolaznici, praćeni slugama ili sami noseći svjetiljke da si rasvijetle put, žure se kući. Oko Palače je potpun mir; na njoj su rasvijetljeni prozori; no ono što se događa u nutrašnjosti, ne pogađa nitko.

Samo je jedan čovjek nastojao da prodre i u ta tajanstvena svjetla na prozorima i da odgonetne što sad radi njegova preuzvišenost gospodin doge i njegovih deset savjetnika, koji imadu da riješe o tako važnoj stvari kao što je zatočenje i sud Krsti Frankopanu. Marino Sanudo nije čekao poslije podne uzalud pred palačom; utrošio je vrijeme da kod kuće potanko opiše doček Frankopanov i ubilježi ga u ovogodišnji svezak svojih dijarija. Svoj posao obavlja vazda točno, navodeći sve prilike, zgodice pače i govorkanja, ali ne dodaje ni jedne riječi o svojim vlastitim čuvstvima. Dok smišlja što da napiše, zna i prokleti Frankopana i planuti iznova bijesom „radi te sramote" koju je danas vidio i doživio na Piazzetti. No čim u svojoj sobi sjedne k stolu, kraj svezaka, pera i pergamena, Sanudo je samo bilježnik događaja i zapisuje povijest dana, koliko god može bez mržnje i zle namjere.

Znao je od jutra da će Frankopan biti najprije primljen od dužda i preslušan, a da će se mnogo kasnije, u noći, sastati Vijeće. Poslije ponoći Sanudo se izvuče iz svoga stana i, praćen slugom sa svjetiljkom, pođe do trga. Kod crkve ostavi slugu i uputi se sam do ulaza palače.

Nije dugo čekao. Iz palače iziđe nekoliko ljudi, s pratiocima stražarima i pod bakljama. Sanudo se sakrije u mrak i počeka dok se rastanu. Jedan se od vijećnika uputio mimo crkve koja je — još ogromnija u noći - rastirala svoje sablasne sjene.

— Gianni! Gianni! šapne Sanudo.

Vijećnik desetorice zaustavi se i počeka. Oba sluge razumjela su dobro svoje gospodare i požurila se naprijed da ne prisluškuju noćnom razgovoru.

- Ah, Marino, ipak si čekao dosada!

- Hoću da znam kako je svršila blasfemija 27 Venecije. Što je
bilo u sobi signora di notte?

- Smiješno. Poslušaj. Frankopana su stražili negdje pokraj nas. Kad smo ušli i smjestili se, dužd je sjedio ispod crvenog baldahina, a mi zdesna i slijeva uza zid. Lijepo su nas namjestili u red. Pred duždem bio je stolac. Uveli su Frankopana; poklonio se otmjeno i pozdravio dužda. Obične riječi, znaš već. Žali svoj udes, ali ga tješi što je zatočenik uzvišene Sinjorije. Dužd se je smješkao, mahnuo mu rukom i pokazao na stolac pred baldahinom neka sjedne. A što misliš što je učinio taj đavolji grof ispod Učke? Primakao je stolac uz duždevo prijestolje i sjeo o desnu duždu. Kao da su oni dva suvereni, a mi dvorjanstvo! Frankopanova je drskost zapanjila sve - i oni koji su ga prije branili, sad su za što strožu kaznu.

- A preslušanje?

- Eh, da se on da preslušati! Niccolo Amelio mučio se dva sata s njime, doznali smo ono što smo znali i prije. Frankopan kaže da je car u ovaj čas kraj Ljubljane ili u Ljubljani. O carevim namjerama, veli, ne zna ništa. O vojsci i spremi rata ni riječi. Ja nisam izdajica!" veli. „Ako me tako pitate, ne poštujete me!" Kao da je nama do toga da ga častimo. Sve badava - doznati neće od njega ništa ako se ne uhvate kakva tajna pisma. Određeno je da posebna komisija ispituje i dalje Frankopana, Rainera i Callepina.

- A Vijeće, što je odlučilo Vijeće?

- U Vijeću su najprije pročitani izvještaji. Vitturijevo pismo poznaš. Savorgnan tuži Vitturija da je postupao s Frankopanom kao s knezom koji je došao u posjete. Savorgnan bjesni. Piše da je Frankopan nedostojan ikakvih obzira jer je u ratu prekršio svaku vitešku disciplinu. U Maranu primili su ga sa svim častima; Savor gnan ne shvaća kakvi su politički obziri prisilili dužda da bude tako blag. Veli da se ne miješa u to, ali oštro traži da se Frankopan kazni za svoju drskost. U Maranu su mu prevezali ranu - sad se vidi samo ožiljak na ruci. Nije ništa ozbiljno; taj đavo kao i da ne osjeća mača. Savorgnan piše da dužd drži Frankopana kao sina a ne kao zarobljenika. Čini se da je naš vođa čuo od Frankopana mnogo

---

28 *Suveren,* vladar

27 *Blasfemija,* pogrda

grubih! Knez nije htio da ide pod Marano i da pozove na predaju svoga nećaka. Laže da njegov nećak Michele i ne zapovijeda nego da je zapovjednik drugi, jer su tamo češki oficiri. Laže! A kad mu je Savorgnan zaprijetio kao sužnju, okosio se i vikao da on, Frankopan, jest zarobljenik ali ne Savorganov nego zarobljenik Sinjorije. Tako je pisao Savorgnan Vijeću.

- I Vijeće je dalo pravo Frankopanu?

- Hm. Pismo je pročitano, spremljeno, pa ništa. Manfron je već tražio da se najljepše postupa s Frankopanom. Dakako — Manfronov je sin sužanj Bernardina Frankopanskog; do ut des![29]

Naši mudraci, a i dužd sam, rekao bih, računaju da je dosta uspjeh kad je Frankopan otet caru. Bez njega car će brzo prestati ratovati. Vele da se to već i vidi na bojištu. U Vijeću se nitko nije ufao govoriti jasno.

-Ni ti?

- Kušao sam opetovati što smo jutros govorili pri tebi. A što ćeš? Nitko ne odgovara. Loredan se podsmijeva. Dok smo vijećali, dopustili su Frankopanu da napiše pismo ženi. Tražio sam da vidimo pismo. Imam prijepis. Evo ti ga.

Sanudo poput kopca uhvati dokumenat. Jedan tren zaboravio je cio svoj bijes; sakupljač isprava bio je u njem jači od političara.

- Čitat ćeš. Piše dobro talijanski. Moli od žene novce. Ništa osobito.

- A kad će ga poslati u Gabbione?

- Kakvi Gabbioni! Odlučeno je da bude zadržan u Torreselli, isto kao Francesco Gonzaga. Dakako—dva sluge i poseban nadzor. Znaš tko je nadzornik? Ma, razumije se, njegov vlastiti rođak Zuan Antonio Dandolo!

- Dandolo je Mlečanin, poštenjak.

- Ali je Frankopanima bliz. Zmije su oni. Kakve li su se niti plele već danas! Da, dužd zbilja s njim govori kao sa sinom.

-I zato mu je pustio i konja? Što je pak to trebalo?

- Ne, ne, konja su mu ipak uzeli. Plijen je. Poklonili smo ga Vitturiju; kažu da je konj puno vrijedan. Pa neka i Vitturi ima počast i dar što je zarobio Frankopana.

---

29 *Do ut des,* dajem da daš

— Dakle, sve se svršilo tim da je konj promijenio gospodara.
Naći ću ja već načina da kažem duždu svoju. Vijeće je stvorilo kukavne zaključke.

- Oni vele: umne. Čekajmo!

- Da, čekajmo, perditio tua ex te!30

Marino Sanudo rastane se s vijećnikom koji mu je odavao tajne sa najvažnijih sjednica Vijeća, i uputi se rivom gdje je stanovao kraj Ponte di Paglia. Ali sabiračko srce nije mu dalo mira. Prizvao je slugu i naložio mu da visoko podigne svjetiljku. U pustoj ulici, nalik čarobnjaku koji ni noću nema mira nego hoće da zaklinje iz starih pergamena, Sanudo stane čitati naslov:

„A la ben nassuda madama Polonia de Frangepani et nostra carissima mojer."

— Visokorodenoj gospodi Poloniji Frankopanskoj, našoj pre
dragoj ženi! — opetovao je Sanudo, ljut i na samu sjajnost titule. I, što je čitao dalje, mrmljao je glasnije.

U pismu nije bilo ni poniznosti ni straha. Sanudo je, pročitavši ga, zgužvao papir u šaci i nije prestao brundati do kuće u kojoj su ga kod svjetla pričekali domari, poznajući čudne navike starčeve.

VI

Knez Krsto Frankopan, Jakob Rainer i Bernardo Ričan čekali su u pokrajnoj dvorani na odluku Vijeća. Rainer i Ričan zasužnjeni su u isto vrijeme s Frankopanom, ali su bili dovedeni prije u Mletke i smješteni u Gabbione. Danas su ih radi istrage pridijelili Frankopanu - knez se nada da će i ostati s njima. Sva su trojica umorni i šute. Rainer je i zadrijemao u naslonjaču. Poslije ponoći uđe u dvoranu sa dva vijećnika Zuan Antonio Dandolo, novoimenovani proveditur Torreselle i pročita kratku naredbu Vijeća. Zaključeno je da će sva trojica biti zatočeni u časnom zatvoru do daljnje odredbe. Za poslužbu daju im se dva sluge. Naredba imala je tek nekoliko riječi; Krsto je očekivao možda i kakvu prijazniju izreku na koncu, ali te nije bilo.

- Pođimo, gospodine kneže i gospodo!

---

30 *Perditio tua ex te,* propast tvoja po tebi

Po dvoranama kojima su prolazili nema nikakve straže. Frankopan je, praćen bakljonošom, razabirao da ih vode uz vanjsku stranu Palače. Bezbrojne slike i zlatom urešeni stropovi od plemenita drva, ogromne prostorije, jedna za drugom. Da, sjajno stanuju dužd i Vijeće! Zarobljenici, predvođeni od Dondola, stupaju na hodnik. Stubama uspinju se do drugog i trećeg sprata. U hodnicima je mračno, tišina gluha — ali na svakom zaokretu stuba vidi se iz mraka vojnik, naoružan do zubi. Stan ljudski pretvara se u tamnicu; tu negdje blizu mora da je i onaj strahotni „Most uzdaha" kojim prolaze optuženi i osuđeni. Frankopan korača mirno i bez riječi, ali pažljivo nastoji da prodre u svaki kut tmine. Ništa! Ništa! Koraci odjekuju o kameni pločnik, baklje dršću; osim nepomičnog stražara koji se ustobočio u dnu svakog hodnika nigdje ni žive duše. Zarobljenici nisu praćeni od straže, ali osjećaju da na svakom zaokretu ovoga polumračnoga labirinta na njih vrebaju podmukle oči. Tko da i pomisli bježati odavle?

U četvrtom katu Dandolo stane pred malim vratašcima i pokuca. Iza vrata pojavi se, na znani znak, čovjek. Ključar je - o pasu mu je kratka sjekirica i bodež, u ruci svjetiljka i omašan svežanj teških ključeva kojima se, vidiš, ne zatvaraju domovi ljudski. Ogromni su i zloguki u svom zveketu, kao što je i zloguk mrak ovih beskrajnih stuba i hodnika. Iza nekoliko koračaja povorka stane. Ključar otvori teška željezna vrata; brava, nerabljena dugo, zaškripi otporno.

— Tu smo, gospodo!

Iza ovih ogromnih vrata koja je ključar mučno zaklopio opet je kratak hodnik s novim ulazom. Ovaj je otvoren i ključar ulazi da zapali svijeću. Dvije su sobe, jedna manja, druga veća. U manjoj su dva kreveta i jednostavan stol sa stolicama; u drugoj postelja s bogatim zastorima, velik njemački ormar sa rezbarijom na vratnicama, dva stolića, zrcalo i u sredini veći stol sa stolcima. Ključar je u većoj sobi zapalio i noćnu svjetiljku - u ovelikoj okrugloj posudi, od zelena stakla, na vodu je nalito ulje po kojem pliva pluto sa stijenjem. Svjetlo sitnog žiška dopire jedva do zidova; strop i kuti sasvim su tamni.

- Uredili smo danas za nuždu. Sutra će biti bolje! Oprostite, gospodo! Ovu manju sobu neka izvole gospoda časnici; za vas, gospodine kneže, određena je veća. Uostalom, po volji. Zraka ima

dosta - Dandolo je prišao sam k čeonom zidu u Frankopanovoj sobi i raskrilio velika vrata koja su vodila na balkon.

Frankopan priđe također. Balkon je širok, ali u vrtoglavoj visini. U mjesečini koja se sad istom prolila nad gradom Venecija se vidi duboko pod nogama — čovjek se danju mora s ove visine privi đati kao mrtav. Prijeko, druga obala kanala vidi se jasno u svojim maštovitim obrisima; pogled će na Piazzettu i kanal biti prekrasan u jutrima i o zapadima.

— Prije nego se za danas rastanemo, dopustite mi, gospodo,
nekoliko uputa. Meni je povjereno da pazim na vas kao nadzornik Torreselle. Bit ću svaki dan najmanje jedanput kod vas da čujem vaše želje. Zatočenje je, čuli ste, časno - pa vas molim da mi olakšate skrb kako bih vam što više olakšao sudbinu. Za noćas izvolite se ustrpjeti, sutra će biti uređena posluga. Hranu izvolite birati po volji. Pera i papira ima - ako biste prešno trebali nešto, izvolite napisati i poslati meni. Pisma koja želite slati rođacima ili inače komu predaju se otvorena meni. Mislim da se vaša gospod stva neće imati potužiti ni na skrb Sinjorije ni na skrb moju, i želim vam nedug boravak ovdje. Laku noć, gospodo!

Frankopan odzdravi šutke. Još je uvijek stajao kraj balkona i promatrao bajnu ljetnu noć, držeći se kao da samo na pola uha sluša Dandola.

Izlazeći, Dandolo se obrne.

— Da, još nešto, gospodo! Ne traži se od zatočenika časna riječ.
Ali mi se razumijemo, dobrota za dobrotu! Dakle - ne kušajte pobjeći! Napor bi bio ionako uzaludan. Svaki pokušaj bijega sasvim bi promijenio milostivu i blagu odluku Vijeća. To mi je rečeno posebice. I još mnogo više! - pojača Mlečanin glas sa značajnom kretnjom. Dakle, ne kušajte pobjeći! Još jednom, laku noć vam, gospodo!

Ovaj put se Dandolo naročito nakloni knezu i ode žurnim koracima. Ključar, izašavši s njim, zaključa vrata na hodniku ključem kojim je bio otključao. No čas zatim, na donjem dijelu vrata začuje se tiši cvilež nekog posebnog zapora; u drugu ključanicu ulazio je poseban ključ.

— Dandolo ima još jednu bravu za se! - šapne Ričan.
Slušajte,
kneže!

Frankopan samo mahne rukom i sjedne na svoj krevet odgrnuvši zastore. Odmah je stao svlačiti čizme i debele potkoljenice.

Čitavo vrijeme nije prozborio ni riječi. Ispio je pol pehara vode koja je bila postavljena stoliću, i činilo se da se, kao u taboru, brzo sprema na san.

- Ričane, što su ispitivali vas?

- Uvijek isto. Samo jedno smo doznali mi od njih. Alviano hoće zamijeniti za nas nekoliko svojih zatočenih časnika. Tražio je od Vijeća da se to učini odmah. Obećavali su nam slobodu ako odamo koliko je četa sakupljeno kraj Pazina. A pitaju i sasvim političke stvari - morao sam se smijati. Kao da ja znam sve što se događa oko cesara!

- Pitali su i za novce - dodaje Rainer zijevajući. Sami ćemo nositi sav trošak za hranu.

- Znam - i ne bih htio drugačije - tumači knez. Sutra ćemo urediti. Imam u Ljubljani trgovca Jana, taj će posredovati kod Nijemaca ovdje. Dobit ćemo u Veneciji za prvi čas nešto.

Dok su se ostala dvojica spremala na počinak, Frankopan je bosonog, ustao i stao pregledavati zatvor. Vrata na balkon ostala su otvorena; mjesečina je sve jače rasvjetljivala prostor. Knez je kucao po stijenama, micao posoblje. Rainer i Ričan poznavali su naviku svoga vođe da sve ispita i prokuša sam. Već su i zahrkali kad je Frankopan još ogledavao balustradu balkona.

Što se događalo dok su oba časnika, od prevelikog umora a i gladni, zaspali dubokim snom? Kasno poslije ponoći Rainera je probudio mukli zvek. Kneza Frankopana nije bilo u sobi. Rainer, splašen od prve noći u nepoznatom i nemilom boravištu, uhvati sa stolića žižak i pođe na hodnik.

Pred željeznim vratima stajao je u tmini knez i udarao šakom po gvoždu. Šaka je od strašnih udaraca bila sva krvava, ali željezna se vrata nisu ni potresla - a ni s one strane nije se ozvao nikakav ljudski glas. U gluhoj tišini udarci su odjekivali kao bespomoćna kletva protiv vrata paklenskih.

Osjetivši trak svjetla, knez se okrene. Rainer ugleda lice kakvo još nikad nije bio vidio. Na čelu bila je nabrekla krvava žila, oči se raširile kao u ludilu, kosa je razbarušeno padala na čelo, a na ustima skupila se pjena.

- Kneže, kneže! Za volju božju!

Da li je to bio onaj isti čovjek koji se je poslije podne tako gospodski smješkao duždu, s prezirom slušao ispitivanja, i maločas mirno podnosio upute Dandolove? Bosonog, bez gornje ha-

ljine, u svjetlu žiška, Frankopan se privi đao iz pustare uteklim luđakom. Da li je i bio pri svijesti?

Rainer je morao probuditi druga i oni su jedva do kreveta doveli Frankopana. Zar je groznica od rane? Je li knez zapao u bunilo bolesti?

Na krevetu je disao teško i hropćući. Ričan i Rainer, osjetivši u strašnom prizoru prvi put svu težinu tamnice, nisu više mogli naći mirna sna.

Frankopan je rano ujutro već bio na nogama. Drugovi se probudili istom na odjek njegovih koraka. Bio je svjež, vedar- kao da i nije bilo ove noći; samo je zakrvavljena ruka spominjala na čovjeka koji je u noći, lud od bijesa, stajao pred gvozdenim vratima.

VII

Prvi su dani tamnovanja prošli u sitnim brigama. Ljeto je vruće, a Frankopan je zarobljen u svojoj vojničkoj odori, s konja, i nema svih onih sitnica na koje je navikao. U zatvorenom prostoru knez treba da sam kako-tako uredi svoje kućanstvo; ponestalo mu je i rublja i rupčića; ženi je pisao već u prvom pismu da mu pošalje noćnu kapu i tanje potkoljenice; kupiti nema čim. Sinjorija je za zarobljenike uredila zbilja častan i, za tamnicu, zračan i prostran zatvor; pače - Dandolo je doskora javio knezu da je duka 31 od Ferrare, po ženi Bernardinovoj, pokojnoj Lujzi Aragonskoj, rođak frankopanski, tražio u posebnom pismu dužda neka bi se s Krstom postupalo što ljepše i dalo mu se pokućstvo koje dolikuje ugledu njegova roda. Zazbilja je u Torresellu prvih dana unesena sva sila sagova, divančića, škrinja i slika, tako da je tamnica nalikovala pravom gospodskom dvoru. Samo je teško za novce. Treba plaćati sluge i hranu — Frankopan je izračunao da ga svaki dan zatočenja zapada dva dukata najpotrebnijega troška. Očekivao je da će se otac Bernardin ili žena brzo dosjetiti njegovoj najprečoj potrebi i računao svaki dan da bi trebao stići ulak sa zlatom ili mjenicama. Na rodnom Modrušu i po ostalim gradima ima, od ratova i od

---

31 *Duka,* knez, vojvoda, naziv vladara talijanskih pokrajina

32 *Ulak,* kurir, glasonoša

pradjedova, bezbroj skupocjenih stvari, sitnica, oružja i zlatnine; vino u Driveniku i po Vinodolu rodi, telad i ovce se množe. No otac Bernardin je vazda bio u novčanim neprilikama - u kulama i po krajinama ima hrane, no kad treba platiti vojnike, teško je skupiti svaki forint. Dukati su rijetkost; da ih dobiješ, valja što prodati - a komu ćeš prodati u ovo ratno vrijme? Mletački trgovci dolaze u Senj i preko njih bi lako bilo poslati novaca, no hoće li imati otac? Trgovina je sasvim nesigurna; trgovci se ne ufaju dalje od obale jer od Like krstare pljačkaške čete koje vrebaju na putnike. Apolonija bi laglje smogla - no ona je žena, slaba i bolesna. Sreća da je Dragišićka s njome. Do Bjeljaka nije daleko, a u Bjeljaku je stari njihov posrednik u novčanim stvarima, Zinus. I u Ljubljani ima trgovac kojemu je lako naći svezu s Njemcima u mletačkom Fondacu 33 no to traje dugo i predugo. Frankopan je od Antonija Foscola, bližike Katarine, kneginje krčke, koji ga je odmah posjetio u tamnici, posudio dvadeset dukata. Rainer i Ričan i nemaju znanaca u Veneciji, zarobljenici u Gabbionima hrane se na jamstvo njemačkih trgovaca iz Fondaca. Krsto je navikao na ratno oskudijevanje — no ovdje, usred neprijatelja, jedan Frankopan mora da pokaže svoje bogatstvo i svoju nezavisnost. A potajno, ne govoreći o tom ni svojim drugovima u tamnici, misli i na to da se zlatom otvaraju i najčvršće brave. Dandolo je preljubazan i ponaša se, makar je gospodar Torreselle, kao da je podvržen Frankopanu. Ipak — knez prozire tu ljubaznost i duždevsku i senatorsku — oko u oko oni su dobri i predobri, ali na svojim sjednicama budno prate sve izvještaje doušnika. „Ne kušajte pobjeći", rekao je Dandolo; ali Frankopani nikad ne skrštaju ruke; da stignu novci, dalo bi se bar koje pismo otpraviti u potaji. Već je prošlo pet tjedana, a od žene nema odgovora - nije moguće da se ne bi javio ni otac. Gdje su ta pisma? Ako idu preko Vijeća desetorice, ono ih sigurno zadržava; pisma pak koja piše Frankopan svojima čitaju se u sjednici i zato je teško u njima reći sve što bi trebali znati doma.

Bernardo Ričan, služeći kao časnik neposredno uz Frankopana, poznavao je svoga gospodara dosada kao vojnika. Krsto je i u

---

33 *Fondaco ili Fondego dei Tedeschi,* novčani zavod, palača njemačkih trgovaca i bankara u Veneciji

tamnici zadržao svoju navadu da se sam brine i za najneznatnije sitnice; no drugovi su se čudom čudili kako knez najednom najveći dio svoga vremena probavlja kraj stola. Svuda crnilo, pera, papiri, bilješke - Frankopan piše sam, ne govori nikad u pero, i, što je najčudnovatije, črčka svoje zabilješke nekim nepoznatim slovima; nisu ni latinska ni gotska, mogla bi biti grčka, ali nisu ni to. Pismo je staro, njegova naroda od pradavnih vremena, sasvim drugojačije no ikoje poznato. Drugovi i ne kušaju odgonetnuti što Frankopan črčkari tim grbavim znacima po čitave dane. Ali ne piše samo svojim jezikom; latinske, njemačke i talijanske poslanice predaju se svaki gotovo dan Dandolu.

- Knez se pretvorio u diplomatu - veli Ričan i nada se mnogo od toga. Ta napokon, kad je i Venecija imala ovako odličnog zarobljenika! Rođak knezova ferrarskih, po djedu patricij mletački, bližika dvjema najuglednijim porodicama Venecije sadašnje, šurjak svemoćnog kardinala krškog, vojskovođa cesarov, brat one Beatrice koja je za prvog muža imala hercega Ivana Korvina, sina kralja Matijaša, za drugog ima kneza brandenburškog - povezan ženidbama s kraljevskim i cesarskim rođacima, velikaš kraljevine, i napokon — odvjetak onih Frankopana koji više od pol stoljeća drže medu kršćanstva prema Turcima — tko može i vjerovati da će takav velmoža dugo čamiti u ovom zatvoru koji je urešen svim raskošima ali je ipak zatvor?

Sam Krsto vidno ne sumnja o tom. Od one prve noći kad su ga s krvavim rukama našli pred gvozdenim vanjskim vratima tamnice, ne tuži se nikad - samo je nezadovoljan što je u neizvjesnosti; jer ne dolaze glasi niotkuda. Dandolo ga tješi da su ratna vremena i prolaz je poslima oteščan — ali knez ne vjeruje pravo; sluti da Sinjorija zadržava pisma njegova i ona koja dolaze k njemu, i u tim vidi znak da se događaji na ratištu nisu sasvim razbistrili. Ima dana kad je knez i tužniji, jer misli da bi njegovi rođaci ipak bili već mogli naći puta do njega, pismom ili glasnikom. U jedan takav dan žalosti razveselio je kneza svojim posjetom nitko manji nego gospodin Bortolomeo Alviano, vrhovni vođa mletačke ratne sile - i o tom posjetu značajno su i dugo poslije razgovarali Ričan i Rainer.

Sastala su se dva čovjeka u neobičnoj zgodi - vojskovođa je pohodio svoga zarobljenika; protivnici s ratišta našli se u dvorani koja je bila tamnicom. Alviano, na vrhuncu svoje slave, i knez

Krsto, u ropstvu i nevolji. No u prvom susretu nije bilo ni truna osjećati od te goleme razlike. Što je u sebi na kraj kraja htio Alviano, ne može se znati - svakako je k Frankopanu prišao srdačno i pruženom rukom. Ratnik je poštivao ratnika. Alviana uveo je Dandolo; no kasnije, oba su vojskovođe ostali nasamo. Frankopan je drugovima malo odao od tog razgovora udvoje. Alviano je ljut na dužda i Vijeće; prijeti da će se odreći svojih časti ako mu ne učine po volji. Vojnik je, te traži da Vijeće, u ratu, usvoji njegov zahtjev - od mletačkih časnika zarobljeno je nekoliko veoma uglednih koji su mu prijatelji i drugovi odavna. Zahtijeva da se oslobode odmah. Hoće da ih zamijeni poglavito za Frankopana. U Vijeću vele da je „zasada" nemoguće. Alviano je, istina, jači na bojištu otkad tamo nema Frankopana; Brescia će vjerojatno doskora biti u mletačkim rukama. Alviano neće da čeka i zna da je za vrijeme zlosretne Cambravske lige spasio on, upravo on, Veneciju u jednoj od najvećih opasnosti. On, spasitelj Grada, ima, veli, pravo da traži od Vijeća zamjenu. Založio je i riječ svoju sužnjima koji su u Pragu. Državnici ne trpe vojnika - tako je uvijek - no njemu je dojadilo. Došao je obavijestiti Frankopana da nije on, Alviano, kriv što se zateže sa zamjenom. Njihove su težnje pače jednake - samo Vijeće odgađa.

Knez nije svojim drugovima, a još manje Dandolu, otkrio drugi, važniji dio razgovora. Bilo je jasno da su Alviano i Frankopan morali raspraviti i o mnogo dalekosežnijim stvarima, jer je sastanak trajao više od dva sata. Vidjelo se poslije da se je Frankopan još pažljivije udubio u svoje bilješke i da onim svojim škrbavim hijeroglifima kojih nisu umjeli čitati ni Rainer ni Ričan, brzo popisuje čitave listove papira.

Krsto je Alvianu naime bio razložio svoju misao.

- Evo - govorio je knez nasamo Mlečaninu - ja sam zarobljenik Sinjorije, cesar je ostao bez vojskovođe; vidim i čujem od vas da će malo prije malo poslije doći do mira. Onda će samo po sebi biti riješeno o meni. Zato me nije strah. Ali zasad je važnost u tom što obje ratujuće stranke, čarkajući bez smisla po Friulima, puštaju da se pripravi Turčin. Moje je imanje jedna jedina tvrđava protiv Turčina; bez mene se moje imanje održati neće. A Venecija, što će ona, kad Turci, koji su došli nadomak obale dalmatinske, upanu do Istre i dalje u ove iste Friule? Venecija ima savez s Francuskom: dobro, razumljivo je kad se radi o pomoći protiv cesarovih četa u

Veroni i Vicenzi. Ali Francuz je tuđinac u Italiji - a što će biti konac njegove pomoći? Oslabljen cesar, oslabljena Venecija - opasnost, koja danas prijeti mom imanju, postat će pogibelj za vas. Nisu li turci već i prodirali do Bakra, da, do Kopra? Zasada četujući - ali kad se iskrvari Venecija, kad uzmakne cesar, hoće li turci ostati pri tom?

Alviano je slušao i odobravao knezu. Srdi ga što Vijeće slabo izrabljuje njegove pobjede - cesar bi pristao na mir da se malo popusti. Dobro mu je znano da Maksimilijan nije vojnik od zanata. U posljednjim ratovima - Alviano to vidi bolje od državnika - ni Venecija lako ne održava ravnotežu između pape, Francuza, Nijemaca i Turaka - riješiti nepriliku s cesarom s pomoću Frankopana, značilo bi zaista osigurati Veneciju od Turaka.

Drugovi kneževi shvatili su značenje razgovora s Alvianom istom za tri tjedna kad im je Frankopan pročitao spomenicu koju je sastavio za Dandola da je ovaj rastumači Vijeću. Spomenica je alegorička i hotice nejasna - Frankopan nije htio da svoje misli izreče izravno ili da ih obrazloži kao prijedlog - uzeo je sliku sanje i u tom obliku oslikao pogreške prošlosti i potrebe budućnosti. Frankopan vidi u snu tijelo Venecije, okrunjeno i proslavljeno, ali već podgrizeno podmuklim bolestima. Lijekovi prošlosti naškodili su tijelu Venecije gore nego bolest; ti su lijekovi dolazili sa Zapada i zvali se aleksandrovski i julijanski, no bili su pomiješani s otrovom ili su izgubili svu svoju snagu kad su prenašani preko bregova. Također oni melemi, koji su s Levanta dolazili da budu pomiješani u lijek, samo su ga pogoršali. Tijelu Venecije potrebna je sada blaga tekućina da oslabi otrov lošeg lijeka prošlosti.

Dandolo je, pročitavši opširan spis, shvatio točno njegov sadržaj. Lišena alegorije, Frankopanova je misao u tom da će savezi s papama Aleksandrom i Julijem donijeti Veneciji šteta kako i savez s Turcima. „Blaga tekućina" mir je s cesarom iza kojega bi došlo i savezništvo s Frankopanima, savezništvo koje bi osiguralo tisućljetno zdravlje grada. Ali Dandolo zna o namjerama Sinjorije očito više nego Frankopan; spomenica o bolesnom tijelu Venecije i o lijekovima koje preporuča knez, ostala je bez odgovora. Ipak — iza tri mjeseca tamovanja stigla su prva pisma od žene i od oca kneževa i prekinula teško iščekivanje. Sinjorija je propustila pisma - od Bernardina i grofice Apolonije stigoše i novci i utjehe. Krsto koji se je bio sasvim osamio u svojem razmišljanju i bilješkama, stao je

življe drugovima pričati o moći zlata. Rainer je u ruci ključarevoj jednoga dana opazio zlatan dukat - knez je dakle izvan nadzora Dandolova tražio sveze vani. S kim? U Veneciji su se, pušteni uz jamčevinu, na slobodnoj nozi kretali neki časnici cesarove vojske, očekujući potpunu slobodu. I Ričan sam pobrinuo se da imućni rođaci dadu za nj mjenicu. Ali se nije ufao ni pitati Frankopana što namjerava.

„Ne kušajte pobjeći!"

I on i Rainer bojahu se svakog neopreznog koraka. Nisu zaboravljali Frankopanova lica iz one noći pred vratima. Traži li knez vani saveznika, pomoćnika za bijeg? Ima li već nekoga koji mu, izvan Torreselle, drži u pripravi konja ili lađu? Knez je posljednjih dana uzrujan, nestrpljiv, čeka nešto. Što?

Tada, jednoga jutra, zaoriše bubnjevi na Piazzetti. Dandolo je upravo bio ušao k Frankopanu koji je, sa balkona Torreselle, promatrao duboko pred sobom vrevu ljudi, neobičnu u rani sat. Što se događa dolje? Između dvaju kamenih stupova Piazzette postavljen je treći, niži, drveni. Straža je oko stupa napravila prazan okrug, - pod stupom stoji čovjek. Frankopan se napinje da razabere što će ta straža i ti ljudi.

Dandolo, iza kneza na balkonu, tumači.

- Izvršuje se smrtna kazna vješanjem, za primjer svima. Annibale de Than i Christoforo Callepin uspjeli su da podmite stražara i pobjegli iz Gabbiona. vijeće je raspisalo nagradu od 1000 funti za onoga tko ih pronađe i dovede. Callepin je već doveden i smaknut u tamnici. Sada će javno vješati stražara.

Knez se trgnuo i uzmaknuo s balkona.

— Hvala na obavijesti, gospodine Dandolo!

I makar je s provediturom Torreselle bio vazda učtiv, gurne ga na stranu i s lupom zatvori vrata balkona. Kao da ni to nije dosta, potegnuo je knez i grilje i zatamnio sobu.

Vrata su balkona ostala čitav dan zatvorena. Frankopan je sjeo za stol i nije se ni makao u polutami. Odbio je i jelo koje su mu donijeli o podne.

VII

Divno je poslijepodne kasne jeseni. Listopad još nije na kraju, no pod ličkom Kapelom već se dobro osjeća dah oštre i svježe zime koja se primiče rano. Nebo je vedro i bijelo, oblačići slute na buru; no u ovaj je čas sunce još ojako i čitav je kraj bujan od svježeg, istom gdjegdje nažutog, zelenila šume. Putnik sad još ne bi trebao krzna, da nema večeri koja donosi iz Kapele leden zrak i prvu slutnju snijega.

Ali tko da i putuje krajem u kojem nedaleko i naširoko nema ljudskoga stana? Priroda je na visokim proplancima i u vlažnim gudurama sasvim nedirnuta - ogromno stabalje guši se samo u prebujnom rastu - prašuma je u koju i ne stupa ljudska stopa. Za oluje, pod gromom i munjom, debla se ruše u provaliju iz koje ih ničija ruka maknuti neće dok ne istrunu kroz vjekove. Iskrčene zemlje gotovo i nema - tek ponegdje javi se, na nepristupnom kutu vrleti, njivica. A i to samo u blizini kula koje su rijetko posijane. Tu se nađe i pastirče sa stadom koza ili ovaca - valjda jedini stvor na pustom prostoru. Od rimskih vremena sačuvani su ostaci cesta - jedna vodi od Senja sve do negdje pod Bihać. Njom je, kako pričaju ljudi, stupao negda car Marko Aurelije, utaborivši se u kraju samih šuma oko voda osamljenih jezera iz kojih izlazi Korana rijeka. Ovdje, na kraju svijeta, pisao je car i svoje tužne opaske o slaboj vrijednosti svega što je ljudsko. Pa i sada, preko tisuću godina iza pohoda rimskih legija koje su i na toj strani čuvale panonsku granicu, kraj je pust i mrtav. Nigdje naselja ljudskog, nigdje traga da se čovjek kreće, da radi, trguje ili putuje. U šumi caruje medvjed i vepar, nad stoljetnim bukvama ogromne orlušine krstare pod oblacima. Rimljani su, na ovom istom putu koji je sagrađen od njihovih vojnika, osnivali kolonije; zna se da je kraj ponora Gacke negda postojao i velik grad. Kud ga je nestalo? Da li ga je pojela zemlja koja se — podrovana bujicama što podgrizaju iole rahlije tlo — znade raspuknuti u jazbine, duboke na stotine metara? Ni priča ne zna što je od toga grada - nestalo mu traga kao i svim uspomenama iz rimskih vremena osim zarđale kacige što se nađe, izbočena potresom zemlje, ili pločice o službi legionara koja je - prkoseći stoljećima - ostala zaboravljena negdje pod gričjem kraj puta! Ali i onda kad je ovuda prolazio rimski

imperator[34] bit će da je kraj bio gostoljubiviji nego danas. Jer otkad su Turci osvojili Bosnu i doprli do Klisa, Ostrovice, Jajca i Bihaća, ove goleme šume nisu ino nego trajno razbojište i zaklonište za hrpe pljačkaša. Ovdje nema ni granice između zemalja - od godine do godine ona se mijena, pomiče - ogromna garišta pokazuju gdje je meda slučajno bila udarena u posljednjem boju. Prije su na plodnim poljima ličke visoravni kmeti bili gdjegdje pokušali da sebi urede stalan stan - od pada Bosne sve se raspršilo, razbjeglo, raselilo. Sa garišta svojih domova puk je bjegao pod zaštitu kula - ali ni čvrstih granica nije bilo mnogo. A u gradovima - kako ćeš iz kamena izbiti žito za hranu? Nisi mogao biti ništa drugo nego vojnik i oružnik, trebalo je bježati dalje; i tako su ovi lički Hrvati dospijevali i pod sam Zagreb. I gospoda morala su uzmicati - kule na tromeđi padale su jedna za drugom. Blagaji su već i vazali turski, Karlovići jedva se drže pod Velebitom. Frankopani brane teškom mukom svoju postojbinu u kojoj su se utvrdili kad su im Mlečani oteli Krk a kralj Senj. Krvava je Krajina - i još krvavija iza strahovitog poraza na Udbini. Sve se plemstvo u donjoj Hrvatskoj bilo sakupilo, zaboravilo svoje sporove i izmirilo se da u odlučnom boju odbije bosanskog pašu. Poraženo i poubijano, ostavilo je Krbavsko polje u očaju. Frankopani se još drže na Modrušu, u Bihaću je posada kraljevska - ali turske čete uznemiruju neprestano Krajinu i zalijeću se do samoga mora. Hajdučija, skupovi odbjeglih vojnika, zločinaca i očajnika koji su izgubili kuću i kućište, drži šumu kad se Turci vrate sa svojih pohoda. Venecija je nastojala da svoju trgovinu, kao u Primorju i kraj Senja, također preko Senja osigura ugovorima i s Turcima i s Frankopanima — no što je koristila pisana riječ? U nenapučenom kraju gospodario je onaj tko se je bio izopćio iz ljudi. Kule su bile čvrste, ma je u njima malo vojnika; plaćenici su skupi, a domaćeg žiteljstva nema; pust je kraj izvan svijeta; ni fratri koji na sebi nisu imali ništa do opanaka i habita, nisu se ufali prolaziti okolnim planinama. Rat traje sedamdeset godina - ovo nije ni rat vojske nego rat onih što se udvoje-utroje vrebaju skraj puta. Život ti ovdje ne čuva nitko, a jednako ga i ne cijeni nitko. Pod svečanim mirom šume koja se u svojoj

34 *Imperator,* car, vrhovni zapovjednik

jesenskoj šarini sva sja pod suncem na zapadu, krije se opće klanje i opći razor.

Grad Modruš bijeli se vrh čunjastog brijega i čuva prolaz kraj vrha Kapele. Na cesti uz podnožje brijega negda su frankopanski knezovi ubirali carinu od trgovaca za slobodan prolaz; no sad se već godinama nije dogodilo da bi bilo kakva roba išla dalje u Liku ili u Bosnu. Grad je na samom vršku, opasan je širokim zidom. Vrata se otvaraju često, no jedva kad izađe kroz nijih netko, osim oružana čovjeka. Na Modrušu stoluje knez Bernardin Frankopan poput vojskovođe u stalno opsjednutoj tvrđavi. Tri puta na dan čuju se trublje i iz grada izlazi četica, jutrom i večerom, da pregleda i čuva najbližu okolicu. Sve je grmlje na proplanku iskrčeno i ispaljeno — vrebajući dušmanin ne smije naći zakloništa. Čete krstare, ali se ni one ne ufaju daleko - a kad sam gospodin knez Bernardin odlazi u svoje primorske posjede i još dalje kuda u svijet, sakupljaju se mnogo dana prije brojni njegovi pratioci. Konjanik, na sitnoj muli, koja se poput koze može uspinjati i kršem bez puta, zaletjet će se i sve do stazica što sa sjevera vode u grad; ali kad je putovati duže, valja imati pedeset i više kopljanika sa sobom. A ni ti vojnici nemaju pravog vojničkog ruha - nevolja je pritisla poljodjelca da u opancima i kožuhu pripaše mač i uhvati helebardu te služi kao vojnik. Bernardin ima na Modrušu takvu izmiješanu četu po kojoj vidiš da u ovom kraju više nema radnog naroda - tko ostade u Lici i ne pobježe od rasapa, od nužde je ratnik. Svoje zaklonište u tvrdoj kuli plaća službom knezu gospodaru.

Po tom se i danas, na prekrasan ovaj dan listopada, vidi da neće biti Bernardinova četa koja se je već uspela pod sedlo planine. Četa je, istina, istrošena od puta, i ne bi, ovakva, mogla poslužiti na počast. Ali konjanici imadu, za ove putove, i predobre konje; ruho je potpuno, oružje se bliska o suncu. Ima više od šezdeset ljudi — deset konjanika prodire putem dalje pred ostalima koji su se u pješačkom redu okupili oko dvije žene na konjima, u sredini povorke. Čudno je i vidjeti ženu plemkinju u ovom kraju kud se kreće sam krut vojnik. A žena je, sa svojom pratilicom, odjevena kao kraljica; rese na konju srebrne se u blijesku sunca;

---

35 *Helebarda,* koplje sa sjekirom

sa bunde koja je opšivena bijelim krznom, i s bijele krznene kape ljeskaju se agrafe 36 kao da se luda vila zaletjela u divlju vrlet. Pada večer i ohladno je — povorka se požurila. Još čas, i trublja će se na pozdrav oglasiti u Modrušu: - gospoda kneginja Polonija, kako je ovdje zovu, ulazi u grad svoga svekra, kneza Bernardina. Vjerna njezina Đakobina je s njome — nije pustila da Apolonija sama podnese napore ovog premučnog i opasnog putovanja; a još više, Đakobina hoće da vidi Bernardina, da bude „kod svojih" i da upozna Modruš. Ali tužan je grad na prvi pogled - sa sjevernog je zida otpalo stijenje, na zvoniku crkve ogromna je rupa od topovskog metka - Modruš je izdržao mnogu kušnju.

Knez Bernardin čekao je povorku na trgu pred samostanom, sa svim počastima i u red poredanim svojim ljudima. Kad su Apoloniji pomogli da side s konja, počekao je dok ona priđe bliže i pokloni se. Jer zna se - Bernardin vlada na Modrušu i vlada na svom imanju kao cesar na svojem; treba da je i pozdravljen kao vladar. Uza nj je neko stotinjak ljudi - dvije-tri žene, a sve ostalo muškarci. Potknežin modruški pruža knezu srebrni pladanj da po starom običaju ponudi kneginji Apoloniji kruh i sol; fratar, koji je kao posljednji svećenik ostao otkako je i kaptol modruški raseljen, izriče blagoslov crkve; od rodbine kneževe nema nikoga; samo stara meštrica Lucija, koja je i Bernardina djetetom učila čitati i pisati, pridržava dvoje seljačke djece - sirote iza bjegunaca. Malo je ljudi na gradu i malo sjaja - kamene ploče trga ječe prazno i hladno pod kopitima konja pratnje grofičine koja je sjahala; sav se grad dade obuhvatiti jednim pogledom. Crkva, samostan, dvije kapele, napola porušene - uz zidove pak potleušice koje su, vidi se, prikrpane u posljednje godine. U sumraku koji se spušta sa ohladnim zrakom planine osjeća se sva osamljenost kamenog zida u kraju, ostavljenom od ljudi. Dragišićka je veselo hrvatski pozdravila Bernardina, rukovala se s njim čvrsto i prišla, sva sretna, meštrovici i djeci ljubeći ih. Grofici Apoloniji pričinja se da su ljudi ovdje odveć tihi, odveć svečani - i sami imadu nešto od ove tvrde prirode kojom je prošla na putu do Modruša. Bernardin govori s njom latinski, prilazi kćeri i ljubi je u čelo. Apolonija pače i zadršće pod tim cjelovom koji je bio popraćen dugom i sasvim dvorski

---

36 *Agrafa,* kopča, spona

udešenom latinskom izrekom. Dok potknežin određuje kud će se smjestiti pratnja, knez završava svoju dobrodošlicu i prati Dragišićku s groficom do uskih vrata što vode u kulu.

Kod večere u niskoj presvođenoj sobi iste te kule, Bernardin je razgovorniji. Apolonija nije sada prvi put vidjela svoga svekra, ali se još nikako ne može da privikne na treptav, oštar pogled njegovih sivih očica. Starac je, ali mu samo potpuno sijeda kosa i nakratko ostrižena sijeda brada odaju godine. Lice je kneževo osmaglo i tvrde kože; nije nimalo starački umorno - nešto zdepast i sa stisnutim plećima privida se kao da je sav istesan od tvrdog drva. Kretnje su mu uglate, prsti na rukama negipki i kratki. Nema na sebi oklopa ni kacige, ali i ovakav, u šubici od kože i bez mača, privida se kao da je svaku svoju kretnju posudio od gvožđa u koje se stalno odijeva. Govori polagano i ne plane lako—u tom je sasvim različit od Krste. No oči imadu u oca i sina jednak sjaj - samo su očeve još prodirnije, bodu i kazuju uvijek više nego riječ.

Apolonija se sjeća kako se je u te oči zagledala prvi put, kad je Bernardin Frankopan bio stigao na svadbu svoga sina. Krsto je o ocu govorio s poštovanjem u kojem nije bilo samo sinovske ljubavi nego i udivljenja; Dragišićka je pričala čudesa o tom patrijarhu plemena frankopanskog koji je odrastao na dvorima, povezao se ženidbom u rodbinu s ugarskim kraljem, četovao na sto strana, poznavao u glavu sve svoje podanike, bio tvrd na maču, a kraj toga klasično govorio latinski i sav svoj život, i za dvorske gozbe i pod čadorom, učio, čitao, pisao, dopisivao se s duždima i s cesarima, zanimao se za sve što se događa u Italiji gdje su se po gospodskim dvorima čitale vještoplete novele, i u Njemačkoj gdje je cesar htio biti i umjetnik i vladar. Ali su se u Augsburgu čule i druge gusle. Krvnik je i lukavac - ništa mu nije sveto do vlastite koristi; ne voli ni cara ni kralja ni Mletaka ni pape; mirio se s Turcima kad mu je bilo do toga da kralju otme Senj. Šara na sve strane - još nikomu nije stisnuo ruke s pouzdanjem. Nije domaća životinja, zvjerka je - možda i plemenita, ali se krotiti ne da.

I sve je to dakle bio ovaj nevisoki, tvrdih kretnja muž, koji joj je dva dana prije svadbe poklonio iz Italije kupljenu divnu kopču od emalja, najfiniji rad fiorentinski, i pozdravio je kao snahu. Apolonija se nije nikad pravo riješila svoga prvog straha pred njim - osjećala je dobro kako je u jednom pogledu mjeri i važe. Sitna, onda još i bljeđa od poslenih i uzrujanih dana prije svadbe - kako

li se ona morala pričiniti njemu o kom je brat Matej govorio kao o čovjeku koji je u sebi sjedinio sve grijehe, sve prevarljivosti i sve lukavštine, ali i svu odlučnost, svu opornost svoga pradavnog koljena iz zemlje gdje se djeci daje mač za igračku! Brat Matej sa smijehom priča kolike su neprilike Mlečani imali s Bernardinom i s njegovim rodom; „vuk je" reče onda brat, ponavljajući mletačku oznaku. Ali „vuk" nije imao na sebi ništa grabežljivo — dočekao je snahu sa bogatim darima i otmjenim riječima, umio je biti dvorja nin; nije badava bio sin Izote, od svojte napuljske porodice kra ljevske, rođak vojvode od Este; nije badava kao mladić i paž pratio Beatricu Napuljsku kad je vjerena za kralja Matijaša; nije badava od Ferdinanda Napuljskoga, primio red viteza Blažene Djevice i kao „ljubljeni rođak" dobio za ženu nećakinju Ferdinandovu, Lujzu od Aragonije, kćer vojvode od Sessa. Da nije bilo onog prodirnog pogleda, Apolonija bi bila držala da je Bernardin samo dobar otac koji se veseli sreći svoga sina. Taj je pogled ostao između njih kao neka tajna zapreka - Apolonija nije mogla zavo ljeti oca Krstina. Govorila je s njim uvijek s najvećim poštovanjem, pisala mu kasnije u riječima potpune odanosti — no srdačnosti nije nikad bilo među njima. Da li je Bernardinu, vuku s Modruša, bila tuđa njena nježna ljepota? Ili je vjerovao govorkanjima o caru? Krsto je njen obožavani junak koga strasno voli sa žudnjom nikad nedokušane ljubavi žene - ali ocu njegovu nikada ona neće biti kći, već samo pokćerka. Lodroni su je tetošili. Bernardin piše njoj, što ga duže pozna, sve nekako poslovnije, važnije. Htio bi da ona bude poslenija i brižnija gospodarica na Krstinom imanju u Kranj skoj; a ona to ne može i ne zna. Ona živi za Krstu - i što će joj te brige i natezanja sa Tomašem Sokolarom koji, otkad joj je muž zarobljen, ionako više sluša Bernardina nego nju?

Večeras ih je zbližio razgovor o sinu. Apolonija izvještava kneza o svemu što je poduzela. Teško se dala na ovaj put, ali treba savjeta. Prošla su četiri mjeseca otkad je Krsto zarobljen - rat traje i nema nade da će mir brzo doći. Što da se radi? Treba promisliti za novce, treba se posavjetovati, ne bi li Bernardin sam poslao glasnike duždu kad je pomoć brata kardinala imala dosada tako malo uspjeha. A i stvari na imanjima u Kranjskoj idu loše — treba da Bernardin dođe sam ili pošalje nekoga; ljudi je ne slušaju, ne snalazi se u računima, od priroda ove godine nema nikakve koristi.

Bernardin ima za nju veseo glas — Krsto je krajem kolovoza uputio dva pisma preko Vijeća, jedno ocu, drugo bratu Ivanu. Pisma su stigla istom neki dan; Vijeće ih nije otpremilo odmah.

No, hvala bogu, sad znamo više. Knez, iza večere koja je bila veoma čedna ali se posluživala na divnom talijanskom priboru od teška srebra, čita grofici, riječ po riječ, latinsku poslanicu koju mu je Krsto pisao krajem kolovoza iz Torreselle.

„Velmožni i uzvišeni gospodine! Pokle sam se smjerno preporučio Vama, obavješćujem Vašu Uzvišenost da sam za veliku utjehu srca svoga primio pismo koje ste mi pisali 3. kolovoza sa Modruša i u kojem mi najprije pišete o zdravlju Vaše Uzvišenosti, mojega brata i moje sestre; za sve to u navadnoj smjernosti i radosna srca hvalim Bogu Gospodinu i njegovoj Majci, moleći da po svom velikom milosrđu požive Vašu Uzvišenost na mnoga ljeta.

- Za drugo. Mnogo Vam hvalim za najmilostiviji blagoslov i najdragocjeniji očinski pozdrav što ga primih u pokornosti kao velik melem ne samo mom tijelu nego i mojoj duši, kao da sam već dospio dotle te moram umrijeti, kao što mora svaki čovjek po volji i redu onoga koji je najviši.

- Za treće. Ponizno se ispričavam s opaskom da sam četiri puta pisao Vašoj Uzvišenosti, najprije one večeri kad sam po volji moga Stvoritelja bio zarobljen, zatim tri druga puta odavle s dopušte njem ove presvijetle Sinjorije, ne brojeći ono pismo koje sam poslao iz Kaštela Porpeto po Blažu Dijakoviću. Ne mogu shvatiti razloge radi čega rečena pisma nisu dospjela u ruke Vaše Uzviše nosti, to manje što sam ih pisao vlastitom rukom i u njima Vam javljao kako mi je. I tješim Vašu Uzvišenost za dobro Vašega zdravlja, kojemu se od srca radujem tako slatko koliko mogu.

- Četvrto. Da ispunim nalog vaše Uzvišenosti, javiti istinu a ne pokazati se nezahvalnim u uzvraćanju dobročinstva, Vaša će Uzvi šenost doznati čistu istinu; ja sam, hvala milosti boga i njegove svete matere, Djevice Marije, u dobrom zdravlju i ova presvijetla Sinjorija postupa sa mnom na najmilosniji način i nitko se ne bi mogao potužiti na ovu tamnicu. To su tamnice u kojima je bio gospodar od Mantove; za to priznajem da sam ovoj presvijetloj Sinjoriji obvezan na svaku meni moguću i priličnu službu, kao i na to da se ja, ako bude volja gospodina boga te se smijem povratiti u slobodu, potrudim kod mojega gospodara, cesarskog veličan stva i kod prijatelja tako da će ova presvijetla Sinjorija moći kazati

kako nisam nezahvalan za ono što mi je učinila. I isto molim ponizno Vašu Uzvišenost i moju braću da se pokažete pripravni na usluge ovoj presvijetloj Sinjoriji sa svom mogućom spremnošću, pošto bi to meni bilo od velike pomoći u ovom služanjstvu koje podnosim dobrom voljom. Trpio sam i hoću trpjeti, kao što se pristoji svakom poštenom čovjeku za čast svoju i svoga gospodara, imajući vazda pred očima da vjerno služenje nije nikad na štetu, kao što sada opažam kod ove presvijetle Sinjorije koja se meni - znajući doduše da sam njezine milosti potreban, ali je sam nisam zaslužio - ukazuje milostivom, radi ljubavi prema svojoj vladavini i sjećajući se usluga naših djedova. Pošto to priznajem, neću moći osjećati velikih poteškoća. Moj meni vazda milostivi gospodine i oče, molim Vas ponizno, nemojte se ni na koji način žalostiti radi mojega sužanjstva; sjećajte se očinskom ljubavi sina. Također će se Vaša Uzvišenost, o tom sam gotovo siguran, još iz drugog razloga odbiti od takve neobične boli, jer Vi imate pred očima konac, a ne početak. Vaša Uzvišenost vidi da sam zarobljen kao sluga u otvorenom radu za moga gospodara, da nisam izdajnik i ne doliči Njegovoj Vedrosti da ostavi na cjedilu svoje vjerne sluge koji dobre volje za vjernost stavljaju na kocku svoj život i svoj imetak.

- A k tomu vidi Vaša Uzvišenost da se nalazim u rukama ove Sinjorije koja je milostiva i mudra i znat će prosuditi koliko sam dužan vjernosti. Prema tome se ne smije ovdje ni sumnjati da li samo početak zaslužuje pažnju nego naprotiv konac.

- Ova presvijetla Sinjorija vlada hiljadu i dvije stotine godina i ja ne znam kako će još dugo, jer podnožje od kovi ne ruši se nikad; i zato Vas molim i zaklinjem Vašu Uzvišenost da sebi ne spravljate nikakve brige od ljubavi za me. Ufam se u svemogućega boga da će mi se ovo tamnovanje obrnuti u počast i korist. Mogao bih se nadati da će se to dogoditi skoro i to hvala velikim uslugama koje bih ja posredovao između mojega gospodara i ove Sinjorije kad bih bio siguran da sam pravi kršćanin. Moj milostivi gospodine i oče, da nisam okušao ovo što je gorko, kako bih mogao znati što je slatko? I da nisam iskušao zla, kako bih umio sačuvati dobro? Ne slaže se sa čašću podnositi bilo kakvu nevolju ili ropstvo - nego jedino radi vjernosti, a to je onda sretna i za dobre ljude puna slave stvar! Za ljubav toga dakle ja podnosim da boravim na ovom mjestu dok je drago gospodinu bogu u kojega se nadam da će u

svojoj beskonačnoj milosti u pravo vrijeme za dobro moga oslobođenja probuditi srca moga gospodara i ove presvijetle Sinjorije. I kad tako, kako mora svaki čestit muž, učim trpjeti za svoju čast, ona će mi trajati vječno.

- Vašoj Uzvišenosti hvalim na tom što me je izvoljela tješeći okrijepiti svojim milostivim blagoslovom i blagostivim obećanji ma, i da me neće ostaviti u mojim potrebama; a budite mi nade u cesarsko veličanstvo koje nastoji da doskora uspostavi jedinstvo između kršćanskih poglavica i Sinjorije protiv turske sile. Gospo din bog neka mu ispuni tu žudnju! Vaša Uzvišenost neka mi vjeruje da su mi Vaša pisma donijela velik melem i utjehu, jer - pošto nisam primio, otkad sam ovdje, nikakva pisma ni od Vaše Uzviše nosti ni od moje braće - bilo mi je to teže podnositi negoli sužanjstvo; a nisam niti znao da moja pisma, od kojih još čuvam prijepis, nisu prispjela Vašoj Uzvišenosti; to više što kod rastanka nisam u nje vidio nikakve zlovolje; ja ne volim da je ona dobre volje dok od Vaše Uzvišenosti ne doznam razlog ili dok mi gospo din bog ne dopusti da stečem slobodu.

- Moj kneže i gospodine, pisao sam Vašoj Uzvišenosti nekoliko puta, ne ostavivši prijepise, i ta je pisma moja žena poslala Vašoj Uzvišenosti, a isto tako sam više puta njoj pisao; ali iz svih tih pisama će Vaša Uzvišenost poznati da i iz daljine osjećam ljubav za oca, jer u mnogim zemljama događa se da - bio ma tko - smrt uzme muža ženi, a drugi bude sinu otac. I to sam sada postigao od ove presvijetle Sinjorije kroz glasnika kojega sam poslao k cesarskom gospodaru s pismom za njegovo veličanstvo da ono milostivo uzme obzira na me i da se poskrbi za moje uzdržavanje. Nadam se da će njegovo veličanstvo ovo učiniti, jer makar je ovaj stan i prostor dobar, ipak je moguće da mi bude zlo ako ne bih imao u njem što jesti i ne bih imao ostaloga što mi treba. S time mi dakako ne bi činila nepravo ni presvijetla Sinjorija niti bi imala krivice u tom, nego cesarski gospodar i vi, gospodo i prijatelji, koji mi ne pružate pomoći u mojoj nevolji. Dosada sam se provukao sa ono 200 dukata koje mi je moja žena poslala preko Beljaka po trgovcu Zinusu di Bartolomio, tako se zove. Da nije tih bilo, ne bi bilo dobro za me pošto ovdje ne poznam nikoga. Osim ovih 200 dukata nisam dobio drugo ništa ni od koga inim putem; glede ove stvari nadam se da će moj gospodar, cesarko veličanstvo, najmilo-

stivije skrbiti za moje uzdržavanje. No pošto se novčane stvari kod dvora dugo vuku, a trošak što sam ga imao za uzdržavanje moje i mojih stražara, iznosi mjesečno 40 rajnskih, molim Vašu Uzvišenost da me kod tih troškova ne pušta bez pomoći. Vaša Uzvišenost ima put preko Senja, kroz trgovce koji onuda prolaze, ili put od Ljubljane kroz trgovca Antonina koji često šalje odavle tamo svoje poslovođe, ili put od Beljaka kroz trgovca Zinusa di Bartolomio koji će za moje prijatelje rado primiti odgovornost. A kasnije ću ja otplatiti svoje dugove kad mi gospodin bog opet da slobodu, i ja ću osim uobičajenog pružanja moje dobre službe također povratiti i novac. A Vaša Uzvišenost neka mi vjeruje da od nas trojice koji smo zajedno u ovom zatvoru nitko ne može izići sa manje od 40 rajnskih na mjesec. Također ću moliti ovu presvijetlu Sinjoriju da mi pripusti drugog glasnika kojega mi je poslala Vaša Uzvišenost i nadam se da će Sinjorija dopustiti, pošto su tri puta dali da dođu glasnici moje žene s pismom. Kad se povrati onaj glasnik od cesarskog gospodara - što će se doskora dogoditi - nadam se da će dati doći glasniku Vaše Uzvišenosti, pošto mi to u ostalom nije zabranjeno. Ali kad bi se dogodilo da bi u slučaju kakve nove nepravde bili zle volje, pouzdajem se u to da će biti primljene usluge Vaše Uzvišenosti. Ova presvijetla Sinjorija bi željela, od ljubavi prema dobrotvornoj istini, da ih upozna i da se Vašom Uzvišenošću živi milostivo i susjedski. Bilo bi mi milo kad bih znao kako stoje stvari, jer ja sam dužan da se trudim koliko mogu, pa makar se moja riječ uzela samo kao riječ zarobljenika; ali ja nisam vješt da s onima govorim o ovom.

- Bog, svemoćni gospodar, neka svojim svetim milosrđem uzdrži Vašu Uzvišenost mnoga ljeta zdravo i veselo. Što se mene tiče, nema sumnje da bih u svakom pogledu bio dobro preporučen Vašoj Uzvišenosti kad bi ona bila u službi ove Sinjorije, i da bi mi time bilo potpuno pomoženo. Vašoj Milosti preporučam se ponizno u potpunoj pokornosti, kao što se priliči prema milostivom gospodinu i ocu.

Dano u Torreselli 29. kolovoza 1514.

Vaše Uzvišenosti
najponizniji sin i sluga"

Bernardin je čitao pismo kao da se muči na pojedinim nečitljivim mjestima. Čas je brzao preko redaka, a čas mrmljao, gutajući izreke. Apolonije i Dragišićka vidjele su da starac ne čita čitavo pismo, nego hotice prešućuje neke stvari; svršetak je zatajio sasvim. Ima starac svoje mišljenje o ženama; Dragišićka je i odveć razgovorljiva i živahna, mogla bi pričati preveć. A ni sestra Mateja Langa, makar je žena njegova sina, ne treba da zna za Krstin prijedlog o tom kako bi Bernardin imao iskupiti sina obvezavši se posvema službom Veneciji.

- Opetuju se pozdravi i hvale Sinjoriji - rekao je tobož nemarno Bernardin, zavivši pergamenu. I kao da hoće popraviti svoje prešućivanje pružio je Dragišićki drugi list Krstin, pisan bratu Ivanu, neka ga pročita ona. U ovom ponavljale su se uglavnom vijesti koje je i otac bio dobio, samo je Krsto bratu pisao mnogo otvorenije. Gorko se tužio da su ga svi ostavili, da je i svojoj braći postao tuđin; i molio Ivana da sa ocem porati kod cesara kako bi što prije bio oslobođen.

- Nepravo se tuži, veli Bernardin. Slao sam nekoliko glasnika u Veneciju, od prvih dana. Sinjorija nije tako ljubazna, kako on misli.

Apolonija je opazila da se je Krsto, na pismu ocu, potpisao samo kao sin. Njoj stavlja pod pismo uvijek puni svoj naslov. A nije joj drago ni to što Krsto spominje da je na rastanku s njim bila dobre volje.

- Bog mi je svjedok da nisam imala dobroga dana od onda kako je zarobljen moj gospodin i muž. Tko mu je mogao samo pobuditi tu nepravednu slutnju!

- Kćerko naša, naša familija ima svagdje neprijatelja, i ne znate kakvih. Znam sigurno da je Bakač pisao u Veneciju, ocrnjujući Krstu kao nasilnika i najgoreg dušmanina njezina. Ruju i douškuju — gadi!

Bernardin ispituje Apoloniju što se čuje s ratišta; o novcu, koji valja poslati sinu, sluša nerado. Istrošio se; otkad nema Senja, presahlo mu je glavno vrelo prihoda; ljetina je ove godine loša, a na zalog ne da nitko. Što da jamče kule koje se ruše, na udaru turskom? Apolonija poslat će mjenicu, to će obaviti Evanjelist koga će knez otpratiti k njoj; neka pripazi da se ne rasipa u gospodarstvu. O sitnicama koje su — vidi se po pismima — za Krstu važne, stari knez ne govori mnogo i sluša tek na pola uha Dragišićkino izbrajanje ruha i rublja koje je Apolonija otpremila mužu. Bernar-

din se ushodao sobom, prekrižio ruke na prsima i malo zibljuci se šeće uskim prostorom, postajkujući našas da iz pehara na škrinji gutne vina po večeri. Razmišlja i pušta žene neka prepričavaju svoje stvari. Kad je i taj razgovor utihnuo, Bernardin se ustavi kraj stola i stane razlagati glasom koji bijaše nešto suh i promukao od godina.

- Venecija treba da ga pusti, u tom je sve. Ja sam star, na Modrušu mi je svaki dan teže. I popovi me ostaviše. Za ovaj čas paša miruje, zima će; ali na proljeće - bog sam zna koliko ćemo se držati. Ja trebam Krstu, a nije ni časno da dugo čami, pa makar u toj Torreselli, tamnici Gonzage. Nismo mi vikli na to.

Bernardin niže svoje misli sa sve jačim naglasima. Nije dugo govorio ni s kim o svojim obiteljskim stvarima i sad su mu dobro došle ove dvije žene da istrese malo srca pred njima.

- Krsto piše meni, a zna da će pismo prije čitati Vijeće. Dakle piše i Vijeću. Hoće da posreduje, da napravi mir između Venecije i cesara. Mir? Gdje je još mir? Cesar neće ni da čuje o odstupu Verone, a bez toga za Sinjoriju nema mira. Posvadila je cesara s Francuzima, najkršćanskiji kralj će njoj dati četa. A onda, kako da se održe cesarovci? Poznam ja tu gospodu što vode cesarovu vojsku - misle da su na turniru a ne na vojnici. Što oni znadu o teškoćama ratničkog života — sve je to mlako, nacifrano, naduto, šuplje - tko da ih se boji! Uzmicat će dok ne izgube što je stekao cesaru moj sin. Mir? A tko će koga prisiliti na mir - cesar Veneciju ili Venecija cesara? Cesarsko veličanstvo ionako se sve više zatrpa va među svoje knjige i slike. Savez cesara i Venecije proti Turčinu! A koga boli Turčin? Veneciju? Ona plaća poglavice u Carigradu i zadovoljna je da Turcima prodaje oružje i robu, ona treba Levanat. A zar Turčin boli cesara? Jest, kad se horda zaleti tamo do vas, do Pazina, onda se sjete gospoda da smo živi i mi koji ovdje dan i noć stražimo stražu. Oni ratuju od zabave, a mi branimo ognjišta. Šta zna cesar o tom kako je kod nas? Pošalju mi deset arkebuza i pol cente praha, pa misle da su moji dobročinitelji. Mi smo na udaru, mi gubimo kule i gradove, naš svijet bježi, naša žetva gori. Ako cesar hoće da uništi Turčina, zašto ne spašava Krstu? Cesar i gospodin kardinal dat će zlata, hranit će Krstu u tamnici. Hraniti! A tko će držati ovaj kraj, tko će poslije Udbine čuvati i Modruš i

---

37 *Arkebuza,* starinska puška namijenjena konjici

Senj i tvoj Kranj i Pliberk, kćeri moja? Cesar pušta nas, a ratuje radi Verone! Svladati Veneciju! Ima ona zlata da plati vojnike; ima ljudi da vojnike vode. Krsto se vara. Rat u Friulanskoj neće svršiti skoro.

Opet priđe Bernardin škrinji na kojoj je stajao pehar i popije gutljaj. Govor mu je tekao sve tečnije -talijanska njegova fraza ima oblika i sjaja. Bernardin je mnogo ura svog života proboravio uz knjigu.

- Krsto hvali Sinjoriju - razumijem dobro čitati što on hoće. Rekli su mi da dužd postupa s njim kao sa sinom. Jest, sa sinom kojega bi htio prodati onako kako su braća prodala Josipa. Kušali smo mi s Venecijom! I oni Dandoli, oni Morosini, oni Foscoli, nisu li rođaci naši? A što smo imali od rođaštva i prijateljstva? Znaš li ti, kćeri moja, gdje smo mi bili negda, tamo od vremena Dujma Krčkoga? Bili smo bliže svijetu, i Venecija, pomogavši nam da prodremo amo, prognala nas je i amo gore. Na Krku je zagospodario gospodin Vinciguerra, knez je Ivan poginuo u neznanom kraju, a ja, Bernardin Frankopan, ja sam tu, u goleti, na razbojištu od kojega odaha nema! Znamo mi prijateljstva svakojaka i milosti svakakve! Krsto govori o dobroti cesarovoj, a nije li mu cesar lani htio da oduzme kapitanat u Istri? Da, svi bi oni htjeli da ih slušamo, pomažemo, da krv i život i imanje dajemo za njih, a zauzvrat nas puštaju da se koljemo s Turcima, da osiromašujemo i gubimo grad za gradom. Kćeri moja, da znaš što je propatilo koljeno frankopansko, da znaš od koliko je muke i krvi sazdano ovo malo što nam je još ostalo! Imali smo mi tih pomoćnika koji su nas pomagali naoko, da nam čas kasnije otmu ono što su tobože za nas obranili! Korvin nam je ukrao Senj, Venecija Krk! Zovem se knez senjski i krčki, a gdje mi je Senj, gdje Krk? Ne pomaže ni pravica ni oružje, ni pismo ni moć - zvijer bih morao biti, zvijer, da ričem i pandžama ranjavam!

Bernardin je spominjao djedove svoje kako su od davnih vremena rasli u moći i slavi. Imali su župu modrušku, vinodolsku, gacku, sav kraj od Krka do Gvozda planine. Anž Krčki ratovao je za Sigismunda, oslobodio iz sužanjstva kraljicu Mariju, dobio od kralja banstvo hrvatsko. Silni je Nikola bio u rodu sa Gorjanskim i celjskim knezima — njegovo je imanje naraslo tako da ga je podijelio među devet loza od devet sinova. Kraljevi su se otimali za njihovo prijateljstvo, Ivan Krčki primljen je u red plemića mletačkih; Stjepan tražio je za ženu sestru Lionella od Ferrare i kasnije udovicu grofa urbinskoga. Bernardin ne govori o svojoj

najbližoj svojti - i on je rođak hercega od Este, bližika kraljev; kći mu je Beatrica prvi put udata za Ivana Korvina, sina Matijaševa, drugi put za markgrofa Jurja Brandenburškog, najbližeg rođaka Jagijelovića. U rodu su s njim ugarski Perenji i despoti srpski - Dragišićka je, za prvog poznanstva s Krstom, popisala sva ta rodbinstva od časti i ugleda. Ali je u obitelji bilo krutih svađa, bojeva i krvi. Apolonija se spominje kako se i za samog hercega Korvina govorilo da je bio dušmanin Bernardinov. Stoljetni su napori da se održi i razvije sjaj obitelji, sjaj imena knezova krčkih, senjskih i modruških, koje je ime njezino - a sad? Apolonija je sa starim knezom na Modrušu!

- Za vratom nam Turčin, do obale Venecija, a cesar? - kliče Bernardin. Cesar hoće slugu, ali neće saveznika!

Grofici nije ugodno što mora slušati neprestano riječi nepovjerenja prema cesaru. Maksimilijan bio je i sad je njena najjača utjeha. Iz riječi Bernardinovih grofica vidi da je ovaj spor, o kojemu je govorio u Ljubljani brat, spor između cesara i Frankopana, mnogo dublji. I kuda, kuda da stane ona, sestra doglavnika cesarova, a žena Frankopana?

Bernardin nije opazio njena nemira. U sobu je tiho, tapajući i korakom starice, ušla ohmeštrica 39 Lucija. Spremila je spati djecu i sad će da pri svijeći pročita svoje stalne večernje molitve iz debelog molitvenika koji je donijela sa sobom. Meštrica, kojoj je sad već sedamdeseta, slabo čuje, ali još dobro vidi - ona i ne sluša razgovora.

Stari je knez, miješajući u talijanski govor latinske izreke, hrlio u svojim mislima dalje. Oslikao je svu povijest frankopansku, kleo nesloge u obitelji, spominjao jade od vjekova. I kako duže govori, njegove kretnje, uglate još uvijek, dobivaju težinu nečega što je grofici nejasno, ali vidno ispunja svu dušu ovog nevisokog, gvozdenog čovjeka. Bernardin ne povisuje mnogo svoga glasa, ali prizvuk je njegov sve oštriji, sve navalniji. I na kraj kraja, kao da su mu riječi tuđega jezika ipak preslabe, Bernardin se obraća Dragišićki, koja ga sluša platnenim očima, i govori njoj u svom jeziku od kojega Apolonija razumije jedva koju riječ.

— Da, da, kad im dogusti, kad im treba savjeta, i šake, onda nas
zovu i miluju nas. Svi su jednaki, svi! Vrebaju na nas i mrze nas,

---

38 *Ohmeštrica,* upraviteljica dvorskog imanja

no pošto nas je bog postavio na ovu krvavu stražu, trebaju nas. Molili su od nas Senj i oteli ga - ugarski je kralj dopustio da Venecija premami Ivana Krčkoga! Gdje je naše more po kojem smo brode vodili i robu vozili, na stranca pazili i svoje čuvali, mi, knezovi krčki! Ni ne vidim mora iz ovog mog Modruša, tužne kule koju jedva branim od Turaka! Gdje je onaj puk, naš, koji obrađuje plodnu zemlju, sadi zelenje i lozu i prkosi svakom vjetru u barci svojoj? Ivan Krčki odveden u Veneciju, Krsto Frankopan u ropstvu Sinjorije! Starosti moja, što si dočekala! Otpusti, Gospode, roba svoga! Vaj, turne moj lipi!

Meštrica Lucija digne glavu sa svog molitvenika. Bernardin je posljednje riječi izgovorio glasno - stih stare pjesme o turnu omišaljskom gotovo je zapjevao. Starica je znala da Bernardin voli pjesme koje je pjevao narod, i pomislila da i sad treba pokazati gostima kako je lijepa stara tužaljka. Kroz njezina krezuba usta propišti visok, tanak glas — Lucija zapjeva pjesmu.

Dragišićku ganule su do dna srca riječi starčeve. Kad je čula stih tužje pjesme o nevolji kneza Ivana kojega su odveli Mlečani, ona, sjetivši se opustjelog doma roditeljskog, zadršće sva i oči joj se napune suzama. I kao da su se te suze primile i samog Bernardina, knez, stojeći pred Dragišićkom, prihvati, i sipljivim, prebitim, od duga govora oslabljenim staračkim glasom, više govoreći nego pjevajući, nastavi jadovanku Ivanovu, vodenu od Lucije:

Aj turne moj lipi, Lipi
ter prostrani, Kako
sam te lipo, Lipo
sagradio! A sada ne
smijem Blizu tebe
priti. Komu te
ostavljam? Ostavljam
te ptici, Ptici
lastavici, Ka će
letnim danom Nad
tobom letiti; Meni
tužan spomen, A svitu
paklensku
Neviru tužiti!

* * * * * * * * * *

Dragišićka, sva u plaču, uhvati također napjev. Složila se tri glasa - dva staračka i pukla, lomeći se u visini sitnog tona, i duboki alt Dragišićkin, prigušivan plačem. Apolonija nije shvaćala riječi pjesme, nije ni pogodila što se događa. Ova starica, koja je bila učiteljica Bernardinova i sad tepala stihove, pak njen učenik, taj stari vitez koji je u pjesmi regbi jecao bez suza, i napokon bujna, osmagla žena koja ih je pratila zatravljenim očima, u niskoj presvodenoj sobi kule, na pustoj visini, u gluhoj noći - nije li to sve bilo samo priviđenje? Otkud su ti ljudi ušli u njen život? Gledajući ih napola prestrašeno i slušajući njihovo jednomjerno, tužno bugarenje, Apolonija je više no igda osjetila da ne razumije ovoga svijeta. Pak su i njoj došle suze.

IX

Spavaća soba Apolonijina mnogo je prostranija od one u kojoj su večerali. Prostranija i sjajnija - stijene su pokrite bogatim sagovima; svuda je povješano oružje i porcelan; sa stropa visi stokraka, prekrasno izrađena „ćoka" od venecijanskog stakla, a isto je tako iz Venecije visoko zrcalo sa širokim zlatnim okvirom što se diže do pola stropa. Uza zid izrezbarene škrinje od plemenita drva; postelja sa baldahinom i zavjesama, intarzije i ornamenti u uzglavlju i podnožju. Kraj vrata zdesna velika slika žene u crnom — Apolonija pročita na njoj, u kutu, ime Beatrice Korvinove, kćeri Bernardinove. U pustoći današnjega puta i čudovitosti večere koja se završila neshvatljivom pjesmom Bernardinovom, ova je soba oaza, okrepljenje, povratak u svijet. Apoloniju je začudilo bogatstvo namještaja, ali joj je i milo; vikla je da u gradima svoga muža kupi raskoš svoga doba, no neobično joj je da je stari Bernardin ovdje, u tom kraju šuma i planina, zadržao običaje i ukuse plemenitog i bogatog koljena.

Samo je u sobi prevruće; ogromna bijela zemljana peć u kutu koja se ne slaže sa sjajem ostaloga pokućstva naložena je do vrha, zrak je težak. Staklenih prozora nema; kao prozor služi otvor u zidu, debelom tri lakta - zid je kule. Pa i taj je otvor više nalik na strijelnicu, spremište je za dugu pušku ili dvopušku koja će odatle vrebati na dušmanina pod gradom. A sad je zabrtvljen krupnim hrastovim vratnicama koje su okovane željeznim prečnicama.

Grofica uzme svoju bundu i, ostavivši otvorena vrata sobe, prijeđe na hodnik koji teče uzduž sprata kule, presvođen nevisokim lukovima. Na svršetku hodnika ograđen je zidićem širi prostor odakle se jednim pogledom vidi trg modruški, kaptolska crkva i iza njih visok gradski zid što služi kao branič čitavoj modruškoj glavici.

Modruš spava. Jasna, gotovo prejaka mjesečina osvjetljuje grad u kojem s pločnika ne ječi ničija stopa. Arhitektura je dokraja jednostavna; vrijeme je nakrpalo uz glavne oblike kojekakvih slučajnih, nesklapnih prigradnja - sve je ovo samo vojnički stan. Da nema crkve, iskićene malo bogatijim portalom, i dviju kapelica do nje, grad bi se, i pored samostana, prigrađenog uz crkvu, pričinio sav kao škrti ratnik koji se lišava svake raskoši da bude nesmetan u svom jednostavnom oklopu. Kad ne bi bilo ove prijazne mjesečine koja u širokim plohama zadire po svim kutima, po kruništima i krovovima kula, ni najmanja svjetlost ne bi pokazala da ovdje još žive ljudi - jer i crkva je sva oklopljena hrastovim vratnicama, pa i u njoj samo naslućuješ vječno svjetlo. Jest - tamo dolje u južnoj kuli, u prizemlju dršće pod niskim svodom tesana luč. Straža je — na Modrušu se bdije noću jer ni opasnost ne spava nigda.

Grofica se naslonila na zidić i uživa u blistavoj noći. Nebo je bistro i prozirno; noć, već sasvim zimska, ima jasnoću koju joj može dati samo kraj bure. Mjesečina je začarala grad - pa ni same sjene zida i kamenja nemaju prave mračnosti - sve je obajano u tišini koja sjeća na priču. Da li je moguće da će i ovaj grad, tako uzvišen u hladnoj šutnji ove noći s mjesečinom, postati razbojištem, da će ga zagušiti prah i krv, da će se ova bjelosrebrna mirina maknuti, biti rastrgana, srušena? I da će ljudi bježati iz ovog, u svijetloj noći tako spokojnog zakloništa, da će se zbivati u njem i oko njega one strahote o kojima je znala pričati Dragišićka, bjegunica?

Jao! - ruševina, na istoj ovoj južnoj strani, kazuje da je lažna bajka mjesečine. Ne sastaju se ovdje vile ljepotice - ne zvoni ovdje pjesma radosnica, ne diže se duša ponad bijede tijela i života. Apolonija luta s mjesečinom po survanim, pokrpanim, od juriša otkrhanim mirima grada koji je kolijevka njezina muža i prijestolnica porodice njegove. I opet joj buni mozak ona ista misao, burka srce onaj isti osjećaj što ga je imala iza večere kad je Bernardin

najprije poput žreca govorio o sinu i koljenu svomu i napokon zabugario u pjesmi:

Kuda sam ja to došla - kuda?

Sasvim je drugačiji život bio doma. Kako li su neznatne, kako prolazne bile brige prve mladosti, pak i kasnijih dana, kad je živjela s Lodronom! Sve se razvijalo u stanovitoj stalnosti, bez trzavica, redovito u veselju i zabavi. Bila je kći patricijska i uspela se do grofice i kneginje. I eto, bit će možda gospodarica Modruša. Gospodarica? Ona, gospodarica ove tvrđe od surog i zakrvavljenog kamena - ona, koja je bila satkana od takvog kidljivog tkiva te su je zvali „vilicom vode", Undinom, dok je bila mala. Postigla je da dobije muža koga je zavoljela naglom i nespokojnom ljubavi, sad je Frankopanka - no što je ostalo od vilice, od one male Apolonije? Gdje je ona? Tamo negdje u uspomeni. Došla je u rodbinu knezova koji vladaju stoljećima - no gdje je bezbrižna vedrina onih dana kad su turniri bez krvi, primanja kod dvora, lovovi i trijumfi, glumačke predstave i laki razgovor u dvoranama svile, glazbe i dosjetke bile sva njezina misao? Ona, žena, morala je osjetiti rano i svu zapletenost tih rođačkih odnosa koji su tako neshvatljivi, tako teški! Bernardin ne voli kardinala, ne voli cesara - a sam psuje i svoju rodbinu od Brinja i Slunja. O što li se bore svi ti ljudi? Moć i vlast su njihova boštva, slavohleplje su i nagoni ratni njihovi jedini poticaji. Demon je u njima. Jest, ona ne shvaća ni vlastitog brata - ali negda dok nije ušla i sama, sa svojom djetinjskom bezazlenošću, u te spletke i ta nadmetanja, bila je i bratu bliža. A tko je ovaj drugi njen otac, otac po mužu, otac Bernardin, koji je tako strahovito različit od oca Ivana, dobrodušnog, imućnog, uz svoje pivo zadovoljnog, sa kćerju prenježnog patricija augsburškog? Svi se oni pru, miješaju, lome među se - tko da razabere što je pravo?

Ne, ne može biti istina da cesar toliko ne trpi Krstu. I sam muž njezin nada se mnogo u pomoć cesarovu. No tko zna - možda su računi onih koji vladaju nad ljudima drugačiji. Brat Matej zbilja je škrtiji u svojoj ljubaznosti u posljednje vrijeme. Dragišićka već odavno tvrdi da „oni Nijemci ne bi ni prstom maknuli kad bi trebalo ustupaka da se spasi Krsto". Spasit će, oslobodit će ga kad budu od toga imali koristi. A Bernardin? Nateže se za novce, cincari. Da, on nema, to je istina, ali čemu toliko spominje novac? A kako tek on misli o cesaru! Krsto se muči da umilostivi Sinjoriju,

a otac njegov cijelu večer nije govorio ni o čem drugom nego o svađama svoje porodice s Venecijancima. Bernardin ljubi sina i žudi da ga spasi, a i treba ga — samo zašto ne kaže ništa jasno, zašto neće da se povjeri njoj, kćeri svojoj? Zatajio je i dijelove pisma Krstina, čitao je napreskok, pak što je i napokon konac razgovoru? Došla je da čuje utjehu, a sluša optužbe. I sam Krsto, onaj radi kojega se u neutazenoj strasnoj ljubavi lomi njezina ženska grud — zašto piše kao da ga je zaboravila žena? Tko je i tu spletkario
između nje i muža? Ah, pozna ona Krstu, vjeruje on ženi svojoj dragoj, nije to ni ljubomor ni srdžba radi nje same. Krsto piše tako jer je ljut na kardinala koji po njegovu mišljenju ne čini dosta da skrati Krstino zarobljeništvo.

Jeste, to je, to je!

Koljeno je frankopansko primilo nju, Krsto je ljubi žarko, ona se i sad, u pustim svojim noćima, sva omami od uspomene na njegov strasni, vrući, divovski dah — no ona je ostala sestra svoga brata. Krsto je očajan u samoći i neradu - znade ona kakav je kad ne može da se trza u poslu, da se kreće, da vojuje! I Krstin, muževlji je san samo moć Frankopana — a ona, Apolonija, između dvije porodice, svoje rođene i njegove, tužna je žrtva nemira i sumnje. Zagovarala je kod brata, muči se eto s ocem Bernardinom - a što je uspjeh?

I u tim nespokojnim mislima ove tako veličajne i mirne noći s mjesečinom, grofici dođe pred oči muž, u Torreselli, razbješnjen i zdvojan - onaj muž koji je otajnom, demonskom snagom svoje ličnosti bio zanio, zarobio, prigrlio sebi cijelo njezino srce. Ah, kad bi samo mogla biti s njim, da se u njegovu zagrljaju osjeti jaka, prava žena, a ne ova bespomoćna nevoljnica što je zalutala na Modruš! I djevojčicu je svoju iz prvoga braka, malu Anu Mariju, ostavila daleko u Štajerskoj, na brizi tuđim ljudima, uputivši se radi njega, muža srca svoga, amo, na granicu Turske. Sve, sve, samo da se vrati on! Jer ona ga ljubi, ona ga žudi i ne može da živi bez njega. Sve brige, sve nevolje iščeznut će u srcu kad se nađu skupa —onda ona neće više osjećati da je tuđa među tuđima, jer njih dvoje, otkako ih je blagoslovio svećenik, vezani su i blagoslovljeni ljubavlju u koju je žena ulila svu strast svoje prve zrelosti. Brak s Lodronom bio je tek korak poslušnog djeteta koje se je igralo —ovaj Krsto je njen muž po svakoj žilici duše i tijela njena, njen vječni ljubavnik, njen junak i vitez i štitnik i drug. Bez njega - ona

je trska na vjetru - gdje da se i ne slomi u toj buri optužbe i spočitavanja u kojoj huču i metu se brat, cesar, Bernardin, Mleci, Francuzi i Turci! Sada, pod ovom bistrom mjesečinom, i ona jedina hoće spasiti radi njega samoga. On nije za nju ni Frankopan ni voda cesarov - on je samo žuđeni gospodar ljube svoje. Svi ostali imadu osnove, očekivanja, račune, važu i mudruju - jedina ona ne zna ništa drugo doli da ga ljubi i da ga radi ljubavi svoje spasiti mora...

U nekoliko dana što je Apolonija ostala na Modrušu, njena se odluka staloživala. Dragišićka se na Modrušu osjećala kao doma i zatezala s odlaskom. A i grofici bilo je drago na Modrušu otkrivati tragove i uspomene iz djetinjstva i mladih dana Krstinih. Što je više upoznavala grad, ona se je i mirila s njim - vidjela je na svakom koraku da ljudi u ovoj kamenoj utvrdi imadu tešku dužnost — onu istu kojoj je i Krsto posvetio svoj život. A i Bernardin, u preraznim zgodicama dnevnog života, nije više samo onaj tvrdi i neshvatljivi čovjek od prvog dana. Brižno vlada Bernardin — sa svih strana dolaze ljudi po savjete i nalog - frankopanska su gospoda svomu puku kudikamo bliže nego što su bila mnoga njemačka koju je Apolonija upoznala u svom kraju. Čudno joj je kad joj Dragišićka tumači kako ovi neznatni seljaci zovu Bernardina knezom, a opet i neki među njima imaju taj isti naslov i Bernardin njih zove knezima. Potknežini su na gradima, knezi na selima - Dragišićka je sva uzrujana kad priča kako se Bernardin od jutra do mraka brine za svaku sitnicu na svojem prostranom imanju, gradi crkve, skrbi za zakone, miri spore za međaše - i sve to po pradavnom hijerarhičnom redu u kom ima ljepote drevnih običaja, časnosti i čestitosti. Sama je Dragišićka pomogla kad joj je u pero kazivao darovnicu za fratre na Trsatu; Dragišićka se jedino srdi na to što joj Bernardin ne povjerava ništa o svojim dugim poslanicama koje šalje bogzna kuda - u Mletke, u Senj, u ugarske strane, pače u samu Poljsku i Češku. Na Modruš se dopremaju iz Italije knjige; otkad je pronađena nova umjetnost štampanja, Bernardin je spremio čitavu knjižicu koja se ovdje, na Modrušu, Apoloniji pričinja gotovo čudom - ima tu i prastarih spisa, konvoluta, prekrasno crtanih rukopisa - knez voli literate i ima ih po svojim gradima nekoliko u službi. U Modrušu je Ivan Evanjelist, koji dobro zna i njemački pa govori s groficom u njenom rođenom jeziku. Od mnogih je vještina sastavljen otac Bernardin. Na Modrušu baš su

klali svinje i Apolonija se morala smijati kako pri poslu ne pomaže samo Dragišićka nego i knez. Veselje je toga dana bilo opće - sudjelovala su i djeca oko koje je rado prigledavala Apolonija, prateći njihovu školicu. Meštrica Lucija stara je, ali se dobro razumije u sva znanja i uči djecu dobrom ponašanju, spominjući se otmjenih poklona kojima je učila starog kneza i koji se nisu ništa razlikovali od onih kako su odgajali Apoloniju. S Bernardinom je grofica uredila i novčane posle. I stari se knez sam nekud sprema. Htio je da Apolonija ostane na Modrušu do njegova povratka — u zimi Turci miruju i nema straha. No njena je odluka od one mjesečeve noći stalna - osjećala se i odlučnijom i spokojnijom, jer je znala da ona, upravo ona sama, mora i hoće učiniti najskrajniji korak. O tom ne govori ni s ocem Bernardinom, ni s Dragišićkom, ali ne krzma. Poslije osam dana Apolonija se, ispraćena komad puta od Bernardina, vraćala u Kranj. Da bude bliže mužu!

Teče godina 1516. Krsto je Frankopan jednako sužanj u Torreselli. Sam je - Rainer i Ričan pušteni su pod jamčevinom na uvjetnu slobodu; njihovi rođaci našli su kod bogatih njemačkih trgovaca u Fondacu jamstvo za pedeset hiljada dukata da se časnici ostave na slobodnoj nozi u Veneciji dok se za primirja riješi o izmjeni zarobljenika. O Frankopanu vode se duge rasprave i pregovori, ali mjeseci prolaze dok ga hrane pustim obećanjima. I njemu je Sinjorija, doduše dala slobode; dopustila je da ga posjeti brat. Ali je brat u Veneciji vidio kod dužda Loredana pismo primasa ugarskoga 39 kardinala Bakača, kojim se Vijeće podstrekava da nikako ne pusti Krste. U Torresellu dolaze Foscoli i Morosini, Dandolo se mnogo brine da sužnju ne bude dug čas - stalni je gost u tamnici gospodin vojvoda hercegovački, Ivan Kosača, koji se je poslije pada svoje zemlje doselio u Veneciju i Sinjorija mu dala plemstvo mletačko. Pišu ga sad „Cosaza", ali je vojvoda zadržao u razgovoru prekrasnu riječ svoga gorskog kraja, i Krsto uživa razgovarajući s vojvodom koji prati budno sve što se događa

---

39 *Primas ugarski,* najviši crkveni dostojanstvenik zemalja ugarske krune

u Ugarskoj i Hrvatskoj, nadajući se da u Veneciji neće dotrošiti silno blago što ga je bio ponio sa sobom. Vojvoda je i misli uvijek na to da se vrati u svoju vladavinu — Frankopanu je prijatelj; preko gospodina Kosače dade se doznati mnogo što, pa i takve stvari koje bi Dandolo, inače preljubazan, zatajio rođaku radi interesa Venecije. Ali je knez Krsto sve razdražljiviji i nerazgovorniji; otkad su mu drugovi na slobodi, kakvoj-takvoj, još teže osjeća svoje tamnovanje. Jedna se nada za drugom rasplinjuje unepovrat. Prvih mjeseci sužanjstva bilo je podzemne borbe i tajnih zapreka - glasnik ženin otpravljen je a da ga nisu ni pustili u Torresellu; ulaci Bernardinovi bili su pače, došavši bez propusnice, zatvoreni na nekoliko dana. Pisma se križaju, Krsto ima svaki dan novu muku, ali i novo očekivanje. Sve sad teče mirnije i urednije — no upravo je taj mir teško sjeo na mozak knežev — na sljepočicama javile mu se prve sjedine, oko je nekako zamrlo, a ni zdravlje ga ne služi najbolje. Ionako koščat, u licu se vidi sad mnogo stariji, i bradu je pustio. Prođu dani, te Dandolo ne izvuče riječi od kneza. Više ni ne plane kad dozna da je i opet promašio kakav novi pokušaj oslobođenja jamstvom. Kardinal je poslao novaca i šalje neprestano uvjeravanja o brizi i milosti cesara Maksimilijana. Krsto dobro zna koliko ta briga odvisi o događajima na ratištu. A ti su, za cesara i za nj, nepovoljni. Venecija je u najužem savezu s „najkršćanskijim kraljem"; francuzi pod Lautrecom opsjedaju Veronu; u Friulima njemačka vojska nema uspjeha. Cesar je htio na Milan, ali su ga Švajcari i Andrea Gritti odbili na pol puta. Cesarova moć pada — Krsto osjeća da je postupak Sinjorije spram njega sve blaži, ali bojna sreća cesarova sve nevjerojatnijim čini oslobođenje. San o osvojenju Lombardije razbio se - a kad dođe mir, neće cesar stavljati uvjet nego će ih primati i nagađati se pod silu.

Otac Bernardin ponudio je za zalog neke svoje kule da mu Venecija pusti sina. Vojvoda urbinski zauzimlje se za Manfrona i traži izmjenu svoga časnika koga Bernardin drži na Trsatu. Apolonija je u Fondaco slala svoga čovjeka da trgovci sakupe nekoliko tisuća dukata - ali Sinjorija ne sluša rado o jamčevini. Njoj se radi o tom da oca Bernardina dobije sasvim u svoje šake - pustit će sina ako se sin i otac obvežu kao vazali Venecije. Osnova saveza o kojoj je govorio Alviano i Krsto pisao Bernardinu, gubi od vrijednosti sve više što je na ratištu slabiji cesar. Sinjorija, pritisnuta odasvud, bila bi pred dvije godine rado prihvatila taj savez i našla u Franko-

panima svoje suborioce na lijevoj obali „svoga" mora. Sad kad je Bernardin predugo krzmao, kad Sinjorija ima dogovore sa rodom Kurjakovića Krbavskih od kojih je žena gospodina Bernarda da Lezze, plemića venecijanskog, i kad je napokon smrt pokosila Alviana, najodličnijeg zagovaratelja toga saveza, Krstin san o „tijelu Venecije" nema značenja. Mjesto diplomatičkih pisama, Krsto mora da se zadovoljava posjetima gospodina Kosače i istoga ovoga Bernarda da Lezze, po ženi rođaka knezova Krbavskih s kojima mu otac ne stoji na dobroj nozi. U kneževoj je duši, poslije toliko mjeseci, praznina i gluhoća - ima dana kad mu se pričini da su ga svi ostavili Spes mea in Deo est lozinka je Krstina - ostaje li mu zaista jedina nada u boga svemogućega?

Mjeseci su prošli i knez u duždevu dvoru - jao! — nije više ni stranac. S Dandolom se sprijateljio sasvim - puštaju ga da se i izvan Torreselle prošeće dvoranama i dvorištima; svagdje paze na nj, zna on, ali su ga s vremenom okružili sa toliko ljudi kojima je ta pažnja povjerena te više ni ne razlikuje stražara od znanca.

I danas, na Tijelovo, Dandolo mu je donio dopuštenje Vijeća, pače poziv duždev, da iz Torreselle sade u donju dvoranu i sa prozora prisustvuje svečanoj procesiji. Uza nj je na prozoru gospodin Foscolo i vojvoda Kosača, koji je vatren katolik, pa gospodu bosansku krivi da su se radi svoje „narodne vjere" podvrgli Turcima. Dandolo se trudio svečanost crkve, puka i grada pokaže Frankopanu tako te danas ne osjeti sužanjstva. Tko bi gospodu vidio na prozoru, u sjajnim odorama i po jarkim svjetlom ljetnog dana ne bi ni naslutiti mogao da je onaj, komu je u sredini loggie 42, zaokružene sagom i okićene zelenilom, dano počasno mjesto, sužanj i uhapšenik Sinjorije.

Sva se Venecija digla na noge. Trg sv. Marka i Piazzetta naliče više skupštini velmoža negoli vašaristu naroda. Kao da Venecija hoće pokazati Frankopanu svu svoju moć, ona slavi ovogodišnji Corpus Domini 43 ne samo kano god crkve nego i kao svetak zahvalnosti za svoj spas i uspjeh nad dušmanima. More prošastih

---

40 *Spes mea in Deo est* (lat.), moja je nada u boga

41 *Narodna vjera,* bogumili, pristalice vjerskog heretskog pokreta u Bosni

42 *Loggia* (tal.), galerija, balkon

43 *Corpus Domini* (lat.), tijelo gospodinovo, tijelovo

dneva nestalo je — državnici znaju da će cesar doskora biti prisiljen ugovarati o miru, a puk osjeća to olakšanje u bučnoj radosti i obijesnom nestašluku, spominjući se najsretnijih dana pobjedničke prošlosti. I na samog Frankopana zaboravila je ova šarna i brbljava gomila koja danas, na Corpus Domini, predstavlja blještavu, vladarsku snagu Venecije. Sve vrvi od presjajnog ruha i svijetlog oružja — tisućljetno bogatstvo, sabrano po svim morima, poslagano sa Istoka i Zapada u ovo golemo spremište sjaja koje se zove Venecija, išetalo je da se pokaže u suncu. Sa stotinu crkava ore zvona - bezbrojni redovnici i djeca u šarenim roketama izmjenjuju se sa senatorskom gospodom i ženama koje su danas na se povješale sve svoje biserje. Slika je gotovo neljudska - sav ovaj grad, sazdan na pijesku morskom, a poduprt balvanima koji odolijevaju težini zornih, mramorkamnih palača, raspojasao se u sjaju istočnjačkom, raskošnom, razbludnom, bajoslovnom, neviđenom nikad. Kad patrijarha staje pred oltar i dižući svetotajstvo blagoslivlje svijet - puk je klekao, ali ne kao gomila pokornička koja zazivlje pomoć u nevolji, nego kao sam jedan ogroman dvor koji u zlatu ruha, u zvonjavi zvonova, u mrmoru molitve slavi boga i sv. Marka zaštitnika i sebe samog u svom sjaju i svojoj moći. Zlato i biser gospodara Zemlje sagiblje se načas pred gospodarom Svemira; klanjanje nije obred pokajnih grešnika, nego je himna onih koji su s pomoću božjom i snagom svojom stekli opet pouzdanje u se. Venecija, iako je griješila u zadnja desetljeća protiv stare slave svoje, obučena je u ruho pirno, ruho pobjedničko.

Knez Krsto zna zašto mu Sinjorija dopušta, zašto ga dužd zove da gleda taj sjaj. Naš si sužanj - ako hoćeš slobodu, služi nama i posluži nam svojom desnicom da se naše ruke protegnu daleko, možda i preko pašaluka turskog, sve do vrata staroga Bizanta. Tvoj je cesar nemoćan - nijedan rubin ne pada s krune Venecije - patrijarha blagoslivlje budućnost koja će biti još bogatija od prošlosti. Pokori se - imat ćeš mjesto medu nama, zlata i biserja, dat ćemo ti zaštitu pod kojom procvate i iz pećine cvijet. Venecija te zove!

Da, tako je zvala i njegove djedove. Zvala ih i krivo im se klela, kao što i sad lažno moli u svim tim šarama svojih zlatom vezenih paramenta. Zvala je Ivana Krčkoga da joj bude pomoćnik protiv Matije Ugarskoga. Podstrekavala ga i slala s Krka da Ivan za se osvoji kule vinodolske koje je kralj ugarski bio raspoklanjao svojim

miljenicima. A u isti mah podrovala je snagu Ivanovu u pravoj postojbini, na Krku, i napokon ga, na prijevaru, raselila sa prastarog djedovskog imanja. No ako nećeš s njom, s tom grešnom Venecijom koja je svemoćna, moraš protiv nje. S kim? U Ugarskoj se sve lomi i ruši; snaga kralja Matije puka je uspomena. Od rimskog Cesarstva ni sužnju Krsti pomoći nema. Kardinal preporuča strpljivost - a dokle: Kud pogleda Krsto okom po šarenoj gomili pod sobom, nema čovjeka u tom gradu na koga bi se makar koliko mogao pouzdati. I što se taj Kosaca rastapa od hvale i laska Dandolu! — Ne vidi li, beskućnik, da je u tom sjaju Tijelova samo poruga za njega, vojvodu bez zemlje, koji je od vladara postao plemićem?

U raskoši i svjetlu sunca kneževa je duša mračna. Jedva je dočekao konac ceremonije. Foscolo neće da ga odmah prate u tamnicu - nudi mu šetnju dvoranama. Neka svetkuje, danas je Tijelovo Venecije. Hoće mu pokazati koliko je blago srebrnih stuba i ograda, mozaika, ukrašenog drva i bujnobojnih slika nagomilala Venecija u Palači. Krsto slijedi društvo, slušajući pričanja o historijskim slikama koje bilježe slavu Venecije; — imaju li ti njegovi pratioci zbilja dužnost da ga na današnji dan navedu na otvorenije razgovore, na posljednje ponude o službi Sinjoriji? Nevoljko je knezu - Tijelovo ga je zablještilo, ali mu nije osvijetlilo duše. I kao da ide za svojim mračnim mislima, traži od svojih pratilaca da prijeđu u drugi dio Palače, preko Mosta od Uzdaha. Tamo je, u dvoranama tajnih kancelarija, sjaj jednak; ali pod krovovima su one strašne tamnice pod kojima mozgovi poluđuju od suncem žežena olova kojim su pokrite ćelije. Strašne su priče o Mostu uzdisaja - tko li je sve prije njega, sužnja Torreselle, prolazio ovom stazom smrti?

Kad su se vraćali, odnekale, prigušena daljinom, zamnije pjesma. Frankopan stane. Mukli, žalosni glas kao da hoće prodrijeti stijenu. Krsto ne razabire riječi, ali pozna napjev.

- Tko pjeva?

- Galijaši su, spremaju ih za Levanat - tumači Dandolo. Danas, na Corpus Domini, dano im je vina.

- Ma to je naša pjesma, zaboga - čudi se vojvoda Kosaca.

---

44 *Levanat,* istok, zemlje istočnog Sredozemlja

Da, naša je pjesma. Knez Krsto zna tko su ti galijaši. Ljudi su njegova naroda i možda sa njegove djedovske državine. Roblje koje će, prikovano o vesla, razvažati morem pobjedu i slavu Venecije. U lance zakovani, oni će voziti galije bojne — osuđeni da do smrti budu sužnji, do smrti proklinju život. Što pjeva galijaš? Pjeva pjesmu o Albusu kralju — sužanj toreselski razumije ga; kao da rob okovan hoće, s druge strane zida, doglasiti svoj pozdrav sa rodnog žala robu bez okova, knezu Frankopanu!

Dugo se ne miče knez. Dandolova je namjera propala - Tijelovo se pretvorilo u Dan mrtvih, knez ne govori više ni slova. Kad se je knez kano probudio iz svog kratkog sna, slušajući pjesmu, požurio se. Želi ostati sam.

Zaklopila se, na rastanku bez riječi, željezna vrata Torreselle. Kneževo se suho i koščato lice skamenilo sasvim. Oslonio se na vrata balustrade 45 i zagledao se preko mnoštva koje je brujalo pod njim na trgu, zagledao daleko na more, do Giudeke i dalje, na pučinu, koja se ljeskala u prežarkim odsjevima podnevnoga sunca. To je more kojim se ide tamo, u njegov kraj, pod Krk i Senj - more adrijansko, kojemu on pozna i bure i juga, a sad se ljeska u kraljevskom grimizu svoje tišine

Tiho je more kao kal, Va njen
se vozi zlata plav; Va zlatoj
plavi Albus kraj I š njima
mnoga gospoda. Gospoda viće
činjahu; Ščegova gora
najgušća? Ščegova gora
najviša? Ščegova juba
najlipča? Petrova gora
najviša, Pavlova juba
najlipča. Govori Pavlu Albus
kraj: „Podi mi kuhat vičeru;
Ja oću s tobun vičerat, A s
tvojun jubun noćevat." Kad
priđe Pavle žalostan,

---

45 *Balustrada,* ograda kojom je ograđen balkon

Govori njemu Marica: „Ča si to, Pavle, žalostan? Tužna san i ja, Marica." „„Rekal je meni Albus kraj, Da mu gren kuhat vičeru, Da oće s manun vičerat, A s tobun, Mare, noćevat."" Govori Pavlu Marica: „Ne boj se, Pavle, niš toga. Ja san ti mlada šegjiva. Suseda čedo rodila; Ja ću zet čedo za ruku I zlatni prsten na ruku, I ja ću kraja zakumit I oću njega privarit." Kad pride k Pavlu Albus kraj, Mare mu pride na sustraj, Se mu se lipo kloniše Z diteton v ruki kumiše. „Mislel sen Maru jubiti, Sad mi se š njome kumiti." Darova Mari prsten zlat, A Pavlu kumu sto dukat; Mladomu čedu zlatan pas A Mari kumi dobar glas!

Knez se sjeća iz djetinjstva svake riječi pjesme koju je netom pjevao galijaš. „Tiho je more kao kal —" stihovi naviru knezu na um sami od sebe na pogled ovoga mora što se u glatkom, potpunom miru širi pred njim. I nejasno, iza svih dojmova procesije, u kneževoj se duši stanu križati slutnje - nesvjesne i napol jasne misli - sjećanja i čeznuća. Tko je bio taj Albus kralj i taj Pavle s Maricom? U pradavna su vremena gusari normanski ratovali s Hrvatima u Primorju - jest, Pavle je morao biti jedan od onih djedova koji su nekad, dok je još samo pjesma bilježila i čuvala događaje, vladali na Primorju kakono i Frankopani kasnije. Albus kralj hoće večeru i ljubu - ne ponavlja li se pjesma neprestano kroz stoljeća? Nije li taj Albus sada ova ista Venecija što se je nadula u svojem blještilu?

... „Ča si to, Pavle, žalostan?" pita knez sebe sama. I oči, u prejakom svjetlu ljetnog podneva, kao da su zabliještene, te više i ne vide obrise crkava i mramor Venecije. Uprte su tamo dalje, preko Giudeke, - onamo gdje se u nejasnoj crti spaja nebo s morem, gdje tanka maglica pliva nad površinom ne dajući oku da dohvati obzorje do kraja. Da li sanja knez? Njegove su zjenice uprte tako da mu se namreškala i koža na sljepočicama.

Ščegova gora najviša
Ščegova juba najlipča?
Petrova gora najviša!
Pavlova juba najlipča!"

Pred okom kneževim koji ni ne vidi stvari, javlja se lišće nježno, umilno, bijelo. „Pavlova juba najlipča" - sitni, djevičanski obrazi Apolonijini vire knezu iz one predaleke daljine kud seže samo slutnja. Čudo! I pjesma zna za dijete koje nije Pavlovo. Apolonija ima od Lodrona kćerkicu Anu Mariju koju je Krsto volio kao svoje dijete. I gle - što kaže pjesma?

„„Ne boj se, Pavle, niš toga
Ja sam ti mlada šegjiva,------
I ja ću kraja zakunit I ja
ću njega privarit. ""-

Gdje je ona, Apolonija, njegova „ljuba Marica" sad? Krsti je živo u uspomeni kako je svoju „ljubi Maricu" zaljubio vrelom ljubavi i nije krzmao ni časa da primi na svoje snažne grudi licašce prebijelo. Apolonija, ono srce koje je na njegovu kucalo poput male, maljušne preplašene ptičice, ono srce osjeća svu njegovu tugu. Neka su ga ostavili svi, ovo ga srce iznevjeriti neće!

„Kad priđe k Pavlu Albus kraj,
Mare mu pride na sustraj; Se mu
se lipo kloniše Z diteton v ruki
kumiše."

Ah, samo da je ona s njim, tu blizu, kraj njega — Tamo daleko, pod nebosklonom, knez vidi živo živcato njeno lišce - jest, žena

njegova nije izgubila nade, ona vjeruje u njega, ona ga ljubi. I kao čudnu slutnju knez je ponavljao nesvjesno riječi pjesme, osjećajući da ona, ljuba njegova, mora u taj čas jednako misliti na nj. Ne, Albus kralj ne može ništa dok ima takve ljubavi na svijetu. Knez koji je u tamnici odavno prestao smišljati diplomatske sanje kao što bijaše ona koju je bio opisao Dandolu, sanjario je za se, o zlatnom pasu koji će steći njegova ljuba nježna i vjerna i umna, segava...

XI

Na Margaretinje je u Bakru crkveni god i velik godišnji sajam, najjači u Primorju. Za ovaj dan sprema se puk cijele okolice da navre u grad; taj da se užije kola i sopila 46, vina i pečenja, onaj da nakupuje robe koja će doći zbliza i zdaleka. Jer Bakar nije samo utvrđeno mjesto s kulom i crkvom; brijeg što se od obale zatona uzdiže do visine na kojoj je kneževski grad i crkva s odijeljenim prastarim zvonikom, napučen je ljudima koji se u priličnom blagostanju bave morem, obrtom i trgovinom. I knez i fratar i slobodnjak i građanin nalaze lijep dobitak u bujnim vinogradima što su na stepenice uzgojeni diljem čitave „vale bakarske". Znamenito primorsko vino - vinum maritimum, koje za razliku od vina hrvatskoga ima bolji glas i bolju cijenu, primamit će i na Margaretinje silu posjetnika što dolaze da se zabave i napiju žarke rumene kapljice ili, ako im je u mošnji koji soldin 47 više, pače slatkog i reskog pjenušca što su ga domišljati Bakrani od milošte i ponosa nazvali svojom - vodicom. Iz rijeke, iz Drage, od obiju Kostrena, Svete Lucije i Svete Barbare, pa dalje iz Vinodola i na trsatsku stranu opet tamo sve sa kranjskoga kraja, navranit će se mnoštvo. Ove godine, po glasima s mede, nije se bojati turske provale koja je znala iznenaditi i same Bakrane; a i po moru prolaz je sigurniji otkad nema raspre između knezova krčkih i grofova celjskih. Na Trsatu i oko Rijeke ne vladaju frankopanski dušmani od Celja, a Venecija se brine da svojim trgovcima osigura put po moru. Prodaju se na sajmu drvo, jarboli, vesla iz šuma frankopanskih;

---

46 *Sopile,* roženice, drvena svirala

47 *Soldin,* novčić

trguje se uljem, solju i blagom; jaku prođu ima vino. Mlečani šalju sukno i pamuk, fini sapun i razne mirodije. Domaći stolari s Grobnika izložit će na sajmu svoje glasovito pokućstvo, a bravari senjski čudne brave; bit će koža, vune, voska kod domaćih ljudi, bit pod mletačkim šatorima stakla, lažnog biserja, crnozlatnih moraca, [48] ljekovite melise i noževa s Istoka. Sajamski je dan odlučan za to koliko će zanatnik prodati od svoga godišnjeg zimskog rada, a trgovac, i bakarski tuđi, zaslužiti što na redovitim životnim potrebama, na ruhu i obući, što na različitim luksusnim sitnicama koje se na Margaretinje lakše prodaju, jer na taj dan niti Primorac nije tako škrt kao obično.

Ove je godine sajam osobito živ. U luci poredale se brojne bracere i trabakuli 50, veće i manje, sa kojih trgovci ni ne istovaraju robu nego je prodaju odmah s broda. Na uskom prostoru oko stolne crkve poredali su se medičari i šatori sa krunicama, svetim sličicama i koraljima. Uz obalu nudi se roba od sukana i platna, viče se hrvatski i talijanski - a što dan traje dulje, ima više onih koji dođoše da vide a ne da kupe. Mnoštvo se poslije podneva gura u zagušljivoj tišmi. Sunce u Bakru, pod obronkom, zapada rano, no ljetni je dan i podvečer vruć - pod šatre u kojima se toči rujno vince što mu kap zavreli srce, nabili se ljudi i žene, sve je veselo i bučno, pa nitko i ne misli na to kako su Krčani pred koju godinu bili navalili da oplijene sajam i kako su Turci iz najbliže blizine bakarske znali odvoditi zarobljenike. Veliku je mašu mašio danas sam gospodin kanonik Gašpar od kaptola modruškog, koji se je naselio u Bakru kad je kaptol ispred Turaka morao s Modruša. Puk voli kanonika Gašpara, a knez Bernardin dao mu je gospodski stan u gradu. Pobožan je svijet s pažnjom slušao propovijed kanoniko-vu o ozbiljnim vremenima i potrebi da se svi kršćanski puci slože na obranu od nekrsta. U crkvi i pred crkvom bilo je opće ganuće i dosta ženskih suza kod kanonikova blagoslova - no u vrevi sajma ljudi su zaboravili na to i sada, poslije podne, uživaju u vinu, pečenju, siru i kruhu, onom bijelom bakarskom kruhu koji je nadaleko slavljen. Ne tali ni Talijan s majmunom, ni Kalabrez s

---

48 *Morac* (od tal. *moro),* crnac, ovdje se radi o venecijanskom nakitu

49 *Melisa,* ljekovito piće

50 *Bracere, trabakuli,* tip manjih jedrenjaka na Jadranu

bubnjima sviralama — pod brijegom, kraj tunere, na čistini našli se i domaći sopci, pa se, uz svirku sopila, povelo i starinsko kolo. Primorke se oblače najviše u crno, i ljeti, samo ženska mlađarija ima šarenije ruho; no bijeli rukavi košulja djevojačkih, prslučići od zelene i crvene tkanine, vrpce pod vratom i mnoštvo jeftinog nakita, široki slameni šeširi Vrbničanki i crveni koralji sa mletačkim „morcima" od zlata i crnog emalja, daju slici boje i života. Kolo se kreće polako, ozbiljno - Primorac ne pozna divljeg plesa.

Uz šatore pod kojima se peče i primorsko janje, znamenito ljupka okusa, stali su stariji i promatraju veselje mlađarije. Primorac je domišljat i podrugljiv, pa se dosjetke siplju kao iz rukava; Crikveničanin se podruguje Bakraninu, a ovaj mu vraća, ponosan, da nije ribar nego je „građanin". Udara u oči velik broj žilavih, krepkih staraca - ima ih kojima teče devedeseta, a nisu još zreli za zapećak. Puk se zabavlja pitomo - nema nikad straha da će domaći čovjek napraviti nepriliku, posvaditi se do noža, potući se ili smesti sveopći svetak. Zato se i nigdje ne vidi nikakva ronda [51] stražara ni ljudi „od oficija"52 osim harmičara koji se sa znakom na rukavu plete sajmom i pobiru daću za kneza. Kneza Bernardina nema u gradu i nije ga bilo već dugo - sjedi uvijek na Modrušu, a samo se zaleti do Drivenika; Bakar mu je siguran i zato dvor ostaje pust. Redovni je stanovnik u gradu sad kanonik Gašpar, no ovaj čas on nije pravi gazda, jer je nedavno stigla gospoda Apolonija sa svojima. U Bakru je ne pozna nitko; gospoda, kako je prispjela, nije ni izišla iz grada; zna se za nju samo po šarenoj njenoj pratnji od koje su mnogi danas na sajmu. Ali njemačko vojničko odijelo nije Bakraninu ni inače neobično, a danas, u vrevi ruha, ljudi i jezika, pojedinac se još više gubi i ostaje neopažen.

To više ako ga ne izdaje odijelo. Zato i nitko ne pazi na čovjeka u crnom habitu koji je već bio prošao sav sajam i ustavio se kod kola. Bit će svećenik ili literat, a danas ima Bakar popova i fratara svake vrsti. Bijeli se pavlini miješaju s franjevcima - oko crkve vidjeti je kuta svećeničkih svakakva kroja. Frankopani su davni zaštitnici fratara - pavlini dobivaju napretek zemlje od njih, knezovi im poklanjaju mlinove i selišta. Martin Frankopan živi u

---

51 *Ronda,* odred, četa

52 *Oficij* (lat.), državna služba

uspomeni puka kao sveti čovjek koji je pol svoga imanja ugradio u crkve i samostane; sam Bernardin izdao je mnoštvo darovnica franjevcima na Trsatu i pavlinima u Crikvenici; fratri spasovački i svetojelenski, kraj Senja, naročito su njegovi ljubimci. Pavlini drže škole, njeguje bolesnike i obavljaju pastvu — oni imadu u svojim rukama i znatan dio frankopanske uprave jer pobiru i harmice za knezove; a svi su zgoljni Hrvati, tvrdi pristaše knezova krčkih i modruških. Puk ih štuje ko prave oce — dobro se zna da su pavlini svojim školama mnogog kmeta napravili slobodnjakom, potknežinom i kaštelanom. Upravo je Bakar mjesto gdje se naoči vidi kako se dižu pojedinci — ima familija pučkih koje su se za tri pokoljenja digle na visoka mjesta u kneževskoj upravi jer su ih oci izučili pismo. Bakar, hvali tom razvoju, nije više naselje siromašnih kmetova koji samo služe u vojsci - općina ima svoj statut, svoje dobre ljude koji mire u ime kneževo, svoga suca, svoje satnike i vijećnike. Pojava đaka ili literata nije rijetka - pa se na Margaretinje nitko i ne brine da bi prepoznao čovjeka u habitu. A ipak je i on od bakarske obitelji — kao dijete otišao je iz grada, na Trsat k franjevcima da uči školu i malu i dijačku. Bernardin ga je bio zapazio kao dijete i odgojio brižno - literat Ivan Evanjelist, komu su prezime i zaboravili radi njegovog lijepog biblijskog imena, mirno može da promatra vrevu sajma i nitko se ne brine čim se on bavi.

Kraj janjca pod šatorom našao je sebi zgodno mjesto gdje ne smeta nikomu. Uzeo je kositrenu čašu vina i polako pijuckao, gledajući kolo. No kad ga pobliže promotriš, vidiš da mu samo oko slijedi kretnju kola - uho mu se naćulilo na sasma drugu stranu. Iza šatora, kraj drvenog, u zemlju ukopanog stola, posjelo je nekoliko muškaraca koje ne zabavlja ni sajam ni kolo. Domaći su, ali za dvojicu, po obrijanom licu i slamnatom šeširu pogađaš da su s otoka. Svi su odjeveni u grubo i jednostavno, na domaću krojeno ruho, hlače od velura i kaput od crnog sukna; samo jedan ima finije odijelo od tanke tamnomodre tkanine i boljega kroja — a i prsten mu na ruci, s velikim pečatnjakom, kazuje da nije pučanin. Bit će čovjek s mora, a svakako iz mletačke vlasti.

U društvu su sami stariji i razgovor se vodi o teškim vremenima. Starost je čangrizava - pak ni danas kad je Bakar tako pun radosti i života, kraj ovoga stola ne prestaju uzdisanja za starim vremenima i tužbe na nova.

Bodul s otoka češe se za uhom o kojem visi tanka zlatna vitica.

-Jest, šajeta! 53 Kad sam bio u Veneciji s knezom Ivanom, vidio sam to silno selo. Palazzo do palazza — a ljudi i ne rade kao mi, samo trguju, prodaju stakla i ukrase i zlato i biser - živu kao da je Mesopust svaki dan. Šajeta! Uzeli su sa sobom kneza Ivana, a sad je i knez Krištofor njihov.

Razgovor postaje tiši. Glave se skupile.

- A gdje je mladi Krištofor?

- U Veneciji, zarobljen je - tumači s prizvukom prezira onaj u gospodskom ruhu. Venecija ga neće pustiti, dok ne prizna da Bakar nije frankopanski.

- A da čiji je? — pita star pučanin koji loše čuje i s rukom na uhu sasvim se prikučuje govorniku strancu jer je stranac spustio glas.

- Čiji je Bakar? Dragi moj, šta vi ne znate kako je bilo s Bakrom? Kralj Matija bio je gospodar Bakra — što su mogli Frankopani onda dok je ovdje vladala kraljeva moćna ruka? Povukli se kao miševi u brda. I dobro je bilo Bakranima pod pokojnim Matijašem, bog mu daj duši lako! Nije bilo daća ni od kraja ni od mora. A kralj Matija dao je čvrsto pismo, i pergaminu, da grad Bakar spada u vlasništvo i imanje onomu, kojega je kralj volio nadasve. Franciscus Cynthius de Dionisis, prvi građanin Ankone, slavni muž, koji je za svoje pjesme bio ovjenčan zlatnim vijencem, dobio je od kralja Bakar. I ne riječju nego pod pismom i pečatom. Bernardin Frankopan nije se usudio oprijeti se. Cintiji imadu napismeno da su Marko, kaštelan grobnički, i Maksimilijan, kaštelan hreljunski, u ime kneza Bernardina pristali na to da se Bakar uteče zaštiti kraljevoj i da pripadne kraljevu poslaniku od Ankone na budimskom dvoru, gospodinu Franciišku Cintiju. Bernardin je poslije smrti kraljeve ušao u Bakar, - ali on ga je oteo, oteo! A zna se na kojoj je strani pravo.

I da potkrijepi svoju priču koju očito nije pripovijedao prvi put, prijatelj Cintije naruči novi polić vina.

Kod stola se nastavlja razgovor o kralju Matijašu. Istina je, pod kraljem je bilo Bakranima dobro; kralj je potvrdio sve pravice

---

53 *Šajeta,* od tal. *saetta,* strijela

54 *Palazzo,* palača

bakarske, puk je mogao živjeti po starim svojim navadama, a tereti su bili lakši. Evanjelist, koji je naporno prisluškivao, udvostruči pažnju.

- Dakle evo, istina je što ja kažem. A koga je poslao knez Bernardin da vlada ovdje? Kirina Vrančića, poznate ga. I kako je vladao? Svako ljeto na vojsku, od svakog prolaza harmicu, od svake robe daću, od sajma pol dobitka. Svako trštvo pod Bakrom i mimo Bakra da se plaća — tko će trgovati dok se kneževsko ubire na sajmu i poslije sajma? A istom sad! Knez Bernardin ne može ništa; sin mu je u tamnici; Venecijanci priznaju da Cintiji imadu pravo! Imadu Cintiji pravo! I Venecija će im dati pravicu, jer može. Budimo pripravni na sve — Bakar će skoro doći opet pod vlast onih koji to imadu na pismu od kralja.

- To je govorio i pred pet godina Jere Bakranin, pak je svršio u frankopanskim tamnicama! Godine je čamio tamo gore u jami pod gradom i nit sad se ne zna da li je živ ili mrtav—sumnja nagluhi starac.

- Tko? Jere Bakranin? Živ je, živ — Frankopani su ga morali pustiti. Živ je, ja znam, ja sam bio s njim u Veneciji -Jere je došao tužiti Bernardina i Vijeće je baš Jeri priznalo da Cintiji imadu pravo. Jere je trpio, ali sad će dočekati slavu — Krštofor je u tamnici, a Bernardin se ne ufa ni blizu Bakru. Ne treba tu dugo čekati, ne smije se čekati - tko bude s nama, bit će naplaćen dobro. Cintiji su velika gospoda i plemeniti ljudi - za njih je pismo kraljevo i Venecija. Neće proći ni mjesec dana, i Frankopani će seliti iz Bakra! Ludi ste ako toga ne vidite. Recite to svojima - neka se zna, kad dođu Cintiji, neće biti ni vojske, ni daće, ni kmeta, ni sužnja. Svatko će biti paron!

Starci nisu vjerovali posvemu što je govorio čovjek u finijem latku — ali se ipak kod stola šaputalo i kimalo glavama. Pak i jest - od frankopanske vlasti i zadnje se vrijeme malo zna. Bernardin je star, a te gospe Apolonije nije ni vidio nitko. Kaštelani su se osilili posvuda. Venecija drži Krk, pod njezinom zaštitom ljudi imadu mir i trgovina cvate; ne živi se zbilja ovdje lako, a pod Matijašem je bilo bolje puku.

Što se kod stola šapće, Evanjelist ne može čuti. Ispio je svoju čašu i žurno se izgubio u mraku. Evanjelist je sekretar kneza Bernardina; poslan je od starog kneza iz Modruša da pogleda kako stoje stvari u Bakru. Zato je i prošao čitav sajam i sad, kod stola,

slušao razgovor o pravu Cintija na Bakar. Bila je to stara parba; Bernardin se više ne boji Cintija. Poslije smrti kralja Matije, nasljednik Matijin ne bi se ni ufao o Bakru išta zanovijetati Bernardinu koji je imao dobrih kula i dobrih vojnika. Bakar je knez uzeo i bez prave navale - puk je bio navikao na frankopansku vlast, a knezovi celjski nisu već mogli smetati s riječke strane. Ipak je Bernardin znao da u Bakru Cintiji imadu svoju stranku. Kralj je ostavio dobru uspomenu, Cintiji su ljudima puštali sve na volju; a Jerolim Bakranin, koji se je nazivao patricijem, nije mirovao, buneći svijet protiv Frankopana. Stari je knez dobro pogađao da će se dugo sužanjstvo njegova sina najjače dojmiti ovdje gdje je budno trebalo zatirati uspomene na nedavne druge gospodare frankopanskih imanja. Bakrani su uvijek bili prevrtljivi i buntovni; u grad na obali najlakše se bilo ušuljati tuđim uhodama i spletkarima. Evanjelist je već jutros pred crkvom bio napola načuo razna došaptavanja. Ljudi su žalili Apoloniju govoreći da je Krsto zauvijek u ropstvu mletačkom. Razgovor kraj šatora uzrujao je Evanjelista - ovo je otvoreno bunjenje!

Evanjelist ne čeka na svršetak sajma. Pohitao je na Grad i potražio kanonika Gašpara. Sekretaru Bernardinovu igrale su oči od uzbuđenja - Evanjelist je volio uhađati i tražiti tajne niti i bio gotovo veseo da se radi svoga otkrića može iskazati pred kneginjom.

Kanonik Gašpar bio se baš digao sa klecala gdje je molio svoj večernji brevir 55 - živi kao pustinjak, u skromnoj komorici; jedina mu je briga da sastavi osnovu kako bi se opet sakupio i kuda smjestio sa Modruša rastjerani kaptol. Evanjelist mu, malo i pre-goneći, ispriča što je čuo pred šatorom. Kanonik se slabo razumije u te necrkvene stvari - a taj Evanjelist traži od njega da buni gospođu kneginju! Moraju se, veli, još večeras pretražiti svi zakuci i uhapsiti taj uhoda Cintija. A ako se iz toga rodi kakva neprilika, ako su ti Cinitiji zbilja pod zaštitom Venecije? Ali nema druge, Evanjelist ne da mira, gotovo i prijeti kanoniku. Ajdmo do grofice.

Grofica Apolonija sasluša Evanjelista. Zna za Cintije i potvrdila je da je Jerolim Bakranin zbilja pred Vijećem u Veneciji tužakao

---

55 Brevir, propisana knjiga molitava za katoličke svećenike, lat. *breviarium*

Frankopane. Ali, na srdžbu Evanjelistovu, grofica ne dopušta da se nešta učini.

- O tome svemu odlučit će se ovih dana.

Ni kanonik ni Evanjelist nisu mogli pogoditi što znače grofičine riječi. Samo su vidjeli da su po sobama pripremljeni kovčezi. Sutradan je grofica s pratnjom zbilja otišla-, ali nitko ne zna kuda.

XII

U Calle delle Rasse , nedaleko duždeve palače, diže se kuća Dandola, dom gospodina Zuana Antonija Dandola, proveditura Torreselle. Palazzo Dandolo 57 stoji poput patuljaka naprama veličajnoj palači najvećeg dostojanstvenika Venecije. Graditelj, kao za inat svim ljudskim navadama i prirodnim zakonima, nije ni izgradio palazzo ducale 58 iz samoga tla, iz temelja, nego postavio na bezbroj otankih stupova s lukovima, što unatoč svoje krhkoće nose teško kamenje gornjega dijela. Dom Dandola nije takvo čudo artificijelnosti, ali nije manje sjajan od palača Morisinija, Veniera, Cornara i ostalih što se nižu uz Canal Grande, odsijevajući se u vodama kanala kao vilinsko ziđe u jezeru priče. Nije samo jedan Dandolo kao dužd zamjenjivao svoju palaču sa stanom duždev-skim. Kad je Sinjorija i rodbinskom vezom htjela da upokori nemirnoga kneza Ivana Krčkoga, Katarina, kći Ivanova, udata je za jednoga Dandola; velik dio bogatih darova kojima je dužd — uzalud! — kušao umiriti pustolovnu i naglu dušu Ivanovu, pripao je porodici Dandola, mužu Katarininu a nećaku duždevu. Od te je porodice odvjetak i gospodin Zuan Antonio Dandolo, koji sada obnaša tako mučnu dužnost nadzornika duždevskih tamnica. Biti primljen u palači Dandolo, značilo je biti počašćen; pak zato su i dva njemačka trgovca iz Fondaca dei Tedeschi, odjevena u blagdansko ruho, sa razumljivim ponosom i važnošću čekala u dvorani Dandolova doma da čuju radi čega ih je pozvao gospodin senator. Stvar će biti važna, jer nisu danas, četiri dana po Trim kraljima u siječnju 1517, pozvani oni sami. Kad su jutros došli, u istoj su dvorani već očekivala gospodina Dandola dva, Nijemcima dobro

---

56 *Calle delle Rasse,* uličica u Veneciji

57 *Palazzo Dandolo,* palača Dandolo

58 *Palazzo ducale,* duždeva palača

poznata, uglednika mletačka, gospodin Ivan Kosača, herceg tamo od dubrovačkih strana, i gospodin Bernardo da Lezze, po ženi šurjak kneza Karlovića Krbavskoga, a po ferrarskom knezu rođak Krste Frankopana i njegova oca Bernardina. Nijemci slute da se možda opet radi o jamčevini za kneza Krstu; previše traži Sinjorija, a kad se i nadu novci, odbija jamstvo. Gospoda Kosača i Da Lezze već su čitav sat unutra kod gospodina Dandola, sprema se sigurno nešto ozbiljno, dok Nijemci čekaju, u radnoj sobi gospodina Dandola gospoda su posjela i zavela razgovor.

- Pozvao sam vas, časna gospodo i prijatelji, da vam povjerim nešto što će vas zanimati kao prijatelje i rođake gospodina kneza Krištofora, a meni će pribaviti priliku da se poslužim vašim mudrim i prijaznim savjetom. Ja sam još lanjskoga ljeta bio primio od gospođe Apolonije grofice Frankopanske pismo koje vam želim pročitati sada, jer sve ono što je u pismu kano budućnost naslućeno ili zaželjeno, ima da se dogodi ovih dana. Gospođa mi grofica piše ovako:

„Presvijetlom i plemenitom gospodinu Ivanu Antunu Dandolu, venecijanskom patriciju, provedituru Torreselle, momu gospodinu i časnom prijatelju u Veneciji.

Presvijetli i plemeniti gospodine provediture i časni prijatelju, neka budem Vam preporučena. Primila sam nemalu utjehu iz pisma Vaše Presvjetlosti od 4. siječnja, kojim nam javljate ozbiljno o ljubavi u kojoj naš preplemeniti gospodar i muž ustraje prema nama i zatim o milosti i dobroti uzvišenoga senata, pak napokon o Vašim nastojanjima i o dobrohotnosti za njega koju ste dobro stivo izrazili. Jer sve to daje nama najdjelotvorniju nadu da će ovaj preplemeniti gospodin, naš ljubljeni muž, biti susretan dobrotom i čovječnošću: ono pako drugo, premda o tom za nas nije bilo sumnje, malo je osvježilo naš duh koji je od žalosti veoma umoran i od žudnje za ljubljenim mužem pogružen. Tako mi dugujemo i podnosimo Vašoj Presvjetlosti besmrtnu zahvalnost i zato što ste se udostojali pisati nama i tješiti nas; a i zato što Vi u ovom najtežem vremenu ne propuštate iskazati spomenutom gospodi nu, našem ljubljenom mužu nikakve usluge. Radije bih Vam ovu zahvalnost zasvjedočila djelom kad bi dopustili nemiri i nevolje ovoga vremena. Ali jedno jošte ostaje što često našu dušu napunja tjeskobom i uzemiruje ju: žudnja i težnja da posjetimo i vidimo onoga preplemenitog gospodara, našeg muža. S toga razloga već dugo ne propuštamo tražiti i zaklinjati uzvišeni Collegium [59] po-

glavara i vijećnika Desetorice u Vašem gradu, da nam dopusti da dođemo onamo i da hodimo s našom služinčadi i našim imanjem. Premda je presvijetli Collegium dosada uskraćivao dopuštenje, još se uvijek nadamo i ne sumnjamo da ćemo našu molbu vidjeti ispunjenu od njih. Jer nama nije nepoznato, što također posvjedočava Vaša Presvjetlost u svojim pismima, koju li pravu pravcatu venecijansku blagost i pravednost ima Vaš presvijetli senat; tako se ufamo da će prema meni, gospodi udovici, upotrijebiti više blagosti nego strogoće. O, dajte mi, zaklinjem Vašu Presvjetlost, očinski pomozite svojom, nama dokazanom, dobrohotnošću da postignem te mi bude priušteno napokon ipak užiti prisutnost tako često žuđenoga muža i time okrijepiti ovako zaplašeno i razbito srce! Ako bi se možda uzvišenim poglavarima i vijećnicima vijeća desetorice činilo odviše smjelim i opasnim odobriti našu molbu po naprijed rečenim pogodbama, pošto bi naš slobodni dolazak i odlazak držali sumnjivim i bojali se da bismo pri tom mislili na nešto zlo, neka bi ipak, da ne moram duže biti bez ljubljenog muža, pristali na to i dopustili da sama, s tek nekoliko za moju poslugu potrebnih djevojaka, dođem u Veneciju k presvijetlom gospodaru, mom premilom mužu, da s njim stanujem i budem zatočena u istoj tamnici i pod istim uvjetima kao i on. Ako mi pako naš presvijetli suprug kaže da odem, neka mi se dopusti da se mogu sa rečenim djevojkama i našim imanjem slobodno i sigurno vratiti u zavičaj. Čvrsto se nadamo da nam toga nećete odbiti, pošto nećete od jedne žene očekivati nikakve dušmanske varke ni lukavštine, od žene koja slobodnom voljom polazi u sužanjstvo. Jer nas muči tolika želja za našim ljubljenim mužem da se ne bojim pretrpjeti ni tamnice ni dapače onoga što je skrajnje, samo da bismo mogli biti uz njega! Budi dakle Vaša Presvjetlost sklona našim poštenim molbama i potrudi se za nas u svojoj osobito čovječanskoj sućuti kod uzvišenog vijeća desetorice, kod poglavara i vijećnika, da odobre ovu našu najnoviju molbu. Time će Vaša Presvjetlost steći ne samo beskrajnu zahvalnost našu nego i plaću od samog svemogućega, višnjega boga, koji je ustanovio i zapovjedio brak i zajedničko bivanje muža i žene neka čovjek ne razriješi ono što je bog sastavio.

---

59 *Collegium,* društvo, zajednica, ovdje vijeće

- Budi Vaša Presvjetlost dugo sretna i zdrava i da smo joj najbolje preporučeni presvijetli gospodar, moj ljubljeni muž, i ja, zabrinuta gospođa.

Najponiznija

Apolonija de Frangipanibus
žena preplemenitoga grofa Krištofora, grofica senjska,
krčka i modruška"

- Kako piše ta žena! - uskliknuo je Da Lezze, saslušavši pismo. Mora da ga vatreno ljubi - ovo nije samo molba vama, gospodine senatore, ovo je pjesma mužu! Ja je ne poznam - ali zavidam knezu Krsti.

- A nije pisala samo jednom, produži Dandolo. Presvijetla Sinjorija je odbila ovu molbu kao i sve ostale. Glasnik grofičin, koji je donio kasniju poruku, nije imao nikakve punomoći — a Vijeće je htjelo da bude načisto o tom da li će popuštanje grofici uroditi povoljnijim izgledima za mir. Vijeće joj je odgovorilo da je sve odvisno od cesara.

- Knez Frankopan dakako zna za ta pisma? - pita Kosača.

- Zna, nisam mu smio zatajiti. Isprva je imao mnogo nada, ali dopuštanje za dolazak grofičin nije dano ni danas. Mogao bih vam - bilo bi možda i neviteški - pokazivati iz njenih pisama koliko puta me je još žarče, još strastvenije preklinjala. Žena - je i ja sam radio što sam mogao. Rekao sam u Vijeću da će Frankopan, bude li žena s njim, imati više pouzdanja, biti vedriji, raditi za mir. Nije pomoglo. Lani, kad sam već mislio pozvati groficu, uplela se ona zgoda s Gardellinom, stražarom u Torreselli, koji je bio potkupljen da potajno dostavlja knezu poruke. To je rasrdilo gospodu vijeć nike.

A sad?

- Hoću upravo da vas obavijestim. Pred tri dana donesen mi je opet glas od grofice - ona više ne čeka da utažimo njenu žudnju.

- Kako - ne čeka? zapita gospodin Da Lezze koji se je kao poznati štovalac žena sav zanio pismom grofičinim i, čitajući, držao ga još uvijek u ruci.

-Javlja mi, grofica da će 13. o. mj. doći u Veneciju, na svoju odgovornost, bez dopuštenja.

- Smjela je ljubav! — nasmije se voljko gospodin Da Lezze.

- Doglasio sam, kao proveditur Torreselle, službeno stvar Vijeću. Rečeno mi je da radim kako uvidim sam. Grofica je, ne zaboravimo, sestra kardinalova, a kardinal jedini može skloniti cesara da popusti. Svi znamo da mir nije daleko. Što dakle? Odlučio sam da odijelim od politike ženu, da poštujem veliku ljubav i da dočekam Apoloniju Frankopanku kao rođak. I njegova uzoritost dužd misli da je najbolje pustiti groficu k nama bez smetnje. Stanovat će u mojoj kući, vidjet će se s mužem pod nadzorom, govorit će sa duždem i vijećem. Meni je dužnost i čast da vas zamolim da joj pođemo u susret. Čuli ste njenu strasnu želju — budimo joj prijatelji i kavaljeri! A i za našeg dragog sužnja bit će bolje da mu olakšamo tamnovanje. Strah me je za nj - u zadnje je vrijeme mračan i očajan. Da učini što nepromišljeno, ja bih odgovarao.

- E, pa živjela rođaka! Puk se neće buniti, a meni - reče Kosaca — vjere je i stalo da upoznam tu ženu. Hrabra je!

- I lijepa, sigurno, prelijepa! — dodade gospodin Da Lezze. Ne kažu badav da je sam Maksimilijan ludovao za njom!

Kad su, pri kraju razgovora, pozvana ka gospodi i ona dva njemačka trgovca, uređeno je da će groficu Apoloniju dočekati, časno i svečano, izaslanstvo Fondaca, rođaci i još neka vlastela. Grofica dolazi sa velikom svitom; neka je kod Murana, gdje će najprije pristati, dočeka dvanaest gondola.

Dva dana kasnije povorka se je sa Murana dovezla pred Dandolovu palaču. Rainer i kapetan Della Torre, koji su na slobodnoj nozi, pridružili se svečanosti. Sa groficom je služinčad i dvorjanstvo, neko dvadeset ljudi, četiri žene, grofičin dvorski i liječnik. Bernardo da Lezze raznježio se diveći se grofičinoj ljepoti - samo je ta ljepota krhka i slabašna. Grozničava je bljedoća virila s lica koje se je u očima smijalo. Grofica je uzrujana i jedva čeka čas kad će u tamnicu. Protiv savjeta liječnika, grofica hoće odmah k mužu. Ali Dandolo ima viši nalog, sastanak dopušten je istom sutra.

Što se dogodilo pri tom prvom sastanku, ne zna nitko - Dandolo je, više vitez nego čuvar, ostavio muža i ženu same. No odmah slijedećih dana nastala je silna žurba, posjeti i pregovaranja u Dandolovoj palači. Trgovci iz Fondaca sakupit će 50.000 dukata, isto toliko pribavit će Apolonija iz Ljubljane posredstvom biskupovim. 20. siječnja dužd i Vijeće primit će groficu; o prekršenoj zabrani dolaska ne govori više nitko. Marino Sanudo zapisao je

potanko događaje toga dana. Grofica je došla da se pokloni duždu - ali ne sama. U njenoj pratnji bijahu Rainer, Della Torre, Ivan Kosača, Andrea Foscolo, sin Jerolimov, Bernardo da Lezze i još nekoliko vlastele sa Dandolom na čelu. Ušla je u kolegij - tako je bilježio Sanudo iste večeri u svoj dnevnik — praćena od tri gospođice u njemačkoj nošnji, sa kapama alla tedesca 60 od crnog sukna; jedna iza druge, a posljednja slijedila je neka stara gospoda. Osim toga je s njom bio dvorski liječnik. Apolonija je sama bila odjevena u novu svilu i preko nje imala opravu od crnoga atlasa, opšivenu dabrovim krznom, i oko vrata teški zlatni lanac, a na glavi zlatnu kapu po njemačkom običaju. „Dostojna je gospođa koja pobuđuje poštovanje, veoma mila, sitna i suha". U govoru što ga je izrekla za pozdrav Loredanu, spomenula je da je pogriješila što nije već prije došla. Kriva je zima. Hvali za dobar postupak s mužem i moli da ga smije posjećivati dva puta na tjedan. Bolesna je, moraju je pregledati liječnici, a želi da se to izvrši u prisutnosti muža. Kad joj je to dopušteno, izjavila je da je radi jamčevine pisala doma; no pošto bi moglo predugo trajati, ona će sama u Veneciji sakupiti potrebnu svotu. Dužd joj je saopćio da će u Torreselli biti s njenim mužem zatvoren grof Berstenberg i uvjeravao groficu da će sve neprilike biti doskora povoljno riješene čim se konačno zaključi mir.

XIII

Leonardo Loredano bio je veoma zadovoljan grofičinim pozdravom. Giovanni Bellini naslikao ga je u duždevskom ornatu i ovjekovječio smiren, otmjen, uman i u svojoj muškaračkoj mudrosti blag izraz lica Loredanova. Lice je više prelatsko [61] nego državničko - dva oka iz kojih govori duboka razmišljenost dižu se nad klasično građenim nosom, a da nema oštrije urezane crte koso od nosnica i fino izdjelanih usnica koje se mogu pribrati i na vladarski posmijeh, teško bi bilo u tom čovjeku vidjeti državnika koji je dva desetljeća, u najtežim vremenima, bio glava Sinjorije. Slika ne laže - ljudska se bol prima dužda; Apolonija Frankopanka ganula ga,

---

60 *Alla tedesca,* na njemački način

61 *Prelat,* crkveni dostojanstvenik

svidjela mu se u svojoj nježnoj sitnoći. A i samomu mu je već dosta te historije s Frankopankom. Rado je primao prijedloge da se knez kao sužanj izmijeni - no u Sinjoriji dužd je samo jedan dio; velike je dostojanstvenik, ali njegova moć je sasvim ograničena Vijećem „savija", koje u svojoj šapi ljubomorno drže sve niti vrhovne državne uprave. Jao tko bi i pomislio da smije imati kao dužd kakvu svoju volju, jaču od volje Vijeća! Loredanu je milo što se je skroman i dostojan pozdrav grofičin dobro dojmio vijećnika - bit će, poslije audijencije, [62] lakša skrb o sudbini sužnja.

Tim se više uzrujao dužd kad su ga, sutradan, zarana probudili. Provedittore Dandalo traži da ga dužd odmah sasluša i sazove Vijeće. U ranu zoru, neobični je zahtjev uznemirio Loredana, pogotovu kad je ugledao lice Dandolovo, blijedo i zeleno od srdžbe.

- Što se dogodilo, zaboga? Vi ste bolesni, Antonio!

- Bolestan, uvrijeđen, izigran, uzoriti gospodine dužde! Gro fica Apolonija noćas je prenoćila kod muža u Torreselli!

Dandolo je, dok su se skupljali vijećnici, pričao potankosti. On sam, Dandolo, da muž i žena ne budu smetani, dao je dopuštenje da se odijeli grof Berstenberg koji je imao tamnovati s Frankopa-nom. On sam, Dandolo, dočekao je svečano groficu i primio je u svojoj kući. I za zahvalu — što mu je učinila! Jučer navečer grofica je imala da ostavi muža. Kad je sluga, Vijeća desetorice došao da im objavi svršetak sastanka, Krištofor Frankopan skočio je na slugu i izgurao ga kroz vrata, prijeteći da će ga ubiti ako se još pojavi. Stari ključar, u ovome trenu, nije znao što da počne. Prizvan je časnik straže, no ni taj nije mogao opravdati ništa. Knez je vikao kao lud, a u drugu sobu nije časnik ni mogao, jer je knez tvrdio da mu je žena naglo oboljela, da treba liječnika, da je već legla i da ne može iz Torreselle. Ja sam - priča Dandolo - istom u zoru doznavao sve to. Pošao sam u tamnicu - grof je već bio ustao, grofica je još ležala. Grof mi kaže da je groficu jučer kasno u noći napala bolest i ne može iz kreveta. Sinjorija neka se tim zadovolji da grofica ostane u Torreselli s njim i da liječnici dođu k njoj.

---

62 Audijencija, posjet nekoj službenoj ličnosti

- A sve je varka, sve je laž, tužio se Dandolo. Tko je mogao misliti da će ta slabašna žena izvesti svoju odluku i htjeti tamnovati zajedno sa svojim mužem!

Iza prve buke u kojoj su vijećnici najviše davali krivnju Frankopanu što je povrijedio slugu Vijeća desetorice, raspoloženje se malo promijenilo. Žena je od tamnice napravila svadbenu komoru, od postelje sužnja bračni krevet! Gle, ta mala Apolonijica - ta ljubavnica u tamnici, to više i nije državna stvar, to je prekrasna novela, signor Bandello 63 uvrstio bi je sigurno u svoje priče. Venecijanci su veliki ženskari gospoda vijećnici su strogi u svom bijesu, ali se i oni i dužd smješkaju ispod trepavica. Dandolo traži da se nadzor nad Frankopanom povjeri drugomu - uvrijeđen je. Ali to bi značilo pogotovu uzmak; a napokon, tko će drugi izaći na kraj s tim Frankopanom i s njegovom ženom ako ne može on? Njegova je gošća bila grofica - možda će je skloniti zdobra da ostavi Torresellu. Otpremiti je silom - o tom nema ni govora; mir je blizu, ne valja radi te ljubavne spletke srditi cara, a Frankopan ionako neće sužnjevati dugo.

I tako je Apolonija Frankopanka izvršila ono što je bila odlučila još u onoj mjesečevoj večeri na Modrušu; ono čega nisu razumjeli Evanjelist i kanonik Gašpar u Bakru. Ostala je u tamnici uz muža, bila mu je žena dušom i tijelom, da ljudi ne rastave ono što je sastavio bog! Mlečanke su je slavile, glas o njenom tamnovanju postane pjesmom - oko njenog sitnog obraza savio se vijenac cvijeća mističnog, vijenac hvale svih ljubavnika i ljubavnica. Svijet se je skupljao pred tamnicom da je vidi. Ali Apolonija nije izlazila — liječnici su zaključili da je zbilja bolesna — proporučili joj toplice u Abanu. Grofica je odbila savjet liječnika - otići u toplice može značiti i ne vratiti se u Torresellu. Odgađala je - i sve svoje slabašne sile ulagala u to da uzmogne osloboditi muža. Opet se povela riječ o Manfronu; Krsto traži da bude pušten prije Manfrona. Oslobođenje čeka se svaki tjedan — Rainer je otišao kući, njemački časnici iz Gabbiona pušteni su također. Španjolski kralj piše Sinjoriji, zagovarajući Frankopana kao kršćanskog junaka; Francuzi traže da se primirje produži a knez Frankopan pusti kući uz jamstvo.

---

63 *Signor Bandello,* gospodin Bandello, Matteo Bandello (1485-1561), tal. književnik; napisao oko 200 novela

Želja Franje Prvoga, najkršćanskijega kralja, ne može se ne uvažiti. Od Francuske odvisi sav uspjeh protiv Maksimilijana - dužd nije krzmao kad mu je stavljen prijedlog da se Frankopan pusti na slobodu.

Krajem svibnja u Torreselli je sve uzrujano. Grofica Apolonija stvorila je od tamnice dvor - herceg Kosaca, Foscolo, Bernardo da Lezze stalni su njezini poklonici, a i Dandalo se smirio otkad vidi da se bliža kraj tamnovanju i žene i muža. A ova krasna, bistra ženica sa svojim mirnom i predanom ljubaznošću stišava sve opreke. Čarobnica je u svojoj velikoj ljubavi i u svojoj krajnjoj otmjenosti. I Krsto je sad sav drugačiji - otkad je žena s njim, doušnici ne javljaju ništa o snovama bijega; knez je uzdan. Čudan je taj par - Mlečanke ne mogu pravo razumjeti kako je ova nježna dvorska dama mogla tako plamno zaljubiti silnika. Zar je taj grubi junačina zbilja umio biti tih i smjeran uz svoju ženicu? Tajna koje nije shvatio ni otac Bernardin ni brat kardinal, produživala se u ovom zatvoru od kojeg je žena napravila otok ljubavi.

Svaki sat, na odlučni dan, dolazi u Torresellu u koji od stalnih posjetnika grofičnih da izvijesti što se čuje o sjednici Vijeća. Sjednica traje već drugi dan i na čase je vrlo burna. Dužd Loredano stalno zagovara Frankopana, ali u vijeću, koje je ovaj puta prošireno i senatorima, mnogi nisu zadovoljni francuskim prijedlogom. Prvi je dan prošao bučno - Marino Sanudo, koji je kao član senata imao pravo odluke u proširenom Vijeću, govorio je dugo, govorio žučljivo i dušmanski.

- Starčić ima vražju žilavost - priča gospodin Da Lezze o jučerašnjoj sjednici. Dva je sata govorio kao iz rukava, sipao strijele i žestio se na Frankopane. Vijeće da pusti Frankopana! Pustiti najvećeg dušmanina, raditi na zator domovine! U Friulima Frankopan je dao starcima izbosti oči! Pustiti toga čovjeka ne znači drugo nego cesaru vratiti jedinoga vojskovođu koji je kadar da cesarovu vojsku vodi do uspjeha! Što su prema Krsti Frankopanu markiz brandenburški, herceg bavarski i vojvoda saski? Ništa. Cesar treba Frankopana i želi da ga dobije - druge svrhe i nije imao zahtjev da se treuga [64] produži na godinu dana. Maksimilijan hoće dobiti vremena i izliku da spasi šurjaka kardinala Langa. I isto

64 *Treuga,* primirje

pismo kralja španjolskoga - zna se gdje je pisano - ono potječe ravno od kardinala od Krškoga. Kardinal ga je pisao svojim crnilom; riječi pisma nisu kraljeve; jer kralj španjolski nikad nije duždu pisao kao illustri duci Venetiarum, našemu preljubljenom prijatelju. Kralj španjolski napisao bi dužbu illustrissimo 65, a cesar uvijek rabi naslov illustrisincero dilecto duci Venetiarum 66.

- Alvise da Molino, pripovijeda dalje gospodin da Lezze, ustao je protiv Sanuda. Da ste vidjeli Marina! Zapjenio se sav. Neće, veli, biti zamjere u Francuskoj, nego će naprotiv, ako pustimo kneza, biti šteta najkršćanskijem kralju. Predloženo je i to da se „zasada" ne pusti Frankopan; no ako i takav zaključak ode u Milan, moglo bi se dogoditi da najkršćanskiji kralj, pročitavši poruku, rekne da se pusti odmah. Treba dakle odlučno zanijekati. Jer što će se dogoditi inače? Grof Krištofor nudi jamčevinu — no on sam nema novaca pa će dati kao jamstvo mjenicu za banku koju će ispostaviti trgovci. A čim bude izvan zidina tamnice, pobjeći će. Najgore što mu se može desiti jeste to, da mora trgovcima platiti propalu jamčevinu — a to je za nj onda lako. Kad bude slobodan, poći će u Gradišku i Marano, jer mu je te grade, kako se tvrdi, poklonio cesar, pak će udariti na njih ucjenu od 30.000 dukata. A njemačkim trgovcima ne možemo ništa. Ako bismo trgovce iz Fondanca uništili za kaznu što su pomogli Frankopanu pobjeći, treba promisliti da unatoč ratu s Maksimilijanom ovi trgovci imadu privilegija i te kakva. Njima nećemo moći učiniti ništa, a zatim će doći kakvo pismo od cesara i mi nećemo imati ni sužnja ni novaca! Similia ad similia 67 - ovakav se slučaj već dogodio. Beraldin, građanin padovski, bio je zarobljen u ovom istom ratu i doveden u tamnicu, u Gabbione. Dao je 1000 dukata, to jest 500 dukata dao je njegov tast, koji ni nije imao ništa više, a 500 dukata jedan drugi čovjek koji je plaćao na nj i hranu u tamnici. Beraldin je pušten pod pogodbom da ostane u Veneciji - no što je učinio? Pobjegao i ostavio da plate 1000 dukata siromasi koji su na taj način uništeni. To isto učinit će i grof Krištofor. Čim ga, gospodo vijećnici, pustite, dat će petama vjetra. A kako će se istom onda osvećivati nama!

---

65 *Ilusttissimo,* presvijetli

66 Svijetlom, čestitom, dragom knezu Venecije

67 *Similia ad similia* (lat.), slično sličnome, svoj k svome

Sanudo je predlagao neka se sve to napiše u poruci francuskom kralju i neka se kralju prepusti odluka. Dok stigne odgovor, proći će četrnaest dana, a dotle će se vidjeti. Ako kralj zahtijeva da se sužanj pusti, treba dakako ostati u prijateljstvu s kraljem; ali neka kralj zna sve. Sanudo je lukavac pa je govorio tobože kao skromni predlagač kojemu jedino dužnost nalaže da uzme riječ u tako časnom zboru. Preklinjao se da govori i radi samo po savjesti, a nije, veli, osamljen u svojem mišljenju. Ovo posljednje je, dakako, istina, jer se zna da su u Mlecima baš ovih dana neki ljudi iz Ugarske, koji su donijeli pisma od kardinala ugarskoga, i da je stara mržnja Bakača na Frankopane poglaviti razlog što se zateže s oslobođenjem kneza Krste. Ipak je vijeće ostalo pri prvom prijedlogu.

- Dakle - sloboda uz jamstvo! Bar to! - uzdahnula je Apolonija kad je Kosača donio vijest o odluci.

Knez Krsto nije rekao ni riječi.

- Da, sloboda uz jamstvo - tako će se poručiti u Milan. Onda će se čekati na odgovor.

- Čekati - trgnuo se sada i knez.

Sanudo je doista ostao u manjini i tužio se poslije vijećanja svojim pristašama da je krivica u tom što je konačna odluka stvorena u tajnoj sjednici u kojoj se nitko ne ufa ustati protiv Kolegija. Javno bi stvar prošla drugačije. A na najveću srdžbu Sanudovu, Vijeće je, da se udovolji tužbi kneza Frankopana, zaključilo i to da se kazni onaj sluga Vijeća koji je groficu Apoloniju uvrijedio one noći kad je ostala u tamnici. Sluga joj je bio položio ruke na rame i zato će biti šiban u istoj Torreselli. Sanudo je, ogorčen, i ovo krupnim riječima zabilježio u svom dnevniku.

XIV

Časni majstor Gregorius de Gregorio radi u svojoj radionici od rana jutra. U maloj kućici na dnu kanala kraj vrtova, majstor stanuje u jednostavnoj, uskoj sobici, dok dvije šire prostorije služe za to da se smjesti mnogostruki alat njegova plemenitog zanata. Gregorius de Gregorio je tiskar; dobar mu je glas u Veneciji, znanoj radi savršenih proizvoda nove, od Gutenberga izumljene i iz Njemačke proširene vještine. Diljem čitave stijene u glavnoj

prostorji spremljene su velike naslage uredno čuvanog papira; između drvenih preša, stolića za rezanje slova, vješalica sa batićima, kliještima, i dlijetima, i ladica sa spremljenim slovima, muka je proći, jer majstor Gregorius ima posla napretek, već je nekoliko mjeseci zabavljen štampanjem knjige koja će mu pogotovu pronijeti ime. To je *Njemačko-rimski brevir,* štampan po nalogu i brizi gospođe grofice Apolonije Frankopanke i grofa Krištofora, koji je, kako se u samom proslovu brevijara piše, eto već petu godinu utamničen u Torreselli. Svu je vještinu i svu skrb uložio majstor da knjiga bude štampana u sjajnom obliku. Upravo jutros sa ponosom promatra tekar iz preše izašli list kalendara, na kojem su u dvije boje, crvenoj i crnoj, označeni dani, a svaka je stranica urešena vještom crtarijom. Tri crtača rade u službi grofa i grofice; na šest stotina strana molitvenika dolazi deset punih strana drvoreza; inicijale reže majstor sam. Može biti i ponosan na svoje djelo; to više, što već tri dana od zore do mraka u njegovoj radionici boravi gospodin biskup od Modruša koji prati s velikom pažnjom štampanje. I najnoviji će arak, koji je tako lijepo uspio, štampar majstor pokazati biskupu. Biskup se bavi mišlju da kod Gregorija izvede jedno veliko i novo djelo -štampanje sa slovinskim slovima, za koja će Gregorius trebati duljih studija, jer su mu ta slova nepoznata - ali će steći i novu slavu u biskupovu kraju gdje se još slabo štampaju knjige.

Biskup je upravo ušao i, rukovavši se sa štamparom kao sa poštovanim znancem i prijateljem, odmah sjeo na nizak stolac postrance, da ne smeta majstora i njegove pomoćnike koji se u pregačama marljivo vrzu radionicom. Preša se okreće, papir šušti, četka prolazi s bojom preko slova - biskup Šime Kozičić ne može da se nagleda posla koji ga je zanimao više od svega.

Šime Benja Kozičić imenovan je biskupom modruškim od pape, bez odobrenja kneza Bernardina, koji se je opirao da mu se bez obzira na patronat frankopanski nameće biskup na Modrušu. Frankopani su se čvrsto držali svoga staroga prava da nisu samo patroni župa nego i biskupije na svojem posjedu. Ali je Šimun Kozičić dobrzo razoružao nepovjerenje staroga Bernardina. Porijeklom je Zadranin, ali rođen Senjanin, od Benja, koji su kraj Senja imali mali posjed, Kozice, i po njem dobili novi pridjevak. Za svađu između kneza Ivana i Žunjevića vinodolskih, pa kraljevaca i Frankopana, Kozice su, u osamljenoj dragi, opljačkane više puta; Šime

je pustio ono malo zemlje u dragi kraj Svete Jelene Senjske, i, poslije prvih nauka u senju, pošao u Rim. Tamo je, bistar i dobro odgojen, od patricijske familije, brzo napredovao u prvim crkvenim častima, a zatim postao kanonikom senjskim i biskupom modruškim, služeći Svetoj Apostolskoj Stolici kao pouzdanik u mnogim pitanjima koja su se ticala istočne obale Jadrana. U Rimu je Šime Kozičić, kao mlad svećenik, dobro razumio i onaj opći zanos koji se je bio javio u traženju zaboravljenih plodova davne prosvjete, u iskapanju starih rukopisa i djela kiparskih, a nemanje i u podupiranju umjetnika i umjetnosti sadašnje. Vrijeme Lava X ostavilo je jak trg u duši Kozičićevoj — poređujući prilike doma sa onima po Italiji, misleći na svoje bijedne Kozice i na raskoš kojem su se, u Rimu i u Firenci i u Sijeni i u Peruđi, nastojali okružiti najneznatniji plemići, biskup je Šime upoznao kao svoju prvu dužnost da prenese u svoju domovinu što više od ove visoke prosvjete tuđega svijeta. A kao vjeran kršćanin, pogotovu je svome puku htio da učini pristupnom riječ božju, ne u teško pisanom rukopisnom slovu nego u brzom, lakom i jeftinom obliku što ga je omogućivalo u Italiji već posvuda rašireno štampanje knjiga. Čim je prvi put došao na Modruš, još kao nepoznati biskup, stao je razlagati Bernardinu kako je i Frankopanima dužnost da na svom imanju, po svojoj moći, posluže onom napretku koji se je javljao vani. Tražio je od Bernardina neka se složi s njim u nastojanju kako bi se odmah na hrvatskom jeziku štampale misne knjige i molitvenici, govorio mu o izumu Gutenbergovu i nastojao uplivati na njegovu slavičnost, jer će se Frankopani prodičiti trajnim spomenicima ako podupru Šimine namjere. A knezu Bernardinu ne treba o tom govoriti puno - sam on i te kako ljubi knjigu. Upravo je ova stvar i najviše izmirila Bernardina s biskupom - Šime Kozičić je sada u Veneciji da razgleda tiskare i da nade način kako bi se takva radionica mogla urediti i negdje na frankopanskom posjedu. Vremena su, istina, nepovoljna - turske su provale sasvim zaplašile svijet, spor oko Senja buni Frankopane veoma, a nemaju ni novaca; no Kozičić je tako zaljubljen u knjigu te bi sam pomagao kod štampanja, samo da bi mu uspjelo negdje doma urediti tiskaru. Mnogo mu u tom pomaže fratar Pavle Modruški, koji je nastavio prva nastojanja Silvestra Bedričića, izdavača hrvatskih glagoljskih knjiga. U Senju je već prije par godina uspjelo naštampati hrvatsku knjižicu, a nekoliko je bogoslovskih izdanja

štampano u Veneciji. To je sve premalo - biskup Šime htio bi da učini veću poštu svom ljubljenom hrvatskom jeziku, i neprestano sanja o tom kako bi i knjiga hrvatska prenijela čast i slavu „orobljene i potlačene zemlje". Doznavši da sin Bernardinov daje štampati u Mlecima jedno prekrasno izdanje, našao se, sa riječkim trabakulom, u Veneciji. Živi i preskromno, ali se kod meštra Gregorija raduje kano dijete razgledavajući brevijar Krstin i Apolonijin.

Djelo i jest sjajno. Na čelu mu je majstorski izdjeljani grb obitelji Frankopanove i obitelji Langove; velika gotska slova rezana su čisto. Samo je Kozičiću žao kad u predgovoru, teško sričući njemačke riječi, čita da je molitvenik izdan i preveden s latinskoga zato da se „puk može u svom jeziku moliti bogu". Puk, da, njemački puk, a mi? - mislio je biskup i tješio se time da je brevijar štampan najviše brigom grofice Apolonije koja je Njemica. Knez Krsto, koji je sad zarobljen, razumije kakvo je blago knjiga; i kad bude, ako bog da, na slobodi, bit će lakše izvesti dragu Kozičićevu misao. To lakše, što sad u Veneciji boravi i literat Evanjelist, sekretar kneza Bernardina, da bude na ruku knezu i kneginji. I Evanjelist dolazi svaki dan amo u tiskaru; donosi iz Torreselle pregledane arke koje je najprije ispravljao fratar Reda bosonogih, Jakob Vig, dozvan u Veneciju da se brine oko prijevoda i tiska. Poslije fratrovih ispravaka odobravali su ih kneginja i knez.

O svojoj namisli govori biskup mnogo s Evanjelistom, a pomaže ga i Vig. Ma Evanjelist je zabavljen drugim stvarima - i danas, ušavši u tiskaru, nije se ni obazreo na nove arke koji su tako razdragali biskupe. Evanjelist pita samo što se događa doma - nije li u Veneciju stigao još koji trabakul sprijeka? Biskup Šime o tom ne zna mnogo.

— A što ćeš, sinko, tuga i žalost. Čekamo gospodina kneza Krištofora, čekamo i stradamo. Pet godina tamnovanja! Govorilo se lani da će ga pustiti; kod nas su za Manfrona bili već utančili i otkupninu. Pa ništa! Svijet je preplašen, Turčin provaljuje svako ljeto dalje, sve je opustjelo. Bogu hvala da je knez Bernardin čil i zdrav; to nas jedino i drži.

Za Evanjelista je ovo premalo utjehe. Boravi u Veneciji preko četiri mjeseca, a dan na dan ima manje nade. Evanjelist, vješt i okretan, saznaje mnogo šta, iz puka i iz dvorova vlastele venecijanske, pa dojavljuje knezu. Sinjorija je pregovarala s kraljem

francuskim i pregovara do beskrajnosti. Sad se opet kaže da će Krstu izmijeniti za hercega od Navarre, koga drže zarobljena Španjolci. Sve gore i gore! Najprije su ga imali pustiti za nekoliko časnika, pače za jednoga doktora - a sad, Alviano je mrtav, kardinal Lang šalje malo novaca a puno praznih utjeha - kneginja je bolesna, knez ljući i ljući. Što će biti od toga, bože pravedni?!

U sobici samoga meštra Gregorija sjedi za stolićem fratar Vig iz Kolmara i ispravlja listove brevijara. Fratar je šutljiv i zabavljen svojim poslom.

— Dobro jutro, časni oče! — pozdravlja ga Evanjelist.

Bosonogi samo zamrmlja nešto. Ćelava njegova glava sa krupnim kostima i sasvim seljačkim licem nagnula se nad stol; ne miče se.

-Jeste li čuli najnovije iz Wittenberga? - pita Evanjelist, hoteći da razveže jezik fratru. Ovo je jedina točka u kojoj se Bosonogi dade smesti u svom poslu.

—Iz Wittenberga? Opet svađe, je li?

—Da. Gospodin kardinal Lang ima neprilike s hereticima. Pošast se širi, a cesar se ne može odlučiti pravo.

—Pa i mora se širiti pošast, kako bi i drugačije? Što radi svijet? Kršćanski se vladari tuku među sobom. Mleci drže u zatvoru kneza koji bi mogao rastjerati turke. Kardinal se gosti i sprema zabave. A cesar? Umorio se i države i vjere, pa su mu ostali samo slikari i lakrdijaši. Buna je, metež na sve strane. Sve se urotilo da svijet otpadne od boga!

Fratar od Bosonogih nije raskolnik, osuđuje Lutera i njegove pristalice, ali iz sve duše proklinje one koji poput kardinala Langa ne žive svećenički. Ta zna se da kardinal ima pune dvorane grčkih bogova - u vlastitoj njegovoj spavaonici visi mjesto svete slike Kupido s Venerom! Cesar i njegov prvi doglavnik brinu se samo za to kako bi iz Italije dopremili stare rukopise - Grci i Rimljani su im važniji od Nijemaca i kršćana. Igre i plesovi - Sodoma i Gomora! Iz doma nema dobra glasa; a u toj Veneciji, koju Bosonogi mrzi iz dna srca, ova sobica meštra Gregorija za nj je jedini kut pokoja. Sada ne može da govori ni s pobožnom gospođom groficom, zarobljenicom u Torreselli; morala je u Abano na liječenje. A knez, šeće po tamnici kano lav u kavezu. Da znadu „oni gore" kolika je vjera i kolika sila u tog čovjeka, stavili bi ga na prvo mjesto neka se njime ostvari misao pape Pija o ratu svih kršćana na nekrsta. A

ovako - Sinjorija trguje s knezom, „najkršćanskiji" kralj zaraćen je s cesarom „svetog" carstva.

— Spes mea in Deo 68, veli vaš gospodin knez — molimo se bogu,
molimo!

Fratar pokaže Evanjelistu stranicu brevijara. Lijepo je udesio slikar - pod likom matere božje kleče žena i čovjek, Krsto i Apolonija. Nisu likovi svetaca, kao na oltaru grofičinu, nego prave slike muža i žene. Čovjek je u oklopu s mačem, pred nogama mu kaciga s vizirom i perjanicom. Oboje imadu na molitvu sklopljene ruke i gledaju jedno u drugo, sred travnika po kom su posute ruže. Muž je bradat do prsiju; žena odjevena jednostavno, sa prstima bez nakita i samo s dva niza bisera oko vrata. Kneževe su ruke u gvožđu, mač je golem - ali ruka ne prihvaća mač. Nada je moja u bogu!

— Ovaj vapi k bogu, a oni na dvoru luduju i rasiplju novce! —

Fratar pomiluje rukom list i odmah se sa grubim smijehom okrene k Evanjelistu. — Novosti pitate? Lijepe novosti! Čuo sam da su cesara u Innsbrucku uvrijedili gostioničari - bio im je već toliko dužan te nisu htjeli dati ni konaka za dvorjanstvo njegova veličan stva!

I fratar zadere srdito perom u papir, označujući opaženu pogrešku. Evanjelist izađe tužniji nego što bijaše ušao.

XV

Straža u Torreselli navikla je da Evanjelist svaki dan dolazi na posjet u tamnicu i zato nije ništa ispitivala kad se je sekretar kneza Bernardina, jednoga dana u mjesecu listopadu, uspinjao stubama do sužnja, praćen od sluge. Sluga je, u prostom „šćavonskom" odijelu, nosio debeli svežanj naštampanog papira. Stražari ne znadu da je „njemačko-rimski brevir" već odštampan i gotov, pak im se sluga sa svežnjem ne čini nipošto sumnjiv.

Treba ipak pričekati pred gvozdenim vratima dok dođe ključar. Na stubištu radila su tri klesara, mjereći ploču koja je oslonjena o zid. Na ploči je urezan talijanski natpis; artižani očito čine zadnje pripreme da smjeste i pričvrste ploču. Sluga Evanjelistov

68 *Spes mea in Deo* (lat.), moja je nada u boga

stao je pred ploču i zadubio se u pismo. Natpis je glasio: „Bio sam zatvoren ovdje u Torreselli od devetog dana lipnja 1514. do trećega dana mjeseca rujna g. 1518. ja, Krištofor Frankopanski, knez krčki, senjski i modruški. I ja, Apolonija, supruga rečenoga kneza, došla sam da budem u društvu s njim 20. siječnja 1516. do gore rečenoga rujna. Tko ne zna pretrpjeti zlo i dobro, neće nikad dospjeti do velike časti. Također ni dobro ni zlo ne traje zauvijek!" Sluga koji je dobro razumio natpis, nasmije se ogorčeno. Evanjelist je opazio taj osmijeh, prikučio se bliže i šanuo tiho:

- Čuvajte se! Vrazi paze na sve!

Ali klesari su imali posla s kamenom i nisu se brinuli za došljake. Kad ih je ključar pustio do kneza, sluga je ostao u prednjoj sobi. No čim su se za ključarom opet zatvorila vrata, sluga je bacio svoj svežanj i pohitio u drugu „dvoranu" s balkonom.

- Jožefiću, diko moja! - usklikne knez, prepoznavajući odmah došljaka. Vjerni moj, nisi me ostavio!

Knez koji je inače i prema najbližima čuvao vazda svoje dostojanstvo, priskoči k tobožnjem sluzi i izljubi ga srdačno u oba obraza.

- Da ste mi pozdravljeni, predragi moj Frane! A kako vi ovdje -u tom ruhu!

- U mojoj kuti Mlečani me ne bi bili pustili preko mora. Unajmio sam trabakul i prešao s ćozotima. Po odijelu sam pučanin, ćozoti su me držali kriomčarom, ovdje sam sluga.

- A zašto se niste javili odmah? Koliko ste u Veneciji?

- Danas je deseti dan, gospodine kneže. Nisam htio da me opaze prerano. I sad sam samo za koji čas kod vas. Moram govoriti s vama brzo i nasamo.

Evanjelist je shvatio da se mora udaljiti u prednju sobu, Jožefić, franjevački fratar sa Trsata, od mladih je dana knežev savjetnik i prijatelj. Rođen je Riječanin i za djetinjstva doživio je sve one tužne bojeve oko Rijeke kad su se za ovo ribarsko selo, „senjsku" Rijeku, samo zato što je bila na drugoj strani Rečine, pod Trsatom, tukli Mleci, cesarovci i kraljevci. Pod kutom fratarskom bio je već u mladiću Franji Jožefiću, čim su mu na monašku obrezali kosu, i velik diplomat i velik narodnjak. Kud ga donese njegova fratarska služba, svagdje ima još neki, tajniji posao. U Senju je, pod kraljevskom upravom, bilo opasno šurovati s Frankopanima; ali je Jožefić, vižlast i suh, umio izbjeći svakog doušnika i opet sve javiti

knezu Bernardinu kako je u gradu. I crkva je zarana ocijenila njegove sposobnosti - zovu ga češće u Rim, pa iako je odbio čast priora svoga reda, govori se da je sigurno njegovo imenovanje za biskupa u Senju. Baš u Senju - Jožefić hoće da stoluje u gradu koji je donedavna bio jezgra frankopanske moći - taj Riječanin, koji je u svom zavičaju osjetio što znači tuđinska vlast, bjesnilo soldateske njemačke i civilizirano nasilje mletačkih providura, iamo je jedan cilj života: pomagati Frankopanima da ojačaju, da drže narod zajedno, da čuvaju starinsku krepost nepokvarenog puka. Jožefić je dobro poznavao sve dijelove bivšeg frankopanskog vladanja; doma je i na Krku i u Senju i u Vinodolu; zaleti se i do gornjih strana, sve kao fratar, a zapravo kao apostol vlasti frankopanske. Vidio je dobro Jožefić što se događa s Krstom. Kad je Ivan Krčki bio odveden u Veneciju, vlast je na Krku prepuštena mletačkim, vještim činovnicima. Na Krku, pogotovu u Vrbniku i u Dobrinju, pa i s ove strane u Omišlju, sačuvali se prastari običaji, puk je sav bio jedna zadruga koja je patrijarhalno štovala svoje knezove. Zdrava srž puka odolijevala je napastima novih vremena; nije bilo izroda jezika i običaja davnih; vjera je katolička u narodu čuvana u svoj neokaljenosti davnih vremena. Sinovi su poštivali očeve, za zločin nije se ni znalo, pa ni manji; kazne su bile samo na papiru, a strašne su — tko siluje ženu, po statutima što ih izvršuju „dobri ljudi", krivac je smrti. Pop ne smije ni plesati osim na mladoj maši ili na svadbi. Svećenik je puku i otac i majka — on u crkvi čuva domaću riječ koja svjedoči o tvrdoj samostojnosti naroda, sve tamo od vremena domaćih hrvatskih kraljeva. Porodica je svetinjom, rad čašću — u Bodulima je Jožefić upoznao uzoran puk koji čuva stare vrline i ne da se zaraziti ni raskoši ni grijehom. Zemlja se ne obraduje lako, more ima buru; puk svoj kruh svagdašnji stječe u znoju lica svoga, ali bez kletve. Krk, upravo taj otok, što su ga Mlečani na prijevaru, kao i nekad Dalmaciju, oteli od zemlje hrvatske, od imanja frankopanskog, držao je Jožefić općinom koja je pravi bedem starine i starinske snage naroda — pa što god se zamjeravalo Frankopanima, pored svih svađa u njihovoj obitelji, Jožefić je u njima gledao prave i jedine zatočenike kraljevstva hrvatskog koje je iz Dalmacije, kolijevke svoje, uzmicalo

69 *Prior,* poglavar samostana ili samostanskog reda

prema gornjem Jadranu. Krk je za nj bio tvrđa i kula spasa duhovnog, spasa narodnjega. Senj je već gradski; trgovac je tamo jači od pučanina, plaćena soldačija kvari narod. Jest, Mlečani možda upravljaju bolje, zaštita je na moru jača - no mjesta koja su oni uzeli pokazuju jasne znakove najezde tuđinstva, najezde zla. Puk se izrodio, ostavlja lakše rođenu grudu, pomamljuje se da trguje i vidi svijeta i zaradi zlata; porok se širi. Jožefić je osjećao da su ovi Frankopani, koji su toliko podupirali domaće, skromne redovnike, jamstvo za svu onu starinsku čistoću i nepristupačnost puka iz koje je bio potekao i sam. Tvrdoglavi fratar, ne žudeći ni slave ni bogatstva, postao je najvjerniji suradnik knezova franko-panskih; svoj svećenički ugled, svoje izmorene noge, svoj um, cijenjen i kod pape u Rimu — sve je stavljao u službu njima. A kako je živahan i okretan, dospije na sve; nema spretnijeg čovjeka da ga pošalješ razriješiti kakav čvor ili poloviti kakve tajne niti.

- U tri riječi sve, gospodine kneže! S gospodinom knezom Bernardinom imali smo dogovor kod crikveničkih pavlina. Poz dravlja vas i blagoslivlje — fratar učini nad glavom kneževom znak križa. Za prvo, da znate, cesar Maksimilijan ne vjeruje ni vama ni nama. Vele da je nekako sav drukčiji; a ni kardinal više ne može s njim kao negda. Kad smo radili da vas lani puste, cesar je sam pomogao Sinjoriji da zavlači. Cesar zna sve, počevši od onih dogovora s Alvianom - Nijemci su dobili prijepise vaših pisama; a najgore, znadu i to da je Bernardin, vaš presvijetli gospodin otac, bio spreman na savez s Venecijom. Zamjerili su mu i to što je za vas nudio grade za jamstvo.

- Sumnjao sam na cesara od prvog časa. Šalju mi po sto dukata, a žele da što duže ostanem ovdje. Frane moj, jeste li vidjeli ploču - pet je godina, što tamnujem!

- Za drugo, odlučili smo da nećemo čekati. Svukao sam halju i obukao velure. Našao sam ovdje puta da doznam što se radi. Primirje je produženo na pet godina.

- Znam.

- Cesar će zadržati Rivu i još nešto, a pustiti Veronu, Vicenzu i Bresciu.

- Znam.

- Cesar nema o daljnjem ratovanju nikakve odluke - pregova ra se za to ut aliquid fecisse videatur 70 . U Njemačkoj je rasprava s

lutoranima, u Ugarskoj teško stvari s nasljedstvom. Cesar će pustiti na miru Veneciju da se baci k nama.

- K nama - Maksimilijan?

- Jest, na Ugre i na Hrvate. Uspjelo mi je podmititi pisara Sanudova. Onaj stari vrag dozna sve, te sad ima toliko toga da za prepisivanje treba pomoćnika. Sinjorija je pristala na to da primi za vas novce. Ali tu ne odlučuje samo Sinjorija.

- Nego?

- Odlučio bi cesar. A cesar vas neće. U ugovoru o primirju nema niti jedne riječi o vašem oslobođenju!

Udarac je prejak. Knez je ustao sa stolca na kojem je nemirno sjedio, i objema se rukama uhvatio za glavu.

- Jožefiću, tako ti spasa!

- Spasa mi moga, kneže, vidio sam jučer prepisku s Lautrecom na svoje oči. Cesar dopušta da vas Sinjorija izruči kano zaroblje nika najkršćanskijem kralju i u Milanu već spremaju konjanike koji će vas odavle odvesti u Castello Sforza.

- Proklet bio čas kad sam povjerovao Maksimilijanu! Ah, shvatio sam, slutio sam! Bilo je utanačeno da će me pustiti još trećega rujna. Zvali su me pred dužda; posjeo me je o desnu sebi i govorio o tom da otac pusti Manfrona. I ucjenu smo odredili. I - pravdao sam se da nisam dušmanin Venecije makar sam s cesarom. Ploču sam dao napraviti, tako sam siguran bio!

- Niste, kneže gospodine, još za njih dosta dugo od kuće. Ruju u Bakru, po Vinodolu, u Kranjskoj. Dijele vašu baštinu za vas živa! Znaju oni što je sila frankopanska!

- Lašci i izdajnici! I kardinal je u spletki, je li?

- Govorim što znam. I velim vam, kneže, ne kasnite! Ili ćete čekati i uzdavati se u cesara, ili izići odavle bilo kako bilo.

- Zato su dakle Ričana strpali u Gabbione!

- Ričan će biti pušten, vi ne.

Knez je hodao sobom, ne mogući ni govoriti od bijesa. Tamnica ga je ionako izobličila sasvim. Kosa mu je porasla; otkad je grofica u Abanu, ne pazi na se. Brada mu je neuredna, koža na licu sasvim siva; i sad kad se na čelu nabrala od srdžbe krvava žila, knez

---

70 *Ut aliquid fecisse videatur* (lat.) neka se čini kao da se nešto radi

je podivljao - strašan. Jožefić je očekivao riječ i nalog, a knez je uzrujan tako da samo hropće.

Evanjelist pokuca na vrata. Netko ulazi u Torresellu, ključ škripi u bravi; „sluga" Jožefić treba da se makne od kneza.

Ušao je Dandolo sa čovjekom koji je u ruci nosio svitak papira. Dandolo vidi da je knez izvan sebe, ali se pričinja ravnodušnim. Predstavlja svoga pratioca; tajnik je Vijeća, Battista Andriani. Ne pazeći na prisutnost Evanjelista i „sluge" koji su se pred Dandolom bili pomakli u kut, Dandolo stane bliže knezu.

- Je li, gospodine Dandolo, došli ste mi reći da je Sinjorija pogazila svoje obećanje? Zašto mi je lagao dužd? Ugovorili smo da ću pred mjesec dana biti na slobodnoj nozi, a vi dolazite da mi donesete nove okove, je li?

Knez stoji ravno pred Dandolom i upire u nj žarke oči koje će da izađu iz očnica.

- Dolazim po nalogu Vijeća, presvijetli gospodine kneže. Gospodin sekretar pročitat će vam odluku. Čitajte, Andriani!

Odluka Vijeća bila je kratka. Saopćeno je knezu da se odbija njegova molba. Ne može stanovati izvan Torreselle. Ako želi da se liječi, bit će mu poslan doktor magister Domenico Monopoli, znamenit i častan liječnik.

—A o tom da ste me prodali Francuskoj, nema ni riječi! Ne dam se više varati, ne dam, ni od koga! Ni od cesara, ni od kraljeva, ni od duždeva! Ja pljujem na vas! Izdajice ste i prijevarnici - sklopili ste na pismu da me zarobe Francuzi, predat ćete me kao robu i roba! Obećavate mi liječnika! Neću da se liječim! Neću da slušam vaših poruka! Neću da živim!

I još je strašnijim glasom ponovio:

- Neću da živim!

Knez nije govorio, rikao je. Dandolo uzmakne za korak, bojeći se da ga grozničava, drhtava, strahovito uzdignuta šaka kneževa ne pograbi za grlo.

- Dosta ste se igrali sa mnom i s koljenom mojim! Prijateljstvo hoćete, je li, a vrebate na to da mi ispijete posljednju kap krvi, posljednji trunak moga tijela i duše! Hoćete da jednomu vodim vojsku, drugomu posredujem za mir, a što ste učinili od mene! Neću da živim, neću da živim!

Zadnje je riječi knez, sa suzama u očima, ponavljao poput bjesomučnika. Zjenice mu se raširile, razbarušena kosa pala na čelo, ruke se grče i tresu.

— Neću da živim više! Postavit ću svoju krv između plemena moga i vašega na vjekove! Otvorit ću ovaj prozor i zazvati ljude da vide strahotu. Kriknut ću da me pokoljenja čuju; da nećete imati mira nikad, ni danom ni noći, vi i djeca i unuci vaši. Neću da živim! Vapit ću ljude i potrčati sa zadnjom snagom svojom, udarit ću lubanjom o zid da razbijem kosti, da prospem ludi mozak koji vam je vjerovao! Samo krv neka stane između vas i mene, između plemena moga i vašega! I neka se glože u svađi do istrage, u boju do noža, neka se grizu kao pseta moji osvetnici sa djecom vašom! Postavit ću krv moju između plemena moga i vašega na vjekove!

Dandolo ustukne od užasa. Gdje je bio onaj Frankopan koji se je znao savladati otmjeno, vladati gospodski, smješkati na spletku koja se oko njega spremala, i razlagati oprezno svoje političke sanje? Gdje onaj vitez prvoga dana što je ponosno na konju hrlio Piazzettom ispred straže koja ga je jedva stizala? I istom neki dan, pod svojom kapom, sasvim izvezenom teškim zlatom, kako li je mirno razlagao duždu svoj odnos prema cesaru? Da li je još to onaj Krsto Frankopan, muž Apolonijin, koji je kroz mjesece pazio na štampanje brevijara, i tražio da se kazni sluga Vijeća samo zato što se je ufao približiti se njegovoj ženi i njemu, knezu? Ne, nije knez, čovjek je, nag i strahovit u svom bijesu. Čovjek kojega više ne služi ni razum. Čovjek će učiniti ono što ne bi učinio knez frankopanski - riknut će i skočiti taj čas, razbiti lubanju i izdisati u krvi koja će se pušiti kroz pokoljenja!

Proveditura Torreselle uhvati strah. I dosad mnogo je izdržao s Frankopanom, no ovo premašuje Dandolove sile. Strašni su Frankopani, najstrašniji onda kad su nagi i sami! Dandolo prizove stražu i više pobjegne nego ode iz Torreselle.

Knez, padši o stol, urlao je u padavičavim trzajima. Uzalud su ga dozivali Evanjelist i Jožefić koji je u tom trenutku zaboravio na oprez. Samo je tajnik Andriani, služben i ustrajan, stajao u kutu i čekao: Frankopan treba da potpiše primitak obavijesti.

Dugo je trebalo dok je sekretar mogao reći knezu što hoće. Knez je podigao glavu — njegove su oči bile zakrvavljene, ali sasvim mrtve; dah mu je težak. Uhvatio je pero i stavio svoj znak. I dok je još papir bio pred njim na stolu, ustao je naglo i pogledao

sekretara tim mrtvim očima u kojima je u taj čas počivala sva patnja ovih pet godina.

- Recite gospodi savijima da ću čekati do nedjelje. Ako nedjelju doživim ovdje, u ponedjeljak iznijet ćete odavle moje kosti!

XVI

Ne mogu, gospodo, ne mogu. Kako da ga čuvam? Zar da ga bacim u okove i privežem lancem uz stijenu? Vidio sam - učinit će čim se prijeti. Napala ga je groznica i leži gotovo u besvijesti, bunca - a kad se probudi, bit će kasno. Savjetujem da se odluči odmah, ovaj čas. A ja ne mogu više, nikako!

Dužd je badava nastojao već čitav sat da odvrati Dandola od njegove odluke koju je izricao ovako tvrdim riječima. Kasna je ura noći — u radnoj sobi sekretara vijeća traje rasprava o tom što je izvijestio proveditur Torreselle. Događaji se gomilaju - kako će se svršiti sve to? Dandolo je odmah, o podne, ispričao duždu Loredanu kako je Frankopan potpuno izgubio razum i prijeti da će se ubiti sam. I zbilja će, misli Dandolo, udariti glavom o stijenu ili skočiti kroz prozor i satrti se na Piazzetti. Bilo bi strašno; tko da podnese odgovornost za to? A i nerazumno bi bilo - rečeno je već pred više tjedana da će se Frankopan predati Francuzima; čemu ga držimo dulje, čemu se izlažemo opasnosti da se dogodi nešto nečuveno što bi bacilo vječitu ljagu na Mletke? Dužd je govorio s vijećnicima, no i tu se pokazale opet stare neprilike. Ser Luka Traun, jedan od najuglednijih vijećnika, kojemu je povjeren vrhovni nadzor nad tajnom policijom Sinjorije, neće ni da čuje o oslobođenju. Dokazuje ser Luka da se ne radi samo o Frankopanovim prijetnjama — nije jedino on spreman na silu. Otkad je grofica stigla u Veneciju i izigrala svu opreznost Vijeća nastanivši se kod muža u tamnici, Venecija vrvi od frankopanskih uhoda. On, ser Luka, neće da se pača u ovlasti koje ima gospodin senator Dandolo kao proveditur Torreselle; ma mora reći da ne razumije kako su se do kneza mogli puštati najsumnjiviji ljudi. Ima tu neki Evanjelista, dolaze neki biskupi - ser Luka je sumnjičio i Kozičića, premda se biskup Benja nije ona tri-četiri dana u Veneciji ničim bavio osim svojim poslima kod meštra Gregoriusa. Doušnici do-

javljuju da se neki šćavonski pučani bune i sastaju na tajne sastanke da pomognu knezu.

Dandolo je, na spočitavanja koja nisu bila ni prikrivena, planuo gnjevom. Odmah je izjavio da ni pod koju cijenu neće više da obnaša čast proveditura i tražio da mu se smjesta nađe zamjenik. Vijeće se rastalo bez prave odluke, kako je već navada oprezne gospode. Loredano hoće da izmiri ser Luku s Dandolom; i u kasnu uru noći pozvao je k sebi njih dvojicu, a s njima zamolio i izaslanika gospodina generala Lautreca koji je već sedmicu dana u Veneciji uprav radi kneza Frankopana.

Ser Luka ima noćas novi argumenat i novog pomoćnika u svojoj tvrdoglavosti: Marino Sanudo prijavio mu je da je otkrio grozovitu stvar. Njegov pisar, kojega je najmio nedavno, ukrao mu je nekoliko najvažnijih spisa koji svi rade o Frankopanu. Stvar je očita — pisar je podmićen i plaćen od šćavonskih urotnika. Pisar je danas poslije podne pronađen i uhapšen, bačen u okove i preslušan. Odao je da se u Veneciji bavi pod krinkom pučanina, trgovčića ili kriomčara fratar Jožefić, onaj isti za koga se govori da će postati biskup senjski. Jožefića pozna ser Luka kao starog agenta frankopanskog - i taj je Jožefić, kako je dokazano, bio i s knezom u Torreselli! Pače je bio u isti mah i kad gospodin Dandolo! Pretražena je sva Venecija da se pronađe prokleti fratar, ali njega je nestalo kao da ga je odnijelo more. Morao je otići odmah poslije Dandolova posjeta u tamnici - ne zna se ni kako se je ušuljao u Veneciju ni kojim je putem pobjegao. Urota je jasna — sekretar Vijeća pročitao je duždu što je iznijela istraga; ser Luka slavi slavlje. A Sanudo je sav blažen što noćas stoji u središtu događaja - nije se makao ni poslije istrage, prati ser Luku kao sjena.

—Držali ste hiljadu ljudi u redu kakvog nikad nismo imali, govori Loredano Dandolu. Sve vrijeme rata zarobljenici nisu se potužili za vaš postupak. I grofica Apolonija zahvalila vam je toliko puta. Trebamo vas, trebamo vas!

—Blagost nije uvijek dobra u državnim stvarima — buni se ser
Luka. Što se opet kaže sad? Frankopan da je bolestan, u groznici bunca, prijeti da će se ubiti. Ubiti se - sin Bernardinov! Slabo ih poznate! Da mu od srca ostane samo žilica kojoj bi se jedva čulo bilo, još bi bio dosta jak da se brani, spletkari, ruga i uznemiruje nas.

- Himba i nasilje, to su svi Frankopani oduvijek! - potvrđuje Sanudo. Vuci! Vuci!

Izaslanik Francuske šuti i prati razgovor. Nema smjelosti da kaže odlučnu riječ jer je od svoga kralja dobio samo općenite upute. Ali su ga jako uzrujali posljednji događaji - krivnja će pasti na nj ako zarobljenik postrada - Frankopan je za Lautreca dragocjeni sužanj; kako će se inače spasti vojvoda od Navarre? Francuz se pridružuje duždu i nastoji da umiri Dandola; Frankopan je s Dandolom ipak još na najboljoj nozi. Ali proveditur ne popušta - njemu je stalo i do toga da svojom odrekom uskori odluku o knezu. Bilo je dosta diplomatiziranja - ni ovako, kako je namišljeno da se knez izda Francuskoj, nije dobro za Sinjoriju - nikako ne valja kidati s Frankopanima! Ma da u žilama nema prave frankopanske krvi, Dandolo ne zaboravlja da se je imenom njegova roda zvala jedna Frankopanka. Dužd mu je morao obećati da će sutra primiti njegovu pismenu odreku i predložiti je Vijeću kao gotovu stvar. Zamijenit će ga dva tajnika; dužd se je nadao da Dandolova odluka ipak nije konačna; a zbilja je i vrijeme da se knez makne iz Torreselle.

U taj čas ude sluga.

- Časnik straže iz Torreselle traži gospodina proveditura! I sluga se uputi ravno k Dandolu.

- Nisam više proveditur Torreselle! - odbije ga Dandolo značajno. No nije bilo kad da se izjašnjava komu se ima javiti časnik straže. Taj je već ušao, sav zadihan; poklonivši se duboko duždu kojeg nije očekivao ovdje, časnik je, preplećući se sam u svojim riječima, uzrujano ispričao nenadanu zgodu. Straža koja je poja čana, pred jedan sat je javila da se iz Frankopanove tamnice čuje neki čudan šum. Prisluškivali su i čuli kako netko pili i lomi željezo. Ključara nije bilo gore - kad su skočili po njega i otvorili vrata, tamnica je bila prazna. Knez je Krsto bio prolomio stražnji prozor na dvorište koji je bio prekrit žbukom, prepilio šipke i spustio se na užetu do donjega kata. Bijeg je zapriječen; knez se nije opirao kad su ga vodili natrag u tamnicu.

- Urota i bijeg! Govorio sam! Rekao sam! - klicao je ser Luka dok je Sanudo napeto slušao svaku riječ časnikovu.

Svi se uzbunili. Prvi se snađe Francuz.

- Moram izjaviti da po nalogu gospodina maršala moram tražiti najveću sigurnost da će nam knez Frankopan biti izručen.

Dužan sam vijest o bijegu doglasiti njegovu veličanstvu, momu gospodaru, i molim da se udesi sve kako bismo što prije primili iz ruku presvijetle Sinjorije zarobljenika.

- Iza ovoga dijelim i ja strah gospodina Dandola - reče dužd. Bit će po našem mišljenju najbolje ako se gospodin poslanik u ime maršala, gospodina Lautreca, sam sporazumije s knezom Franko-panom.

S tom odlukom rastao se savjet koji je bio toliko buran. Francuz je zbilja sutradan posjetio kneza - našao ga je u postelji, u groznici. Ipak se je Krsto nešto umirio kad mu je rečeno da će po ugovoru o primirju doduše biti predan Lautrecu, ali mu maršal časnom riječju jamči za dobar postupak i čvrsto obećava da će u najskorije vrijeme biti izmijenjen. Lautrec zna da najkršćanskiji kralj hoće svakako osloboditi vojvodu od Navarre, i to odmah.

XVII

Božičnih dana bio je knez Krsto mnogo vedriji. Da li se je nadao da će se moći spasiti bijegom kad ga budu vodili u Milan? Lautrec je zbilja ima izvještaje da će kraj Creme čekati zasjeda. Pripreme za polazak vršene su sa novim strogostima-, u Torreselli je dvostruka i trostuka straža, a kad je od kralja došla obavijest da se ima smjesta primiti sužanj, u Lizzafussinu stigao je jaki odred francuske konjice. Crta puta je bila isprva uređena i rečena knezu, izmijenjena je u posljednji čas. Petoga siječnja dobila je grofica Apolonija dopuštenje da večera i da se oprosti s mužem u tamnici. Dan poslije otpraćen je Krsto u Padovu. Žena ga je pratila na lađi do Lizzafussine; u Cremi su kneza dočekali konjanici Lautrecovi.

Na odlasku iz Torreselle bili su ganuti svi. Gospodin Andriani donio je knezu pozdrav Sinjorije i uvjeravao da njegov boravak kod Francuza neće trajati dugo. Kneginja je razdijelila čuvarima mnogo novaca; Dandolo je došao također da se posebno oprosti, i primio od kneza na uspomenu dragocjeni prsten s kamenom tirkizom i lozinkom: Spes mea in Deo est.

— Nismo mi posljednji puta zajedno, presvijetli gospodine
kneže - govorio je Dandolo, tronut na rastanku. Gospoda knegi nja neka računa na svaku moju potporu. Sad, hvala bogu, smijem biti samo rođak vaš!

Knez je Krsto čvrsto prihvatio Dandolovu desnicu i ponovno mu preporučio svoju ženu, bolnu ali hrabru. Ispratili su kneza i svi znanci, vlastela Kosača, Da Lezze i ostali - oni će pomagati gospodi Apoloniji kad se skoro bude selila u Milan, za mužem. O svom putu u Milan izvijestio je knez Sinjoriju sam. Putovao je u nosiljci koju su nosila četiri upregnuta konja. U Padovi je bio lijepo primljen od plemića Loredana, rođaka duždeva, u Veroni primio je posjet načelnikova sina, u Bresciji ga je pozdravio venecijanski vikar. Cijelim sam putem, piše Krsto, imao najbolje društvo.

Ali u Milanu čekala ga je opet tamnica. Ponosna zgrada od crvene opeke, ogroman kaštel milanski, sagrađen od Francesca Sforze i Lodovica Mora, zamijenio je duždevu palaču. Knez je sam, bez žene, bez znanaca - i Modruš i Krk i Senj još su dalje od Milana nego od Venecije!

Isti dan kad su se za knezom zatvorila vrata kaštela stigla je u Milan iz Welsa vijest da je naglom smrću umro cesar Maksimilijan. Mrtav je i onaj koji je ipak mogao pomoći da je htio! Krsto je, zaželjevši pokoj duši cesarovoj, na zid svoje nove tamnice upisao iste riječi kojih je bio pun sav hodnik Torreselle: Spes mea in Deo est!

XVIII

Kamenitom, tvrdom stazom teško se je uspinjati od mora na brijeg sa kojega je pukao pogled na cijeli Vinodol. Jesen je; ali je sunce, žareći primorski krš, pripeklo baš kao usred ljeta. Od duge suše zamrlo je grmlje; ostružina i drača uz put sva je požutjela, zarđala, spala, - prodirni miris kuša i smilja sapinje dah u vrućem popodnevu. Kraj je pust; sama gromača i umejci sa kržljavim stabljem i sakritim livadicama sa oskudnom pašom: jedva se gdje-god, kraj iskrčene krpice koju je marna ruka otela kršu da posadi lozu, javi kućica, sa zidanim vanjskim stubištem i svodom na kojem se vide šarene daske, pokrite gusto naslaganim, napola suhim smokvicama. Pobožan pozdrav dočekuje uvijek putnika u ovom kraju koji sav živi u strahu božjem. Svijet sa „Hvalim bog!" pozdravlja i danas tri svećenika koji se penju kršem. Dva su bijela fratra i pred njima treći, u crnom habitu, sa velikim prstenom na ruci, crkovnjak kojemu sluga sa mazgom čuva omašnu torbu oprćenu o umornu životinju. Uzalud je otirati znoj - put izmiče polako; a

već su dvije ure prošle otkada se putnici podigoše sa Grabrove, sa morske strane, da prekorače brijeg kojim cestica vodi sve naokolo do uvale Bakarca. Crkovnjak u crnom je Jožefić koji već nosi znak svoga biskupskog dostojanstva premda još nije zasjeo na svoju stolicu u Senju. Jožefić je - „po svom poslu" - bio kod ribara u Grabrovi; fratri su ga sastali malo nad morem, idući istom stazom. Fratri ne pitaju što je radio u Grabrovi — oni imadu svojih računa, a Jožefić svojih. Znaju pavlini u kolikoj je časti kod njihovih gospodara i zaštitnika Frankopana Jožefić; davno se već govori da ima biti i biskupom u Senju; pak bijeli fratri i ne bune franjevca u njegovim mislima - žega ionako ne da ni mozgu raditi ni jeziku plesti se. Samo da je stići na vrh: jer cilj im je isti, treba uhvatiti stazu s brijega i spustiti se drugom stranom na Drivenik.

Jožefić ne kaže ni riječi o svojim poslima u Grabrovi, premda fratri pogađaju zašto je išao onamo. U Grabrovi su ribari, stara je tunera koja Frankopanima nosi najviše od svih u Primorju. Ali nije Jožefić išao tamo da razvidi dobitak ovoga ljeta niti da pobroji barila osoljene tune koja će služiti za hranu zimi. Grabrova je ni na puškomet udaljena od Voza, prvog naselja na mletačkoj obali, na suprotnom Krku. Sa rta Grabrove možeš, rekao bi, preskočiti na mletačko tlo. Nema zgodnijeg mjesta da dočekaš sa Krka znanca i prijatelja. Fratri znadu da dobrinjski župnik Andrejčić u barčici lako prevesla Kanal - a Andrejčić je odavna pouzdanik Jožefićev na Krku. Zaista je danas bracera, upućena sa mladim bodulskim vinom u Senj, prešla Kanal — siguno je na njoj, medu bačvama, bio sakrit kakav zavežljaj, kakva poruka, koju je Jožefić lakše primio ondje nego bi je dočekao u Senju ili kraj Senja gdje na moru straži mletačka straža a na kraju ne daju mira kapetanovi ljudi. Bit će da je u tom tajna torbe na mazgi na koju Jožefić tako pazi.

Na vrhuncu Šmrike gdje je samo bilje dalo ime zaseoku, u umejku niske smreke i divlje smokve, ograđenom gromačom, putnici stanu. Odmaraju se čas u hladu; i Jožefić čuje da fratri idu knezu Bernardinu na Drivenik zamoliti komad zemlje da zaokruže svoj posjed povrh same Grabrove gdje će da sagrade crkvicu i da služe u nedjelju i blagdan misu za rastepena ljudska selišta između Sv. Jakova i fare kraljevičke. Samo korak iz gajića već je vrh brda - odatle vidiš na dvije strane obalu - Krk se na domaku sunča u glatkoj, srebrnastoj modrini mora, s druge strane je zaton bakarski. A čim zađeš malo dalje, Vinodol se zeleni i žuti u svojim

obranim vinogradima koji su dali svoj plod, ali loza nije još izgubila lista.

Nije prvi put što Jožeflć stane na ovom mjestu. Kad god ga put nanese amo, njemu se pričini da upravo s ovoga vrhunca koji nije samo vrhunac brežuljka nego i vrh njegovih misli i osjećaja, može da najširnije zahvati sve što njega samoga veže sa zemljom i pukom ovim i sa onim Frankopanima čija je i zemlja i puk. Jest, njihova je od starine i po pravici — ali čija je po zlobi i sablazni ljudskoj? Eno Krka, općine mletačke, eno Vrbnika nad morem i Omišlja, tužne uspomene. A Vinodol? Nije li kralj Matijaš i tu zadro u živo meso, poklanjajući došljaku i službeniku svomu grade i sela kojima su gospodari smjeli biti jedino Frankopani! Car Fridrik, kralj Matijaš, pa i sam sin kraljev a zet Bernardinov, herceg Ivaniš - što su oni mogli osjećati za ovaj krš, za ovaj narod? Ništa! To je za njih bila zemlja ničija, da je poklanjaš i kupuješ, dijeliš i darivaš. Kad je Ivan Krčki sa Krka uzeo da osvaja Vinodol, digli su se svi na njega. Žunjevići, ime im se zatrlo, došljaci iz Dubrovnika, kapetani kraljevski, stali su se nazivati gospodarima i knezima od Bribira i od Vinodola! A tamo dolje gdje pod plavetnosurom kapom Velebita naslućuješ okom bijelu točkicu, Senj, starina Frankopana, u vlasti Blaža Mađara i kasnije plaćenika kapetanskih koji služe cara i kralja da suzbiju Frankopane!

Jožefić i ovaj put prelijeće u mislima prošlost; i dugo se ne miče s mjesta. Otkad je u Veneciji bio prisutan kod onog strahovitog prizora s Krstom, u njegovu ogorčenu i jaku dušu usjeklo se nešto teško, tužno. Koliko će još da poživi knez Bernardin? Čil je starac - ali ljudski su dani omeđeni. A sin Krsto? Iz Mletaka su ga odvukli u Milan, iz tamnice u tamnicu još goru; u Senju kraljevci i Mlečani bune građane i puk; u Bakru se ufaju rovati isti oni smiješni Cintiji, kojima je djed-pjesnik nekad mislio da može Ankonu i preko Ankone Italiju privesti pod krunu kralja Matijaša! Lika je i Gacka poharana, iz samoga Primorja odveli su Turci na stotine robija - krš je još goliji otkad je požar rata ostavio svoj žig od Udbine do Bakra i dalje prijeko do samog skrajnjeg zapadnog kuta Istre! Jao puku i knezovima njegovim! Jožefić je već doživio i rat i požar i glad i kugu u ovim krajinama o kojima su stara pisma i kronike govorile da su bile cvatuće u spokojstvu i blagostanju. Nisu li Blagaji, knezovi hrvatski na domaku bosanskog sandžaka, bili već i vazali turski, nije li danak počela plaćati Dora Karlovićka,

kći Bartola Frankopana? Nisu li međašna vlastela propuštala čete sandžakove da plijene gornjim krajem? I samoga Bernardina paša je već više puta pozivao da se pokori, da se ugne bujici! Bernardin se ne da; on je još jedina tvrdinja koja ostaje. No što će biti ako sina zadrže u sužanjstvu do smrti očeve?

Polaganim korakom krene Jožefić prema Driveniku. Tu će naći staroga kneza — daj bog da kod njega i nade i pouzdanja nađe! Žega koja ga guši žeđom smućuje Jožefića još čemernijom mukom.

- Pogledajte, pogledajte! — bude ga iz razmišljanja glasovi fratara. Jest, dolje, na cesti sa Bakarca, uzbrdo, vidi se konjica.

-Vaše su oči mlađe, dragi moji! -Jožefić se napinje da razabere nije li konjica Bernardinova koji možda iz Bakra dolazi u Drivenik. Ali ni bistrije oči fratara ne razaznaju pravo. Napokon stanu sva trojica kano ukopani — sa driveničke kule javila se trublja, ma ne u kratkom zvuku - trubljač je trubio dugo, neprestano, trubio dok daha ima. A za tren sav se zrak prolomi u jeci koja se na tom mjestu čula tri i četiri puta, odbijajući zvuk o stijenu hreljinsku.

- Što je, per amorem Dei! [71]

Zaorio je hitac, prvi, drugi, treći. Nije top, mužar je.

- Da nije, bože svemogući!

I Jožefić potrči što su ga noge nosile. Krš se je samo lomio pod njim; fratri i mazga zaostaše dok je Jožefić, pridignuvši skute, poput koze skakao preko gromača, još korak-dva - i Jožefić uleti na vrata driveničke kule, otvorena i nečuvana. U dvorištu je buka, sajam; — mužari nisu prestali pucati, konjanici sjašili s konja — iz podgrađa navranio se puk. Uz sama vrata kule sluge nalivaju vrčeve — Jožefić, bez daha, poruši dvoje-troje djece i više padne nego stane, kleknuvši pred čovjeka koji je stajao navrh dvorišta, u sjajnoj odori, okružen s nekoliko vojnika.

- Kneže, kneže! Hvali i slava budi bogu svemogućemu!

Pred Jožefićem stajao je knez Krsto. Nije na njem bilo ni traga od onoga razbarušenog i podivljalog čovjeka iz Torreselle - knez se je smijao, disao punim grudima i digao Jožefića kao pero s tla.

- Jožefiću, diko moja! - ponovi knez svoj stari pozdrav i stane se ljubiti sa svećenikom.

---

71 Per *amorem Dei* (lat.), za ljubav božju

- Pa otkud, kneže! Slava i mužari, a ja ne znam ništa! Ja iz Grabrove slučajno sam na putu do gospodina kneza Bernardina.

-A ja iz Milana! Trkom preko Postojne. Iz Milana! Iz Milana! - I slobodan! Spasen!

- I slobodan i spasen — božjom pomoću i svojom mukom.

Puk je navirao da knezu ljubi ruke; časnici tražili naređenja. Uz vino koje su za slavu točili sluge, mladež se uhvatila u kolo; zaorila je pjesma. Knez nema ni kad da priča Jožefiću kako se je spasao. A žuriti mu se valja - otac je Bernardin na Hreljinu, i četa će odmah s knezom Krstom dalje gore.

Na strmoj stazi uz hreljinske hridi Jožefić jaše uz kneza i još se nije snašao od radosti. No sad su oba mirniji — uz topot čete koja ih prati knez obavješćuje Jožefića.

- Kad sam providio da su me izdali svi, odlučio sam. Pet godina u Torreselli, tri četvrti godine u milanskom kaštelu! Od toga da se pomoći nadam? Cesar je mrtav, kardinala su napravili nadbisku pom salcburškim i on se tamo tuče za svoje imanje. Maršal je bio ljubazan kad me je primio - ali je kaštel gora tvrđa od palače. Ni žene nisu pustili k meni. Tješili su me s tim vojvodom od Navarre, a cesar Karlo nije ni kušao da se sporazumije o tom - cesar se pače još više sprema na Franju I. Vidio sam ja što se hoće. Spremali su spletku o nasljedstvu ugarskom, dovršujući djelo Maksimilijanovo. Htjeli su da pokore najprije Hrvate i Slovine 72 pa Ugre, da otmu
Frankopanu zadnje što ima - i put je slobodan. Nećeš, rekoh. Razbijao sam ja i tvrđe grade - razbit ću i crveni kaštel. Sirota kneginja bila bi pošla za mnom, ali ju je bolest slomila. Ležala je logom. A ne bi se ni ufala ništa, bojala se za me. Od oca u Milan sve manje glasa - a rođaci u Ferrari, što ćeš od njih kad sami čuvaju jedva svoju kožu? I ja ću, rekoh, sam čuvati svoju ili prodati skupo. Imam i načina. Kaštelan Mandragon imao je dva sluge, mili im se zlato.

Što da vam kažem? Kraj kaštela su mlini i dolje je pust kraj. Zid je visok — kako sam dospio na zemlju u onoj noći, bog sam zna. Konopac je jedva izdržao. Kralj mlinova čekali su konji. U pustim gorama jedva sam ostao živ od gladi. Jašili smo osam dana i noći.

---

72 *Slovini,* naziv za sjeverne Hrvate, Slavonce

Krili se - spasio me bog. U Arku nije više bilo pogibelji - u Postojni sam saznao da je otac u Driveniku - evo me, tu sam.

Knez Krsto nije posljednja dva mjeseca znao ništa od doma. Pita Jožefića o ocu i braći; Jožefić mu priča o nesretnim prilikama u zemlji, o Senju, o Ugrima koji su svaki dan pokvareniji. Sav u zanosu, franjevac vidi sad sve ljepše — samo kad je Krsto živ, zdrav i slobodan! Gleda kneza i nastoji pročitati s njegova lica što Krsto namjerava sada.

Lice je tvrde, žilavije nego negda. Jožefić dobro opaža nabore koji su se urezali oko sljepočica; ni pogled knežev nije više onako živ kao pred ovih tužnih šest godina. Krsto je nekako ušao u sebe, u svoj gvozdeni oklop -zreliji je ali i nepristupniji - i kad je ispričao događaje svoga spasa, više pita i sluša nego govori. No što zato - godine su tuge prošle i neka su ostavile traga: jašući uz Krstu, Jožefić osjeća kao da i na nj samoga prelazi neka viša, jača snaga koja je možda sad i zatomljena, ali će buknuti i rasplamtjeti se, rasvijetliti svijet pobjedom svojom. I spominjući samo kratko ono što je znao o događajima na ugarskom dvoru i o banovima i o plemićima po slovinskoj zemlji, stao je knezu tumačiti svoje misli, one iste koje su ga bile zahvatile na onom vrhuncu s kojega je gledao i Vinodol i Krk. To je domovina, to je zemlja koju treba spasiti, to je krš i drača naša, dom siromašan ali drag i mio, kojega nikad ne smije oskvrnuti tuđinska vlast. Sve je dobro, samo kad je knez na svojoj zemlji!

Široko zamahnuvši rukom, Jožefić je knezu, sa piketa 73 hre-ljinskog, pokazao kraj frankopanski.

Knez ustavi konja. Iz kneževih očiju izgubilo se veselje koje je Jožefić onako radosno osjetio pri prvom susretu u dvorištu grada Drivenika. Muklo, i kao da s mukom traži riječi, knez je Krsto govorio više sam sebi nego Jožefiću.

- Jedno su me naučili u tamnici. Nitko, nitko pod kapom nebeskom ne voli nas. Složit će se i s đavolom i s nekrstom da satru nas.

I svrativši pogled na Jožefića, nastavi:

- Tko je spasio mene? Ni cesar ni kralj ni dužd ni kardinal, nitko mi nije bio prijatelj, nije pomogao u nevolji. Spasile su me

---

73 *Piket* od franc. *piquet,* vrh, kota

ove dvije šake - ove mišice koje su polomile gvozdeno šiblje na Kaštelu i držale se konopca, krvave od muke. Kad sam lebdio na zidu, pedeset stopa nad zemljom, znao sam - popusti li šaka, zadnji mi je čas. Bit ću mrtav ili bogalj. A tako i mi visimo - vječno; otkad znam za rod svoj, visimo na krvavoj našoj šaci koja nas drži između smrti i spasa! Sad ja znam što je znak moga roda. Ove dvije šake držat će ga - i nit mudrost nit oprez nit savezi nit ugovori ne vrijede ništa. Polomi šiblje, ma bilo i od željeza! Skoči, ma i s visine s koje se vrat lomi! Udri na sve, a čuvaj sebe - ljudi ti neće dati ništa ako ne da šaka koja prijeti i, krvava, tvrdo strši! Vucima nas zovu, znam ja to, - pa nek i bude. Ne vjeruj nikom - ne uzdaj se ni u koga - čuvaj kao vuk svoje duplje i reži, reži dok se ne makne, ne uzmakne dušmanin. Neka i ne bude šaka, neka bude pandža ono čime branim svoj rod i dom!

Stisnuta pest uzdigla se do pred same oči svećenikove.

-Ja sam razumio u tamnici staro proročanstvo. Sjećate li se, Jožefiću? Moje je ono vrijeme što ga proriče stara naša knjiga, pisana u Bakru. „Da ima stati cesarstvo suprot cesarstva za nepravdu, grad na grad, varoš na varoš, za nazvestit kako se govori: gore tim ki toga dočekaju."

- Gore tim ki toga dočekaju! - ponovi knez, dok su mu oči dobile sjaj neviđeni. Jožefić je i sada, u tom sjaju, vidio odraz onoga istoga bijesa iz Torreselle, i razumio da iz tamnice nije izašao sužanj nego osvetnik.

DRUGI DIO

I

Od rana jutra zvonila su na koparskim crkvama sva zvona. Sa stolne crkve, stare talijanske građevine, brujalo je duboko veliko zvono kojemu su se kampanajući odazivali batovi dviju više ugođenih. Iz kapele na gradskim vratima cinkao je sitan glasić, odjekivahu listom zvona sa tornjeva cijele okolice. Takav je propis crkve — kad mrtvac prolazi krajem, prati ga svaki hram i hramić božji svojim glasom na posljednjem putu do groba. U koparsku stolnu crkvu unijeli su jutros zorom lijes sa smrtnim ostacima gospode groflce Apolonije Frankopanke.

Puk nije poznavao svoje gospodarice; no veličina smrti žene i majke ganula je sva srca. Staro i mlado čulo je legendu o prevelikoj ljubavi i vjernosti grofičinoj - priča se ovila oko njenog imena otkad se znalo da je grofica Apolonija, prkoseći svim zaprekama i volji mogućnika, bila pošla da u tamnici živi sa svojim mužem. Ni njega, grofa Krste, nije godinama bilo u Kopru - ali još od vremena kad se je ratovalo oko Milja kraj Trsta, mnogi se sjećaju prvog cesarskog vojskovođe koji je po darovnici samoga cesara bio postao i njihov zemaljski gospodin. Apolonija nije u očima puka bila samo ljubeća žena koja je i isti život svoj žrtvovala za dobro i pomoć muža svoga, poginuvši u sužanjstvu od bolesti koja ju je dugo mučila. U mašti puka ona je postala i sveticom i vilom — djeca su slušala priče starijih kako je divna i bogata žena, sa blagim i prekrasnim licem, imala u svom srcu žar nadzemaljski, žrtvovavši se do kraja. U Veneciji je mjesecima boravila uz muža, bolna ali hrabra, dok ju nije bolest prisilila, da traži lijeka u vodama od Abana. Rastanak grofičin s mužem, na kraju tamnovanja u Torreselli, spominjanu svećenici u svojim propovijedima kao primjer kršćanske uzornosti u braku. I u Milan je grofica bila pošla za

mužem - ali ondje ju je nemoć tako prikovala uz postelju da joj nisu smjeli ni reći što o muževu bijegu. Dok se je knez Krsto skitao po gorama da se dokopa pedlja slobodne zemlje, grofica je u Milanu *ležala* u sve češćim nesvjesticama. Dogorijevala je - i ugasnula je poput luči koja je bila dala sve svoje svjetlo. Jednostavna ljudska nevolja, tuga ljubavi, bolesti i smrti brišu sve granice čina i staleža — obična pučanka osjećala je u grofici, izmučenoj do smrti i sada mrtvoj, supatnicu vlastitih jada. Vremena su ionako nevoljna - u najbližoj blizini Kopra strepili su ljudi od turskih četa koje su se zalijetale sve dovle, odvodeći u roblje momke i djecu. A i rat koji je, primirjem između cesara i kralja francuskoga ili pak između cesara i Sinjorije, bio jenjao, ostavio je teških tragova. Opet ove zime prijeti nestašica svega - narod je očajan i utječe se utjehi crkve. Sprovod Apolonije Frankopanske okupio je ljude i žene što se tiskaju oko crkve i ulaze da u polutami hladnoga jutra, uočigled lešine, isplaču i svoju tugu u molitvi, i da i u žalosti svoga gospodara nađu odjek vlastite nevolje.

A i sam sprovod primamio bi znatiželjnike, sve kad i ne bi o pokojnici tekla ona utješna i pobožna legenda. U Milanu tijelo je Apolonijino balzamirano solju i preneseno u Veneciju otkud ga prate do kapele novigradske, posljednjeg stana grofičina. U crkvi koparskoj jutros je crna misa; mrtvo se tijelo blagoslivlje prije polaska u Novigrad gdje će, u posebnoj grobnici, biti položeno na vječni počinak. Crkva je puna svijeta, ali se ne čuje ni glaska - crni ogromni katafalk u sredini pred oltarom zapovijeda opću šutnju i tišinu koja patri času kad se ljudi posljednji put praštaju s milim mrtvim. Na katafalku je lijes, uzak i gotovo djetinjski - pokojnica se pred smrt bila sasvim utanjila. Plašt od crne široke tkanine pokriva lijes kojemu su na uzglavlje položene crne rukavice i tri sjajna crna pera - znaci dvorske časti pokojničine. Na sredini lijesa postavljen je križ sa rubinima, donesen sa lijesom iz Milana, a šest ogromnih lojanica čuva posljednju stražu.

Puk prilazi katafalku i, prihvaćajući grančicu lovora, škropi lijes, šapće molitvu. Svako gibanje stane čim je pred oltarom započela služba crne mise. U crkvi je hladno, neudobno - žalost pogreba još je pojačana prodirnom vlagom i mutnim svjetlom zimskoga osvita. Svećenik čita misu na domaćem jeziku - kraj koparski se u crkvi drži čvrsto starog privilegija što su ga mletački gospodari, gdje god su mogli, izgonili iz crkve u hrvatskim strana-

ma. Pod križem na lijesu položena je knjiga - knjiga njemačka, onaj isti brevijar što ga je Apolonija dala štampati u Mlecima. Knjiga ima da govori za nju kod boga njemačkim jezikom; ali svećenik zazivlje hrvatski mir pepelu grofičinu. Od puka nitko i ne misli na to da je ova žena koju prate na posljednji počinak Njemica i da je bila dvorska gospođa cesarova; ona je, svojom tugom i svojom ljubavlju, njihova. Na molitvu svećenika ozivlje se šapat puka koji izvire iz skrušena srca. Žene, sa uzdasima i suzama u očima, obraćaju poglede na desnu stranu oltara gdje kraj gospode Frankopana kleči dijete. Ana Marija, kći pokojničina. Zlatokosa mala ljepotica i sama kao da je dio priče koja je satkana o pokojnici - djevojčica je milje i omilje sviju.

Klečeći i moleći, gospoda Frankopani prate misu. Svita je njihova brojna — eno iz Mletaka nekoliko gospode; a sasvim se ističu njemačka odijela rođaka iz grofičine domovine. Žena u baršunu, u dubokoj crnini, odmah iza knezova frankopanskih, to je gospođa Đakobina Langova Hrvatica Dragišićka. Kad je svećenik uzdigao glas da završi molitvu, Dragišićka je zajecala glasno. Muškarci se drže tvrđe - no kad sprovod treba opet krenuti iz crkve, vidi se, kako gospodin knez Bernardin mora da rukom takne kneza Krstu koji se nije podigao kako je kleknuo na početku crne mise. Povedavši djevojčicu za ruku, knez Krsto stao je s ocem čelo katafalka, dok su sluge skidali lijes da ga iznesu pred crkvu na nosiljku sa četiri, crnim plaštevima pokrita, konja.

Spremanje traje dugo. Iz crkve izlaze polako ljudi - sad su knezovi bliže puku i svatko može da ih se nagleda. I Bernardin i Krsto odjeveni su u crni baršun, sa visokim čizmama, bez ikakva uresa. Bernardin je niži od sina, sa uglatim ramenima, već postar, ali živo gleda oko sebe. Oko ne miruje ni čas - stari knez prati svaki pokret slugu, a koji put obraća se i k oltaru otkud mu prilaze gospoda mletačka i njemačka. S njima i šapuće tiho, dok se sa škripom koja buni svečanost časa pod lijes meću školjke, a sluga se poslovno vrzu od katafalka do crkvenih vrata.

Knez Krsto nije se ganuo sa svoga mjesta. U polutami crkve i ne vide mu se, pod napola spuštenih vjeđama, oči — možda gledaju nekud u mračan kut ili u pod, blatan od čizama ljudi. Ruku s kapom spustio je uz bok i, ostavši s djetetom osamljen od kruga koji se je odmakao, kao da je zaboravio na sebe.

Ove sluge koje s odveć buke spremaju lijes na skoljke, odnose dio njegova života. Knez nije čovjek meke ćuti; tvrda ga je ratna služba naučila da se ne iznenađuje nesrećom, da ne roni suza. No svi vide da se u kneževoj duši vrši teški oproštaj — i samo dužnost plemićke udvornosti uzmakla je ovaj čas-, —nitko ne prilazi čovjeku kojemu se je dijeliti zavazda s ovakvom ženom. Smrt nije došla naglo - liječnici su još u Torreselli opominjali Frankopana da će napori sužanjstva i brige za muža skršiti ono slabo stvorenje; u Milanu bolest nije popustila nikako - živci su groflčini sasvim rastrojeni, mozak se zapalio, kako rekoše - slabašno tijelo sušilo se, smanjivalo, rasplinjalo svaki dan. Bure zadnjih mjeseci, nož bijega, pogibeljno skrivanje u gorama, pa doček doma sa nemilim vijestima o raseljavanju ljudi, o bježanju ispred Turaka, o dušmanstvu susjeda plemića i vlastitih rođaka u Brinju i Slunju - sve je to navalilo na dušu Krstinu naglim i mnogostrukim trzajima. No sve kao da je odsječeno, zaboravljeno, nestalo danas - tu, u samoći crkve, ne videći i ne ćuteći nikoga oko sebe, knez proživljava sam u sebi svoj kratki život s njom, ženom srca svoga, život koji je bio njegov i njezin zajedno, i sad kad je poginula ona, izginuo je od toga života najljepši, najbliži dio...

Sjetio se svoga prvoga sastanka s njom kad ga je Dragišićka upoznala sa udovicom grofa Lodrona. Udovicom? Ta to bijaše dijete, djetence sa bistrim očima i rukama koje su imale oblinu i mekost ružine latice. Da, knez se je malo i plašio njene prenježne ljepote - kad bi mu otac kao mladiću govorio o ženi koju će dovesti u kuću, nikad nije u njihovim razgovorima bilo ovakve sitne, filigranske prikaze. „Ona je kao janje" -govorio je Krsto Dragišićki. Ali je janješce brzo ukrotilo vuka; ratnik se prometnuo u ljubavnika; Krsti se nije dalo s dvora doma kamo ga je pozivao otac. Jest, i otac i kardinal, a i cesar, vidjeli su u njihovoj vezi možda samo dobrodošlu pomoć svojih državničkih računa. Ali Krsto je znao više od njih - on je čuo tihu riječ kojom mu se Apolonija zavjetovala na jaku i vječnu ljubav - on je pod svojom jakom pesti čuo drhtati srce ptičice. Rekla mu je da će svojom voljom biti njegova - i kasnije, kad je poslije sjajne svadbe sa igrama i svečanostima morao ostaviti mladu i krenuti na ratište, kasnije, kad je došlo sužanjstvo i nevolja, Krsto je spoznao dokraja koliko je istine bilo u onoj riječi. Ova sitna ženica bila je njegov drug po srcu, njegov prijatelj i pomoćnik, ona je od žene dvorske i navikla svakoj raskoši

i udobnosti postala ženom ubogara i zarobljenika, da mu se preda sa cijelom strašću svoga ženstva, sa cijelom žrtvom svoga života. Da, sve do kraja iza kojega je vječnost, sve do smrti. Sve što je kneza stizavalo u životu, bilo je oporo, grubo, nevoljko — udes roda i doma, neprilika s cesarom, spletke s Venecijom, tamnica i zapuštenje od svih ljudi — tamquam extraneus factus sum cum fratribus suis!1 Život je bio krut i nemilostiv - ona, jedina ona, bila je njegov tračak sunca, njegovo janješce koje je smio gladiti svojim rukama, a da se ne maša mača, a da ne grči pesti.

Nisu ovi osjećaji danas navirali u srce knezu ni redom ni u punoj jasnoći — a nije u njima bilo ni očajne boli. Ali janješce je mrtvo — i sve ono što je bilo lijepo i milo u životu, odnose sada ove sluge na konopcima i letvama. U vlažnom zraku crkve, na dušu se kneževu sliježe neki čudan mir, odaljenost od ljudi, spokoj samoće u kojem on jedini znade tko je i što je bila ova, njegova, žena. U maglušastim svojim osjećajima on joj je zahvalio za sve dobro i oprostio se s njom - a to oproštenje nije bila tuga mladosti za izgubljenom srećom, a njem je bilo sve odricanje muža koji pozna vrijednost života. Sjetio se kako je prior spasovački jednom na Modruš donio, za potvrdu u nekoj raspri, jednu darovnicu strašnoga Anža Brinjskoga — i strašni je Anž Brinjski svoje darivanje počinjao ovim riječima:

„Mi smišljajući nestanovito stanje svega svita i poznavajući kratkost života tjelesnoga u kom jesmo postavljeni, i prihodeći na pamet pisma svetoga rečenje ko reče David prorok: Človik kako trava, a dni njega kako cvet poljski tako procvatnut i paki usahnut"...

Morali su opet taknuti kneza da ga ganu s mjesta i upozore da sprovod ima krenuti. Pred crkvom, pod kamenim portalom, svećenik je opet zapjevao pogrebni pjev. Riječi obreda sasvim se pokrivaju sa „rečenjem" Davidovim.

„A dni njega kako cvet poljski tako procvatnut i paki usahnut"...

Cvijet je poljski procvao i usahnuo, njegova je ljubav uginula na mrazu života. Na hladnom zraku siječanjskoga jutra knez se, stojeći gologlav iza lijesa, stresao iz svojih misli.

...Kao da sam postao tuđin braći svojoj!

...Ona je mrtva; i on je sam, sam sa svojim nevoljama, sa onim krutim i teškim življenjem u kojem je jedino janješce i njemu znalo tepati... Odnose mu taj bijedni komadić života... i ostaje samo hlad i tvrdoća.

Knez krene okom, kano da se je začudio što je oko njega toliko njemačke i venecijanske gospode - i što pred crkvom u redu stoji šarena vojska, njegovi ljudi sa kranjskih i istarskih imanja. I otac je tuj... i ovo dijete što stupa uza nj. I puk je tuj — sad ćemo u kaštel novigradski, na pokop, i onda... onda, kneže, na konja! Opet u borbu, u klanje za sam život!

Knez digne glavu i, pustivši ruku male Ane Marije, zakorači čvrsto.

I

Pred crkvicom sv. Roka, na putu između Bakarca i Drivenika, posjedali su na kamenitoj ogradi sami starci. Dvanaest je ljudi, sve stariji od starijega. Koščata lica i ruke, nagrešpane od rada, i ne miču se — skup je šutljiv; svatko mirno čeka kad će ga bribirski plovan Jurko pozvati da svojim glasom da odobrenje. Nit se jede nit se pije premda su svi u blagdanskim odorama od prugastog zelenog velura, sa košuljama od tvrdog bijelog platna koje su široko otvorene na rutavim prsima, i pod pustenim šeširima širokog primorskog kroja. Gospodin knez Bernardin hoće da završi staru raspru o medama između Bribira na jednoj i Hreljina s Bakarcem na drugoj strani, pa je po svom kaštelanu, Jurju Hromčiću Hreljinskom, sazvao „dobre ljude" da sporazumno urede granice pašnjaka i vinograda, nestalne od vremena kad je kralj Matijaš bio oteo Bribir Frankopanima i poklonio svomu službeniku Maroju Žunjeviću Dubrovčaninu, kapitanu senjskom. Bribirci su ostali u vlasti Žunjevića dugo; još g. 1490. Mikula Žunjević, nasljednik Marojev, nazivao se ponosno „gospodin Bribira, podanik svitlog kralja Matijaša". Poslije smrti kraljeve knez Bernardin nije časio časa i silom istjerao Žunjevića sa svoje očevine makar su Dubrovčani nastojali da se kod kralja Vladislava II. zametne za Žunjeviće pravda s Bernardinom radi Bribira. Žunjevići su, po uzoru Frankopana i vladajući se kao gospodari Bribira, raspoklanjali mnoge livade i vinograde što samostanima, što inim svojim

službenicima. Pa kad je Bernardin Frankopan došao opet u posjed Bribira, ostalo je dosta zapletenih stvari o međama, naročito glede pašnjaka na hreljinskoj visoravni kud su i Hreljani i Bribirci tjerali svoju stoku preko ljeta. Bakarac, kao hreljinska luka, spada skupa s Hreljinom, pak su i bakarački starci imali riječ kad se određuju nove i stalne međe. Zato je i sazvan skup „dobrih ljudi" kod Sv. Roka, da tu, u miru i ne blizu svojim selima, rasprave i urede stare sporove. Prošlih se dana mjerilo na planini i udarili križevi, sad će da se napiše povelja o medama. Pred crkvom prisustvuju vijeću dva potknežina Frankopanova, kastelan Hromčić, pop Jurko, plovan bribirski i kanonik Mikula koji - pošto je morao bježati s Modruša s kaptolom — biva na Hreljinu i tamo vrši službu župničku. Pred crkvu je iznesen stol na kom pop Jurko ne „harti bumbažinu" popisuje svjedočanstva staraca i zaključke koji su stvoreni. Kad bude posao gotov, prepisat će se razvod na „hartu pergaminu" i predložiti na potpis knezu Bernardinu, gopodaru Bribira, Hreljina i Bakarca.

Starci, na upite popa i kanonika, izriču svoje pristajanje. Jedva je komu manje od osamdeset; za Martina Blaževića iz Bakarca i ne zna se koliko mu je - neki tvrde da mu ima preko stotina. No još je bistar - žmirka i ne vidi dobro, iz čeljusti ispali mu svi zubi, samo jedna sasvim pocrnjela škrba viri na desnoj strani gornje usnice; mljaskajući jezikom o tu jedinu škrbu. Martin govori malo nejasno ali sasvim razumno. Raspra o međama u isti mah je i povjest godina koje su prošle - starci se dobro sjećaju kako je bilo pod Žunjevićima i što sada traži za sebe Hreljin ili Bribir. Oni znaju važnost svoga stanka — što se utanači danas, potvrdit će knez kako zakon koji ostaje trajan i zaštićen ne samo silom kneževskom nego i pristankom „dobrih ljudi" kojima je dano da vijećaju ne samo o granicama nego i o krivicama ljudi. Pučki je sud ozbiljan; istom gdjekad, kad tko od „mlađih" - a to su oni oko sedamdesete — uzdigne glas, treba posredovanja obaju župnika. Posao napreduje dobro, već je riješen i Crni Kal o kom je bilo teško naći pravicu, i sad plovan Jurko čita sa svoje harte kakav je oblik dao zaključku.

„Va vrime kneza Bernardina, krčkoga, modruškoga, senjskoga i pročaja, na dan sv. Jurja, da idesmo i da smesmo govor i svet

---

2 *Bumbažina,* pamuk, papir od pamuka

ljubljen kako prijatelji i susjedi bližnji, pojti na meje i kunfini3 gledati za volju mirna žitija meju sobom i našim poslidim dati obraz na znanje da bi se i oni v ko vrime ne shovali no ljubili..."

Pop se žuri sa svojim sastavkom jer je podne blizu, a rečeno je da će oko podnevka k Sv. Roku sam knez Krsto da pozdravi ljude i pregleda, u ime očevo, pučku odluku. Sa bakarske strane već se vidi barka kneževa - platneni je zastor štiti od sunca i to je siguran znak još jedini komadić mora gdje slobodno prolaze domaće ladice - jer i sami ribari koji voze tunu, u Kvarneru i Kanalu nisu sigurni od mletačke pretrage. Dalmatinsku su obalu Mlečani uzeli sasvim i more uz nju; ovdje gore još se može malo gusariti i kriomčariti protiv njihove volje jer se i mletačke brodice, koje krstare kao straža, preplaše bure. Bakarski je zaliv još sasvim slobodan - preko uskoga ulaza ne ufa se ni stijeg sv. Marka ako i nisu Mleci u očitom ratu s Frankopanima.

Kneževa je barka već pod Gavranićem gdje će pristati uz ribarski stan. Starci se odmaraju, stanak je zaključen - čeka se samo na to da plovan Jurko dovrši pismo koje će pročitati knez. Za crkvom je spremljen lagvić vina i sir s kruhom da se, poslije posla, proslavi sporazumak i mir. Ali još nije potknežin Jive ni nabio bačvicu kad se sa staze koja vodi s brijega, od Drivenika, začula vika. Čopor dječurlije trči uzgrepce niz stazu i lomata rukama, kričeći u strahu.

Plovan Jurko ostavi pero, starci naćuliše uši; ali se isprva nije razabiralo pravo što djeca hoće.

- Ča je, ča je, po boga svetoga!

Jedan momčić, krupniji i jači, preteče ostalu djecu i, upavši medu starce, lane kao u ludilu:

— Bribir gori!

Ništa drugo ne znaju. Gore s Križišća, vidi se dim - od Bribira do Belgrada mora da gore kuće. Na kneza Krstu nije više čekati; starci dali se na noge; i tko može, vere se obronkom uz gromaču, po kvrgavom putu od crvene zemlje. Prostor pred crkvom ostane prazan; kanonik i župnik potekoše s ostalima. Požar je u ovom žarkom ljetu strašna pogibelj; ako, ne daj bog!, zapraši malo topla

---

3 *Kunfin* od tal. *confine,* meda, granica

burica, suho će grmlje primiti oganj i raznijeti ga bog općuvaj kuda.

Jedino je starac Martin zaostao. Noge ga više ne služe, ne može s drugima. Sjeo je na kamen kraj puta zagledao se preda se. Starac je mutno slutio otkud požar - doživio je više tih strahota. Ali nije zaplakao - nit je tužba nit kletva ispala iza onog njegova jedinog škrbavog zuba. Starac je skinuo šešir i u žezi podneva prekrižio se, motajući krunicu koju je vazda nosio sa sobom.

Tako ga nadu ljudi kneževi što su s Hreljina doveli konje za kneza i kneževe ljude koji dolaze iz Bakra.

- Bribir gori! prošaptao je starac i pokazao na brijeg. Konjanici koji su već sa Hreljina bili opazili požar, trče u susret knezu da mu jave - i začas je mimo starca preletjelo petoro ljudi na konjima. Kopita udaraju iskrom o kamen; brz je knez Krsto!

S vrha obronka knez gleda požar. Ne, to nije slučajna nesreća - dim se ne vidi samo na jednom mjestu ili nablizu - gori kraj crkve pod Belgradom i opet niže u vinogradima, pa i uz brijeg je zapaljena šumica.

- Turci su, bog ih ubio! zavikne knez i okrene se kaštelanu Hromičiću.

- Kud su smjeli do Bribira, tako vam vjere božje!

Hromičić ne shvaća ni sam. Istina, ni Bribir ni Ledenice nemaju praha, i straža je u njima slaba, nekoliko ljudi - ali Turci su morali proći Modruš, Otočac, Senj - kud li su se proverali!

- Platit će mi to paša! - krikne knez i bez daha stane davati naloge. Iz Drivenika, iz Hreljina, odmah na noge svi! tko nema oružja, uzmi sjekiru ili kosu. U Bakar i na Trsat da smjesta ide ulak.

- Moje gori! Moje gori! - vapiju dva od „dobrih ljudi" upoznav ši mjesto požara iz daljine.

- A gdje ćemo vas naći, gospodine kneže? - zapita Hromčić koji će na Hreljin po pomoć.

- Ondje gdje gori!

I ne pazeći ni na koga, knez podbode konja, a ona četiri čovjeka što su s njim, udare za njim.

U čitavoj dolini Vinodola susreće ih plač i lelek. Strašno je bilo. Turska je četa od nekih pedeset ljudi iznikla jutros bog bi znao otkud. Prati ih čovjek na mazgi, poturica koji pozna kraj. Ljudi su se digli, oprli; no čim ćeš, goloruk? Praha nema ni u kulama; sa Badnja su dva stražara poginula. Pljačkali su, otjerali stoku, odni-

jeli žitka — tražili su zlato, naušnice, oplijenili belgradsku crkvu i zapalili je. Zažgali su tri kuće pod Bribirom, vinograd popa Martina, vinograd Mohorićev, popalili šumu u kojoj ih je i nestalo. U kući pod Bribirom izgorjelo je dijete - još se sad osjeća oduran miris sažganih vlasi.

— I ljudi su odveli sobom — četiri pastira od Belgrada. Stari Janković ubio je jednoga njihovoga — svega su ga izmrcvarili — leži tamo kraj zidića.

A požar se širio. Ljudi su od nagle nesreće izgubili glavu. Nije bilo ni vode da se gasi - a suha su trava i drač primali vatru koja doduše nije nigdje plamtjela, ali se tinjajući širila neprestano. Knez je, na konju, bez prestanka hitao amo-tamo — zapovjedio je da se siječe drač, tjerao sve mlade ljude da se prihvate makar kakva oružja, a žene da u brentama nose vodu. Opaljen i sam, crn od znoja, letio je poljem hripteći od bijesa.

Kraj napola izgorjele niske kuće stajale su žene s plaščanicama i naricale luđačkim riječima. Jedna se je od njih tresla u očajnom grču i otimala ostalima.

— Uzeli su mi sina! Uzeli su mi sina-a!

I kao mahnita bacila se pod konja kneževa. Užas je ljudi bio još strasniji od nesreće same — i usred toga svijeta koji je bježao rušio se po kamenju sa zamotima odijela i vrećama hrane, knezu se činilo strahotnije nego da je u pravoj bici gdje nema žena, nema djece. Ljudi više nemaju vjere ni u koga, ostavljeni su sami svojoj nesreći i proklinju život svoj. Ni tu, u Dolu vina, u kraju koji je bog blagoslovio, ne možeš da ostaneš, da imaš svoj dom - bježi, idi u svijet, budi prosjak i prokletnik kad te zaštititi nema tko!

Knez pohiti u šumu. Ne mareći za opasnost, on i njegova četiri konjanika udare smjerom kuda su — kako govore ljudi, morali otići Turci. Ali zgaženo se grmlje širi daleko, navala je turska bila jutros rano; sad su oni negdje već u gudurama pod Fužinama ili još dalje. Ni potjera koja je podvečer spremljena kad je došla pomoć sa Hreljina, iz Bakra i iz Drivenika, nije pomogla. Svećenici su dohitali odasvud, fratri tješili narod. Ali požar još nije prestajao - i kroz oduran miris sažganih ljudskih vlasi, kroz dim koji je u sparnoj ljetnoj noći vonjao na vunu i ulje, još se uvijek čuo mahnit krik žene kojoj više nije bilo pomoći.

— Uzeli su mi sina! Uzeli su mi sina!

Bijedna ljuđakinja-mati nije znala više ništa drugo. Ponavljala je svoju jadikovku na užas ljudi koji su okamenjeni gledali svoje, od ognja pocrnjele, napola srušene domove, i upirali oči prema nebu, ožarenom od vatre.

- Sud je svita došal! Sud svita! - šaptao je stogodišnji starc koji se je cijeli dan vukao od Sv. Roka do svoga Bribira, moleći podjednako krunicu i ne shvatajući pravo otkud ta strahota glada i požara, pljačke i sužanjstva, koje nije bilo u njegovoj mladosti.

III

Istog dana kad je gorio Bribir, na Trsatskom gradu je stanak gospode. Prema dogovoru kako je bilo urečeno prošloga mjeseca na Bernardinovu gradu Steničnjaku, na Trsat je stigla ovoga dana jaka četa bana Petra Berislavića sa samim gospodinom banom na čelu. Dvije stotine ratnika nije imalo ni mjesta na Trsatu, pa su se vojnici utaborili u selima od Drage do Martinjšćice na utjehu puka koji je sada vidio kolika je sila vojske u domaće gospode. U sam grad ujahalo je tek nekoliko konjanika, a s njima i gospoda ban Petar, knez Ivan Karlović od roda Kurjakovića Krbavskih, Ivan Kožulić od Ostrovice i Juraj plemić od Mrsinja grada. Kod kneza Bernardina sakupljeni su svi osim kneza Karlovića Krbavskog — on se je tobož nešto zadržao kod fratara. Svi prisutni znadu da je to izlika - između Bernardina i Ivana Karlovića treba da se prekine staro neprijateljstvo i izvrši pomirenje. Zato je i došao na Trsat ban Petar - a da ne prežure stvar, oni će se najprije posavjetovati za se. Jer knez Ivan još je vazdan nepovjerljiv; jutros ga je trebalo dugo nagovarati da svoju konjicu, koja doduše nije veoma brojna, ostavi van gradskih zidina. Kod fratara je Jožefić i taj će već učiniti svoje da se knez Ivan smiri i pomiri.

Ban je Petar živahan kao uvijek. Ni neprilike banstva ni napori vojevanja s Turcima nisu mogli pomutiti njegove vedrine i pouzdanja. Rodom Trogiranin, Berislavić je kao mlad svećenik ostavio mletačko zemljište i brojne, u tadašnjoj mletačkoj Dalmaciji moćne, rođake, da služi kralja Vladislava ugarskoga. Papin je nuncij u Budimu brzo upoznao vrijednost čovjeka koji nije nikad mogao zaboraviti da je u Dalmaciji bila kolijevka hrvatskog kraljevstva i zato nije htio ostati pod Mlecima makar je zarana bilo jasno da će

brzo dospjeti do visokih crkvenih časti. Petar Berislavić bio je svećenik uzorna života - ne posjedujući osim svojih crkvenih dohodaka nikakva imanja, nije se ni htio ni mogao zaraziti onim grešnim i za sve javne posle, za svu državnu korist, nemarnim životom o kojem je Lav X. sa dvora ugarskoga dobivao nemile izvještaje. Ali za papu ne bi vrijedila samo ta odlika gospodina biskupa vesprimskoga koji je sad hrvatski ban. U Rimu se, od Pija II, nije napustila misao da bi prva potreba kršćanstva bila sloga svih kršćanskih vladara koja bi stavila zid turskoj najezdi. Vatikanski diplomate, s jedne strane zaneseni svim ljepotama umjetnosti koja cvate u miru, a s druge strane posmatrajući zajednicu i univerzalnost crkve glavnim temeljem svega života prosvijetljenog svijeta, osjećali su pogibao od turskih navala mnogo jasnije od polunaobraženih careva na prijestoljima Zapada. Osmanlije nisu rušili samo kraljevstva nego su udarali na onu prosvjetu, onu umjetnost, onaj život u višoj sferi koji je od papa činio zaštitnike umnika, pjesnika, slikara i kipara. A još gore - Osmanlije su otimali ne samo zemlje nego i duše kršćanskom stadu. Rim se je smatrao izravnim zaštitnikom Bosne i Hercegovine, susretajući ondje sumnjivo i neprijateljski domaću vjeru koja se bila raširila medu velmožama. Pade Hercegovina, pade Bosna - Ostojića nestade, a Kosača pobježe pod zaštitu Venecije. Ono što je od bosanske vlastele ostalo na rođenoj grudi, odvrglo se od kršćanstva. Bilo je i par plemića koji su se - primivši Muhamedovu vjeru - i opet povratili u krilo crkve pak bježali iz Bosne; za njih se je Rim zauzimao kod kralja ugarskoga da dobiju imanja i imetka. Ali mjesto križarske vojne o kojoj je snovala Sveta Apostolska Stolica ratovanje s Osmanlijama pretvaralo se sve više u polagano priznavanje turske moći pri čem Turci nisu uspijevali samo oružjem nego i državničkom mudrošću. Venecija se nagađala sa Carigradom, vazali su plaćali danke, kraljevi ugarski sklapali s Turcima primirja. Osmanska je vlast bunila kršćanske kmete da će ih osloboditi kmetstva kad ona osvoji zemlju; u redovima osmanskih vođa stali se javljati ljudi podrijetla „šćavonskoga", Dalmatinci i Bošnjaci, koji su dopirali do visokih časti. Mnogi Talijani nisu se stidjeli služiti u turskoj vojsci kao topnici; na međama vlastela su pregovarala s pašama - Turčin nije više neprijatelj vjere koga treba uništiti pod svaku cijenu, nego je turska država - ratujuća sila poput svake ine. O navali na Vrhbosnu, kako je snovana pod

kraljem Matijom, sinom Sibinjanina Janka, nije bilo više ni govora. U sporu s papom, Venecija se ne boji šurovati s Turcima — u pogibelji nije samo kršćanstvo nego i Italija, Rim. Nije doduše nitko još sasvim ozbiljno uzimao prijetnju sultanovu da će udariti džamije u Budimu, Beču i Rimu — ali na istočnoj obali mora Jadranskoga doista se sve više, sve bliže osjeća snaga turska. Cesar Karlo, nasljednik Maksimilijanov, odgojen u strogoj školi Ferdinanda Katoličkog u Španiji, kano gorljiv vjernik razumije težnje papine; no sasvim je inako na dvoru ugarskom. Svađe velikaških porodica, razdor velikog i malog plemstva, raspre oko nastupa Habsburgovaca na prijestolje ugarsko, stvorili su u zemlji takvu opću slabost, da za obranu od pogibelji, što ju je nazirao papa, nije bilo ni shvaćanja a kamoli oduševljenja. Gospoda ugarska kolju se medu sobom i prenu se načas samo onda kad dođu glasi kao što je onaj o padu Šapca ili o Turcima u Severinu. Pravi je zid, prava tvrđava dolje, u Hrvatskoj i Slavoniji. Ali očaj osamljenih i na posljednje ostatke satrvenih Hrvata slabo nalazi odziva u Budimu i u Stolnom Biogradu. U Njemačkoj razgrijala se popovska buna; no za tu stvar je Rim imao spretnih teologa i vještih pobijača. Na ovoj strani, gdje su prodirali Turci, Svetoj Stolici nije trebalo ni dogmatičara ni apolegetičara crkve - valjalo je naći ljude, barem čovjeka, koji bi se odanošću vjeri i crkvi, kao svećenik, imao ujedno i sva svojstva vojskovođe — ovdje je valjalo ratovati mačem, ne riječju.

Takav je čovjek bio Petar Berislavić, biskup vesprimski. Davno je već odložio biskupsko odijelo - otkad je pod Dubicom ametom porazio Turke i svojom pobjedom zadivio kršćanski svijet, njegovo mjesto nije kod oltara ni na propovjedaonici. Papa mu je, za hvalu i čast, poslao mač i kapu - i taj mač, sjajno urešen, Petar Berislavić nije više skidao. Kralj Vladislav vjeruje mu i pouzdaje se u dostojanstvenika koji nikad ništa ne traži za sebe. Ne pije, ne rasiplje novce, ne bi presudio krivično ni da se radi o najvećoj vlastitoj koristi - posred onih svadljivaca, otimača, pijanica i kockara što ih je Vladislav gledao oko sebe, blagi i slabi kralj upravo se osjećao prepoređenim kad bi mogao slušati Berislavića i pomagati mu. Ali to se može teško. O vještini vojničkoj Petra Berislavića nema spora, njegovi su zaštitnici u Rimu i na cesarskom dvoru znani - no tko da savlada Tomu Bakača, tko da se snađe u vječitim bunama

gospode ugarske? Petar Berislavić je već ljeta ban hrvatski, a iz Budima mu bacaju klipove pod noge gdje mogu.

I sad je stigao ravno s dvora. Vedar je, pouzdan, siguran u svojim odlukama, mlad u svom zanosu, a čist ko zlato. Bilo je dosta nevolje i na oktavalnim sudima 4 banovim radi parnica koje su razdvajale velikaše kraljevske no banu Petru nitko nije mogao spočitnuti pristranost. Riječi njegove nisu samo umne i pravedne nego i vrijedne, stoje ko da su u kamen urezane. Ne plete tajnih niti, ne zavlači ne koleba - u tri godine banovanja dobio je zbilja pomoći od pape i cesara, iznudio dohotke za uzdržavanje banske vojske, snabdio kraljevske gradove kojima zapovijeda kao ban, i ukrotio samovolju kapetana. A nije ni koristi svađati se s njim; što ban kaže, primaju svi, „više je otac nego ban svojoj zemlji". Poslušat će ga i danas knez Bernardin i knez Ivan. Jer sad nema ni kralja Vladislava; na prijestolu je mlađahni Ljudevit, i ako se gospoda hrvatska na stanku ne dogovore, zima može prići kako--tako, ali na ljeto neće Turci čekati - ne spreme li se hrvatska vlastela zajedno, bit će propast i nevolja velika.

- Pitate me, gospodo, govori Petar Berislavić, što nosim iz Budima? Da pravo kažem, ako mi sami sebi ne pomognemo, uzalud ćemo čekati dok se oni u Budimu opamete. Piju i luduju. Poslije objeda ne možeš naći trijezna čovjeka. Kralj je bistro dijete, no što ću od djeteta? Biju se oko njega kao gavrani — svaki nateže na svoju stranu. Pokojni Maksimilijan htio je da mu bude skrbnikom - Ugri neće ni skrbništva ni gospodstva od stranca. Većina je velikaša još uvijek za onaj rakuški zaključak da čovjek tuđega jezika ne može nikad doći na kraljevsko prijestolje. Ali na dvoru Nijemci su sad jači, jer su se s Batorom složili protiv Zapolje i Verbecija. Bator je pobijedio kod izbora; palatin je on, a nije Zapolja - no gdje su krajnje niti toga svega, bog zna! Markulab 5 brandenburški tobože odgaja mladoga kralja; a samo ga kvari i uči svom vlastitom lakoumlju. Pod Vladislavom (bog mu dao duši lako, bio je dobar čovjek), već su bili rastepli sve do posljednjeg zlatnika. Još kad je Vladislav živio, posuđivali su za dvor vino od kanonika; ama sad

---

4 *Oktavalni sudovi,* kraljevski ili banski sudovi koji su započinjali osmi dan nakon nekog blagdana

5 *Markulab,* grof, vladar marke-pokrajine

gospode ugarske? Petar Berislavić je već ljeta ban hrvatski, a iz Budima mu bacaju klipove pod noge gdje mogu.

I sad je stigao ravno s dvora. Vedar je, pouzdan, siguran u svojim odlukama, mlad u svom zanosu, a čist ko zlato. Bilo je dosta nevolje i na oktavalnim sudima 4 banovim radi parnica koje su razdvajale velikaše kraljevske no banu Petru nitko nije mogao spočitnuti pristranost. Riječi njegove nisu samo umne i pravedne nego i vrijedne, stoje ko da su u kamen urezane. Ne plete tajnih niti, ne zavlači ne koleba - u tri godine banovanja dobio je zbilja pomoći od pape i cesara, iznudio dohotke za uzdržavanje banske vojske, snabdio kraljevske gradove kojima zapovijeda kao ban, i ukrotio samovolju kapetana. A nije ni koristi svađati se s njim; što ban kaže, primaju svi, „više je otac nego ban svojoj zemlji". Poslušat će ga i danas knez Bernardin i knez Ivan. Jer sad nema ni kralja Vladislava; na prijestolu je mlađahni Ljudevit, i ako se gospoda hrvatska na stanku ne dogovore, zima može prići kako--tako, ali na ljeto neće Turci čekati - ne spreme li se hrvatska vlastela zajedno, bit će propast i nevolja velika.

- Pitate me, gospodo, govori Petar Berislavić, što nosim iz Budima? Da pravo kažem, ako mi sami sebi ne pomognemo, uzalud ćemo čekati dok se oni u Budimu opamete. Piju i luduju. Poslije objeda ne možeš naći trijezna čovjeka. Kralj je bistro dijete, no što ću od djeteta? Biju se oko njega kao gavrani — svaki nateže na svoju stranu. Pokojni Maksimilijan htio je da mu bude skrbnikom - Ugri neće ni skrbništva ni gospodstva od stranca. Većina je velikaša još uvijek za onaj rakuški zaključak da čovjek tuđega jezika ne može nikad doći na kraljevsko prijestolje. Ali na dvoru Nijemci su sad jači, jer su se s Batorom složili protiv Zapolje i Verbecija. Bator je pobijedio kod izbora; palatin je on, a nije Zapolja - no gdje su krajnje niti toga svega, bog zna! Markulab 5 brandenburški tobože odgaja mladoga kralja; a samo ga kvari i uči svom vlastitom lakoumlju. Pod Vladislavom (bog mu dao duši lako, bio je dobar čovjek), već su bili rastepli sve do posljednjeg zlatnika. Još kad je Vladislav živio, posuđivali su za dvor vino od kanonika; ama sad

---

4 *Oktavalni sudovi,* kraljevski ili banski sudovi koji su započinjali osmi dan nakon nekog blagdana

5 *Markulab,* grof, vladar marke-pokrajine

dobili plaće - kad sultan dođe pod Budim, vidjet će Ugri što je značilo pustiti šajke sa Dunava. Ja ću Jajce držati - inače ćemo mi stradati prvi.

-A Donji kraji? - pita Kožulić koji je bio ostao bez doma.

- U Skradinu je zlo. Skradinjani su se, čujem, već pogodili s Turcima.

- Bila je i meni došla voda do grla - promrmlja muklo knez Bernardin. - Nije mi bilo lako, ali sam morao reći još kralju Vladislavu da mi neće preostati nego da selim ili da pašu bosan skoga u miru pustim.

- Eto, kneže. Knez Ivan misli da se damo pod Mletke — njegova mati Dora i Blagaji već su se morali otkupljivati od Turaka, a ivama je teško. Nemaju ljudi vjere. Treba priskočiti svagdje i odmah. A prvo je da zaboravimo što je bilo. Brate Bernardine, evo ti ruke - da zovemo Karlovića!

Bernardin nije bio nepripravan na taj poziv. Ali prijepor između knezova krbavskih i firankopanskih nije od jučer — uz koju su stranu bili otac Bernardinov Stjepan i sam Bernardin, ta je strana imala protivnike u Kurjakovićima. Mlečani su uzeli Frankopanima Krk, Karlovići su uvijek uz Veneciju; Krsto je vojevao za cesara, Karlović se pridružio Bakaču i priženio kardinalovu sestru. I sad Bernardin spominje ovo rođaštvo Karlovića s Bakačima.

Mani rođake, Bernardine - govori ban. Ta nisu li Perenji tvoja rodbina po majci Izoti? A Juraj Brandenburški, a herceg Ivaniš? Bilo je svašta među vama. A kad je do rođaštva, zar nije Dora Karlovićka od tvoje krvi? Pustimo svađe — Alibegović ne čeka.

Alibegović je sandžak turski na međi bosanskoj.

Knez Juraj Mrsinjski mlad je i ne pača se u razgovor. Ali sad je stupio pred Bernardina.

- Gospodine kneže, kule naše padaju od izdaje. Narod bježi — do ljeta nećemo imati o što da se svađamo! Skupimo se uz bana Petra - past će i Modruš i Senj ako budemo kao Ugri. Sjetite se kad je lutao Ivan Krčki i Anž Brinjski - hoćete li da sin vaš svrši tako?

- Obrekao sam na Steničnjaku - odgovara polako knez Ber nardin. Neka je vjera, bane Petre! Bog te pomogao!

Odmah su poručili po Karlovića. Knez Ivan ude bez pratnje. Golema je ljudeskara - sa rukama koje se kano lopate spuštaju niz širok trup, sav u gvožđu. Kurjakovići ili kako su se sad po ocu Karlu zvali, Karlovići, čuvali su najugroženiju medu prema Turcima;

neprestana pljačkanja i opsade gradova rastjeraše sve njihove podanike. Držali su tek po koju napola srušenu trdinju, sa par posljednjih vojnika-kmetova koji svoga gospodara od nevolje prate od nemila do nedraga. Knez Ivan gotovo i nema ništa svoga osim gvozda na sebi — on je poverissimo 7, kako zapisa mletački izvjestilac. Frankopanovo se imanje proteglo u mirniji, napučeniji, plodniji kraj na sjever i zapad do Ozlja i do kranjskih strana — na negdašnjoj zemlji kneza Ivana nije više bilo nit čovjeka da ore, nit trgovca da mitnicu plati, nit stražara da granicu čuva. Od nevolja zadnjih godina knez se Ivan ukrutio sasvim, podivljao, ne vjeruje nikomu. Teško mu je prići da se izmiri s Bernardinom; ali ban Petar brzo pogađa u čem će se njih dvojica složiti najprije. Čim su se mučki pozdravili i pružili si ruke, Berislavić pozove Kožulića da pročita napisanu osnovu kako bi se razdijelila vojska, prah i oružje po donjim stranama. Zakratko gospoda sjede kraj stola kao da i nije bilo spora od davnine - i Bernardin i Ivan su ratnici, koji se nadmeću u svojim razumnim i vještim savjetima. Kad je riječ o bojovanju, slože se mahom.

Na tornju franjevačke crkve oglasio se zvon. Vrijeme je večernje i nitko se u prvi tren ne čudi što fratri zvone. Ali Bernardin stavi ruku na uho — ne, to nije zvonilo na blagoslov — to cinka čudnovato, kao od straha.

- Kod fratara zvone na uzbunu!

Berislavić se gane i susretne pogled Bernardinov. Ta nije moguće da netko snuje izdaju? Ali Bernardin je već stao u stranu i upro živo oči u kneza Ivana, s rukom na maču. A i knez Ivan ustaje - glomazna mu ruka dršće. Prastara je svađa obaju koljena oživjela u trenutačnoj sumnji.

- Što je, za volju božju! pita ban Petar Jožefića koji se je pojavio na vratima.

- Bribir gori! Turci su popalili Belgrad!

Ban Petar udari šakom o stol.

- Nisam li kazao, gospodo! Ni jednoga časa ne valja gubiti!

Za pola sata čete su pripremljene i dana zapovijed. Knez Ivan će sa banom Petrom pod Otočac - Krsto i Bernardin treba da se nađu u Ogulinu sa onim vojnicima koje mogu sakupiti.

---

7 *Poverissimo,* siromašak, najsiromašniji

Zvono još uvijek cinka na uzbunu kad ban Petar s knezom Ivanom, gospodinom Mrsinjskim i Kožulićem silaze sa Trsata niz Dragu. Vijest o novoj opasnosti učvrstila je danas vjeru - knez Bernardin gleda s trsatskih vrata radosno vojsku koja će ostati na okupu i biti još pojačana njegovom.

Nije ni slutio da je ovo bio njegov zadnji razgovor s banom. Ista ova zvona ozvanjala su, nakon mjesec dana, no ne na uzbunu nego na žalost. Petar Berislavić poginuo je od turske zasjede kraj Otočca.

-I bog nas ostavlja! - plakao je puk tužeći za onim koji je bio „više otac nego ban zemlji".

IV

Nikakva sila ne može razoriti ono što je sazdano od samog boga! — govorio je, razmanuvši ruke i pokazujući Rim, drugog dana kolovoza g. 1523- biskup Šime Kozičić knezu Krsti Frankopanu na najvišoj terasi tvrde Sant Angelo. Knez je Krsto dobio dopuštenje da kao znani ratnik razgleda utvrdu - pregledao je kruništa i topove i sad se spušta s biskupom niz utvrdu.

Već četiri mjeseca boravi knez u Rimu. Njegova Svetost, Hadrijan VI, pozvao je pismom prošlog prosinca oca Bernardina neka dođe u Rim i dogovori se o teškoćama kršćanstva u hrvatskom kraju onako kao što je Bernardin, kano poslanik kraljevstva hrvatskoga, govorio pred sabranim njemačkim državnim knezovima na saboru u Nurnbergu prošaste godine. Krsto je, sa biskupom Šimom, gost kardinala Campeggia, papinog poslanika u Budimu; kardinal je doduše odsutan po poslima u njemačkom carstvu i u Ugarskoj ali za Krstu se brine i prati ga gospodin barun Ivan Burgio, od pape imenovani naročiti civilni poklisar za ugarske i hrvatske stvari. Barun Burgio jedan je od najumnijih diplomata Svete Stolice; namijenjena mu je zadaća da pod svaku cijenu sjedini kralja, velikaše i plemstvo ugarsko i hrvatsko kako bi se mogla ostvariti davna osnova Pija II. i Lava X. o općem pohodu na Turke. Turska se sila nije više zadovoljavala provalama sa strane Drinopolja i preko hrvatskih pograničnih kula, — događaji oko Rhodasa i pojava turskih brodova na samoj obali južne Italije uznemirili su Rim kao nikad. Gospodin Burgio sav je zauzet za

namisao papinu a, što vrijedi još više, dobro pozna prilike i na budimskom dvoru i u tužnim hrvatskim stranama. U Rimu je početkom godine harala kuga i sad još ima pošasti dosta. No Burgio je ipak dospio upoznati kneza s rimskom vlastelom i s najvišim crkvenim dostojanstvenicima. Za koji dan kneza će u svečanoj audijenciji primiti papa.

Sjaj rimskog Uskrsa zapanjio je kneza Krstu još više nego čudesna slika grada u kojem su se do živih uspomena rimljanske moći nizale građevine papa, jedine na svijetu. Bogatstvo obreda, ogromno dvorjanstvo crkvenog vrhovnog poglavara, čete izvrsnih i sjajno odjevenih stražara i vojnika, golemost crkvenih riznica - sve to doima se kneza to više što je otac Bernardin iz Nurnberga lani bio ponio nemile dojmove. Na saboru državni su knezovi slušali Bernardinove oracije[8] tek na pola uha — u Svetom Carstvu se već mnogo osjeća raskol radi pitanja vjere. Novi ljudi nemaju mnogo smisla za hrvatska pričanja o zajedničkom ratu kršćana na Islam; - njegov rođak, nadbiskup salcburški, omražen je kod mnogih koji samo čekaju na to da bi, po zahtjevima reformatora, oteli najbogatiju nadbiskupiju koja Mateja Langa čini gotovo vladarom. Obećavalo se knezu Bernardinu koješta — ali se rasprave zavlačile tako, te je otac, ionako klonuo, dospio i na kraj svojih teško sakupljenih novaca za put. Mjeseci su prošli od toga; od šiljanja vojnika, pušaka i municije, nema ni govora - čini se pače da se ni unuci Maksimilijanovi nisu pravo nagodili o svojoj baštini, te ne znaš da li da se obratiš Karlu ili Ferdinandu kad treba izložiti koje nevolje tište hrvatske i slovinske strane.

U Rimu je knez Krsto odahnuo. Primili su ga zaista kneževski; papa želi da Krsto potanko pismeno objasni osnovu Frankopana o obrani Hrvatske. Neprilika je samo u tom što u Rimu još nije izginula sumnja da su Frankopani do zgode spremni ići i s Turcima kad se radi o Krku i Senju. Bernardin je Senj opsjedao, rušio svojim lumbardama crkve - navalio baš u čas kad su Turci bili pritisli. Papa Hadrijan VI. strog je, puno stroži od svojih predšasnika, koji su voljeli raskoš i umjetnine. Krsto treba da opravda i sebe i oca; a neće da se samo brani nego i da dokazuje frankopansko pravo na Senj. Ovo posljednje nije milo Burgiu - uvijek taj Senj, taj

---

8 *Oracija,* govor, besjeda

kamen smutnje između kralja ugarskoga i Frankopana! Sastavljanje spomenice za papu oteglo se, - danas treba da se spis odobri; a biskup Šime odmah će se pobrinuti da se i štampa.

Vrativši se sa Anđeoske tvrđe, biskup i knez rade u sjenici vrta palače Campeggiove, u kojoj su gosti. Divan je iz vrta pogled na Rim; grad u kojem Krsto sada ne sluti nemira i bespravlja što se događaju u vrijeme papinskog interregnuma 9, samo je po sebi utjeha za „siromahe koji se moleći potporu potucaju svijetom", kako bi Krsto znao reći za sebe i za oca. Do sjenice idu gospodin barun Burgio i kardinal nadbiskup od Gaete, Toma da Vio, koji je poslan da čuje konačno uređenu spomenicu. Knez je čita jasnim glasom; latinski njegov jezik nije baš uzoran, ali je zato spis pisan od srca.

„Govor kneza Krištofora de Frangepanibus, kneza krčkog, senjskog i modruškog, pontifeksu maksimusu 10 Hadrijanu VI."

Utanačeno je naime da će knez svoje djelo pročitati u audijenciji kao govor, a onda predati pismeno. Govor počinje izražajem radosti radi izbora novoga pape. „Kad bi se sve želje i sva veselja kršćanskoga svijeta promatrali ujedinjeni u jedno, zaista bi najveći bio u njima udio Hrvata jer oni stanuju u onom kraju koji se tim više uzdaje u tebe, najdostojnijega namjesnika Kristovoga, što je veći strah njihov od najnečovječnijeg nasilnika koji im prijeti." Ta i sam papa je „u kalendama mjeseca decembra oca kratkim pismom opomenuo, neka smiono i hrabro suzbija navale turske u zemlji i neka se više nada u hrabrost malog broja svojih negoli da se plaši mnoštva dušmanskih četa". Papa je pisao da će sa svih strana sabirati novac za vojsku, a to je „našu hrabrost i naše sile tako ojačalo da nikoje, makar kako veliko, poduzeće ne bi moglo oslabiti ili slomiti vedre snage hrvatske". Otac se Bernardin nije radi bolesti mogao odazvati pozivu papinu, da dođe u Rim, ne dopušta mu starost dobi i nezgoda dalekog putovanja. Putovanje je samo odgođeno, pa čim se otac bude osjećao bolje, poći će sam da se baci pred noge papi. „No prije svega želi da po meni, svom sinu, što brže obori one klevete koje su se, kako je čuo, trudili raširiti kod tebe."

---

9 *Interregnum,* međuvlašće, razdoblje bez vladara

10 *Pontifeks maksimus* (lat.), vrhovni svećenik

Nadbiskup od Gaete ustavi kneza Krstu na ovom mjestu.

— Gospodin barun spomenuo je — razlaže Krsto - da ne treba suviše govoriti o kleveti. Ali mi dobro znamo, još od sabora lateranskog - potvrdit će ovdje prisutni prečasni gospodin biskup modruški — da je iz Ugarske, reći ćemo ravno, od pokojnog kardinala ostrogonskog, pisano i tvrđeno da smo se mirili sa sandžakom bosanskim i htjeli ga pustiti mimo naših imanja. I da smo bili u savezu s Turcima kad smo udarili na Senj!

Knez čita dalje bez obzira na prosvjede:

„Ne smije ostati ni trunka sumnje o tom da bi moj otac bio sklopio savez s dušmanima - on koji bi radije žrtvovao sebe, svoju djecu, svoje imanje i svoj dom, negoli da izda neprijatelju čitavu kršćansku zemlju. A ne smije se sumnjati da bi on koji je nasilje moćnih odbijao od posjeda i dvorova svojih pradjedova, kršio mir od požude za tuđim dobrom.

—Jer Bernardin, o sveti oče, diči se takvim djedovima te s pravom drži da ne zaostaje ni za kim po plemstvu, poštenju, po pravičnosti i pobožnosti. Od svojih djetinjskih dana svoj je život uredio tako da kod njegove djece neće moći nitko ne opaziti plemenštinu i dobre običaje, kako se pristoji plemićki odgojenoj obitelji. Zadovoljan sa svojtom, nije nikomu nanosio sile, ali je, koliko je mogao, odbijao zadano zlo. No tko bi mogao podnijeti kad mu je na prijevarni način kralj Matija zauzeo knežiju senjsku koju je pleme Frankopana već prije 300 godina novcem steklo i u miru i po pravdi uživalo?"

—Senjani su sami, u davno vrijeme kad su još prvi djedovi naši bili na Krku, izabrali Vida Krčkoga svojim podestatom 11 i zavjerili mu se vječnom pokornošću! - tumači knez i nastavlja sve uzrujanije:

„Matiju je privukao povoljan položaj mjesta, i kad je planuo nevjerojatnom požudom za nekoliko od Mlečana zapovijedanih otoka i htio oružjem oteti ono što mu je bilo po pravu zabranjeno, dogovarao se je sa pradjedom moga oca Bernardina da mu ovaj za kratko vrijeme prepusti Senj na upotrebu dok osvoji otoke. A kad je naš pradjed kasnije tražio Senj natrag, bile su sve molbe uzalud; pače ni nasljednici Matijini nikako se nisu dali skloniti da ga

---

11 *Podestat,* načelnik

predadu. I zato je Bernardin na kraj kraja držao, da mora oružjem za sebe predobiti ono što nije mogao steći prijateljskim načinom, a gledao je pod nepravičnom vlašću. I tako je upotrijebio priliku kad nitko nije očekivao rat od Frankopana, i napao na Senj"

- Tako je, gospodo, i nikako drugačije. Za potvrdu evo i prijepis bule kraljevske od Bele kralja ugarskoga, iz godine 1260. - 1260.! Senj je naš - i ako nam ga otimlje kršćanin, kršćanin je za nas jednak Turčinu!

„Pa tko je — čitao je knez dalje, uzbuđen mnogo više nego se je svidjelo gospodi poslanoj od pape - tko je, zaklinjem te, sveti oče, povrijedio mir? Da li onaj koji pod hinjenim izlikama prijateljstva po nepravdi drži Senj u svojoj vlasti ili onaj koji traži natrag ono što je dao u povjerenju? Treba po istini za navalnika i krivca držati onoga koji je prekršio sporazum. Jer kako se smije pravedno krivnjom kriviti onaj koji s mačem u ruci zahtijeva ono što ne može postignuti na stazi pravice i okreće oružje protiv onoga koji se je posjeda domogao krađom:"

Dalje se je Krsto branio od prigovora što je otac navalio na Senj baš u doba kad je bio zavladao najveći strah od Turaka. Krsto je slobodno priznavao da je Bernardin upotrijebio zgodnu priliku „kad je neprijatelj nepripravan ili zaposlen". Burgio se nije začudio argumentu — velikaši su i u Rimu izigravali bezobzirce jedni druge, a u Ugarskoj su i kraljevi često manje imali straha od Turaka negoli od vlastitih velmoža. Ali se kod podsjedanja Senja dogodilo nešto što vrijeđa crkvu. Jedna od lumbarda bila je pala na crkvu i zapalila krov. To je svetogrđe! Krsto je u govoru tumačio događaj. Nije istina da je frankopanska vojska topovima gađala crkvu, nego je senjska lumbarda prsnula sama od sebe kraj skladišta sumpora blizu crkve, i odatle je nastao požar. Nema dakle povrede mira, nema sakrilegija[12] - Bernardin uopće ne bi bio ni vodio rat da nije Matija pomutio prijateljstvo. Matija je posijao sjeme mržnje od koje sada trpe njegovi nasljednici. „Ako je itko dao povod zločinstvu, bio je onaj koji je zločinstvo započeo. Matija je posijao rat, a njegovi nasljednici vodili su ga i iscrpili strpljenje i skromnost Frankopana — kraljevi su ljudi prevjerili vjerom, učinili štetu, zapalili crkvu; oni su zločinci i bogohulci. Jer zar bi Frankopani

12 *Sakrilegij,* svetogrđe

razarali ovaj isti grad što su ga sami krasili negda, zar bi razorili ognjem crkvu koju je podigao njihov vlastiti pradjed i u njoj su toliki spomenici i grobovi frankopanski!"

- Odveć je, odveć, gospodine kneže! - Burgio je sumnjivo kimao glavom. Kako ćemo na tom putu izvršiti ono što sveti otac hoće, kako ćemo sjediniti kralja i vas i vaše?

Krsto podigne glavu s listova i pruži ih biskupu Kozičiću.

- Na ovom putu o kom su mi govorili u Veneciji i u Nurnbergu, na onom putu kojim vas misle zavesti neki - nikad! Nikad! Što se hoće od nas? Da damo život i imanje. Dat ćemo. Ali nikad, nidovjeka neće Frankopani snositi mirno da im je od kršćana otet Senj. Senj je krvava rana, barune, moja rana!

Oba papina čovjeka pogledaše se - njima je bilo poznato više nego knezu Krsti. Iz Budima nisu dolazile samo kletve protiv Frankopana—dvor je smatrao, a tako i njemačka i narodna stranka, da je Senj glavna točka kraljevske moći u Primorju. Raspra je svršena, Senj je kraljev. Papa to zna, a želio bi da se ne govori mnogo o tom; uvrijediti Krstu Frankopana znači lišiti se najjačeg čovjeka od boja u Ugarskoj i u Hrvatskoj; uz Pavla Tomorija on je jedini.

- Svršavajmo, svršavajmo - moli Burgo. Svršetak čita biskup Šime; kneza je Krstu uzbudio govor o Senju.

„Neću da ostanem pri ovom slučaju više, sveti oče, te se ne bi činilo da se ne pouzdajem u ovako dobru stvar naročito zato što se iz slijedećega može dobro razabrati pobožnost i vjera Frankopana. Zavidnici Frankopana spočituju nama da smo sklopili savez s Turcima i mir iskupili dankom. Širiti takve glasine o Frankopanima jednako je sramotno kako je nepravedno vjerovati u njih. Jer ova je obitelj dokazala mnoga i velika svjedočanstva svoje pobožnosti i vjernosti. Ima već sedamdeset godina od onoga vremena otkad su Turci došli u Carigrad, što neprestano vode rat s tim najnečovječnijim narodom i vazda su držali za svoju pravu i trajnu slavu da svoja imena daju za taj rat, da se bore za vjeru kršćansku, da pogibaju za Krista. A nisu Turke tjerali toliko obrambenim zidinama i topovima koliko su nasipom vlastitih tjelesa branili dušmaninu pristup. I pošto su kroz toliko godina držali slavnim i lijepim da svoj život davaju za zaštitu općeg dobra, mora se uzeti da ni sad neće odstupiti od toga kad ih upravo ti sam pozivlješ na obranu kršćanskog imena i uzdržanje vjere koju je Isukrst posvetio

svojom krvlju. I makar su od dušmanina njima ponuđeni najčasniji uvjeti mira i najbogatiji darovi, ne smije se iz toga zaključiti ona činjenica. Jer bili uvjeti makar kako časni a darovi makar kako bogati, vazda su kod Frankopana više vrijedili i vazda će više vrijediti: razum, vjera i opći spas kršćana negoli ista brda zlata i srebra. Oni će ili muški se boreći dušmane u bijeg natjerati ili, ako budu silom savladani, radovati se da u hrabrom boju umru za Krista. Po istini, presveti oče, morat ćeš da razmisliš u sebi do kakve odluke stvari dospijevaju, kakav nas boj čeka s nečovječnom bestijom 13! Pred vratima već stoji dušmanin, ovjenčan pobjedničkim trofejama dvaju osvojenih, nikad prije nepobijeđenih gradova, Taurina i Roda, i pokle je ta dva grada, koji su uistinu bili kule zaštitnice, oteo kršćanima, misli već u duhu na čitavu Evropu i drži da će mu biti sve povoljno i lako pošto se pouzdaje u svoje oružje, muževe, riznice, u vrednoću i slogu. Ali, iako je inače većina tih stvari jednaka, kršćani su ipak daleko pred njim, i po hrabrosti i smionosti vojnika i po vojničkom redu. Dakako, nesloga sve okreće na zlo. Međusobno hvataju se mača kršćani i slabe svoje sile međusobno mržnjom i uništavanjem; naprotiv napora duš-manskoga ostavljaju sve bez obrane i na pljačku; a dušmanin, znajući da su daleko knezovi koji mu se mogu oprijeti, pritište žestokim ratom same ulaze u Italiju: i to Hrvatsku, Ugarsku i Dalmaciju. Puni polja vojnicima, odgoni ljude i stoku kao plijen, razara topovima tvrdinje. A mi, malo nas na broju, ali pouzdavajući se u položaj i utvrdu mjesta, idemo protiv dušmanina, primamo ga svojim tjelesima, opiremo mu se smiono, priječimo mu prilaz i nije nam žao da upotrijebimo sve što može hrabrost malog broja ljudi: ali smo već slabi, jer nemamo ljudi koje su zarobili i odveli i trpimo nestašicu svih stvari - svana nas tuku vojnici i strojevi, u kući nas kolje glad!"

Jedna nada ostaje, što se, u očajnom položaju, sprema zaštita od pape. Ali se knez boji da će „naš zator biti samo predigra propasti Italije i ostalih zemalja".

„Radi toga treba nastojati da se najvećom snagom i svim sredstvima navala dušmanska slomi u uskim klancima Hrvatske i da se ondje oslabi njegov bijes, te ne bi odanle probio sa spre-

13 *Bestija,* životinja

mnom vojskom i odmah poplavio sva polja i krajeve. Jer ako upane u Italiju, neće ga nikad nitko moći iskorijeniti ni istjerati nikakvim topovima i strojevima. Ne bih htio, sveti oče, da ovo shvatiš drugačije nego je od mene rečeno, i da ne misliš da se ja brinem više za stvar moje domovine negoli za opće koristi. Jer uistinu, Hrvatska ne može biti satrta da se u isti mah ne slomi i Italija, kao što ni Italiji ne može prijetiti nesreća dok je naša domovina nenačeta. Ali, morat ćeš reći: sredstvo da se stvori zaštita i učini najpotrebnije jest u tom, da se sakupi novac za vojnike i da se vojnicima isplaćuju novci. To će učvrstiti narode, to će sabrati vojsku, to će proizvesti vatreni mar. Bez novaca nema svijeta, nema brze pomoći. To je ono što kršćanske zemlje, puci i narodi, od tebe traže i zahtijevaju, a mene na kraj kraja tješi jedino nada ako valja da mrijem u očaju: i umrijet ću, spominjući se moga koljena, spominjući se vjernosti, spominjući se moga Spasitelja Isukrsta. I ovo hoću da za sve ostavim kano svjedočanstvo da sam ja, vičan vladati, radije htio hrabro poginuti negoli služiti robovanju!"

Biskup nije čitao posljednje riječi sam. Krsto mu je prišao bliže i uzvišenim glasom pojačavao zadnji svoj poziv. Na koncu govora" Frankopani mole papu da ih primi u svoju zaštitu i skrbništvo, predajući mu i posvećujući „ujedno s nama samima, slobodnom voljom, u vlasnost našu djecu i naše imanje".

- Njegova svetost, prozbori nadbiskup Da Vio, umiren posljed njim stavkama govora, primit će vašu kneževsku presvjetlost u četvrtak. Izvolite poslušati običaje ceremonije.

Nadbiskup je tumačio knezu gdje će biti primljen i kako će prići papi. Svečanost je određena u velikom obliku, prisustvovat će četiri kardinala.

- U Veneciji je moj otac dužda Grimana pozdravio hrvatski i u hrvatskom ruhu. Mislim kod njegove svetosti učiniti isto.

Tako je i utvrđeno. U razgovoru sveti otac će se sigurno dotaći i pojedinosti; za taj slučaj knez je Krsto pripravio Burgiu nekoliko bilježaka - bile su to upute koje je Bernardin dao na put u Rim sinu. „Sveti oče - tako je preko sina govorio Bernardin - grofovi, baruni, plemići i puk kraljevstva hrvatskoga obratili su se na mog gospodina i oca i kazali: Ti kao najstariji medu nama najmoćniji i kod vladara najpoznatiji i najslavniji, zauzet ćeš se za našu kuću žarko kod našeg najsvetijeg gospodara, pape, i kod Svete Apostolske Stolice i kod kršćanskih vladara i kraljeva. Pričaj im o bijedi i

nesreći, o tjeskobama i razbojima, kaži kako nas Turci muče bez prestanka; i kako su upali u našu zemlju i odvlače sve u okrutno sužanjstvo, i kako smo svi mi od svih ostavljeni, te smo prisiljeni da ostavimo dušmaninu na volju naše kuće i da se kao prosjaci potucamo u tuđini ili da sa Turcima sklopimo savez i budemo njihovi sluge ako nam tvoja Svetost uskrati zaštitu i pomoć. Za svjedočanstvo neka služi trud kojim se je trudio moj gospodin otac na državnom saboru u Nurnbergu na kojem su savjetnici Svetoga Cesarstva obećali zaštitu i pomoć; ali ta obećanja nisu imala nikakva uspjeha. I tako se dogodilo da su Turci podigli veću vojsku konjanika i postavili u šumama i na skrovitim, šumom zaraštenim mjestima, pješake. Nikakva riječ ne dostaje da se orise kako jadno i bezbrojnim smrtnim kaznama propadaju naši i sve što je naše, pod okrutnim jarmom i okrutnim nasiljem turskim. U Hrvatskoj se, sveti oče, može vidjeti gdje se djeca kolju pred očima roditelja, muževi pred očima žena, gdje se supruge obeščašćuju, djevice siluju, sveta mjesta i svećenici oskvrnjuju. Sve se to, sveti oče, vidi u Hrvatskoj.

- „Item[14] . Sveti oče! Hrvatska je predziđe iliti dver kršćanstva, a naročito pograničnih pokrajina Koruške, Kranjske, Štajerske, Istre, Friulanske i Italije. Ako bi — što sačuvaj bog! — bila zauzeta, one gore spomenute muke prijete i međašnim zemljama, i put će do njih Turcima biti sasvim otvoren. Jer kad oni imadu Hrvatsku, ne treba im više prelaziti ni rijeka ni gora ni mora i od toga prijeti veća opasnost negoli nedavno od gubitka koje su kršćani pretr pjeli u Taurinumu, Rodu i Beogradu.

- „Item. Sveti oče! Hrvatska se za ovaj čas može držati i braniti sa 2000 konjanika i 1000 pješaka iz same zemlje dok bog drugačije ne odredi i tvoja se svetost ne pobrine da se budu vojnici držali na putu i u pripravi u čitavom ugarskom kraljevstvu. Čete se mogu iz hrvatskih luka u Ankonu u barkama prebaciti tijekom dana i noći, za obranu Italije i svih.

- „Item. Sveti oče! Tvoja je Svetost i Sv. Apostolska Stolica udostojala nas, siromašne Hrvate - nadam se da neće biti uskra ćeno — svoje zaštite da poda primjer ostalim kršćanskim vladarima i kraljevima. Ako se to ne dogodi, tužit ćemo se pred bogom. Jer

14 *Item* (lat.), dalje

ono što se još nije dogodilo niti jednom kraljevstvu: opiremo se bez potpore kršćanskih vladara već gotovo više nego sedamdeset godina moći turskoj sve do dana današnjega, ma koliko bile neznatne naše sile. Ali dalje bez potpore ne možemo - jer nama nedostaje svega, a samo vjernost i dobra nada učinile su da smo se održali. Sada je i ovomu kraj. Nama se, sveti oče, ne može spočitavati da nismo po svojim silama, učinili sve. Svjedoci su vrijeme i naša djela.

„Item. Sveti oče! Od mojega povratka u Hrvatsku će prema odluci tvoje svetosti i Sv. Apostolske Stolice odvisiti ili očajanje (od čega nas bog čuvaj!) ili nada Hrvata."

Kad su se biskup Kozičić i knez Krsto praštali s Rimom, nosili su sa sobom „nadu Hrvata". Krstin je govor saslušan kod primanja najpažljivije; kasnije su odobreni i svi prijedlozi na listićima Bernardinovim. Kršćanstvo i svijet se moraju braniti „u hrvatskim klancima"; papa odmah daje zlata, poslat će i vojske i praha.

Samo je jedno smelo kneza. Hadrijan VI. nije zdrav - da ne bude i sad onako kako je bilo s Berislavićem; Hadrijan ne troši sve dukate u srebrne zdjele i mramorne spomenike, ali tko će doći poslije njega - Colonne, Medici? Italija je sva razrovana. Kud ćemo se još potucati da molimo pomoć?

U nedjelju duhovsku iste ove godine 1523. na biskupskom je gradu u Salcburgu svečani objed. Šurjak nadbiskupa i kardinala Mateja Langa, gospodin Krištofor Frankopan, gost je u dvoru i njemu u čast sakupio je nadbiskup najodličnije društvo. Ipak to nije više ono bučno čašćenje od nekad, sa glazbenicima i glumcima i plesačima kojih se je grof Krištofor sjećao iz doba svoje svadbe sa sestrom kardinalovom. Stol je bogat i prebogat — nadbiskupija salcburška nosi ogroman dohodak, nadbiskup je državni knez i neograničeni vladalac u svom kraju. Po sobama njegovim još se uvijek koče prekrasne starinske slike, srebrni i zlatni tanjuri i kipići golih antiknih bogova i boginja radi kojih je bilo prigovora - osobito radi one Venere s Kupidonom koja je sasvim neskromno pokazivala svoje draži baš nad uzglavljem gospodina nadbiskupa u njegovoj spavaćoj sobi. Stijene su dvorane obložene teškim brokatom grimizne boje, sa modrim svodom po kojem se redaju

izvezene zlatne zvjezdice. Svaki je stolac, svaka škrinja i svaka peć znamenitost - kardinal Lang nije ni sad kad je iza dvadeset godina dvorske i državne službe zasjeo na stolicu najvećeg crkvenog dostojanstvenika Svetoga Cesarstva, zaboravio svojih starih navada i svoje strasti za sve što je lijepo, ukusno i sjajno. No sad više nije kancelar, iako se zna da u svakoj važnijoj stvari cesar Karlo, a još više cesarov brat, infant 15 španjolski nadvojvoda austrijski, pitaju za savjet njega, prokušanog savjetnika svoga djeda cesara Maksimilijana. Tako je i društvo kod objeda gotovo jedino svećeničko: priori samostana salcburških, doktori teologije i ljudi sa crvenim pojasima. A ni sam kardinal, sav u grimizu, nije više onako vedar kao nekad; na licu mu se nanizale bore, malo je udebljao, brčići su mu posijedjeli, samo mu je oko živo i jastrepsko kao u mladosti.

Grof Krištofor došao je u Salcburg na poziv kardinalov. Lodronska rodbina hoće da se Ana Marija, kći pokojne grofice Apolonije, odgaja kod njih. A treba urediti i neke baštinske stvari. Krsto je, polazeći u Salcburg, bio odlučio da učini Lodronima po volji. Sam je, prebija se svijetom; a djevojčica raste, treba odgoja, treba ženske i rođačke skrbi. Dijete se rascvalo, slika je i prilika majčina - poočimu nije lako da se rastane s tom malom koja je još jedina veza njegova s prošlošću i jedina uspomena na Apoloniju, janješce njegovo. Ali kud će s Anom Marijom? Otac je star i svaki dan nemoćniji; u gradima, gdje stražu straži otac, nema sigurnosti; a stara Lucija, koja hoće da odgaja malu, oglušila je, oslijepjela napola i podjetinjila sasvim. Starica ne može imati na brizi dijete, a otac Bernardin ionako želi da se Krsto oženi - ne smije loza ostati bez potomka! Kao skrbnik djeteta, Krsto se pobrinuo da se točno odredi i osigura baština male; za djevojčicu je zbilja bolje da odraste dalje od krvava razbojišta u koje se svaki dan sve više pretvara „opustošena i ožalošćena hrvatska zemlja."

Ali je knez dobro znao da ta stvar sama ne bi bila navela njegova šuru da ga pozove. U pismu o tim baštinskim stvarima i o mirazu djevojčice nadbiskup je vlastitom rukom dodao postskriptum 16, neka Krsto „svakako" dođe. Do danas — a Krsto je s Evanje-listom već treći dan ovdje - nije bilo kad za kakav ini razgovor.

---

15 *Infant,* u Španjolskoj titula za princa ili nasljednika prijestolja

16 *Postskriptum,* poslije pisma, dodatak pismu

Nagoda sa Lodronima završena je u subotu — a na dan Duhova nadbiskup je čitavo jutro zabavljen crkvenom ceremonijom. Nego Krsto ne gubi svoje vrijeme. Pregledao je s Evanjelistom sav grad — a Evanjelist je našao pače kod franjevaca ljudi koji su polazili sve do Kranjske. Po svom običaju, Evanjelist se sprijateljio i njušako da može obavijestit kneza kakve su prilike u gradu i što se događa u cesarstvu i ovdje, na najjačem udarcu novog crkvenog pokreta. Nadbiskup nije sa građanima na dobroj nozi; štoviše, prošlih je devet godina dolazilo i do pravih oružanih sukoba s nadbiskupijom. Leonhard, predšasnik Matejev, bio je velik nasilnik; ali ni Matej Lang nije mogao izići na kraj sa rogobornim građanima koji su se ustručavali plaćati terete nadbiskupije. „Biskup i grad, upravo kao kod nas u Zagrebu", rekao je Evanjelist. No ovdje je znalo biti i gore — Evanjelist je čuo kako je nadbiskup jednom k sebi uzvao gradske oce na pomirbenu večeru i poslije večere dao ih okovati i u cičoj zimi, na saonicama, noću, otpremiti u raštatsku tamnicu. A ni narod u gorama nije pouzdan - nova se vjera širi, seljaci se hvataju biblije i ne priznaju crkovnjaka.

Kod objeda na duhove nema ni jednog građanina i ne govori se o tim rasprama. Nadbiskupu, koji je začudo šutljiv, nije danas pravo što se ni uz puni stol ne može izbjeći razgovor o reformaciji koja je razdijelila redove svećeničke. Evanjelist je čuo da je Matej Lang, došavši na nadbiskupsku stolicu, u samostanima bio našao prava legla raskola, nešto ih je raščistio - no eto i sad, poslije obilna objeda ne govori se ni o čem osim o pothvatu monaha Lutera koji se je podigao na poglavice crkvene. Mnijenja su podijeljena — nadbiskup ne taji da bi bila potrebna reforma u smislu evanđeoskijeg reda kod svećenstva; ali nije, veli, srž spora u pitanju crkve. Preko volje, a sve više zalazeći u uzbuđen govor, bivši cesarov kancelar govori kao čovjek kojemu je dano da odlučuje u toj stvari. Ispričao se svom presvijetlom suri i rođaku „što mora da sluša ove razgovore", ali vidi koliko grofa Krstu zanimaju njegove prepirke s priorom od Sv. Petra koji je začudo na strani buntovnika.

- Dobro - govori nadbiskup - razumijem potrebu da popravimo što je loše. Neka puk ima bolje primjere - ja sam sam izdao strogi edikt u kojem je, dragi priore, bilo sadržano sve što tražite vi. No nije se lako boriti s manama ljudskim. A oni što ustaju na

17 *Edikt,* naredba, zakon

obranu čistoće i snage vjere, što hoće oni? Hoće propast crkve. Govorio sam sa Melanchtonom da li on razumije kud vode njegovi puti? K nemiru i buni. Rekao sam mu: vi lutorani hoćete da mi uzmaknemo i pođemo za vama; to ne može biti. Drugi je put da se vi pokorite nama; toga vi nećete. Treća je mogućnost da se nagodimo - ali neprijateljstva su takva da nitko ne bi držao sporazuma. Što ostaje dakle? Da se borimo. Svaka strana nastojat će da satre onu drugu - i to se sad radi. A ne radi se oružjem duhovnim. Mogu pristaše razmetnoga monaha govoriti što mu drago - iz njihovih misli o crkvi stoji nešto drugo. Njima je do toga da svjetski knezovi otmu vlast i imanje crkvi—da se slomi ona snaga koja najjače drži Sveto Cesarstvo Rimsko. Nismo li imali pokušaja da na prijestol cesara dođe Francuz? A nije tek to. Luter buni puk — odmetnik crkve neće se žacati da izazove pobunu seljaka, samo da padne ovaj moj grad makar u čije šake. Radije sa srpom i kmetom nego sa mnom! Znadem ja što se šuška u gorama - ali još nismo došli dotle da meni prijete ljudi koji će doći u kožnatim gaćama i sa srpima i kolcima!

U nadbiskupovim se surim očima zacaklila ona ista gospodujuća volja koja je kroz dvadeset godina upravljala cesarstvom i cesarom. On, sin neznatne porodice, uspeo se ni od česa do državnoga kneza - jedina je crkva dopuštala i pomagala takve uspone. I sad on koji zna da je jedino na ovoj stazi mogao prodrijeti njegov duh i um, on da sred svoga stola i dopusti govoriti o tom kako bi crkveni knezovi imali ostati bez imanja i moći, bez sjaja i uvaženja, oslonjeni samo na svoj pastirski štap i na svoju asketsku haljinu. Nikad! Nikad!

- Iz mržnje onih koji su s pravom poniženi, diže se sva ta buna. Prezreni monah, zamazani pučanin paganus 18 hoće da se digne na nas. Da je kakav otmjen duh, kakav gospodar i gospodin uma
i snage iznio sve te prigovore, neka bi bilo! Mogli bismo razgova rati, popuštati, nagađati se. Ali s Luterom - nikad, pa bio sto puta doktor! Neka kmet buni kmeta - mi ćemo ih držati na uzdi!

Razgovor je načas zalazio i na samo teološko polje - Krsto nije puno shvaćao što reformacija hoće. Pop je u Hrvatskoj bio bliz puku; knežev Jožefić je prepukli siromah i kao biskup. Ali je knez

18 *Paganus,* poganin, neznabožac

shvatio da se nadbiskup ne osjeća više onako jak kao negda; čuva svoju stolicu, svoja imanja, svoju čast i svoj grad, ali sigurno i zadršće koji put. U razgovoru knez spomene kako je u subotu pred mrak jedva prošao kraj Salcahe - bila je neka svađa, tučnjava, što li. Jedan je čovjek bačen u vodu.

- Eto, to je, opet isto! Građani! Građani - klikće nadbiskup. Dižu se na mene, a medu sobom se kolju, da se svaka subota i nedjelja završi krvavim glavama. Kalfe se tuku s đacima, dvorjani s građanima, a od ovih svaka ulica ima svoga vođu. Kramari! Sitničari! tko od njih vidi što se događa u svijetu?

Kad su se rastali gosti nadbiskup je, oživjevši, nastavljao pred knezom svoju filipiku.[19] Prešao je dalje „iz svoga gnijezda" i bacao poglede na čitavu Evropu. U njem se probudio državnik pak je gotovo i nehotice došao na ono što je - Krsto to dobro osjeća tokom razgovora - zapravo i imao da kaže svome svaku kojega nije bio pozvao k sebi samo radi male Ane Marije.

— Ne vide ljudi o čem se radi. Gdje možemo mi ovdje, u srcu
Evrope, u srži Svetoga Carstva, da tratimo vrijeme zadjevicama monaha koji su nikli iz plebsa? Tko će čuvati zemlju? Turska je sila na domaku. Francuz vreba. Kako se branite vi? Što rade Ugri? Drže nekakve svoje sabore od kojih se nikad niti jedan pametan zaključak nije izvršio. Pada grad za gradom, a gospoda ugarska razbijaju si glavu tim da li njihov kralj može biti netko tko nije rođen u njihovu toru ili ne zna njihova divljeg idioma! A od čega je živio Vladislav? Od milosti naše. Od čega živi Ljudevit? Neću da zlo govorim o rođaku cesarovu - no, grofe i rođače moj, vi dobro znate što se zbiva u Budimu. Pedalj po pedalj raspada se zemlja, ruši se bedem koji bi nas imao braniti od Islama. Iako će ga sagraditi iznova, tko snabdjeti vojnikom i topom? Gospoda ugar ska? Ta ni vojske više nema kraljevstvo; a sad čujem da je jedini koji još kod njih nešto o ratu zna, samostanac! Pogledajte pisma od vas — gradačko vijeće i viceregent ljubljanski dobivaju svaki dan molbe da je skrajnji čas i da se velikaši s granice nude u službu

---

19 *Filipika,* oštar govor protiv nekoga
20 *Plebs,* narod, puk
21 *Idiom,* govor, jezik
22 *Viceregent,* zamjenik vladara, namjesnik

njegove prejasnosti nadvojvode Ferdinanda. Znam što ste kazali pred svetim ocem da se Hrvatska može držati sa 2000 konjanika; no da li ih imate? A istina jeste, kad se otvore klanci vaši, doći će dogusta i nama. Ali toga neće biti, ne smije. Mi smo tu i znamo što treba. Ne bajim vam ničega, grofe i rođače. Vaša presvjetlost znade što sam radio za živa Maksimilijana. Kad su Mleci, šarajući s Turčinom, htjeli da podbiju naše zemlje u Friulima i Lombardiji, ja sam svojim rukama okrunio Maksimilijana za cesara rimskoga, ja sam nagovorio papu da udari interdiktom 23 Mlečane. Kakvo pak to pravo izmisliše Ugri sada? Ja sam sklapao ugovore sa kraljem Vladislavom; moje je djelo da je cesar imenovan tutorom kraljevstva ugarskoga, moj je trud da smo Ugarsku povezali ženidbama o nas. Ja sam vjenčao prejasnoga nadvojvodu s kraljevom Anom — i, riječi vam moje, neka se dižu Ugri koliko hoće, ono što je, na pismu potvrđeno, ono što je brakom posvećeno neće uzmaći. Moje je djelo da danas Ugarska čeka vlast habsburšku - i tako će biti!

Nadbiskup se ušetao dvoranom i pričao Krsti, kao da hoće olakšati dušu, sve teškoće toga „djela svoga života". Samo jako carstvo može da spasi kršćanstvo i Evropu — ako hoćemo da ostanemo ljudi i živimo kao ljudi, moramo pregorjeti sitničavost velikaša ugarskih koji ne vide što rade. Kraljevstvo se ugarsko raspada - njegova prejasnost primala je nasljedne zemlje u potpunu vlast. Habsburg će biti kralj češki, a po tom i kralj ugarski i hrvatski. Neka zna knez Krsto — kraljica Marija umnija je od svoga muža koji je dijete i pravi sin svoga slabića oca. Ugri mrze Nijemce, ne daju poreza; ali ondje gdje treba čuvati granicu, prepuštaju sve Nijemcima. Tko zapovijeda u Kranjskoj i Štajerskoj, tko pomaže Karloviće,Tumpiće, pak i Frankopane? Vojnik koga šalje nadvojvoda. Kralj je rođak nadvojvodin; teško je dakle poslušati odmah poziv da se u donjim stranama ispod vlasti kraljevske sasvim uzmu kule i gradi kojima zapovijeda ban — ali te se kule ne mogu održati bez pomoći omraženih Nijemaca. Što bi bilo da je Hrvatska upućena samo na potporu iz Budima? Eto, Karlovići su morali ići u mletačku službu i knez Ivan ima od Sinjorije 4000 dukata na godinu. Mogu se stvari u Ugarskoj razvijati kako hoće, no konac

23 *Interdikt,* prokletstvo

je siguran — samo habsburška kuća može obraniti zemlju od Turaka.

—Veli se da su velikaši jaki. A što je? Ne možeš naći tri porodice koje se ne bi klale medu sobom. Cesarska vlast ima da sjedini ljude — i cesarska sila.

Matej je Lang gledao daleko u budućnost. Zauzet svojom mišlju, govorio je Krsti otvoreno, ne tajeći ničega.

- A vi dolje - vi Frankopani, svi se složite i međusobno i sa susjedima svojim. Berislavić nas je izvješćivao da se mirite s Karlovićem - Karlović je sada ban i mjesto da ste s njim, čujem da ste opet u ratu.

- Karlović je kriv, uzoriti gospodine i svaće. Kad je Vojković, izdajica, predao Turcima Skradin, knez cetinski zaplijenio je nje gov grad. Karlović nije znao ništa drugo nego da svoju bansku vojsku upre na Frankopana Cetinskog. Otac i ja nismo dobri s Cetinskima, no banska vojska nije skupljena da robi nas nego da odbija Turke!

- Dobro, no što dokazuje i to! Dokazuje da su vaše misli razrožne, vaše osnove rascjepkane, vaš duh sićušan. Govorim vam, kneže, kako vam nikad govorio nisam. U donjim krajima vlast prelazi ionako u ruke nadvojvodine. Valja se prikloniti onomu koji je kadar pomoći - nadvojvoda je brat cesarov, i za njim stoji čitava Češka, čitava snaga Carstva Rimskoga, od Ljubljane do obale Nizozemske i do kraja Španije. Hrvatska će najprije primiti našu pomoć jer je najviše treba - i tu, kneže, vi ćete voditi kolo! Frankopani neka nam utiru pute - s nama oni će do starog sjaja uzdignuti svoje koljeno; bez nas ili protiv nas oni će pasti, kao što će pasti i kraljevstvo ugarsko. Dolje, kod vas je ključ svega onoga što sam pripremao godinama. Pozivljem vas otvoreno, rođački, bez sakrite misli — vi znate što vam je vrijedio Senj, što sakrivio Matija —

- Ni Fridrik III. nije bio bolji djedovima mojim - ni Salmi ni Dietrichsteini ne prilaze k nama da se savjetuju s nama, nego rade za se, na svoju ruku. Sam cesar Maksimilijan ostao je dužnik naš -

- Kneže, kneže - kud naglite? Znam da ste i meni mnogo zamjerali. Ne događaju se sve stvari onako kako je nama za volju. Treba služiti velikoj, jasnoj misli - imao sam i ja dane nezahval nosti. Kad je umirao pokojni cesar Maksimilijan, moj prijatelj,

uzdisao je za mnom, ali ni mene nisu pustili do njegova kreveta! Sve će biti popravljeno, kneže. Svaki čas čekam...

Nadbiskup priđe k vratima i pozove. Tko je imao ući? Krsto ne pogađa.

Na vratima se ukaže Krsti davno poznato lice - njegov drug iz sužanjstva u Torreselli, Bernardo Ričan, pristupa knezu i srdačno se rukuje i ljubi u obraze s njim. Davni se prijatelji našli - i knez u prvom iznenađenju i ne misli na to što bi mogao značiti iznenadni sastanak sa Ričanom.

- Kneže, predstavljam vam cesarskog kapetana i vrhovnog zapovjednika u Kranjskoj i Štajerskoj, gospodina Ričana!

To je dakle smisao poziva i puta u Salcburg! Kad je, iza dužeg savjetovanja, knez navečer ušao u svoje sobe, našao je Evanjelista koji ga je čekao, budan i znaličan.

- Ričan je imenovan vrhovnim kapetanom u Ljubljani. Sutra da me pustiš samoga i pripremi pero. Ostat ćemo ovdje do srijede.

U srijedu je s njima iz Salcburga pošao i Ričan — knez i kapetan razgovarali su vrlo srdačno i Evanjelist je pogodio da je u Salcburgu moralo nestati mnogo od onoga nepovjerenja što su ga Bernardin i Krsto imali prema kardinalu Langu. „Opet ćemo s Nijemcima," mislio je u sebi Evanjelist jašući iza Ričana i kneza. „Samo da ne bude kao ono u Veneciji kad su za Ričana platili mjenice a kneza držali dalje u Torreselli."

VI

Pred crkvom svetoga Križa u Križevcima, kojoj su vrata širom otvorena, postavljena su na popločenom predvorju dva široka hrastova stola sa nabrzo zabitim klupama. Nitko ne sjedi kraj stolova - i prostor je, uza samu crkvu, prazan, makar je na stolu postavljen pisaći pribor, urezana guščja pera, papir i ogromne šalice s pijeskom. Veći je stol pokrit zelenim suknom sa izvezenim grbom kraljevine - znak da se ovdje ima držati spravišće ili stanak staleža i redova hrvatskih i slavonskih što ga je za posljednju nedjelju kolovoza g. 1524. sazvao gospodin ban Ivan Karlović. Već su dva dana prošla, a ne saboruje se - gradski katane svako jutro

---

24 *Katana,* vojnik - konjanik

pokrivaju stol zelenim suknom i opet o podne spremaju sag. Ban Ivan stigao je već pred tri dana u Križevce, ali kažu da je bolestan; leži kod pavlina kojima je samostan gore više od župne crkve. Malo je plemstvo nestrpljivo - saborovati znači i gostiti se dan na dan, a križevački pečenjari, licitari i krčmari lako će isprazniti ionako nepune džepove kosturaša sa Kalnika i okolice, koji su po svom pravu došli na sabor makar i ne znadu pravo o čem će se raditi. To jest, u zadnja dva dana to već zna svatko - iako se gospoda velikaši pa ni plemićka vlastela nisu mnogo miješala s ovim manjim plemstvom, ipak se jasno vidi da su se prije vijećanja, u očekivanju spravišća, razdijelila dva tabora. Više je plemstvo dovelo velike pratnje - bez vojnika i pristaša ne bi nitko dolazio na sabor. Gospodin knez Krsto Frankopan i Šime Erdedi, biskup zagrebački, dopremili su sa sobom gotovo malu vojsku i utaborili se na istočnoj strani crkve; sasvim odijeljeno, na protivnoj strani, ukonačili se i raširili gospoda Svetački, Kaštelanovići i oba Pekrija iz Gušćerovca. Iz jednog i iz drugog tabora prilaze do malih plemića, koji su se najviše smjestili oko potleušica kraj kapele sv. Flofijana, ljudi i govore im svaki za svoju stranku. Jer zna se - lanjski se sabor u Križevcima nije svršio mirno; gospodin Ivan Tahi sa svojim pristašama opro se je zaključcima sabora, a kad su se plemićke čete rastajale, došlo je na cesti u Vrbovec bome i do šaka. Tahovci su bijesni, jer slovinska gospoda ne priznaju banom Ivana Taha koji je imenovan od kralja Ljudevita, ali se zapravo ni ne ufa u zemlju u kojoj je ban bez banstva. Vlada zemljom ban Ivan Katrlović - no smutnja je tolika da se mali plemići ni ne razaznaju. Vide da je jača sila na strani Frankopana koji je protiv Taha, i znadu da je lane gospodin knez krbavski lako suzbio otpor gospode Kaštelanovića i Pekrija. Ali tahovci ne daju ratnog poreza, ne daju dimnice - a to je veliki argumenat kod mnogih da se priključe stranci nepriznatog bana. Nego danas je nezadovoljstvo općenito - svi se pitaju zašto se čeka i zašto ban Karlović ne otvara sabora što ga je sazvao sam. Boji li se? ,:

Desno uz portal crkve stoje osamljeni, ali ne predaleko od svoje oružane pratnje, gospodin knez Krsto Frankopan i uz njega Ivan plemić Kobasić od Brekovice. I oni su od prekjučer u Križevi cima. S njima su danas i dva nova lica - samo neki znadu da -je jutros stigao u Križevce, na putu od Senja, gospodin barun Burgio civilni poklisar papin na budimskom dvoru, a s njim i biskup senjski. Frane Jožefić, gospodin u ovim stranama malo pdžrtat alt

ništa manje sumnjiv gospodi Pakračkima, Ivanu i Lajošu Pekriju, koje je Ivan Tahi tu nedavno upozorio da se čuvaju „spletkarskog popa koji je najbolji sluga Frankopanov".

Biskup Jožefić tumači uzrujano knezu Krsti zašto je upotrijebio ovu priliku i sa gospodinom Burgiom otišao iz Senja.

- Idu mi na život. Nisam siguran prijeći ona tri koraka od biskupije do crkve. Senj je pakao. Kraljevski su ljudi naumili da me zatru. Imam biskupiju, a nemam stada — Kružić mi je poručio da će me okovati ako se podufam na Krasno ili u Otočac. Otkad ste, kneže, njegovoj svetosti papi u Rimu objasnili čiji je Senj, reže na me kao zvijeri. Huškaju na me ljude, tužakaju me u Rimu, bune puk. Obranili su Klis, pa sad Kružić i Orlovčić hoće da se igraju gospodara. Građanska ih bagra sluša - trgovci su prodajni! A sad se osilio Kružić -vlastelin je, dobio je od kralja Breznicu od baštine hercega Iločkoga. Tko će se s njim! Istina, spasio je Klis. Mostarski se sandžak bio digao pod grad — a Trogirani, po savjetu Mletaka, nisu ni prstom makli. Na moru stoji Mlečanin Da Canales galijama, ali te su čuvale samo Split, a sandžaku je Canale slao darove da umilostivi bega Begovića. Klišani su morali ocat piti mjesto vode da izdrže glad i žeđu - kao Isukrst, gospodin naš, na križu. Došla je pomoć od pape — budi za to hvala gospodinu Burgiu. Kružić je primio 1500 pješaka i 60 konjanika, ukrcao ih za Klis i išao noću da ne doznadu Mlečani. Klis je oslobođen. Dotle je sve dobro. Ali što sad Kružić? Složio se s Orlovčićem - kao da su njih dvojica knezovi Klisa i Senja. Pozvali u senjski kaštel plemiće Križanića i Stipčića i potpisali pred njima nekakav ugovor „za ljubav i bratinstvo ko je među njima". Ako gospodin bog bude suditi među njima, ter bi umrli bez ostanka jedan ili drugi, da on „ki bi od njih živ ostal, da je on ered i ostanak njegov, da on može uživati i radovati svako njegovo imanje i plemenišćinu i vsako ino blago, gibuće i negibuće, vičnim zakonom i njega ostanak za njim".

Burgio, kojemu je Jožefić već na putu bio dosadio pričama o Senju, mahne rukom.

- Ne, ne, gospodine barune, nije to mala stvar. Čujem da Kružić hoće kod bana Karlovića i kod kralja ishoditi potvrdu toga ugovora. Tako je bilo počelo i sa Žunjevićima -valjda i Kružić sanja o Senju, pa o Vinodolu! Građani su mi u Senju uskratili sve dohotke biskupije - oni su kraljevi ljudi, što ih se tiče Jožefić, sluga frankopanski! Puntali su žene, djeca su mi se dolazila rugati pod

prozore. Morao sam prokleti grad da me ne napadnu u samoj crkvi - nisam im dao zvona ni pogreba! Jesam li ili nisam biskup! Idem u Budim, kazat ću kralju što u Senju rade njegovi ljudi. Dok se Senj ne vrati onima kojima po bogu i pravu spada, ni crkva nema u njem zaštite!

Barunu se nije sviđao razgovor - ratoborni biskup ne spada u one crkvene poglavice kakve Rim treba u Hrvatskoj u ovaj čas. Burgio je htio da vidi što će zaključiti sabor - odluka je važna, jer se radi o tom da se spreme sile za zimu. Turci ne miruju; novi papa Klement, koji je zamijenio pokojnoga Hadrijana VI, već je prije nosio naslov „zaštitnika kraljevstva ugarskog" i ozbiljno se starao da taj naslov opravda. Burgio ima nalog da pomaže složiti hrvatsku gospodu, a u Budimu da skloni kralja na što skoriju veliku vojnu.

- Ne može ovako ostati, presvijetli gospodine kneže - govori Burgio knezu Krsti, prekinuvši Jožefićev bijes. Pođite k banu - sabor se mora otvoriti.

- Nije dobro da idem ja, gospodine barune. Karlović je očajan radi pada Ostrovice - progovarali su mu sa kraljeva dvora a i iz Rima. Hodite vi k njemu - vašu će riječ poslušati najprije.

Zaista je bilo tako. Ivan Karlović mučio se je dvije godine da kako-tako uredi odnošaje u kraljevstvu. Ričan ga je podupirao, sa hrvatskom gospodom, pa i s Frankopanima, s biskupom zagrebačkim izlazio je na kraj. Ratnik, čovjek gvožda i mača Karlović je sudio mnogo puta prenaglo, mnogo puta rabio svoje banske čete i za to da dade osjetiti svoju vlast više plemstvu nego Turcima. Ali je njegova skrb za pogranične tvrdinje pomogla mnogo. Na kraljevu dvoru nisu voljeli „divljega čovjeka" koji je „kao medvjed" ulazio na dvorske gozbe, igre i lovove. Karlović nije bio ni spretan ni nespor — držao se jednoga pravila: kao ban treba da imam moć. Za to mu je potrebno imanje, a imanje su mu uzeli Turci. Ono što još drži, držat će do zadnjeg daha, a pošto cijeni samo vojničku pomoć i novac koji se daje za vojsku, vrijede mu Mlečani i nadvojvoda Ferdinand sto puta više nego kralj i dvor budimski. Dvor je bana nemilo uvrijedio imenovavši Taha subanom. Tahi je miljenik kraljice Marije, vjeran pristaša njemačke stranke na dvoru, a banstvo je primio za to da privede kraju mnoge svoje parnice radi imanja u Hrvatskoj i da se naužije priorije vranske koja mnogo nosi. Karlović se bori protiv Taha i u toj borbi pomažu ga Frankopani i Erdedi. A zauzvrat, i kraljevski kapitani i ljudi nadvojvodini

pomažu samo ondje gdje prijeti opasnost gornjim stranama, na Uni. Za Ostrovicu nije dano pomoći ništa - i sad kad je pao posljednji grad knezova Krbavskih, ban Ivan još se je morao prati i pred papom i pred kraljem da nije grada pustio od nemara. Prigovori su ga razbjesnili - Tahi iskorišćuje protiv njega pad Ostrovice! Ričan je po svom pouzdaniku Ivanu Kobasicu Brekovićkom nagovorio Karlovića da sazove sabor jer je to prijeka potreba za obranu zemlje; ali kad je ban Karlović pred sabor bio doznao da kralj Ljudevit ili, bolje, kraljica Marija, neće svrgnuti bana Taha, a nadvojvoda „da se u to ne pača", Ivan Karlović se zatvorio kod pavlina, obolio i zbilja legao od srdžbe.

Burgio prizove Kobasica i oni odu da pozovu bana. Ne sastane li se sabor, neće se pogotovu znati tko je poglavar zemlje - rasap je ionako strašan, ovo valja zapriječiti pod svaku cijenu.

Ostavši sam s Jožefićem knez Krsto se skloni pod zid crkve i reče biskupu tiše:

—Gospodine biskupe, govorili ste odviše pred Burgiom i Kobasićem. Mi idemo skupa, ama oni ne trebaju znati sve naše stvari. Kobasić je doušnik Ričanov. Ne zaboravljam na Senj, neću prostiti Kružiću - no komu da govorim sada? U tri zadnja mjeseca osam su me puta robili Turci — idu do Skrada i Dubovca. Otac mi se sklonio u Ogulin - u Modrušu ni bivati ne može.

- A nadvojvoda? Zar vam Ričan nije obećao vratiti Senj?

-Šutimo, biskupe. Nadvojvoda obećava gradove kraljeve, kralj cesarove - ako Senja ne uzmem sam, nitko mi ga neće dati!

Jožefić se začudi. Mislio je u Senju da je veza između Ričana i Krste jača - iz Mletaka je čuo da je Krsto sasvim u službi cesarskoj. Iz izmorenog lica kneževa nije se moglo ovaj čas razabrati koliko je istine u tom. Ježefić, prognan iz Senja, zamislio se mračno u kneževe riječi.

Međutim je nizbrdicom od pavlinskog samostana kretala povorka koja je uzbunila oba, rastavljena, krila sabora. Plemići nagrnuše pred crkvu — na poljani ostadoše samo barila iz kojih se točilo piće, i vatre pečenjara. Sabor će početi - sve je utihnulo.

Pred crkvu stupa ban Ivan u pratnji biskupa Šime Erdedija, protonotara Hencefija, baruna Burgia i još dva-tri plemića sred

---

25 *Protonotar,* visoki državni dostojanstvenik, čuvar državnog (banovog) pečata i državničkih dokumenata

kojih su sluge nosili drvenu, izrezbarenu škrinju, očito spise banove. Bilo je rečeno da na saboru neće biti suđenja - zato je knez Krsto sumnjivo pogledao škrinju - zar Karlović doista neće da bude više banom i predaje svoje parničke spise saboru?

Ban Ivan hoda polagano i teško. Čelo mu je, kad skine kapu od crnoga baršuna, namršteno, oči sumorne. Sjeo je za hrastov stol kao da pada odsječena klada. Protonotar Hencefi pozvao je plemiće i velmože da prisustvuju saboru i pročitao spis o sazivu.

Poslije čitanja nastala je duga šutnja. Ban Ivan kao da je zaboravio gdje je - ne miče se i zuri preda se. Burgio je prišaptao knezu Frankopanu da su ga jedva nagovorili. Zbilja je i bolestan.

Iza nekoliko časaka općeg nestrpljenja, ban se Ivan gane. Uspravivši svoje ogromno tijelo, stao je govoriti polako, sričući i zastajući kod svake riječi.

- Gospodo staleži i redovi - sabor je otvoren. Ja moram kazati da mogu saboru predsjedati jedino stoga jer sam ga sazvao. Dalje od toga moja volja neće. Odluka je moja da se odrečem časti koja me tišti.

I ne tumačeći ni jednom riječi tu svoju odluku, Ivan Karlović spusti opet svoj glomazni trup na klupu. O lijevoj strani stola sakupila se, uz Ivana Kaštelanovića, četa oporbe. Dok ban nije govorio, još su čekali — sad se je, kao iz jednog grla, prolila vika:

- Ako nema bana, nema ni sabora! Ivan Tahi je ban, on neka vodi sabor!

Banovac Pavao Kerečenj, župan križevački, sjedeći do Karlovića, ustane i udari mačem o stol.

- Tko to viče za gospodina Taha? Što, gospodo, tko se buni? Ovom saboru predsjeda zakoniti ban, gospodin knez Krbavski, i ja, tražim da se raspravi najprije veleizdaja koju su počinila gospo da što sada viču. Pred sud sabora s buntovnicima!

Kerečenj je, iz stisnutih šaka, ispustio komad papira i prišao Kaštelanoviću ispruživši mu pest ravno pod nos.

- Gospodine Kaštelanoviću, vičete, je li - pitam vas poznate li ovo pismo?

- Nećemo čuti ništa o pismu ni o saborovanju. Dolje Karlović! Vivat[26] Tahi! - zaorila je opet ljevica sabora.

26 *Vivat* (lat.), živio

Nadglasujući viku, Kerečenj je uspio da pročita latinski poziv što su ga poslije lanjskog križevačkog sabora svojim prijateljima i pristašama bila uputila buntovna gospoda.

„Svima i pojedinim odličnim i plemenitim sucima i plemićima naše županije, postojeće u opsegu kraljevine Slavonije, kao i čitavom plemstvu iste kraljevine, gospodi i braći našoj, Baltazar Baćan, Ivan de Tah, Ivan Kaštelanović, Ivan i Lajoš Pekri, Franjo Nelipić, Pankracij, Ivan, Mihajlo, Krištofor i Volfgang od Zempča i ostala braća, pozdravljenje i vječno prijateljstvo. Mogli ste već čuti kako su netom prošlih dana, nakon odlaska našega iz Križevaca, neki neprijatelji naši između podanika ovoga kraljevstva nanijeli pogrdu i sramotu nama i vama time što su protiv slobode naše i svih vas stanovite plemiće ondje teško isprebijali i suviše još na uštrb i sramotu našu i vašu odredili pecuniae fumales 27, da na naš trošak nastave s nama pravde i da iz našega tulca odapinju na nas strijele. Odlučili smo stoga sa svom gospodom magnatima ove kraljevine kojima je jednako kako i nama nesnosno svako vrijeđanje i kršenje slobode kraljevine, da se dojduće nedjelje Invocavit[29] u varoši Donjim Zdencima drži sastanak, pak da se ondje posavje-tujemo kako bi se moglo naći lijeka protiv učinjene nam poruge i povrede, te se nama naša čast sačuvala ili, bolje, povratila. Molim vas i pozivljemo stoga kao braću i predrage prijatelje, da za volju života i časti svoje na ustanovljeni dan dođe svaki sam glavom na ustanovljeno mjesto, jer bi bolje bilo da umremo ili da nas žive zakopaju nego da ostane na nama takva uvreda i sramota. Ponovno vas molimo i opominjemo da inako ne činite; dimnice pako, protiv nas samih tako nepravedno određene, rado nitko od vas ne da, jer tko bi je god davao, nanio bi sebi štetu i učinio se smiješnim."

Poziv je bio datiran iz Grđevca, na dan sv. Apolonije.

- Ovo je, gospodo, otvorena buna. Ivan Tahi, koji se nazivlje banom ustaje protiv sabora i pozivlje svoje pristaše na bellum civile 30. Tražim da sabor sudi o zločincu!

---

27 *Pecuniae fumales,* dimnica, vrsta poreza

28 *Magnat,* velikaš

29 *Invocavit,* prva nedjelja u krizmi

30 *Bellum civile* (lat.), građanski rat

Buka je postajala zaglušena. Pekri i Kastelanović nisu tajili da je poziv istinit - grčili su pesti protiv Karlovića i prijetili da još nije osvećen lanjski sukob.

Karlović gleda buntovnike uporno, bez riječi - ali prepušta borbu drugima. Protonotar Hencefi traži posluh; kad ustaje, ipak se vika nešto smiri.

- Dva su ovdje pitanja, tumači protonotar, koja treba razliko vati. Što je poziv upravljen radi svađe, to ne spada na sabor. Što se pak u pozivu izvrgava ruglu zaključak zakonitog sabora, to je vrijedno kazne. Dimnica, pecuniae fumales, ratni je porez, koji nije udaren na pojedinca nego su staleži i redovi skupo primili na sebe teret, onako kao što se nisu ni opirali da se kraljevska daća za vojsku ubire u kraljevini Slavoniji u jednakom iznosu sa kralje vinom Ugarskom, premda je po ranijem i pravno vrijednom za ključku kraljevina Slavonija imala plaćati samo polovicu. Dimnica se plaćati mora; onaj tko uskrati ili drugog na uskratu pozove, krivac je saboru, banu i kralju.

Protonotar je govorio mirno, pravnički, ali su njegove riječi padale teško, jer je - ne spomenuvši imenom nametnutog bana Taha - istoga Taha okrivio bunom. Knez Krsto i biskup Šime zagrebački živo su odobravali protonotaru.

- Ne priznajemo sabor! Protestor! Karlović ne vlada nikomu! — vikali su ljevičari i pojedinci od njih već su prilazili zapadnoj strani crkve gdje su držali svoju oružanu pratnju. Trenutak se činilo da će Pekri i drugovi upotrijebiti silu i rastjerati sabor. Ali iza crkve stajali su jači odjeli banovaca; kad su isto tako stale bliže kretati čete kneza frankopanskoga i biskupa zagrebačkog, među kojima je dobar broj konjanika u potpunoj ratnoj opremi - bijes ljevice nije se doduše stišao, ali ona je uvidjela svoju nemoć. Biskup Šime zakljinjao je buntovnike da ne priječe rad sabora - Karlović je neprestano sjedio ne mičući se. Tada pristupi na sredinu knez Krsto i poviče da se je orilo od crkve:

- A gdje je taj vaš gospodin Tahi? Zašto nije došao amo da se muški ogleda s nama? Dosta je loše igre - tko je dao pravo narečenom banu Tahu da govori u ime magnata u svom pozivu? Ja sam velikaš kraljevine. Dali smo dimnicu jer nam je dogorjelo do nokata - ako se ne spremimo za proljeće, bježat ćemo svi iz zemlje. Dođite k meni pod Modruš da se bunite - a ne vičite ovdje! Gospodin Tahi hoće svađu - sakrio se za tuđe skute i misli da se

kod nas može banovati bez naše privole. Ne može se i neće. Molim gospodina kneza Krbavskoga da reče zadnju - bune na saboru neće biti dok sam ja s mojim ljudima ovdje!

I Karlović napokon ustane. Svu gorčinu koja se bila nakupila u njem, istresao je u riječima koje su preklinjale. Govorio je o svojoj vlastitoj nevolji, o tom da je prepukli siromah i lišen zadnjeg imanja; kako godinama radi na tom da zemlja odoli provali turskoj; kako se prebija i lomi u donjim stranama - a gospodin Tahi ne radi drugo nego sije svađu i mržnju, jer nema osjećaja za ovo ognjište od kojega se dimnica daje. „Rekao sam da sam sit banstva - ali ovaj čas sam još ovdje i ako odem, tako mi bog pomogao, otići ću sam, a neće me istjerati jedan Tahi!"

Prijetnja bijaše glasna. Ban Ivan stajao je uspravan, ogroman, još crnji i krupniji u svom jadu, dobacivao svoje riječi ravno u obraz Pekrijama i Kaštelanoviću. Neki od pobunjenog malog plemstva što se bilo priključilo stranci Taha smetu se - oko Kaštelanovića bude sve manje ljudi. Dvojica-trojica, pijani od vina i neprestanog rogobora posljednjih dana, još su dizali šake i kleli, ali Kaštelanović je osjetio da bi se lako mogli ponoviti događaji od lani. Samo je ovaj put sukob nemiliji - lani su bježali poslije sabora, a sad bi moglo doći do krvi pred crkvom. Vičući svoje posljednje prosvjede, četica buntovnika uzmakla je sve više na zapadnu poljanu i tamo se već spremna na odlazak. Pilo se i proklinjalo — ali oko bana Ivana Karlovića bio je stvoren čvrst okrug - sabor je nastavljao raspravu.

Sad se više nije govorilo o Tahu, Ivan Karlović mučio se da se što sitnijim potankostima raspravi o pomoći za južne strane domovine i da se odobri razdioba vojske kako mu je bio popisao Ričan. Razdijeljeni su za zimu prinosi za plaće vojničke i određen broj posade u nekim tvrdinjama. Glavno je da ban Karlović ostane. Na saboru nije ban Ivan htio mijenjati svoje odluke - istom o podne, kad su potvrđeni zaključci o dimnici, na nagovor baruna Burgia pristao je Karlović da se podvečer velikaši sastanu kod pavlina na još jedan sastanak.

- Uzalud je muka, govorio je ban Ivan u pavlinskom refektoriju, kraj vina i u nevezanom razgovoru navečer. Zle je volje ban i što iskrenije govori, gorče se riječi toče iz njegovih usta.

---

31 *Refektorij,* blagovaonica u samostanu

- Uzalud je muka. Vidim ja što radi Ostrovice čine od mene. Trebao sam, vele, zapriječiti — glad i izdaju? Što ću da nam posadi kad sam nemam ništa? Neću više. Hoćete da budem banom, a tko me sluša? Kaznio sam Vojkovića - Vojković je zločinački napustio Skradin, nije ga snabdio ni onim topovima što su mu poslani. Dao sam ga okovati i zatvoriti kao izdajicu u Udbini. A kad sam došao pod Klokač da Vojkoviću zaplijenim grad, našao sam u Klokoću koga? — gospodina frankopanskog koji se je bio požurio da sebi prisvoji grad. Mjesto da kazne izdajicu, gospoda su stala ratovati sa mnom! I gospodin biskup zagrebački poslužio im je, prima tužbe na me. Zatrti ih hoću, rekoše; a što će mi banstvo ako nemam mača da sudim kako znam? Dosta mi je. Kažem gospodi otvoreno, pisao sam u Mletke da mi daju zaklonište za starost — gdje ću da živim kad nemam ni kmeta ni grada? Da se mirim s Tahijem, da čekam dok nas izmiri Ričan? Primite - govorio je knez Krbavski sumorno — moju odreku; ja u sebi nemam više snage da banujem. Pisao sam prejasnom nadvojvodi Ferdinandu neka on imenuje bana-

- Bana imenuje kralj - nadvojvoda nema toga prava - spomene Hencefi kojemu se odmah pridruži biskup Erdedi.

- Pravo, biskupe? A tko bi znao tko sad i vlada nad nama? U Budimu rade ono što se iz Beča i Graca savjetuje — palatin Salkaj sluša kralja, kralja vodi kraljica, kraljica radi onako kako joj savje tuju iz Beča. Ako nadvojvodi predložimo bana, sigurno ćemo ga i dobiti.

- A kako da sad imamo Tahija? Što li sve nismo činili da ga se riješimo - a u Budimu ga drže; i to baš Nijemci! - opire se biskup koji je Tahijev susjed u Čurgu, na posjedu biskupije, i mrzi Tahija radi parbe o međašima.

- To i jest ono, biskupe. Zato mi je i dojadilo sve.

Govorilo se dugo i na koncu je Karlović popustio utoliko da će preko zime držati banstvo. Kad su izlazili kroz slabo rasvijetlje-ne hodnike samostanske, Burgio je zaustavio kneza Krstu da se odijele od ostalih.

- Kneže, moram vam prišaptati nešto. Ban Karlović ne zna što se događa u Budimu. Nijemci nisu više tako jaki, kralj koleba. Mogli bismo doživjeti promjene. Ne prenaglite se - ako imate čovjeka, dobro bi bilo da se govori s gospodinom Verbecijem. Ne varajmo se: ako u Budimu ne dođu na čelo pošteni ljudi, nema spasa. Govorite s Verbecijem!

Istu noć povjerio je Krsto svoj razgovor s Burgiom Jožefiću i uputio biskupa senjskoga da budno pazi što se događa u Budimu.

VII

Biskup Jožefić stanuje u Budimu u kući koju je papin nuncij, kardinal Campeggio, najmio za sebe i za svoga civilnoga doglavnika, baruna Burgia.

-Ja tražim u ovoj zemlji ljude - rekao je Jožefiću barun i nije ga puštao od sebe.

A biskup senjski domala i shvati zašto Burgio, po nalogu kardinalovu, tako čini. Papinska nuncijatura imala je, prije dolaska kardinalova, položaj jednak kao ostala stara poklisarstva - dvor je plaćao poklisare 32 i njihov je posao bio više da posreduju po željama kralja i dvora, nego li da budu zastupnici posebnih političkih emisija svojih zemalja. Zato i redoviti poklisari nisu imali mnogo ugleda na dvoru, pa su to zarana uvidjela gospoda od Sinjorije, i već u doba Cambravske lige 33 poslala u Budim doktora Paskvaliga sa velikom svitom i mnogo zlata. Sv. Stolica uzdržava svoga poslanika sama. Kardinal ima u dvoru posebni odlični položaj, premda nema izrazite svoje stranke. U svađe bogatih Batora sa Zapoljama, pak i u samo pitanje nasljedstva, nije ulazio kardinal. Zamršeni su ugovori Maksimilijanovi sa pokojnim kraljem Vladislavom po kojima unuk Maksimilijanov, za slučaj praznine na prijestolu, ima pravo na krunu ugarsku; ovim se ugovorom opet opire zaključak rakuški da stranac, čovjek tuđeg jezika, ne može nikad stupiti na prijestol ugarski. Nuncijatura obavješćivala je Rim redovito o svim prilikama i neprilikama u zemlji, no poglavita je briga pape i kardinala da se uredi snažni otpor protiv Turaka. Za to treba novaca - a u Ugarskoj, tako javlja Burgio u Rim, ne bi se našle ni tri zlatne forinte, dobrovoljno dane kad bi se radilo o tom da se s te tri forinte spasi kraljvstvo. Toliki je razdor, tolika sebičnost velikaša!

Burgio je nastojao da kod svoga stola sakupi i sjedini bar ono malo što je poštenijeg, savjesnijeg i ćudorednijeg bilo u tom metežu ljudi slavičnih i pohlepnih, u tom vrzinom kolu raskošni-

---

32 *Poklisar,* diplomatski predstavnik, poslanik u inozemstvu

33 *Cambrazska liga,* porez protiv Venecije

ka, nasilnika, ulizica i doušnika, koji su puštali da stvari teku kako hoće, samo da nitko ne dira u njihovu pokvarenost i njihovo imanje. Oko časti palatinske i kancelarske bore se stranke, dok padaju Severin i Beograd. Rim je imao iz Hrvatske, sa bosanske mede, točne izvještaje da se sultan sprema na odlučni pothvat pri kojem se neće zaustaviti „u hrvatskim klancima", nego će u isti mah poplaviti čitavu južnu Ugarsku i udariti ravno na Budim. A naproti njemu koga će postaviti kralj? Vojske gotovo i nema - oko Petrovaradina drži još nekoliko stotina oružanih ljudi Pavao Tomori; ali protiv onoga što spremaju Turci treba pokret opći, požrtvovanost svih, ustanak cijele zemlje. Zato Burgio „traži ljude", no oni što ih je našao i okupio, nemaju na dvoru puno oslona niti su u milosti mogućnika. Tu je pećujski prepošt Stjepan Brodarić, Hrvat, razuman čovjek, odlučan svećenik, koji bi po svojoj državničkoj spremi treba da bude na jednome od prvih mjesta. Papa ga podupire, ali na dvoru, gdje vrijedi samo stranac i strančar, Brodarić, koji ima za sebe samo svoj um i svoju čestitost, ostaje osamljen. Tu je Pavao Tomori, vitez kojega je puk zavolio poput legendarnog junaka. Kao mladić taj je bojoviti plemić bio regbi rođen da bude pravi nasljednik Hunjadija - lijep, strasna srca i hrabar a vješt vojničkoj umjeći. Tomori je uživao svoju mladost i svoju ranu slavu junačku. Udes ga je prebrzo učinio mužem, pače i starcem koji nije mario za svijet. Dva puta ga je redom obuzela žarka ljubav - i obje žene, koje je zavolio svom burom svoje mladosti, pomriješe. Sudbina ga je zatekla, smela, ubila, utukla - vitez zapane u tešku bolest, stupi u samostan i zamijeni gvozdeni oklop mantijom, ali žilava je narav prodrla i ispod pustinjačke kostreti fratarske. Danas je Tomori svećenik, ali je i kapetan tvrde petrovaradinske. U nekoliko okršaja na medi slavonskoj proslavio se i stekao ugled kod četa. Živi samo za svoju vojsku; za se ne treba ništa, ali bez prestanka uznemiruje dvor neka šalje praha, hrane i novaca da se obradi bedem na Dunavu koji čuva Budimgrad.

Na dvoru ga malo tko sluša. Jožefić, prispjevši u Budim, nije ni zamisliti mogao kako u zbilji izgleda taj dvor. Gospoda velikaši svađali su se i u Hrvatskoj; bilo je porodičnih ratova i beskrajnih parnica u kojima je prečesto više odlučivala sablja nego pravda. Banstvo je palo u ugledu, pogotovo otkad se Karlović nije mogao riješiti subana Tahija. Ali opća opasnost znala je ipak kad bi došlo dogusta složiti neprijateljske redove — u Hrvatskoj se živjelo teško, oskudno; sami Frankopani podržavali su svoj vladarski ugled više

starim i svečanim običajem negoli sjajem - novaca nije bilo nigdje. Gospoda, Zrinjski u Gvozdanskom, Frankopani oko Liča i na Grobniku, gdje god mogu kopaju rude da željezo zamijene zlatom. Gradovi su gospodski u hrvatskim stranama više tvrde vojničke nego dvori; život je žuhak, strog. Hoćeš li da te štuju i cijene, da pokažeš moć svoju, treba ti čvrsta kula i smione mišice - Hrvatska je, osobito frankopanska zemlja, tabor i stanak.

A Ugarska je kazalište i plesna dvorana. Skromni franjevački fratar koji je o suhom hljebu i grobničkom siru, o kuhanom grahu i staroj bravetini došao do biskupske časti, nije razumio kako se uopće može tako živjeti. Sve je ovdje igra, ludovanje, bjesnilo. Kralja su i kraljicu, nedorasle i nezrele, zaokupila njemačka gospoda - gospodin Schanaitpeck dijeli dvorske časti, a markgrof brandenburški (Jožefić mu nikad nije mogao oprostiti što je za ženu imao jednu Beatricu Frankopanku) - markgrof je protuha bez poštenja i bez pare. Protepao je imetak svoj, ženin i svojih rođaka - Nijemci ga drže na dvoru jer im služi da kao „odgojitelj" mladoga Ljudevita na dvoru stvara prava naselja njemačke gospode. A lijepo je odgojio kralja! Kralj spava do popodneva; u državnom vijeću se smije, drijema i ne sluša što se govori; potpisuje što mu turnu pod ruku i samo čeka kad će na zabavu ili u lov. U to se markgrof brandenburški razumije izvrsno - sam se bori na šaljivim turnirima pred kraljem, sam sprema odijela za karnevalske parade; na dvoru ima više lakrdijaša, krojača i lovaca negoli ljudi od uma i pera. Novci se prosiplju - za kralja Matije bile su blagajne puncate: ta vremena spadaju u priču. Sad se nikad ne skupi ni ono par tisuća što treba za najnužniju obranu granice - markgrof posuđuje gdje može. Nevjerojatnih je stvari vidio Jožefić — bilo je dana kad je kralj čekao dok negdje posude za objed; k Burgiu su dolazili svako toliko da ,,u posudno ime" uzajme po par forinti.

U razgovorima koji su se vodili kraj Burgiova stola Jožefić ih slušao svaki dan, bilo je mnogo poruge za ovo ponizujuće siromaštvo kraljevo: „Kralj ili ne zna ili neće da vlada" govorio je Burgio. Kod tih objeda bio je često pozvan i nadbiskup Salkaj, čovjek neznatna roda koji se je kao postolarski sin domogao kancelarske 34 časti. Prevejan i jeguljasti, Salkaj je htio biti na

34 *Kancelar,* dostojanstvenik koji je u Ugarskom kraljevstvu redigirao državne spise, čuvao državni arhiv i pečat

dobroj nozi sa svakim tko ima kakvu vlast ili upliv; prodavao je, da se obogati, službe i časti; držao se Nijemaca, ali nije propuštao prilike da se dodvori kardinalu Campeggiu. Jožefić je sumnjivo pratio njegove spletkarske govore; taj tip popa bio mu je sasvim tud, a pogotovu je vrijeđalo Jožefića što je Salkaj prezirao Hrvate i govorio o njima kao o suvišnoj prirepini kraljevstva ugarskoga. Nadbiskup se pače hvalio jednom da je i sam kralj kazao „ne marim za Hrvate", a kad se je inom bila povela riječ o Tahiju, Salkaj je naduto napadao na Karlovića i Krstu Frankopana, zovući ih razbojnicima koji se badava zalijeću iz svoje gorske busije da sruše Tahija, Salkajevog i kraljičinog i kraljevskog miljenca.

Dok je na dvoru bilo sve prodajno, širom kraljevstva dizala se očita buna. Protiv Batora, glavnog pristaše njemačke stranke, ustajali su ne samo mali plemići nego i moćni Zapolje, koji u ovom metežu nisu zaboravljali da će jednom doći na red pitanja nasljedstva. Za taj slučaj Zapolje su, po kneginji Jadvigi, najbliži rod Jagijelovićima. Nijemci i rastrošan dvor dojadili su puku, napravili se smiješnima. Teče glas da su Nijemci na dvoru također neprijatelji vjere - šuruju s lutoranima i zavode kralja. Kad kralj traži daću, plemstvo ne da „za Nijemce" ništa; otkad je Stjepan Verbeci ustanovio granice prava kraljevskoga u svojoj pravničkoj knjizi, Bator se badava muči da nasiljem suzbije sve veći otpor. Verbeci je također jedan od onih ljudi koje je tražio i našao Burgio. Nesebičan i domoljuban plemić uviđao je da mu domovina hrli u propast ako kralj ne bude okružen ozbiljnim trijeznim ljudima. Pijanke redale se na dvoru i u kućama velikaša koji su vodili kraljevstvo - u zemlji je nestajalo svakog ugleda vlasti. Daće je pobirao Žid Serenčen kojega su držali kralj i kraljica jer im je pribavljao bar nešto zlata - zadržavajući dobar dio za se i za svoje zaštitnike. U zemlji je sve vrelo. Sabor hatvanski urodit će potpunim lomom; Verbeci će sa Zapoljom i manjim plemstvom ustati otvoreno protiv kralja, građanski je rat na pomolu. Verbeci je, sastavši se s Jožefićem, pozivao u svoje kolo i kneza Krstu: ili će Nijemci biti istjerani, istrijebljeni s dvora ili će kraljevstvo ostati bez kralja.

Burgio je dobro slutio kako će se razviti stvari. U posljednji čas mlađani se kralj preplašio hatvanskog sabora i općeg pokreta. Sam, bez pratnje, došao je u sabor među rogobornu gospodu koja se kupila oko poštenjaka Verbecija. Bator je pobjegao sa sabora;

od dvorskih ljudi spasio je sebe i svoju čast samo odurni Salkaj, izdavši njemačku stranku. Verbeci je izabran palatinom, Bator optužen radi veleizdaje, a Krsto Frankopan po saboru imenovan banom hrvatskim.

— Dogodilo se kako sam proricao. I, hvala budi bogu, sad su oko kralja naši ljudi - hvalio se Burgio Jožefiću, moleći neka odmah dojavi knezu Krsti „dobre glase".

Ali upravo u toj se je stvari, glede kneza frankopanskog, prevario gospodin Burgio. Frankopana nisu htjeli u Budimu.

Kralj, uzmaknuvši u svem, nije potvrdio onoga posljednjega zaključka saborskoga: Krsto je Frankopan morao osjetiti da Nijemci za nuždu vjeruju Ugrima, ali njemu ne. I na sve pozive Burgia i Jožeflća da dođe u Budim, odgovarao je da je potreban u Hrvatskoj - očeva imanja plijene Turci; otac je ostario, a kraljevina je, otkad je Karlović - i bez naročite odreke - prestao banovati, bez glave. Treba čuvati najprije kuću kad kraljevstvo ne čuva sebe.

VIII

Ni pola sata pješke od Senja, u dražici na južnoj strani, diže se ili, bolje reći, krije se samostan sv. Spasa, davno sjedište bijelih fratara pavlinskih ili, kako stara pisma kažu, fratara sv. Pavla, prvoga remete 35. Sa gornje staze koja se vere po goleti šibanoj zimi vjetrom, paljenoj ljeti suncem, bez stabla i sa samim niskim trnovitim grmljem koje jedino odolijeva buri, samostan se vidi tek kad mu priđeš blizu - s mora pako bijela se točka kao jedini ljudski stan ističe na drugoj pruzi puste, hridinaste obale. Dok je Senj bio frankopanski, redovnici sv. Spasa imali su priličnu pastvu i hodočašće -vodili su procesije k čudotvornoj Djevici na Krasno i, štićeni i obdarivani od knezova frankopanskih, obrađivali zemljište, iko-liko zaštićeno od bure. Samostan je spasovački bio na glasu sa svojih stada ovaca koje su pasle po obroncima Velebita do mora, a još više radi svojih vinograda. Rujni dračevac, dobivši ime od loze koja je tvrda i suha poput drače i ostružine, bio je na glasu u senjskim krčmicama, a i na kneževskom stolu. Otkad su Franko-pani izgubili Senj, Spasovac je odsječen od frankopanskog imanja.

---

35 *Remeta,* pustinjak

Kraljevi su kapetani uspijevali da kraljevskim darovnicama otmu što više zemlje i vinograda fratrima - a tvrdoglavi pavlini vraćali su milo za drago, opirući se kako su mogli; nisu se nikad prestali smatrati frankopanskim podancima. Kad je knez Bernardin udarao na Senj, u Spasovcu su stajale njegove straže — pavlini su mnogo morali pretrpjeti radi svoje vjernosti staroj kneževskoj vlasti. Sad su gotovo siromasi - ostalo im je par lakata loze i nešto ovaca, ali u svojoj dražici oni obraduju mravinjom strpljivošću svaki komadić zemlje koji se može očistiti od krša i pognojiti slabim gnojem od dvije-tri kravice. U samostanu čeprkaju pilići, u zalivu je privezana „pasarica" 36 za ribolov - nade se ribe, mlijeka, sira i kuruze, a što se vina proda, od toga se popravlja i ukrašuje crkva. Negda su pavlini spasovački bili osobiti miljenici kneza Stjepana i od njega dobivali svaku potporu. Sad su vremena teška; knez je Bernardin morao seliti i sa Modruša, Ogulin je daleko, pa Spasovac miruje u svojoj osami, u kraju gdje već i nema ljudi. Od krša se nije ni prije dalo živjeti bogzna kako — no otkad su kraljevski kapetani stali hvatati sve muško u podgorju a Turci godimice prodirali do Trinja i do Karlobaga - svijet se raseljivao, ostavljao tužnu grudu koja mu nije mogla davati ni ono malo hrane kojom je nekad skucavao život, i bježao što pod mletačku vlast, što u gornje strane domaće.

Fratri ustaju rano; danas u prvoj zori svježeg svibanjskog jutra, kad more miriši oslano a krepko, iz crkve je prvi izišao čovjek svjetovnjak. Kud je, u ovu pustoš, zabasao vitez, odjeven u bogato ratničko ruho, sa širokom perjanicom na kapi koju je skinuo s glave, i sa srebrnim ostrugama na visokim kožnatim čizmama? U samostanu još sve spava — čovjek je prišao do fratarskog vinograda vrh gornje staze i sjeo na kamenu balaturu 37. Punim grudima udiše zrak, pun mirisa mora, kuša i pelina - i gleda, prebirući prstima krunicu, put mora.

Nebo je u svibanjskom jutru visoko i prozirno — more se pod njim cakli u modrikastom, olovnom sjaju svoje potpune tišine. Bonaca je - nema ni ćuha vjetrića, ni najsitnijeg nabora na ogromnoj plohi morlačkog kanala. Goli i Prvić dižu se pored Krka sa

---

36 *Pasarica,* pasara, ribarski čamac

37 *Balatura,* trijem, balkon

surim sjenkama, njihove su klisure u prvom suncu osvijetljene tankom, ružičastom maglicom - kamen je, u rasvjeti jutra, s jedne strane plavkasto rumen, a s druge nježno ljubičast: — i golet ima svoje proljeće. A tamo dalje na Krku gdje je planina viša, ova igra svjetla i sjene gubi se u sivkastoj, blagoj boji u kojoj i ne razaznaješ krša; otok je sav u tananoj tkanini jutarnje magle što se gubi u daljinu nad pučinom. Svečani mir, veličajnost prirode koja nije taknuta ni glasom ptice ni likom ljudskim, otkriva se pred očima čovjeku koji je ustao rano da se okupa ovom divnom zorom južnjačkog kraja u proljeće. Kako li bi se znali po toj širokoj plohi vode zimi goniti valovi, kako sjeći srp bure po površini zapjenjenoj od muke!

Kako bi umjela bura švijukati niz stijenje Velebita i tjerati valove, u sivozelenoj brazdi, sve tamo do otoka! Ali sada bijes spava — priroda nije divlja kraljica što urla od zlobe nezasićene zavisti, neutaženog razora - začarana je, uspavana djevica koja u ranom suncu odsijeva svoj vedri, djetinjski obraz.

Da li je o tom sanjao čovjek - vitez sa srebrnom krunicom medu prstima? Vidiš, zaboravio je i sam na se u miru prirode - diše i on spokojno kao da poslije zore i nema dana koji će doći sa žegom i brigama. Frulica ovčara koja se oglasila s brijega vrh njega, probudila je iz misli čovjeka. A već je k njemu priletio i fratar, bosonog, s kablicom u ruci.

— Dobro vam jutro i božji blagoslov, gospodine kneže! Što tako rano ranije od nas?

Knez Krsto Frankopan boravi od jučer kod fratara. Došao je ne najavivši se, iznenada i samo sa dva pratioca. Pavlini su se bojali za nj - tko zna nisu li gdje zasjede - ako ne od Turaka a ono od senjske posade koja budno pazi da se Frankopanovi ljudi ne približe gradu. No vremena su takva da se ni u Senju ne zna tko je gospodar. Tko je ban koji bi imao zapovijedati šačici ljudi? Ima godinu dana što se ni za kraljevce ne brine nitko. Spasovački pavlini čuli su da ljudi u Senju mjesecima nisu primili plaće; ako Turci zbilja dođu, ne bi se držao Senj. Dobro je da je došao knez — ne zaboravlja on ni Senja ni Spasovca; a nešto će se zbiti jer knez ne dolazi badava. Doduše, teško ga je ugostiti; da nema ono janjadi, čim bi nahranili svoga vlastelina? Knez uostalom ne pita za to - od jučer nije ni izlazio pravo, a sad eto, u cik zore, već je na nogama.

Prior je već knezu ispričao kako je u Senju. Sad mu, uz lončić mlijeka, kazuje da su Mlečani gotovo sasvim napustili stražu u gornjem Jadranu.

- Sve su im lađe niže, od Baga do Zadra. U Bagu je loše - Peručić je s par ljudi, a nema praha. Senjani se hoće predati pod zaštitu Mlečana. Naš svijet iz Podgorja bježi — neki su se bojali ostati i u Zadru, pa su prešli prijeko u Italiju. Bijeda je strašna; fratri nemaju više ni da komu prodaju ono malo vina, premda je berba bila dobra. Prior moli kneza da bi se zauzeo za samostan radi zemlje koju su fratri posjedovali prijeko, na Krku, što je sad pod Mlečanima; pak donosi povelju da knez vidi fratarsko pravo. „Dano na Modrušu 1381. Mi knez Štefan damo viditi svima pred kih obraz ta naš list pridest, kako priđe pred nas fratar Jakob, preur sv. Spasa z Lobotin blizu Senja, proseći nas za nike dohotke ki nas tikahu od njih vinogradov ke imihu u dragi bašćanskoj. Zato mi, vidivši da je milosrdna prošnja i prava i smislušći kratak život na sem sveti, mi im ostavismo i darovasmo ta dohodak više imenova ni, za naših mrtvih duše, a po naše zdravlje. A to zato oni se obećaše i priješe boga moliti vječno za naših prvih duše i za naše. Zato mi zapovidamo tvrdo našim potknežinom, suncem, satnikom i sve versti oficijalom, ki su sada i ki budu napreda, da se brižita tih brat više imenovanih i po njih nastajušćih, hoću braniti i obraniti, ako ljubite našu milost. Ino stvoriti ne smite."

- U dragi bašćanskoj! - šapne knez.

Onda su Frankopani bili gospodari na Krku - stoljeće je i pol prošlo otada! Knez ozlovoljen ovom uspomenom na pogled Krka koji se tu, na dohvatu pred njim, moćan u ovom jutru diže iz mora, prekida razgovor. Nestrpljiv je. Kad je sunce odskočilo visoko, traži da mu fratri spreme barčicu — na more će. Upravo kad su odvezivali konope, od Senja se, pužući uz obalu, pokazala druga ladica. Knez počeka na kamenom muliću drage i zamalo odvrati pozdrav tim svećeničkim šeširom, koji mu je domahivao iz senjske barke. Sa svećenikom izađu i dva oružana čovjeka koji su veslali. Ovi ostanu nadno drage, dok su se knez i došljak uspinjali stazicom do samostana.

- Dakle sam vas našao u vašem skrovištu, gospodine kneže Krsto! U Senju znadu da ste ovdje. Nisam ni trebao vaše poruke, bio bih vas iznenadio.

- Pa i hoću da za me znadu u Senju. Ovdje sam, na svojem sam.

Prepošt Stjepan Brodarić, došljak crkovnjak, vraćao se iz Rima kamo ga je bio poslao kardinal Campeggio. Na prolasku kroz Senj dobio je glas od kneza Krste neka dođe u pavlinsku dražicu do Sv. Spasa. Jožefić je pisao iz Budima da je na svaki način potrebno da se njih dvojica, knez i Brodarić, vide i posavjetuju.

Brodarić nosi iz Rima važne glase. Sam mu je papa Klement stavo na srce da ništa ne radi bez knezova frankopanskih.

- U Rimu su ispitali tužbe na vas radi Senja - pravo je na vašoj strani; doći će vrijeme da ga i dobijete. Burgio je jako hvalio vas i Jožefića. Sada, kneže, ostaje jedno - morate u Budim sa mnom; to zahtijeva sveti otac, to traži spas nas svih.

Prepošt 38 je na prigovore kneževe odgovarao prostodušno. Jest, istina je — u Ugarskoj je sve okrenuto naglavce. Najprije su Nijemci držali Batora, zatim su poljski rođaci ili strah nagovorili kralja da popusti i imenuje palatinom Verbecija. Sad se opet kuju protiv Verbecija spletke i on će jednog dana bježati iz Budima isto onako kako je bježao Bator. Kralj je zadužen, da nema što jesti. Posudili su novaca kod bankara Fuggerovih i spraskali, posudnju kod Compeggia, žive od dana u dan. Kralju plemstvo neće dati ništa, jer je Žida Serenčena opet pustio iz tamnice. Tomori je zdvojan, piše u Rim da se povratio natrag u samostan, jer nema s kim raditi ni govoriti u Budimu. Na baniji drži dvor Tahija. Burgio misli da se Krsto mora primiti banske časti; papa to želi, kralja će prisiliti na to. - Banstvo meni? A Senj? Zar ću u Senju sam držati ljude protiv sebe?

- Propast će, kneže, Senj i za kralja i za vas ako dođu Turci!

A doći će. Zna se stalno da Soliman sprema vojnu. A neće pljačkati i uznemirivati paše - sam car ide na Budim. Nije tu govor o Senju, pa ni o samom kraljevstvu hrvatskom, propast će sve. Campeggio pozivlje da knez bezuslovno dođe u državno vijeće; Salkaj, o kom Jožefić tako ružno piše, nije svemoćan. Ljudi od mača morat će vrijediti više od spletkara.

Prepošt i knez pošli su stazom uz obronak. Frulica pastirova upleće se u njihov ozbiljan razgovor.

---

38 *Prepošt,* poglavar samostana, starješina kanonika

-Jutros sam, gospodine prepošte, mislio kako je stradala moja zemlja. Slušao sam ovu istu frulicu. Imali smo mi svoje veseljake - puk kod nas pjeva ekloge i vodi kolo; čitao sam kod oca kako dijete knjigu o Iliriji blaženoj u kojoj narod ima pitome pjesme i mudre izrečice. Divna je zemlja - ne bih je zamijenio ni s kojom na svijetu! Ali ćemo umrijeti na njoj i nećemo zapjevati više!

Svibanjsko je jutro rastužilo kneza. - Brodarić dobro shvati kuda brode njegove misli. I sam Hrvat, prepošt se je medu Ugrima osjećao nevoljno. No nije li prst božji u tom da upravo mi Hrvati imamo spašavati kraljevstvo? Od Matijaša bilo je na dvoru znamenitih ljudi hrvatskih; Janus Pannonius ovjenčao se vječnom slavom, a ovaj knez Krsto, koji stoji pred njim, nije li kako kaže sam papa, najveća nada kršćanstva?

- Sve bježi, sve ostavlja rodni kraj! Ni ladice na moru ni čovijek na stijeni! — reče knez, pokazavši rukom obzorje. Gle — tu su neki — i ti bježe!

- Otkud ti amo, kaštelane

Kaštelan ledenički, Martin, vikne čovjeku na magarcu da side.

- Oprostite, gospodine kneže, što sam prekršio zabranu. Morao sam iz Ledenica amo. Ovaj čovjek ovdje donio je pismo iz Ogulina — traži vas dugo. Zove se Jure Mrsić, utekao je iz Jajca.

Jure je čovjek u snažnoj dobi, jakih kosti i krupnih ruku. Ali je sve na njem kao da je ustao od duge bolesti -- lice upalo, nagrešpano, posivjelo, noga nesigurno tapa. Čovjek priđe knezu i uhvativši kneževu ruku, primakne je k ustima.

- Bog mi je dao da doživim ovaj dan!

I sav se zajecao, ne mogući ni govoriti.

- Slab je, gospodine kneže, jedva je živ stigao do nas.

Fratri su čas kasnije okrijepili čovjeka. Mrsić je prikupio snage, ali u njegovo pričanje neprestano se miješale suze. Jednostavnim riječima pripovijedao je knezu i prepoštu kako je utekao iz Jajca. Bjegao je do Bihaća i odanle ga poslali da potraži kneza Bernardina i Krstu - od Ogulina dospio je do Ledenica. Priča strahote - u Jajcu nema hrane ni za lijek, gladuju i fratri. Ono malo vojske što

---

39 *Janus Pannonius,* Ivan Česmički (1434-1472), pjesnik - humanist, državnik

40 *Kaštelan,* nadzornik tvrđave, zamka

je u gradu živi od gnjilog brašna - puk jede korijenje i travu. Ima ih koji su poludjeli od glada, a pomoći niotkud! Mrsić je skupio posljednje sile, prošuljao se kroz tursku opsadu i osam dana umirao po šumama.

- Bolje je poginuti kao zvijer u šumi nego gledati ono! Na svoje sam oči vidio kako je majka rođeno čedo bacila u rijeku, da ne vidi gdje umire od gladi! Pomozite, dragi gospodine, vas jedinoga čekaju i pozivaju gladni i nevoljni! Zatrt ćemo sami sebe ako nam pomoć ne dođe!

Prepošt pogleda kneza. U Krstinim očima zablistala je suza.

- Sami sebe zatrti - šapne knez. Sami podaviti svoje pokolje nje!

Brodarić htjede da nešto reče, ali ga je već prestigao knez.

- Gospodine prepošte, idem s vama u Budim.

- Tako je, kneže, slava budi bogu premilostivomu! Vidjet ćete, ja poznam kralja - neka i ovaj ubogi čovjek ide s nama. Kad kralj čuje da majke utapljaju djecu svoju, proplakat će. Dijete je, meka je srca. Ne krzmajmo, kneže - ja znam, vi ćete spasiti Jajce!

IX

Vojvodo, imam radosnu vijest za vas! Jajce je oslobođeno, knez Krsto je kralj Vrbasa ametom porazio Turke! Našao se vojsci voda!

Zuan Antonio Dandolo, sada član vijeća desetorice i povjerenik Sinjorije za stvari u Hrvatskoj, pozdravio je veselim riječima vojvodu Ivana Kosaču koji svaki dan dolazi u Dandolovu palaču u Calle delle Rasse. Na ruci Dandolovoj uvijek je onaj prsten što mu ga je na oproštaju iz Torreselle bio poklonio knez Frankopan. Dandolo ga čuva ne samo kao znak staroga poznanstva sa hrvatskim velikašem i rođakom nego i kao neko obilježje svojega diplomatskog mjesta u Vijeću. Za sužanjstva bilo je i burnih i nemirnih dana između njega i kneza; ipak je Krsto uvijek osjećao da mu Dandolo nije dušmanin, i kod odlaska oni su jedan drugome toplo stisli ruke. Mletački je patricij išao na ruku knezu Bernardinu kad je Bernardin, iza neuspjelog puta u Nurnberg, duždu Grimanu objašnjavao potrebu pomoći za Hrvatsku. S Krstom je Dandolo u stalnom dopisivanju - danas i oni koji su za kneza Krstu zahtijevali kaznu i poniženje dok je bio zarobljen u

Torreselli odobravaju Dandolu, jer je svojim mudrim postupkom umio zadržati dobre veze sa moćnim gospodarima na hrvatskoj obali. Jer i Venecija danas uvida da je njeno šurovanje sa sultanima napokon zaprijetilo i samom venecijanskom posjedu u Dalmaciji. Mletačka roba ne može u turske strane nego samo uz najbližu obalu; sultani se oružaju i na moru. Mogao bi pasti i Senj, a za njim i mjesta na rubu onoga Kvarnera što su ga Mlečani sa čitavim gornjim Jadranom smjelo nazivali culphus Veneticus. [41] Gdje će se zaustaviti turska sila? Za Veneciju sve važnijim postaje pitanje da se održe relikvije [42] opustjele Hrvatske, naročito imanje frankopansko. Slabost kralja ugarskoga tolika je do Sinjorija znade kako Hrvati već i ne računaju na vlast ugarsku. Sinjorija ima u hrvatskim stranama svojih davnih prijatelja; knez Krbavski primio je od Mletaka novčanu potporu, a s njim će se naći i mnoga manja vlastela koja su izgubila gradove na medi. Sinjorija je vikla zemlje kupovati ili spletkama stjecati, kako je bila učinila sa Dalmacijom i s Krkom. No ovaj put, kad biva sve jasnije da sultan hoće pregaziti svu zemlju na putu do Budima, možda i do Beča a možda i do Rima, izvještaji su mletačkih upravitelja u Dalmaciji veoma zabrinuli savije. Sinjorija se našla oko u oko sa potrebom da na događaje u Hrvatskoj ne gleda više onako kako je činila za doba kralja Matije. Vijeće vidi da treba odlučnijih koraka - može se dogoditi da hrvatska gospoda ravno zatraže protektorat [43] Venecije; sigurno je da Venecija mora vojnički surađivati sa Hrvatima. Radi svega toga, otkad je gospodin knez Krsto Frankopan izišao iz mletačke tamnice, mnogo je porastao ugled gospodina Dandola. Jer Dandolo je uvijek zagovarao svezu s Frankopanima; a sad se vidi, da ova najmoćnija vlastela, pogotovu sam knez Krsto, odlučuju u onim stranama sasvim — ma i bez kralja. Pobjeda Krstina kod Jajca bila je i pobjeda Dandolova.

Vojvoda Ivan Kosača prigodan je savjetnik Dandolov u svim ovim stvarima. Tužan radi pada svoje zemlje, a živeći još uvijek u velikom sjaju svoje riznice koju je sa sobom spasio na bijegu u Mletke, Kosača još nije izgubio nade da će hrvatska gospoda

---

41 *Culphus Veneticus,* zaliv mletački

42 *Relikvija,* ostatak

43 *Protektorat,* pokroviteljstvo

izbaviti od Turaka Bosnu i Hercegovinu. U Mlecima znadu svi da ove zemlje „ionako pripadaju Hrvatskoj". Ali su loše vijesti dolazile - osmanska je sila rasla sveke godine. Poraz Turaka kod Jajca sasvim je preporodio vojvodu koji je slab ratnik i voli živjeti u miru u Veneciji, ma nije nikad prestao govoriti o svojim pravima na djedovinu. Dandolu služi razgovor s vojvodom dobro, jer vojvoda pozna onu zemlju i ljude sve do gornjih hrvatskih strana, a u Veneciji je Kosača bio vrlo drag knezu Krsti. Zato i Dandolo prvomu vojvodi čita radosno pišamo Krstino o Jajcu.

Jajce je bilo gotovo pred predajom. Osamnaest mjeseci nije u tvrđu unesena nikakva hrana. Turci su znali da je grad tvrd i ne da se na juriš uzeti lako. Nisu ni jurišali. Osvojili su redom svu zemlju i gradiće oko Jajca, pak okružili grad opsadom koja je čekala da glad dovrši osvojenje. U gradu nije bilo ni hljeba ni zarade. Sultan pak traži da se Jajce svakako osvoji; prijetio je - piše Frankopan - paši bosanskomu da će mu kožu s leđa oderati ako ne uzme tvrđe. Paša je namjestio oko grada kordun pješaka i konjice; u uskoj i strmim stijenama opasnoj dolini koja vodi prema Jajcu načinio je zasjeke i prijekope. I tako nije ni Mihajlu Tureku ni Petru Kegleviću uspjelo da donesu hranu ili pomoć. U tvrđi su se ljudi hranili konjetinom, a i te je ponestalo. Stanovnici su bježali ako su ikako mogli - muževi su ostavljali žene i djecu. Čuvši za tu bijedu, paša je stao još i topovima udarati na tvrđu, pozvavši u pomoć hercegovačkog sandžaka i čuvajući najpomnije sve prilaze gradu. Jure Mrsić, koji je pobjegao iz Jajca, donio je u Budim o tome glase kralju Ljudevitu. „I ja sam bio u državnom vijeću kad je taj čovjek plačnim glasom pripovijedao o nevolji Jajčana. Dušu mi je obuzela bol, slušajući vaje tih ubogih kršćana; kada je pak Jure spomenuo strahotnu zgodu kakva se nije dogodila od rasapa grada Jeruzolima, kako je naime majka, držeći u naručaju dijete svoje i motreći da će joj toga časa poginuti od gladi, u zdvojnosti svojoj dijete svoje bacila u Vrbas, samo da ga ne vidi strašnom boli izdahnuti — kada je to Jure spomenuo, malo da mi nije srce od prekomjerne boli puklo. Namah sam rekao kralju da ću ja pokušati kako bi se dalo Jajčanima pomoći; te sam označio koliko bi mi trebalo vojske i topova. Moja ponuda bila je drage volje prihvaćena i sve mi je obećano što sam tražio."

- Kad se radi o ratovanju, nitko ne zna kako kao knez Frankopan odrediti odmah što i kako treba. On je condottiere 44 kakvog ne pozna svijet! — zanosi se Dandolo, pričajući dalje kako je Krsto imao velikih poteškoća dok se je insurgencijom 45 skupilo dosta vojske. Ugarski velikaši nisu htjeli Krsti dati ni banderija; a trebalo je, za rušenje turskih opkopa, i težaka i oruđa. Ipak se je na prijelazu kod Save, na Gradiškom Brodu, našlo do sedam tisuća vojske, ponajviše od slovinskih staleža. Sa 4000 pješaka i 2000 konjanika prešao je knez u Bosnu susretajuci se sa Turcima po klancima u teškim bojevima. 10. lipnja Turci su se poredali s dvije strane doline da navale s boka. Krsto je prodro do Bočca i u neprestanom boju napredovao do Jajca. U nedjelju 11. lipnja knez je ušao u Jajce.

- Da su bar Ugri pošteni pa da ga naprave jajačkim banom kao nekoč Lovru Iločkoga! - kliknuo je vojvoda, prateći sjajnim očima svaku riječ pisma o Krstinu pohodu što ga je Krsto bio napisao Dandolu iz slavonskih Zdenaca.

Na povratku bojevi su bili još strašniji jer su Turci bili sakupljali do 15.000 ljudi. Knez je prodro preko Kamengrada, Jajce je osigurano — turska najezda za ovu godinu skršena. U znak pobjede šalje knez po svom dvorjaniku Jerolimu Zadraninu papi na dar konja kojega je „zarobio u pravednom boju".

- Dogodilo se, vojvodo, ono što sam proricao uvijek. Knez je Krsto rođen da vodi!

Umni patricij ocjenjivao je pobjedu kneževu mnogo dublje. Osjećajući se obitelju vezan s Frankopanima, pomišljao je na to da bi Krsto, pod zaštitom Venecije, u hrvatskim stranama mogao osvojiti vrhovnu vlast ne obzirući se na kralja ugarskoga. Karlović je mnogo puta preporučivao sličnu osnovu o protektoratu Venecije - ali knez Ivan nema dovoljno ugleda; umoran je i siromašan. Krsto Frankopan je prijatelj Šime Erdedija, bogatog biskupa zagrebačkog; Ferdinand će zaplesti s Ugrima prije ili kasnije radi nasljedstva - do Hrvata stoji da odluče sami Krsto će poslije pobjede kod Jajca sigurno dobiti bansku čast jer je sada već vrhovni

---

44 Condotiere, vojskovođa

45 *Insurgencija,* ustanak na oružje

kapetan kraljevske vojske. Ban je prorex, vicerex, potkralj - od potkraljevstva do kraljevstva samo je korak!

Pokupivši pisma, Dandolo se uputio u duždevu palaču.

U budimskom domu kardinala Campeggia prepire se barun Burgio sa knezom Krstom Frankopanom. Jožefić i Šime Erdedi, prisutni sastanku, ne upleću se - povukli se u stranu kraj prozora i pričinjaju široku rijeku što teče pod budimskim brijegom.

— Neću da čekam ni sat više — govori knez preglasno. Sutra počinje rujan mjesec; dva sam mjeseca ovdje, gubim vrijeme. Jedno te isto iz dana u dan!

Jožeflću je žao i nemilo što je knez - pobjednik ovako loše volje. Kako su divni za biskupa senjskoga bili dani kad se je Krsto kao pobjednik vratio od Jajca! Ne mogući u Senju, biskup se u Budimu napatio teškog iskustva - njegova asketska duša trpjela je od pokvarenosti dvora koju je bio upoznao u strahovitoj goloti; znao je da se po ovom kralju, koji je smješan i prezira vrijedan, nikad neće vrati u Senj kao biskup. A kad je knezu povjereno vodstvo vojske, kad je kao pobjednik prispio na dvor, ušutkavši dijelom svoje protivnike, nametnuvši se svojom ratnom vještinom i hrabrošću svima, Jožefić je stao slobodnije disati i nadati se. Još će se, hvala bogu, vratiti u svoje strane; jer nema sumnje, sad kralj mora Senj vratiti Frankopanima. Brzo se je razočarao Jožefić. Što se više slavi Krstina pobjeda od pape i od zapadnog kršćanstva, to je gore knezu i njemu u Budimu. Dvorska gospoda neće ni da govore s Frankopanom; daj bog da se maknemo odavle! Krsto gubi zdravlje; poslije Jajca bio se sav pomladio, a sad mu počešće nabrekne ona žila na čelu! Jožefić je dobro poznavao taj znak bijesa i trpio zajedno s knezom. Pak šta hoće sad i gospodin Burgio? Dozvao je iz Zagreba biskupa Šimuna - vele stoga da Erdedija napravi banom. A Krsto? Što će dobiti on koji spašava kraljevstvo?

-Ja dijelim vaše nestrpljenje, presvijetli gospodine kneže. No zar se ne mučim i sam? - buni se barun. Budite na mom mjestu tri godine, posjedjet ćete.

- Poslali ste me do markgrofa brandenburškog, barune. Učinio sam vam po volji makar mi nije milo sastajati se s „rođakom"! Što sam dočekao? Posjeo me je za stol i htio zaliti vinom — on i njegovi pjevali su neke latinske rugalice, trusili čaše i rušili se pod stol. S kim da govorim? Do kralja se ne može. Salkaj reži na me kao bijesan vepar. Bunio je velikaše da mi ne dadu Banderija — kad sam pobijedio bez njega, još me gore mrzi. Neće Hrvata, veli, neće Frankopana! Postolarski sin! Misli da će mene zavesti svojim lažljivim riječima. Prevario je Batora, prevario Verbecija, ne da iz šaka kancelarstvo, vara i vas i Brodarića! Dolje mi propada imanje. Otac me zove. Turci me robe — a ovdje me vuku za nos.

— Banije niste htjeli ni sami, gospodine kneže!

- Banija? Bani su Tahi i sad još Baćan. Baćana drži kraljica, budi joj... Ako mi kralj laska da sam mu najbolji i najvjerniji, neka mi učini ono što ga goni poštenje i pravica, neka mi vrati Senj! Čuo sam da Salkaj došaptava kralju kako sam ja opasan na čelu vojske - kraljevska će svjetlost sama voditi vojsku!

- Kraljevska svjetlost voditi vojsku? Kneže, moram da se na smijem. Ta kralj nema ni vlastitih čizama na nogama!

Svi, osim Krste, zagrohoću na Burgiovu opasku. Burgiu uostalom nije nepravo što Krsto neće banstva; prežestok je, ne bi znao suditi, odviše je vojnik; crkva bi više voljela na tom mjestu biskupa, zato je i mislio Burgio proturati Erdedija. A Senj - trpke li jabuke! Čim se zaprede govor o Senju, nije čim suzbiti kneževe jarosti.

— Ni časa više! Kada nećete sa mnom, idem sam u državno
vijeće. Kad sam bio dobar da me slušaju o Jajcu, neka me čuju i o Senju!

Knez se ne da utišati. Moralo se u dvor. No tu je svoj četvorici rečeno da njegove kraljevske svjetlosti nema u Budimu; u lovu je, na Čepelu. Vratit će se istom večeras.

Državno je vijeće krnje. Dva su palatina, Bator i Verbeci, ali u vijeću nema ni jednoga. Knez Krsto ušao je s Burgiom u dvoranu nepozvan i, ostavši stojeći između začuđene gospode ugarske, obratio se ravno Salkaju koji predsjeda. Knez hoće da bude načisto - zureći u Salkaja veli da je od njegove kraljevske svjetlosti tražio zadovoljštinu za uvrede svojih protivnika. Cilja ravno na kancela ra.

— Čast mi moja ne dopušta da čekam
dulje!

Knez je udario rukom po balčaku sablje.

Nadbiskup je Salkaj podbuo, debeo muž, komu se na licu vide tragovi razvrata. U salo obraza utopljene očice promatraju kneza nemirno, ponizujući. Salkaj je zgrnuo ogroman imetak — na dvoru je svojim spretnim laskanjem, medu plemićima svojom lukavošću, znao održati svoj položaj i u najtežim sukobima plemstva i kralja. Sad je s Batorom i s „kolednicima" koji su protiv Verbecija za se dobili većinu plemića i drže Batora pravim palatinom. Campeggio, negdašnji zaštitnik Salkajev, ostavio ga je - ali Burgio nikako ne uspijeva da čast kancelarsku osvoji za Brodarića, štićenika Sv. Stolice. Salkaj se s Batorom dogovorio kako da se drže prema Frankopanu. Taj bijesni ratnik koji je došao iz Hrvatske zar da postane neka veličina koja bi se odlučno upletala u njihove vlasteoske račune? Kralj, ganut kao razmaženo dijete radi nevolje u Jajcu, dao mu je vojsku pa sad sluga hoće da bude gospodar! Što buncaju ti Hrvati o nekim svojim pravima? Luđaci misle da su novci od poreza samo za rat, za njihovu obranu, a čime će živjeti i kralj i kraljica i on, Salkaj? Salkaj je trebao Žida Serenčena, raskošnika markgrofa, a mogao je izaći na kraj i sa prepoštenim Verbecijem kad mu je podmetnuo parnicu Zapolje o nasljedstvu Lovre Iločkoga i naveo ga da, po pravici, odluči protiv Zapolje. Ovako je Salkaj uspio posvaditi najmoćnije neprijatelje kraljevske prevlasti. Ali što će s ovim čovjekom koji udara šakom po balčaku sablje i nije pristupan ni ženi ni dukatu ni igri ni vinu? Prezreti ga, otresti se, razmekšati mu šaku obećanjem, poslati ga daleko od dvora i kralja; neka ga đavo nosi u njegove gudure da pogine od Turaka kao Berislavić!

— Bez njegove kraljevske svjetlosti ne mogu se — ustane nadbiskup, igrajući se križem o zlatnom lancu na prsima - ne mogu se, gospodine kapetane, rješavati ovdje nikakve stvari koje odvise od kraljevske milosti. Vaše tužbe o Senju poznate su nam - o tom nisu jednaka mišljenja. Ako imate kakvih zahtjeva glede vojske, raspravit ćemo ih; ali moram kazati da je i u tom pogledu bilo učinjeno sve što je ipak moguće. Više od insurgencije per capita 46 ne može se učiniti.

---

46 *Insurgencija per capita,* pojedinačni ustanak

- Tako govori o insurgenciji! Obećano mi je od same kraljevske svjetlosti da će mi biti naplaćen moj trud i uspjeh, a ja tu uzalud čekam tjedne i tjedne!

Salkaj zažmiri, oko usana pojavi mu se posmijeh.

- O obećanjima koja nisu ispunjena mi ne znamo. Gospodine kapetane, ono što obećava njegova kraljevska svjetlost, ono se izvršava i izvršilo se je potpuno.

Knez se Krsto okrene k Burgiu koji je osjetio kako Salkaj, vrijeđajući kneza, omalovažuje i njega, Burgia.

- Čujete li, barune! Oni su ispunili svoja obećanja!

Burgio se prepane kneževa lica - knez će uvrijediti kralja!

Knez je skočio sasvim do stola za kojim je stajao Salkaj, i vikao da su se prozori tresli. Jedan od pisara vijeća ustane i, na Salkajev mig, provuče se, iza kneza Krste, na hodnik.

- A niste li kazali, kukavice, da ćete mi dati banstvo? A niste li govorili o Senju? A nije li kralj obećao da će proširiti moju vlast nad vojskom za cijelu medu?

Salkaj se ustoboči. Sad je bio čas da potpuno ponizi omraženog Hrvata. Sad će on, Salkaj, govoriti u ime uvrijeđenog kraljevskog veličanstva!

- Tko vam je govorio o tom? Lažete, kneže, lažete!

Burgio nije mogao zapriječiti sukoba. Na Krstinu licu javile se crvene pjege; šaka koja je bila udarila o stol da je pukla tintarnica kancelarova, digne se i spusti na obraz Salkajev. Knez je udario ćuškom u obraz kancelara kraljevstva!

Nadbiskup, hoteći se oteti udarcima, uhvati za bradu kneza. Burgio i ostali priskočiše. Dvorana se napuni oružanih ljudi — pisar je na mig Salkajev bio dozvao stražu.

Prizor bijaše oduran. Svi su kričali, prijetili - Burgio je očajno lamao ruke. Kraj stola pao je na stolac, polumrtav od straha, Salkaj, stišćući rukom čuperak brade Frankopanove. Knez je, na vidiku straže, odskočio i potegao mač.

- Bogom vas zaklinjem, gospodine kneže! — vapio je Burgio iza glasa.

- U tamnicu, na moju odgovornost! U ime kraljevo! - derao se Salkaj pokazujući straži kneza.

Iz hodnika gdje su čekali, na buku priskočiše Erdedi i Jožefić. Bit će krvi — knez Krsto, zakriljen od Burgia, stajao je usred vojnika koji su bili uperili koplja. Jožefić se, goloruk, zaleti kroz stražu.

- U ime kraljevo! U ime kraljevo!

Sva je dvorana odjekivala od ovog jednakog razbješnjenog krika Salkajeva.

- Pokorite se, tako vam spasa duše - njegova će kraljevska svjetlost riješiti milostivo sve! - hvata Burgio knežev mač.

Časnik straže, razumjevši da mu je uhapsiti čovjeka koji je mačem navalio na vijeće, pristupi knezu i takne ga rukom. Knez spusti mač. Nije se ni branio - njega, pobjednika od Jajca, hapse u ime kraljevo!

- U ime njegova kraljevskog veličanstva, moj ste sužanj! — rekne časnik.

Knez ga pogleda mutnim, ledenim očima. -

Ja, velikaš kraljevstva!

I, nasmijavši se grohotom, knez Frankopan preda svoj mač barunu i pođe za stražom.

XI

Odgovorite, kneže, recite barem riječ!

Kraj prostog željeznog kreveta u stražarskoj tamnici budimskoga dvora stajali su Burgio i Jožefić. Na krevetu ležao je, leđima okrenut prema stijeni, knez Krsto. Otkako se grohotom nasmijao, opkoljen stražom s kopljima u vijećničkoj dvorani, nitko nije od njega čuo ljudskoga glasa. Njegovi prijatelji ostali su u stražarskoj sobi sve do navečer kad se je s lova vratio kralj. — Šime Erdedi, potomak svemoćnog velikaša Bakača, držao je da Frankopan ne može ni prenoćiti u tamnici. Kako bi kralj mogao držati u zatvoru čovjeka ovakva roda i glasa? Časnik straže izvjestio je Erdedija da je Frankopan, sam u gadnoj ćeliji koja nije imala ni pokrivala na postelji, urlao čitave sate, a zatim se ukočio, legao i nije ni dirnuo večeru koju mu je poslao barun. Burgio je do večeri istoga dana tri puta bio u dvoru. Kasno pod noć vratio se kralj; ali se nije moglo do njega, umoran je. Drugi dan vidjelo se da je Salkaj uspio kod kralja ishoditi privolu da Frankopan ostane u tamnici. Barun je obletio sve poznate ljude - uzalud! Markgrof brandenburški, koji je kralja bio pratio u lovu i vrativši se u Budim saznao da je knez u državnom vijeću ćušio kancelara, smijao se pred Burgiom od srca. Šala je izvrsna, a markgrof pravi šalu od svega na dvoru.

— Šakom po nosu! E, sad zna moj Salkaj s kim se je išao miješati. Imao sam ja za ženu sestru Frankopanovu — poznam ih!

Markgrof ni mrtvoj Beatrici Korvinskoj nije mogao oprostiti što je na nagovor i svoga i njegova roda bila pošla za nj. Starija od njega za dvije godine, ozbiljna i umna, udovica Korvina brzo se uvjerila da je, udavši se za Jurja Brandenburškog, pošla za muža velikog imena i kraljevog rođaka, ali za rastrošnika i razvratnika bez para. Umrla je sa tugom u svojim bistrim očima - kad je markgrof rastepao posljednje ostatke nekoć ogromne baštine hercega Ivaniša. Beatrica je živjela poput koludrice - markgrof je mrzio i nju i njezin um i njezin kršćanski život.

Bilo je i ugarskih velikaša koji su se zgražali nad tim što je Salkaj smio uhapsiti Frankopana; ali sad su na dvoru upravo ovi, kao davni protivnici kraljevih prehvata, slabiji - moć Batorova biva jača, a Krsti škodi i to što ga je Verbeci na buntovnom hatvanskom saboru bio dao izabrati banom. Odlučnu riječ mogao bi reći kralj - ali „jao kraljevstvu kojemu kraljuje dijete"! Ljudevit II. je djetinjast i slavičan, lakovjeran i plašljiv. Salkaj mu je bajao i prije i kako je opasno Frankopana obasipati častima i ovlastima. Frankopan je u Križevcima na saboru svrgnuo Tahija s banstva, na vijeću vrijeđao i samo njegovo veličanstvo! A što Jajce — ta Frankopani idu i s Turcima kad im je do toga da otimlju kralju gradove! Bernardin je s Turcima u dogovoru bio napao Senj!

Burgio ne miruje. Prošao je treći dan što je knez u tamnici — papin se poklisar boji da bi klevete mogle postati istinom. Zapolje kad su bili uvrijeđeni od kraljeva, bili su su skloni na dogovore s Turcima. Knez je Krsto prenagle ćudi - mogao bi skočiti i na stražu da je zadavi. Salkaj je zločinac - Burgio pazi da hrana što je sam daje praviti i šalje knezu, dolazi ravno u ćeliju. Barun je Rimljanin; zna da i otrov može poslužiti u ovakvu sukobu. Svaki dan što je Frankopan u tamnici opasnost je veća. Ako otac Bernardin prerano dozna kako mu je kralj uvrijedio sina, tko zna ne bi li od srdžbe prihvatio ponude i darove bosanskog paše? A iz hrvatskih strana pouzdanici nuncijevi javljavu i onako čudne svari - gospodin Krbavski čini se da je sasvim spreman podložiti se Veneciji; što će biti ako hrvatska gospoda, razbješnjena radi uvrede nanesene velikašu kraljevstva hrvatskoga, pođu za gospodinom Krbavskim?

Papin poklisar, uzrujan i ogorčen a ne mogući dobiti od kralja nikakve odluke, pokucao je na vrata kraljičina. Kraljica je Marija

zrelija od muža: -habzburške je porodice koja ne stavlja lakoumno na kocku sve poput ovih Jagijelovića koji su pobožni kršćani ali slabi državnici.

Jutros je Burgio primljen od kraljice. Nelijepa žena, sa oštrim oznakama španjolske svoje krvi, dočekala je nuncijeva doglavnika ljubazno - namjere crkve i njezine familije ne idu vazda zajedno, ali ona je kraljica ugarska, a ugarska treba pomoći papine. Kraljica zna kakva je bijeda na dvoru - gospodin Burgio često je pomagao posudbinama. Poklisar je objašnjavao kraljici da je postupak sa Krstom nedostojan. Frankopanova je slava poslije Jajca odjeknula cijelim kršćanskim svijetom; Sv. Stolica je povrijeđena što je ovakvu zahvalu doživio od državnog vijeća čovjek koji je jedna od najvećih nada kršćanstva. Na dugoljastim, gotovo muškarački ozbiljnom licu kraljičinom, Burgio nije opazio nikakva dojma svojih riječi dok je govorio o zaslugama Frankopana za crkvu i kraljevstvo. Kraljica se nije razumjela u ratne posle; Burgio, zauzimljući se za Tomorija, bio doživio istu hladnoću. Oprezni papin diplomata prešao je radi toga brzo na druge razloge svojih zahtjeva. Knez je Krsto poštivalac i prijatelj infanta Ferdinanda, njegovo imanje zalazi u nasljedne zemlje principove. Knez je surađivao s Ričanom; za pohod na Jajce dao je princip svoju pomoć. U gradovima na međi pomiješane su posade frankopanske i principove; Frankopani su moćni, hrvatsko ih i slovinsko plemstvo sluša. Dalmacija, Hrvatska i Slavonija — Dalmacija je pod Venecijom; Sinjorija traži put da Hrvatska i Slavonija postanu njezinom vazalnom ili saveznom zemljom. Interesi Habsburgovaca -

Čim je Burgio naveo govor na korist familije, kraljica je Marija upravila pažljivo na nj svoje oči koje su za žensku u tim godinama bile i odveć zamišljene. Barun je naslutio da kraljica sama mora imati neke glase od svoga brata principa i nije više krzmao da izađe na srijedu sa svojim prijedlogom. Ako je volja njihovih kraljevskih svjetlosti, on će posredovati da se izmire Frankopan i Salkaj - sablazan je ionako prevelika.

Sada je Burgio u tamnici posjetio kneza. Uzevši sa sobom Jožefića komu je objasnio svoju osnovu; kralj će učiniti njoj po volji jer je u državnim stvarima mnogo sluša.

Ali sa knezom nije govoriti. Poslije prve provale bijesa kad je čuo da je njegova kraljevska svjetlost potvrdila nalog Salkajev, knez je onijemio. Uzalud su prilazili u tamnicu Brodarić, Jožefić,

Erdedi — knez nije ni s kim htio da govori. Napisao je nekoliko pisama i pod zakletvom ih izručio Jožeflću da ih ovaj otpravi odmah; inače se ponašao kao da se odrekao života. Uvreda je tako strašna da ga svaka riječ o nezahvalnosti kraljevoj zapeče poput užarenih kliješta kojima su zločincima na stratištu trgali meso.

- Gospodine kneže, odgovorite barem riječ! Oni će misliti da su vas zbilja osramotili i uništili zauvijek ako se ne ufate ni govoriti o tom što vam predlažem!

Prijedlog je u tom da se Krsto u tamnici izmiri sa Salkajem i, čim se to javi kralju, bude pušten na slobodu.

„Osramoćen zauvijek" — riječ je Burgiova bila oštra kao strelica. Knez Krsto ganuo se naglo i skočio s postelje.

- Što hoće od mene! Ruke da im pružim da ih okuju u negve — ruke koje iz blata dižu krunu! Mene su zarobili, a kad ne bude mene, zarobit će njih sultan sve zajedno s njihovim kukavnim dvorom!

I opet, grohoćući u srdžbi i u smijehu, knez je psovao.

- Ćelija, to mi je plaća kraljeva! Oh, luda ja! Kad sam dolazio u dvor, trebao sam doći sa hiljadu konjanika svojih - onda bi čuli moju riječ!

Jožefić je pogledao na vrata, ne prisluškuje li tko. Knez je sipao uvrede na kralja. Salkaja, dvor, Ugre — da mu je pod šakom, smrvio bijednim udarcem čitavo to podlo gnijezdo.

-A što ste ovdje, u toj ćeliji, gospodine kneže? - miri ga barun. Poslušajte moj savjet, prijatelj ga daje. Vani ste junak, slavljeni vojskovođa, vani ste knez Frankopan. Treba izići van - izmirite se bar naoko - i onda ću ja, riječ vam dajem naplatiti s vama Salkaju!

Ali knez neće ni da čuje o izmirenju u tamnici. Hoće pred kralja; tamo, u dvoru, neka primi tu milost da može on, pobjednik od Jajca, slobodno otići u svoj dom.

Burgio se plaši susreta s kraljem; ali će se Erdedi i Jožefić pobrinuti da se prizor odgira dostojno. Sutradan se je knez, bez stražarske pratnje, uspinjao zavojitim stepenicama kroz hodnik — tamnica je tajnim prolazom spojena sa stanom kraljevim.

Ceremonija je potpuna. Kralj i kraljica sjeli su na čelo dvorane u naslonjačima, oko njih je brojna svita. Nadbiskupa Salkaja nema.

Knez Krsto stupio je pred kralja i kraljicu i poklonio se mučke. Kralj je istinski ganut i ne nalazi riječi. Krsto ga promatra ravno i mirno - blijedosive su, sanljive oči u mladića koji je sav obrastao

bradom i brcima - po obličju prestar za svoje godine. Kralj sjedi tromo i bori se da izgovori naučenu izreku. Opstanak kraljevstva traži da vlada sloga i mir medu velikašima, - neće spominjati žalosnih zgoda — njegova milost ostaje naklonjena svima koji su vjerni. Njezino veličanstvo kraljica udesila je svojom dobrotom da poznati nemili događaj bude zaboravljen. Kralj hvali kneza Krstu što je uvidio pogrešku.

Knez ne odgovara ništa. Sa pokrajnih vrata pokaže se smršteno, podbulo lice Salkajevo. Krsto odvraća oči.

Kraljica Marija, koja je sjedila do ovog časa, ustane.

- Gospodine kneže frankopanski, hoću da se pod mojom rukom izvrši pomirba! Pristupite, gospodine nadbiskupe!

Kraljica složivši ruku Krstinu s nadbiskupom, zadrži ih trenutak dok je iz kraljeva dvorjanstva zaorio opći - Vivat .

Knez Krsto koji nije još nikada izbliza vidio kraljice, začudio se njenoj sigurnosti. Donja je usna kraljičina, istaknuta i deblja od gornje, spuštena još jače; krupan je nos na licu koje nije ni mladenačko ni žensko; i oko, mirno u nekoj strogoj upornosti, davalo je kraljičinu licu mnogo čvršći i odlučniji izraz nego što ga je imao kralj koji se je smještao i okretao desno i lijevo da primi čestitke radi uspjelog pomirenja. Razlika je između oboje supruga očita. Sa kraljičina lica govori zaista sigurna volja stare obitelji da vlada i sjedinjuje i sebi podvrgne sve. Krsti sune trenutno mozgom razgovor sa nadbiskupom u Salcburgu, i bez ičijeg miga knez se sagne i poljubi ruku kraljičinu.

Međuto je kralj bio ustao; znak da je primanje dovršeno. Knez Krsto izišao je odmah poslije kraljevskih supruga; Jožefić i Erdedi koračali su za njim bez riječi do Campegiova stana. Kad su stigli na kraj trga sa kojega se u čitavoj širini vidi palača dvora, knez stane.

—Neka mi usahne ova ruka koja je morala dirnuti ruku Salkojevu ako još ikad dođem pred te dvore! - reče knez i pogleda svoje pratioce. Jožefić i Erdedi mislili su jednako što i on: — Križ na potomka Jagijelova - Hrvati ne mogu imati takva kralja!

---

47 *Vivat,* živio

XII

U kući gospodina Cesara de la Bolpe, brata gubernatora gospodina Taddea, u Videmu, imadu žene u kuhinji pune ruke posla. Gospodin je Cesare naložio da se spremi najfinija večera - treba gošćenjem ispraviti nemilu pogrešku koju je iz same prevelike opreznosti počinio njegov brat, signor Taddeo. Pred dva dana upali su na mletačko zemljište ljudi gospodina grofa Krištofora Frankopana, a s njima i sam grof sa dva pratioca u nevojničkom ruhu. Ljudi gospodina grofa koji su kao provodiči prvi došli u Videm izjavili su da gospodin Kristofor samo prolazi mletačkim zemljištem. Ali gubernator nije imao o tom nikakve obavijesti iz Venecije, pak je zato i samom grofu, veoma uljudno i ljubazno, ali i sasvim službeno, izjavio da ne može propustiti ni njega ni njegovih ljudi dok ne istraži da li Vijeće dopušta prolaz. Iz Venecije je danas stigao gospodin senator Dandolo sa pismenim uputama od samoga dužda; od tih pisanih uputa, koje su sasvim kratke i utvrđuju da nema nikakve zapreke prolazu gospodina grofa i njegovih ljudi, mnogo su neugodnije usmene opomene, bolje reći, ukori što ih je nadovezao gospodin senator. Dandolo je grofa molio da oprosti slučajnu nepriliku koja izvire iz neznanja gubernatorova - a samoga gospodina Taddea dobro isprašio radi njegove prevelike brige na krivu mjestu. Gospodin grof Frankopan - to je gubernator zbilja mogao znati - nije nikakav dušmanin Sinjorije nego naprotiv njoj vazda dobrodošli gost. Grof je, kako se zna, bio zasužnjen u Torreselli; no iz toga ne slijedi da ga je gubernator smio ustaviti i gotovo zarobiti ponovno. Sva sreća da grof Kristofor nije preozbiljno uzeo nepriliku - nasmijao se gubernatoru kad mu je rečeno da ne smije naprijed, i čekao dva dana, zabavljajući se sa gospodinom Taddeom i s njegovim bratom, pregledavao njihovo lijepo imanje u Pascolu, pitao za cijene marve i razgovarao s ljudima iz naroda koji su sa grofom govorili u svom, šćavonskom, jeziku. Gospodin Cesare je zadovoljan da je stvar prošla ovako - grof se gotovo i veseli što je radi uskraćenog prolaza dočekao u Videmu i starog svoga znanca i prijatelja, gospodina Dandola. Cesare će u ime bratovo prirediti svečanu večeru i sve će biti izgladeno i zaboravljeno pri čaši izvrsnog vina „od zemlje", kojima je Cesare častio i kneževu pratnju smještenu na zaseoku u Pascolu.

Večera je zbilja vrlo vesela i zabavna - grof je Krištofor dobre volje, šali se i ne misli se osvećivati; ne naduva se nipošto kao ratnik i velikaš kojemu je nanesena uvreda. Uza nj je zdesna gospodin Dandolo, slijeva gubernator sa svojim bratom, — a dalje dva hrvatska gospodina -Jerolim Jurišić iz Zadra i Ivan Evanjelist, od pratnje grofove; pak četvorica građana, pozvana na naročitu želju grofovu. Poslije večere pričaju se događaji rata između cesara i kralja francuskoga - Venecija je uz Karla V., pak se mnogo spominju vješta i junačka djela njemačkih i švajcarskih plaćenika kontebla 48 Bourbona, Francuza, koji je - izagnan iz francuskog dvora - stupio u cesarsku službu i nemilo porazio Francuze. Nema sumnje, boj između dvaju premaca na Zapadu odlučen je - cesar Karlo ima primat i kralj Franjo ne može ni misliti da se opire dalje pokle je nedavno kod Pavije izgubio deset tisuća ljudi i sam dopao sramotnog ropstva. Grofu Frankopanu su potankosti o francuskom porazu poznate, pak s tim veže uspomene iz vremena kad je od Francuza bio zasužnjen u milanskom kaštelu. Građani videmski dive se cesaru i radi bogatstva koje će Španija crpsti iz svoga posjeda preko mora. Cesar ima samo neprilike kod kuće - onaj monah koji se je oženio koludricom i digao bunu protiv pape, još nije spaljen, štite ga velika gospoda. Grof Krsto priča kako je već jednom prolazio - ne na vojnici - kroz Videm, na putu za Veneciju i dalje za Loreto. Ljudi u Videmu poznaju čudo od Trsata, no rado slušaju potankosti koje im kazuje sam gospodar grada i samostana trsatskog. Pobožno su se prekrižili slušajući da se je na Ravnici trsatskoj, u davno doba, dok je Trsatom vladao knez Nikola Frankopan, jedne noći čudom pojavila crkvica sa zlatnim stropom u kojoj su bile prekrasne slike naslikane od samog sv. Luke Evanđelista. Bila je to ista kućica u kojoj je anđeo Gabrijel navijestio Djevici rođenje Spasitelja. A poslije tri godine dogodilo se još veće čudo. Noću su anđeli digli crkvicu i prenijeli, baš takvu kakva je na Trsatu bila, u Recanati kraj Ancone. Svatko je od učesnika večere već barem jednom bio u Loretu, kako se sad zvalo mjesto hodočašća po vlasnici zemlje na kojoj se je bila ustalila čudesna crkvica, po ženi Loreti.

---

48 *Kontebel,* prema franc, connetable, vojvoda, maršal

Razgovor je živahan, i gospodin je Cesare potpuno zadovoljan što je ovako častan i ugledan muž kao gospodin grof počastio njegov stol makar i u zgodi koja se mogla i gore svršiti. I pratnja je grofova ugledna i vrijedna -Jerolim Jurišić, iz Zadra, vještak je svim poslovima, razumije se u trgovinu i u gospodarstvo, pravi je pouzdanik grofov i s njim se može govoriti o svemu što sa druge obale može zanimati mletačku gospodu. Gospodin je Jurišić brat ili pravije polubrat cesarskog časnika Nikole koji se također sve više uspinje na ljestvice vojničkih časti. I Jerolim i Evanjelist govore izvrsno talijanski, poznadu dobro Veneciju. O Turcima pričaju strahote - no u ovaj čas nitko ne bi za njih rekao da žive u tako opasnom i zapuštenom kraju - nema nikakve razlike između njih i ostalih gosti. Gospodin se Jerolim mnogo zanima za mletačko sukno i priča da su i Dubrovčani, tamo dolje niže na jug od ovih Hrvata, već napravili svoje fabrike sukna. A Evanjelist pozna dobro vrijednost zlatnih i emaljnih umjetnina koje mu je pokazao po svom domu gospodin Cesare, ljubitelj takvih stvari. Cesare je vrlo zabavio gospodina, pričajući o svojem poznanstvu sa nekim zlatarom, messer Benvenutom, u Rimu, koji je u isti mah najbolji vještak u svojoj umjetnosti i najveći kavgadžija u čitavoj Italji.

Gospodin je Dandolo, unatoč živahnom razgovoru društva, oko desete nešto prišaptao gubernatoru. Društvo se, na mig domaćina, stalo praštati. Bit će da gospodin Dandolo ima za kneza i takvih poruka od Sinjorije kojih ne treba znati svatko.

Kad su ostali sami, knez se nasmije.

- Znate, čega sam se sjetio večeras, dragi prijatelju? Jeli smo ptice — isto takve ptice, na padelu, poslao mi je na posljednji moj Božić u Torreselli gospodin dužd Loredano. Moj otac je vratio duždu divljač iz naših šuma. Ptice se ne jedu kod nas; opet ih neću dugo vidjeti na stolu.

Dandolo pita izravno, posmjehnuvši se također:

- Dakle, ne u Budim, nego u Augsuburg?

- U Budim nikad; u Augsburg — da vidimo!

-Nismo mogli u Veneciji razumjeti postupak kralja Ljudevita. Križali smo se kad sam duždu čitao što mi pisaste iz zatvora. Na taj način ostavit će kralja svi koji bi mu mogli još biti na pomoći.

- Mi smo ga ostavili. Što da tražimo kod njega mi Hrvati? Na što on misli? Ako car dođe, lako će kralj pred Turcima bježati nekamo k rođacima. A mi nemamo kuda da se sklonimo! A on -

po čem i jest naš kralj? Zar po tom što je držao Tahija i što je sad banom napravio stranca, Bacana?

- Kakav je gospodin Baćan? - ispitkuje Dandolo, ne zaborav ljajući ni u prijateljskom razgovoru da mu je Vijeće povjerilo brigu oko hrvatskih stvari - zato ga i poslalo sada u Videm da se nađe s Frankopanom.

- Baćan je čovjek kojemu je samo do njegova blaga i njegova mira. Po svom imanju i ugledu porodice mogao bi biti nešto - ali se ne giblje, lijen je, lakom na novac. Kod Jajca mi je pomago, priznajem, no u Hrvatsku ne dolazi. Imali smo sabor u Križevcima, ove zime - znam da ga je i kralj slao k nama. Nije došao. Baćan se boji svake odluke, a boji se najviše i nas jer zna da nam je dojadilo. Trebali ste vidjeti i čuti, gospodine Dandolo, kako je u Križevcima plemstvo vikalo protiv kralja. Dosta nam je. Mi smo doduše - rekoše staleži — preporučeni Vašemu Veličanstvu, ali budući da nas Vaše Veličanstvo neće da štiti, mi ćemo sebi tražiti drugoga gospodina koji će nas braniti. Tako su govorili!

- Kraljevstvo se ugarsko neće držati - to vidimo i mi u Veneciji. Kažu nam da je vojska sasvim u raspadu; onomu siromahu Tomoriju nit daju novaca da može biti vojskovođa, nit daju mira da može biti fratar. Njih u Budimu ne dira ni ono što je na dunavskoj granici, a kamoli da bi mislili na Hrvatsku i na vas, kneže. Brige na jugu postaju zajedničke vama i Sinjoriji. Frankopani su kao kletvenici Venecije širili svoju moć, a gube je kao podanici kraljevi!

Dandolo uvijenim riječima tumači svoju davnu misao - ako se Frankopani sasvim priključe Veneciji, njihovo će imanje biti osigurano. U Veneciji dobro je znana povijest hrvatskih strana - Hrvati su tvrd orah i nikad se staleži i redovi, nikad velikaši nisu dali u podložništvo Ugrima. Kruna je zajednička - no kad god bi u Ugarskoj nastupilo doba slabosti i komešanja, Hrvati su se dizali da sami odluče o sebi. Ljudevit i Marija — i imena sjećaju na prošlost! Kad je iza smrti Ljudevita Velikoga ona slabašna Marija sa mužem Sigismundom, također Poljakom, sa majkom Jelisavom i gospodinom Gorjanskim, tražila u Hrvatskoj svoje kraljevsko pravo, nije li se digla sva zemlja, od mora do Drave i do Drine, da se opre Mariji? Nisu li Hrvati doveli na prijetol ugarski protukralja. Karla od Durazza, doveli ga na prijestol preko onog istog Senja koji je „rana frankopanska"? Da, onda je jedan Frankopan spasao Mariju — ali danas su u hrvatskim stranama Frankopani Modruški

ono što su nekad bili Horvati. Ne bi li se ponovila povijest? Stari san Dandolovjavio se u opreznim pitanjima vijećnikovim: —Venecija kao gospodarica mora Jadranskoga i njena predstraža na tvrdom tlu prijeko, Hrvati, Frankopani.

- Gospodin vojvoda Kosača mnogo me muči; čuo je neke stvari...

Knez se Krsto trzne i pogleda Dandola. Mlečanin dakle zna i za tajne dogovore koji su u Križevcima bili održani pred sabor? Plemstvo je tražilo odluku - sa kraljem Ljudevitom nije šta početi, Hrvatska treba da odmah traži pomoć i zaštitu drugdje. Ivan Kobasić od Brekovice, davni sluga i pouzdanik gospode u Ljubljani i Gracu, navijao je na svoju - Hrvati neka traže bana od principa Ferdinanda i neka sa sasvim podvrgnu zapovijedi cesarskog kapitana kojega će postaviti princip. Ali se nije moglo ništa zaključivati bez biskupa zagrebačkog i Ivana Karlovića. Biskup Erdedi ispričao se - čeka valjda još na svoju baniju koju mu je obećao kod kralja ishoditi Burgio; nije došao ni blizu. Karlović se ne javlja; da li su ga Mleci, kao svoga čovjeka, držali daleko od sabora da ne mora pristati uz ostale? Kobacić, Stefković, dva blagaja i knezovi slunjski predlagali su da se i bez kneza Krbavskoga riješi; ako Hrvati ne priznadu principa potpunim gospodarom, bez njegove pomoći propast će. Odaslanici kraljevstva koji su bili poslani u Budim prije sabora, donijeli su opet samo prazna i ništava obećanja. Rekli su Ljudevitu da će se Hrvati nagoditi s Turcima, a kralj ih je tješio time da se Tahi ne drži svoga mjesta za inat i ponavljao, ožalošćen, riječi poslanika da su oni zbilja „ostaci plemstva hrvatskoga"! Nema kad odgađati; idemo k principu i neka vlada princip. Konačni je prijedlog Kobacićev bio još odlučniji - Dandolo, vidi knez, zna o tom. Ipak ne valja Mlečaninu odati istinu. Neka je i prijatelj knezu, neka i nudi mletačko prijateljstvo Hrvatima: Krsto sluti koje su to „brige Kosačine".

-A, senatore - nabaci knez nemarno - vi mislite na ono što se govorkalo o Bosni? Da, da, palo je i takvih riječi. Sjeti se neki da je Lovro Iločki pod Matijašem bio imenovan najprije banom jajačkim a onda carem Bosne. Govorili su da bismo mi ponudili Bosnu principu, neka caruje. Bosna ionako pripada Hrvatskoj, tako bismo se najjače vezali s principom. Ali to su bila samo govorkanja - ništa drugo!

Zna li Dandolo nešta više? Knez je opazio sumnjičav pogled Mlečaninov. Sinjorija se je mnogo zanimala za ove glasine o Bosni koje su bile poznate i papi. Po tim je glasinama u Križevcima bilo najozbiljnije govora o tome da se obnovi bosansko carstvo. Kosaca je imao dobrih razloga da se zanima za stvar koja nije bila pusto nagađanje. Ali što se je u stvari odlučilo? Knez Frankopan putuje u Augsburg — ne ide li onamo da doista ponudi Ferdinandu carsku krunu bosansku?

Mudri je Dandolo imao prilike u sužanjstvu dobro upoznati kneza. Nagliji je od oca — stari je Bernardin „smion i neukrotiv", kako ga je nazivala kronika, ali je zakopčaniji, nepristupniji. Krsto zna planuti - koja bi oštrica bila sad potrebna da se otkrije i u srdžbi oda istinu? Dandolo je znao da je Krsti u Križevcima bilo nemilo što nema kneza Karlovića; da se Krsto nije pridružio onima koji su bili za pristup Mlecima odmah i bezuvjetno; daje zagovarao principa i preporučivao dogovor s Ferdinandom i Karlom. Ali to bosansko carstvo! Princip - bosanski car! Za Veneciju bio bi to nemio klin; a za Frankopane?

I senator je vješto svrnuo razgovor na to kako bi se princip Ferdinand držao prema Frankopanima u pitanju Senja. Začudo, knez Krsto nije odgovarao ništa. Pričao je Dandolu mnoge sitnice, ali obilazio glavne stvari. Senator je pošao spavati nezadovoljan - knez govori veselo i prijazno, ali ne odaje ništa.

Drugog jutra, dok je knez bio pošao da prigleda svoju četu koja će za sat dalje na put, senator se našao pred kućom gospodina Cesara s Evanjelistom. I njega pozna iz Mletaka - literat Ivan bit će možda manje oprezan od svoga gospodara.

— Dakle što je, našali se Dandolo, vi Hrvati imat ćete cara.

Principa, cara Bosne!

Evanjelist plane.

- Kakvog cara! Kakvog cara bosanskog! Nikad neće Nijemac carevati u hrvatskoj zemlji!

Dandolo se nasmjehne. Doznao je.

Kad se je na odlasku izrukovao sa knezom koji je odjahao na čelu svojih šezdeset konjanika, Mlečanin je dugo stajao pred vratima. Četa se spuštala nizbrdo, kamen se lomio pod kopitima kneževe konjice. Izmicala je pogledu - ali na zaokretu pod brijeg još se jasno vidjela kneževa perjanica.

— Kako sam mogao i misliti išta drugo! Nije se ovaj rodio za to da umješta cesare!

Senator se zamislio. Krsto da pusti principa careva ti u Bosni? Tvrdi su dub Frankopani — pored njih se ne širi lako mlađe stablo. Ako ima tko da bude carem bosanskim, bit će Bernardinov sin.

„Raste knez, raste" - mislio je Dandolo slušajući posljednju jeku topota kneževe konjice - „hoće li dorasti do vlastite krune?"

XIII

Njegova prejasnost nadvojvoda!

Dvorski meštar obredni, izišavši pred vrata, udario je pozlaćenom palicom tri puta o blistav, izlašten pod i stao u strahu. U dvorani zašuti svaki žamor te bi čuo proletjeti muhu kad ne bi bila zima i vani, po krovovima Augsburga, pače i svježi snijeg.

Uokrug dvorane, oko crvenim damastom prevučenog stolca koji je postavljen na povišenom podnožju, nad debelim sagom, poredali su se ljudi dvora - na prvom mjestu meštar konjušnik i meštar peharnik, zatim dvorski kapelan, časnici straže od dana i istom na samom kraju kruga državni savjetnici sa svojim pisarima koji su došli iz Graca i iz Ljubljane, prizvani na važne sjednice o obrani nasljednih zemalja kuće habsburške. I nadbiskup salcburški, Matej Lang, boravi u Augsburgu gdje mu je i rodna kuća; njegov se savjet uvažava premda ne obnaša nikakve dvorske ni državne časti osim dostojanstva izbornog kneza Svetoga Cesarstva. Nadbiskup ne prisustvuje audijenciji kod njegove prejasnosti nadvojvode zato jer dvorski ceremonijal ne bi za nj imao pravoga mjesta danas kad nadvojvoda ima da primi i pozdravi poslanike hrvatskih staleža, gospodina Bartola Tumpića od Horšove i Martina plemića Trnarića, koji su se već lani u Beču bili poklonili nadvojvodi, ali sad dolaze sa točnijim uputama i potankim osnovama o tom što bi nadvojvoda imao učiniti za obranu njihova kraja od Turaka. Kraj oba plemića, koji se i nešto nesigurno osjećaju u toj sviti ljudi strane nošnje i stranog jezika, stoje kanonik ljubljanski gospodin Ivan Rauber, brat biskupa ljubljanskog Krištofora Raubera, pridijeljen njima kao pratilac i tumač. Dva koraka naprijed stao je, na desnu stranu od hrvatskog poslanstva, knez Krsto Frankopan, koji je u Augsburgu dočekao poslanike i već se neko-

liko dana savjetuje s vijećnicima i gospodinom grofom Nikolom Salmom, zapovjednikom cesarskih četa u Kranjskoj i Štajerskoj.

Svi pozdrave ušavšega nadvojvodu poklonom koji je neke zgrbio sve do poda. Poklon je kneza Frankopana vidno nešto lakši i nemarniji. Knez ne stoji u „pozoru" - istupio je desnom nogom, nepokoran propisu, za znak da nije dvorjanin njemački nego hrvatski velikaš, i promatra nadvojvodu koji je sjeo na damastni stolac, prekriživši ruke. Sve je na dvoru knezu Krsti novo i neobično. Po predsobljima govori se samo španjolski — stražari i niži dvorjani dobili su odore novoga kroja; stupa se na prstima i pretiho, pozdravi su odmjereni i bez riječi. Ferdinand je proveo mladost na dvoru u Španjolskoj — u Njemačkoj su i on i njegov brat, cesar Karlo, primljeni kao tuđinci. Doista su to i bili - namjesto veselih i dobroćudnih Nijemaca, koje je za zabavu sebi iz kruga umjetnika, pjesnika i pivopijskih lakrdijaša birao Maksimilijan, po dvoru se vrzu ljudi šutljivi, ozbiljnih lica, regbi zlovoljni od jutra do mraka. Propisi su dvorski ukočeni, neslobodni, strani. Pa i nadvojvoda - iako ima u obličju mnogo sličnosti sa svojim djedom — sav je više nalik na fratra isposnika nego na kneza vladara. Dugoljasto, sivozeleno lice nije zdravo; crna kosa, spuštena preko ušiju i podrezana široko nad vratom, čini još blijedom boju obraza. Ferdinand je, opaža Krsto na prvi mah, pravi brat svoje sestre Marije — ima isti onaj dugi, na sedlu kraj očiju usječeni i grbavi nos, sa širokim nosnicama koje jedine odaju strast. Jer u očima principovim nema ni traga vatri - one blude neodređeno prostorom, kao da gledaju mimo i preko ljudi. Knez Krsto je i kod kraljice Marije opazio isti takav pogled koji se rijetko kad ustavlja na čovjeku - ovi se Habsburzi odista smatraju cesarima koji imadu da vladaju po milosti Providnosti, ne osvrćući se na tuge i radosti ljudi, pa ni onih ljudi koji ih dostižu po velikaškoj krvi. Kralja Matijasa nije poznavao Krsto, ali je čuo od oca za njegovo krupno i crveno, zdravo i gojazno lice i za čitavo obličje koje je više naličilo krčmaru ili ugojenom šljivaru negoli vladaru nad ljudima. Ljudevit, sadašnji kralj ugarski, sav je obrastao kosom, brcima i bradom, ali bi mu prije turnuo u ruku kitaru negoli žezlo. A ovaj nadvojvoda, sa sitnim crnim pahuljama nad gornjom usnicom, sa uvijek otvorenim, gotovo blesastim ustima, i sa donjom usnicom koja je debela i spuštena sa podbratkom na kojem se ističe ravna čeljusna kost — ovaj brat pobjednika nad Francuzima i najmoćnijeg cara

Zapada, sa svojim hladnim bludećim očima - ne nosi li na svom licu biljeg nepristupnog, gotovo bajoslovnog koljena, koje je u svoju vlast zahvatilo i svijet preko mora, sa njegovim zlatom i ljudima koji nisu ni bijele kože? Govorkalo se da stariji i mlađi brat, Karlo i Ferdinand, nisu složni — ali njihova lica kazuju da su jedno. To nadvojvoda Ferdinand nije se ni časa skanjivao da se oženi Anom Ugarkom kćerju Vladislava, kad brat Karlo nije mogao da održi riječi kojom su ga obvezali dok je bio dijete! Ima pravo kardinal Matej, ovi Habsburzi i nisu pojedinci-oni su obitelj, kraci jedne glave koja je nevidljiva ali caruje nad svijetom. Otkud da pogodiš što je od čovjeka u ovom mladom mužu, koji je sa svojim od brige i posla pozelenjelim, ostarjelim obrazom sjeo na stolicu i, gledajući preko svih prisutnih, sluša oraciju što je gospodin Tumpić, plemić horšovski, čita u dugim latinskim izrekama onako kako je sastavljena od Hrvata a potvrđena od gospodina kanonika Raubera?

Prastari su, dosadni jadi nanizani u oraciji. Rauber je tražio da se u njoj ne spominje ni kralj ugarski ni sabor u Križevcima - njegovoj prejasnosti nadvojvodi nije ugodno ako se ističe otpor protiv njegova šurjaka, kralja Ljudevita. Za to oracija, moleći njegovu prejasnost za pomoć, govori samo u općim oznakama o odanosti Hrvata, a u svojim prijedlozima dotiče se jedino tvrda i vojnika, novaca i praha. Oracija traje dugo - medu dvorjanicima opaža se komešanje i dosada - ali nadvojvoda nije se ni makao. Sluša li? Knez Krsto ne vjeruje da princip prati što gospodin Tumpić latinski čita - ali oči principove ne svraćaju se nikud, usta su jednako razjapljena.

Oracija je svršena. Vijećnik kancelara Harracha sa dubokim poklonom, pokleknuvši pače desnom nogom, priđe k nadvojvodi i pruži mu svitak pergamene. Princip, sričući riječ po riječ, čita odgovor na oraciju. Hvali na izrazima odanosti i uvjerava gospodu iz Hrvatske da će mu obrana od Turaka biti uvijek na najvećoj brizi; uviđa opravdanost njihovih želja i daje ovlast gospodinu biskupu ljubljanskom Krsti Rauberu, cesarskom mošnjaru 49 gospodinu Pempflingeru i gospodinu grofu Nikoli Salmu da u potankostima,

---

49 *Mošnjar,* blagajnik, rizničar

koje će nadvojvoda prihvatiti, odrede sve što je za pomoć Hrvatima potrebno.

Svršivši, nadvojvoda se okrene odmah i digne ruku na pozdrav. Crna, baršunasta njegova španjolska kapica nije se ni potresla kad je istim sitnim, smirenim korakom kojim je bio ušao, ostavio dvoranu.

Knez Krsto nije zadovoljan audijencijom. Zašto ga princip nije posebice oslovio? Pak i nikakva razgovora s poslanicima, nikakve lične obavijesti - pročitan je samo taj odgovor koji smo uostalom već znali. Gospodi hrvatskoj, Tumpiću i Trnariću, knez izriče svoju zlovolju; Rauber, priskočivši, umiruje ih - takvi su običaji dvora sada; nadvojvoda javno nikad ne razgovara s pojedincem; glavno je da je iz pergamene pročitao obećanje; to znači za vijećnike nalog; sve će se obaviti brzo, u redu, po želji Hrvata.

- U Budimu je kralj bio razgovorljiv i ljubazan - opaža Trumpić. Ovdje ide sve po reguli 50. U Budimu su nas nudili i vinom. Samo, daj bože da i uspjeh bude ovdje drugačiji!

Pregovori o vojničkoj pomoći zbilja napreduju dobro. Vidi se, principovi savjetnici poznaju prilike i uviđaju pogibelj. Sa svih strana javlja se da sultan Soliman diže silnu vojsku; još se ne može razvidjeti kojim će putem udariti; prebjezi tvrde da sultan neće, kao što se je isprva mislilo, iz Vlaške preko Erdelja, nego će putem Save i Drave na Budim. Podanici sultanovi pozvani su na oružje; u Beogradu se gomila grada za mostove - znak da će Soliman preko rijeka. Princip je odlučio da na hrvatskoj medi drži stalan broj vojnika; savjetnici nadvojvodini uvjeravaju da će se i kralj ugarski ganuti iz svoje tromnosti i opskrbiti Tomorija.

Hrvatski su poklisari smješteni u domu gospode Hansa Langa, Hrvatice Dragišićke. Ona je nadasve radosna da može dobro podvoriti ljude svoje krvi: Hans Lang, njen muž, već se je oporavio u svojim trgovačkim nedaćama i kuća je opet puna svega. Hans je veseljak, pa se zabavlja tim da u Augsburgu pokaže gospodi Tumpiću, Trnaricu, Jurišiću i Evanjelistu kako živi obrtnik i građanin, patricij i đak. Nema doduše više one pustopašnosti kao pod Maksimilijanom; turniri su zaboravljeni, trionfe ne priređuje dvor. Ali njemačko pivo teče potocima, stari Augsburg ne osjeća mnogo

---

50 *Regula,* pravilo, propis

što je dvor uveo nove španjolske običaje. Da nema smutnje u crkvi, još bi veće bilo veselje radi pobjede nad Francuzima i još jača vjera u cesara Karla koji doduše nije Nijemac po ćudi ali je mudar i odlučan.

Gospoda Langova, koju Hrvati i ne zovu drugačije nego Dragišićkom, priredila je u svom dvoru, za oproštaj sa milim gositma, veliku čast. Objed je, po gospodskom običaju, u šest sati poslije podne; pribor je na stolu odličan jer je Hans Lang, dok nije postao vitezom i trgovcem, bio znamenit zlatar. Jede se samo žlicama, ali tanjuri, majolika, srebrni svijećnjaci i umjetnički izrađene soljenke, karafe 51 i vaze za cvijeće daju punu sliku patricijskog bogatstva. Gosti se čudom čude prekrasnoj ogromnoj srebrnoj zdjeli koju je Hans Lang dobavio iz Firenze, a služi za bacanje kosti i otpadaka od jela. U neku vještački sagrađenu pogaču uboden je pače još nepoznat pribor za jelo -vilica, čudno oruđe sa držalom i dva šiljka od srebra. Gosti su odložili mačeve, ali mušarci sjede pod šeširom, dohvaćajući svaki čas čaše koje nisu postavljene na stolu nego na posebnom ormariću kraj zida. Škrinje, slike, skupocjeni tanjuri rese zidove koji su kraj toga posvuda izlijepljeni pismima i ispravama. Zidovi su dopola obiti drvom; drveni su, pozlaćeni i bojama urešeni također i tramovi stropa; Kroz otvorena vrata, sva izrezbarena i teška sa ogromnom ključanicom koja je sama za se vještačko djelo, čuje se glazba - harfe, citare i frule. Objed je obilan -Dragišićka je goste, nevikle pivu, iznenadila i vinom koje je blizu njihovu kraju i njihovu ukusu, talijanskim Rajmoralom. Jerolim Jurišić, koji rado zaviri u čašicu, već je sav rumen i, sjedeći uz Dragišićku, sav raznježen od njena razgovora.

Jerolim je smjesa od diplomate i trgovca. Za Frankopane često je išao na pute kao glasnik i pouzdanik, ali je ujedno i prodavao i svoju i njihovu, gdjekad i mletačku robu, vozeći je iz Zadra do Bakra i otpremajući dalje po kopnu. U Dragišićkinoj kući zanima ga svaka sitnica gospodarska - pita za platno koje se doma tka; probao je kolovrt koji već i ne služi; sad kod stola opipava skupocjeni holandijski stolnjak i hoće znati cijenu. Evanjelist je po svom običaju nastojao da u Augsburgu dozna što više o prilikama carstva — našao je ovdje i svoga davnog znanca, bosono-

---

51 *Karafa,* trbušasta staklena boca

gog fratra iz Kolmara, i zamolio Dragišićku da i njega pozove na čast. Ali fratar se uvukao u sebe i samo mumlja, dok je sav stol bučan i razgovorljiv.

Domaćina napija latinsku zdravicu i upozoruje goste da valja ispiti.

More palatino bibamus, ne guttae supersit
Unde suam possit musca levare sitim, 52

U čaši ne smije ostati ni kapljica, kojom bi muha mogla ugasiti svoju žeđu — tko ne ispije, vrijeđa nazdravičara. Kod njemačkih stolova bilo je i svađa radi toga, gdjekad bi došlo i do tučnjave. Dakako, ovdje je samo široko veselje.

Nećak Dragišićkin, ponosit đak sa sveučilišta, u uniformi, pije za trojicu. Hrvatska gospoda, osobito gospodin Trnarić, nisu slabi na vinu, ali ovdje čuju i novih pravila koja se ne znadu doma pri hrvatskom stolu. Piti se mora, kako veli đak

Utiliter
Realiter
Moraliter
Familiariter
Solemniter. 53

Jer ako se tako ne pije, onda bude - lamentabiliter. No danas kod stola zbilja nitko nije nedruštven ni ozbiljan - osim kneza Frankopana i njegova svaka kardinala koji sjede čelo stola. Ostali i manje paze na njih - što ćeš: velika gospoda imadu svojih briga! Donji se stol zabavlja bez obzira, i oko deset sati kad je obično red rastajati se jer valja sutra po običaju ustati rano, nitko i ne misli da je kraj piću, razgovoru i veselju.

Knezu Krsti čudno je danas u ovoj kući s kojom je negda tako usko bio vezan njegov život. U Augsburgu su ga na stotinu mjesta susretale uspomene na njegovu Apoloniju — slika žene koja je bila izblijedjela u buri događaju posljednjih godina, javila mu se živa - čovjeka koji je otvrdnuo u mukama spopala je nepoznata čežnja. Sam je - i s ocem je rijetko kad, ni doma pravoga nema. Tko ga

---

52 Pijmo kako se pije i na kraljevskom dvoru, ne smije ostati ni kap za muhu da utaži žeđ

53 Korisno, istinski, ćudoredno, drugarski, svečano, plačno

čeka u kuli i gradu? Kći Apolonijina sasvim se odbila od poočima; otac Bernardin znao bi natuknuti sinu da ne može pleme ostati bez odvjetka; no tko da misli na ženu u neprestanoj skrbi i lutanju svijetom? I Apolonija je bila bolesna od njegova nemira; rano je i prerano izdahnulo blagu dušicu janje - mnoga je žalost bila u tom braku. U Augsburgu kneza hvata prošlost. Gdje su sad one vjerne oči — gdje ona žarka odanost kojom se je žena privijala uz njega, uzdižući i njega samoga u plemenitoj veličini? Evo, ovi se ljudi danas zabavljaju, vesele, piju - svatko ima nekoga tko će ga dočekati raširenih ruku, ženu, dijete — a on?

A ni posli u Augsburgu ne idu kako je očekivao. Princip je otišao iz Augsburga odmah iza audijnecije - nije bilo kad govoriti s njim. A i čemu? Kako ćeš pravu riječ izvući iz toga lica koje nije ljudsko? Dali su, istina, pomoć; no za slučaj velike, zbiljske navale, odluka nije stvorena. Tko će preuzeti vrhovno vodstvo vojske? Ferdinand, to se vidi, računa da će se Ugri braniti u Slavoniji, kod Save i Drave, a Hrvati neka čuvaju medu oko Bihaća. Vijeme teče — a Frankopanu nije dana nikakva čast ni vlast da zapovijeda nad vojskom kad bude potreba.

Kardinal pogađa kneževe misli.

- Dragi kneže, vaše su brige neopravdane. Morate razumjeti u čem je stvar. Kralj ugarski je rođak prejasnoga gospodina nadvoj vode; — možete i sami misliti da nadvojvodi nije ugodno kad dođu poklisari iz Hrvatske koji se ovdje hoće dogovarati o budućnosti kraljevstva hrvatskoga. Potrebni su obziri - kraljica Marija jamči da će se i u Ugarskoj učiniti kako je predloženo. Nadvojvoda se u hrvatske stvari zasada ne može miješati drugačije nego da imenuje na međi svoje kapetane.

— Salm nije za to, naši ljudi neće stranca koji i ne zna naš jezik — dobaci Krsto.

- Salm neće ostati, ili pravije reći, nije ostao. Ali ne može biti ni ono što hoćete vi. Tražite da gradačko vijeće prekine s Kružićem. To se može. Kružić je vjeran. Nikola Jurišić nas služi dobro.

— Nikola Jurišić! Knez pogleda na donji stol gdje je bezbrižan i veseo sjedio Jerolim, brat čovjeka o kome se govorilo. - Gospo dine kardinale i svače, moram neprestano ponavljati jedno te isto. Ne date se krstiti. Nikola Jurišić je dobar vojnik i služit će vam kako hoćete. Ali Mikula nema kod nas kuće ni zemljišta — on je samo plaćenik. Mikula je, velite mi, dobar Hrvat. Neka, hvalit će ga

možda i knez Krbavski i Kobasić Brekovički, oni su s njim, ali i ta gospoda ostala su bez imanja — oni brane zemlju za drugoga.

Krsto je opazio da je preveć jasno izrekao svoju misao.

Kardinal se lecne.

— Brane je u skladu s onim što je korisno i njima i njihovoj zemlji i čitavom kršćanstvu. Ne zaboravite, kneže: istina je, a nije mašta, da u carstvu Karla V. ne zapada sunce!

I dok je sa donjeg stola odjekivala pjesma, kardinal se prikučio bliže Krsti. Ne koristi tajiti, neka knez zna danas što će ionako doznati sutra.

— Kneže, da znate, njegova prejasnost nadvojvoda imenovao je Nikolu Jurišića vrhovnim kapetanom vojske u Kranjskoj.

Knez pogleda kardinala mračno. Kakva je nova spletka? Zašto mu nisu rekli prije, zašto ga nisu pitali? Ali kardinal nije bio dovršio izreke.

— Za vas, kneže, da ostane medu nama sačuvao je važnije mjesto. Soliman ide. Vox populi 54 i kod vas dolje i ovdje ne zaboravlja na pobjednika od Jajca. Sutra neka odu gospoda hrvat ska. Vi ćete, kneže, sa mnom u Speier. Idemo pred njegovo carsko veličanstvo - ondje se kroji sudbina svijeta, ondje ćete i vi sakovati svoju!

U sve većoj buci društva knez je postajao sve zamišljeniji. U Budim, u Mletke, u Rim u Augsburg, u Speier! Uspomene na ljubav Apolonijinu miješaju se sa sablastima budućnosti. Kud li će dovesti usud njega, samca, koji luta svijetom a nema ni po srcu druga?

XIV

Strah je i trepet zavladao zemljom. „Juže dvigoše Turci... tegda načeše civili rodivšije i vdovi mnoge i proči ini, i bist skrb velija na vseh živućih u stranah sih, jakože ne bist od vremena Tatarov i Gotov i Ateljah nečastivih." Ovim je riječima pop Martin od plemena Lapčana, završujući pisanje svoga časoslova za novljanske pavline, na Grobniku kod plovana Davida, poslije poraza Hrvata na Krbavskom polju, proplakao nad strahotama vremena. Ali ljeta gospodnjega 1526, otkad je krajem travnja mjeseca car Soliman

---

54 *Vox popu/i,* glas naroda

krenuo iz Carigrada, činilo se da će za kršćanski svijet nadoći vremena gora od onih kad je harao nečastivi Atila. „Juže dvigoše Turci", opet se digoše Turci, ali ne sa vojskom sandžakovom da sebi pokore otpornu hrvatsku vlastelu, nego se diže čitava turska sila da na Budim i Beč udari stijeg prorokov. Sto hiljada vojske i na stotine topova vodi sultan — u Beogradu sastaju se njegove anadolske i janičarske čete sa rumelijskima i sa vojskama sandžaka beogratskog Balibega i bosanskog Husref-paše. Veliki vezir Ibrahim-paša i sam car Soliman na čelu su vojsci koja je — napredujući na strah knezova Evrope - već početkom srpnja pala pod Petrovaradin. Pavao Tomori uzalud je čekao pomoć od kralja - krajem mjeseca predala se i tvrda petrovaradinska koju je Juraj Alapić branio sa posljednjih desetak ljudi.Tko će se obrijati Solimanu na Dravi? Tomori se povukao prema Tolni; Turci grade na močvarama kraj Osijeka za prijelaz ogroman most koji su - u dijelovima gotov - dopremili sa sobom. Sve je u kraljevstvu izgubio glavu. Kralj je posljednjim vapajem pozvao velikaše i puk na obranu zemlje; ali u nekoliko tjedana ne da se sakupiti velika vojska koja bi brojem iole bila ravna turskoj. Prebjezi kazuju da Turaka imade toliko te bi se ugarska gospoda prije umorila negoli ih sasjekla pa da i mirno stoje i ne opiru se Turci. Kralj je podigao četu od 3000 ljudi; papin poslanikm Burgio pohitao u Šlesku i Moravsku da sakuplja plaćenike na račun crkve; gospodin Gnojenski dolazio u pomoć s Poljacima. Močvare su srećom nabujale od poplave i zadnjih dana sultan napreduje polako - ali strah ne biva manji. Turska sila plačka i ruši kud stigne — vojska Solimanova vodi sa sobom na desetke hiljada sužanja koji rade kao robovi za nju, i svijet je izgubio posljednju vjeru u kralja i kršćanstvo; ono što je izmaklo turskoj sili, bježi i navire u gornje strane da pojača nevolju i glad. Po naredbi kraljevske svjetlosti ban Franjo Baćan naložio je da se kraljevinom nosi krvav mač - znak krajnje pogibli kad se nitko ne smije oteti dužnosti ustanka i ratnom stijegu. Pravde o dimnici i ratnim porezima zamukle su - dušmanin je pred vratima, došla je voda do grla. Ni gospodin ban Baćan nije prije dolazio na sabor; sad je pohrlio u Raču da primjerom sokoli plemiće te bi sakupili što više vojnika. Plemstvo daje svoje banderije, kmetovi se vrstaju u vojsku. Slaba je vojska; ni svaki deseti nema pravog oružja; ustanak je a ne uređena i izvježbana ratna četa. Ban požuruje da se što više četa okupi oko kralja u Tolni kamo je krenuo i sam

Baćan. Što su banove čete bliže cilju, sve je teže prodirati cestama. Na tisuće bjegunaca priječi sve prolaze - na bezbrojnim taljigama jauču žene i djeca bježeći što dalje od ratišta. Glas o provali turskoj, koja će da zatre sve, proširio se je od ljeta čitavom Slavonijom i čitavom Hrvatskom - sa cijele mede svijet se, gol i bos, gladan i žedan, skanjao pod zaštitu utvrđenih mjesta i mirnijeg kraja. - Pod sam Zagreb palo je zadnjih dana kolovoza nekoliko stotina ljudi sa bosanske granice da potraže utočišta ovdje kamo su se i prije zaklanjali djedovi.

U gradu na Griču uvedena je ratna sprema. Po svom pravu, građani zagrebački kao izravni podanici kraljevi a djeca slobodnog i kraljevskog grada, po davnim povlasticama nisu trebali da dadu „svakog čovjeka", kao što je glasio opći Baćanov poziv, popraćen i prijetnjom za neposluh. Spremili su od dobre volje malu četicu i poslali je banu u tabor kod Rače, a na svojim zidinama namjestili teške puške i tri topa, natječući se s biskupom koji je jednako utvrđivao sav okoliš biskupske palače i crkve. Poslije dugo godina između Grada i Kaptola vlada mir — nisu sad vremena za pravde o mitnici i desetini koje su kroz vjekove rađale krvavim sukobima. Strah je izmirio i izjednačio sve - Gričani se zatvaraju čim zapadne sunce u svoje domove, a biskupov je dvor ionako opustio, biskup Šime Erdedi otišao je na čelu svoje čete od 300 ljudi da se pridruži banu. Na Kaptolu je ostalo pet-šest kanonika staraca koji nisu od nemoći mogli u boj, premda se je u Tolni kralju priključivalo čitavo više svećenstvo obih kraljevina. Šire se glasine da se ljudima koža ježi; a najgore je što se ništa ne može doznati pravo. - Pod Gradom i Kaptolom prolaze čete; čuje se da su plemići iz Zagorja krenuli na Dravu; glasnici jure i nestaju; a svijet, zaplašen pogotovu dolaskom bjegunaca smeđe, ne vjeru je više nikome. Samo je jedan osjećaj zajednički — može se dogoditi da Turci dođu i pod grad; zato Kaptol i Grič ovih dana ne smetaju jedan drugomu i makar nemaju puno pouzdanja u kralja jer je o dvoru poznato svašta — Kaptol i Grič su ovaj put u jednom, kraljevskom, taboru.

I građanima i kanonicima odlanulo je kad je jučer, u subotu, pao pod zidine knez Krsto Frankopan sa svojom vojskom. Četa nije malobrojna, Zagreb davno nije vidio veće. Ima četiri stotine konjanika koji su dojahali s knezom; uz njih se svaki dan kupi sve više pješaka i oružanih kmetova. Svi su dobro odjeveni i sasvim različiti od onih čorda što su ih sa sobom vodili u Raču mali

plemići. Gospodin knez Krsto Frankopan dolazi iz Speiera, ravno od Cesara Karla — ne vodi on sa sobom samo ovu vojsku nego i veliku nadu da će ugarskom kralju u nevolji pomoći i njegov moćni rođak, brat Karla V, princip Ferdinand. Princip je tako poslao na bosansku među, u Bihać i na Unu, Mikulicu Jurišića i Ivana Krbavskoga sa dobrom vojskom. I Grič i Kaptol osjećaju se sigurnije otkako su se čete frankopanske utaborile pod zidinama. Istina, gradski sudac koji više zna od ostalih grđana, malo se čudi što se knez Frankopan ne žuri za banom Baćanom; ali tko zna kakva je ratna osnova? Gričani ne vide mnogo kneza - knez stanuje u biskupovu gradu. Danas je na Grič došao knežev poslanik Evanjelist i vijeća o nečem, očito važnom, sa sucem i prisežnicima općine gričke.

Dana 4. rujna u biskupskom dvoru sve vrvi od ljudi. Nije vidjeti popa. Knez Frankopan i njegovi ljudi zauzeli su biskupsku palaču, tri četvrtine dvora. Ulak za ulakom izlazi i ulazi na vrata koja su otvorena do kasne noći jer ih čuva dobra straža. U okrugloj sobi kule u kojoj obično boravi biskup, maknuto je s mjesta sve posoblje i postavljena tri velika prosta stola; po hodnicima neprestana je vreva časnika koji od utaborene vojske dolaze u dvor; u dvorišta pred crkvom tovari se na kola oružje; biskupija je i sama pretvorena u tabor.

Knez Krsto sjedi u okrugloj sobi i govori u pero dvama pisarima. Pred knezom je Evanjelist, koji je netom ušao i, pozdravivši, htio da progovori knezu; ali mu je knez mahnuo rukom da počeka dok svrši pisma.

—Dakle - što su rekli purgeri?

—Zahvalili su vašoj kneževskoj svjetlosti što ste se obratili za njih. U strahu su. Po gradu se šire vijesti da Turci obećavaju kmetima slobodu, pa je strah dvostruk - i od Turaka i od bune. Bjegunci su sasvim smeli pamet ljudima. Ali se Zagreb ufa u vas - novce su dali odmah. Dobili smo dvije stotine dukata.

—Čekaj, Ivane — zovi Jerolima.

Svi su vjerni kneževi uz kneza: Evanjelist, Jerolim Jurišić Zadranin, brat biskupa Jožefića Jacinto, kaštelan Tomašić iz Postojne. Jerolim vodi brigu o opskrbi vojske; kad je brat Jerolimov, Mikula, imenovan kapetanom principovih četa, knez je bio nešto ohladnio prema Jerolimu; no sad je rat i nema da se misli na sitne sporove.

- Jerolime, - od zagrebačkih purgera posudili smo dvjesta dukata. I kanonici su obećali sto i pedeset kanonik Jakob donijet će ih večeras. Od Ovo dvjesta dukata da se odmah plati pol zaostale plaće konjanicima za treću sedmicu srpnja; i da se kupi brašna kod purgera za tri dana.

-I za konje trebamo, kneže!

- Ako ne bi bilo dosta, doći kasnije po kanonički novac. Do Dubrave ćemo izdržati sa sijenom - u Dubravi dat će nam bisku povi ljudi.

Još nije knez dovršio svojih riječi, kad na vrata opet bane Evanjelist.

- Plemić Banić od Donje Lendave, glasi od Bacana!

Petar Banić poslan je od bana neka se Krsto požuri. Ban je na putu u Tolnu. Njegova svjetlost kralj traži da knez Krsto, sa onoliko vojske koliko ima, u brzom hodu stigne bana.

- Hvala na poruci gospodina bana. Recite banu da sam dosta jasno objasnio kraljevskoj svjetlosti što i kako mislim. Vojska koja se skupi u zadnji čas i nije izvježbana, ne valja ništa. Govore mi o gospodinu Gnojenskom i o četama njezine svjetlosti kraljice Ma rije. Zbrajao sam i ne našao računa. Znam da u ugarskoj vojsci reda nema — što koriste kmeti bez časnika? Ako se bijem, hoću se biti pametno, a neću ni za što žrtvovati ljude koje sam skupio i sredao. Gospoda ugarska misle da s Turcima dostaje nadutost i naglost - neka ne čeka u Tolni, još smo preslabi - ni topova nemamo dosta.

I, sjetivši se nečega usred razgovora s poslanikom banovim, knez Krsto priđe k vratima i vikne u hodnik:

- Evanjelist!

Svi na dohvatu, Evanjelist je odmah kod kneza.

- Što je s onim puškama od purgera? Purgeri imaju i dva-tri topa.

- Novce su posudili, puške ne daju.

- Eto, okrene se knez plemiću Baniću, a svaki bi topić trebalo uzeti gdje god se nađe. Evanjeliste, napiši odmah dvije riječi njegovoj kraljevskoj svjetlosti. Purgeri neće slušati ni bana -imaju privilegije, čuvaju ih. Neka kraljevska svjetlost naloži Zagrepčani ma da mi izruče puške i tope. Pod Grič neće Turci.

Evanjelist odmah sjedne da piše. Tako se sve radi ovih dana - smjesta, sa brzom odlukom, bez oklijevanja. Knez je gonio svoje ljude dan i noć.

— Znam da gospodin kancelar Brodarić misli kao i ja — obrne
se knez opet Banicu. Njezina svjetlost kraljica pozna mišljenje i Brodarićevo i moje. Najprije - red u vojsci! Soliman se je spremao dvije godine!

Prigledavši što Evanjelist piše, knez nastavi:

— I recite, recite gospodinu banu da nema samo gospodin ban
tužbe na me što sam još ovdje u Zagrebu, nego imam i ja tužbe na njega. Jedna je četa od mojih ljudi bila stigla banu još s ovu stranu Drave i potrebovala od njega pjeneze, i to onih 20 soldina po čovjeku koje je ban bio dužan dati. Da je ban dao pjeneze, mogao bi bio - kažu naše sluge - sakupiti svu gospodu i plemenite ljude slovinske. Poručio sam i ja tamo po tim mojim slugama za rečene pjeneze, i deset puta su hodili k banu. Što misli gospodin ban otkuda da hranim vojsku? Za jiliš sam dao sve što sam imao - čekam ovdje u Zagrebu, ne da neću, nego jer ne mogu dalje. Nemam čime! Neka zna kraljevska svjetlost da od Slovinaca nemam ni soldina, jer ban ne da ni meni ni mojim ljudima. Posuditi nemam od nigdje nikoga - evo, posvjedoči, Evanjeliste - jedva smo danas dobili od zagrebačkih purgera u posudbeno ime nešto. S to malo pjeneza jedva držimo naše ljude - neka mi vjeruje kralj da sam morao založiti i srebro svoga pokojnoga brata! Jedan sam grad htio dati u zalog — no tko će u ova vremena meni dati novaca na grade? Pak kakva je to žurba napala ugarsku gospodu? Deset smo se godina mučili mi Hrvati da ih sklonimo neka urede vojsku; odbijali su nas — sad im je najednom stalo da ja budem medu prvima u njihovu neredu! Neću! Ako mi kraljevska svjetlost piše da imam ja voditi vojsku koju sad vodi Tomori, neka i radi prema onom što savjetujem ja. Zemlje je izgubljeno; ali ako je vojska ovdje, i zemlja je ovdje. Ako se nedovoljno pripravljeni upustimo u boj, bit će konac kraljevstva! To recite gospodinu banu. Ja idem sutra u Dubravu i dalje - a ne bih mogao ni to da mi nisu pomogli purgeri i kanonici.

Banić zamoli kneza da može s njim - nema koristi nositi vijest prije nego ban dođe do kralja. Mladi je plemić znao da je Krsto jedini kadar s uspjehom urediti kraljevsku vojsku - ono što je vidio u Baćanovu taboru, bilo mu je dosta. A u Tolni bit će još gore - svatko bi htio zapovijedati!

Međutim je knez kroz prozor opazio da su se u dvorištu srušila kola. Ne časeći potrčao je da sam pomogne.

- Žuri se kad treba — pomisli u sebi Banič. I dospije svakud. Ludo li zlo govore o njem!

Tako traje sve do večere. Knez leti od kola s brašnom do nove čete koja je pridošla, prima glasnike, govori sa svakim kmetom koji je pod oružjem.

Jacinto Jožefić, koji je prije tri dana bio u Zagrebu prispio iz Budima, priđe navečer knezu. U dvorištu se tovari na taljige sve gvožđe iz kaptolske oružarnice - uzimlju se motke, stari batovi, zarđali lanci; vojsci dobro dolazi sve. Jacinto je poslije podne bio na Griču. Zove na stranu kneza.

- Iz Budima? Nemoguće! Kralj je u Tolni, a gdje je Budim!

I Evanjelist je načuo isto. Govore s više strana da se je kralj već sukobio sa sultanom i da je kraljevska vojska na uzmaku.

- Tko to priča?

- Daisoli, nekakvi talijanski trgovac, iz Paga. Bit će špija mle tačka — ti znadu sve.

Kasno navečer kneževi su ljudi pronašli na Griču Daisolija. Trgovac je sam na svoje oči vidio u šumeđskoj županiji bjegunce - bitka da je bila pred dva dana, Ugri su poraženi.

Banić koga su probudili u noći, čudi se. Ali Banić je otišao od Baćana dva dana hoda od Tolne - dakle bi bilo ipak moguće.

Knez bdije cijelu noć. I od Požege ulak, poslan u donje strane, donosi glase o bijegu vojske. Što je istina?

U četiri sata jutra knez je na prozoru kule biskupove. Na Griču nigdje ni ćuha, purgeri su mirni dok je blizu knez Frankopan. Ali je knez zabrinut - straža ima nalog da svakoga tko hoće k njemu, uvede odmah. I vrata su otvorena.

Konjanik, jašući uporpanj, zamazan, crni od znoja; jedva diše kazujući tko je.

—Jure Kobasić, nosim glase od biskupa Jožefića. Odmah knezu! Vojska je kraljeva razbijena!

Uskomešali se svi. Jure Kobasić, sjašivši, viče promuklo:

- Vrč mi vina dajte! Gdje je knez? Knezu me vodite! Tri sam dana na konju!

XV

Kraljevska vojska razbijena i na bijegu - pobjedonosni sultan nema zapreke do Budima - to su bili glasi koje je od svoga bližike, biskupa Frane Jožefića, donio konjanik plemić Kobasić. Jure je Kobasić od iste porodice od koje i Ivan Brekovički; ali se oni ne trpe -Jure je dušom i tijelom odan Frankopanu.

Knez se ushodao - soba mu je premalena. Kobasić je, gucnuvši iz pehara, jedva malo savladao svoju promuklost i priča nadušak. Vojska je ametom potučena i raspršena, sve bježi kud kamo, poginuli su u boju Tomari, Salkaj, Juraj Zapolja, Orlovčić, Matija Slunjski.

- A kralj? A kralj? - pita Krsto, čekajući riječ od Kobasica sa drhtavom kretnjom ruke.

- Kralj je spasen, hvala bogu, i utekao u Budim!

I Jožefić je zdrav, i Brodarić; i Baćanu, koji je stigao ujutro samoga boja, uspjelo je pobjeći; ali na bojištu je ostalo devet stotina plemića. Bitka je trajala nešto više od sata — isprva su čete ugarske navalile bijesno i protukle se gotovo do čadora sultanova, ali je Turaka bilo kao vode - njihova je laka konjica uhvatila s boka kraljevce. Niti jedan top nije ostao kralju; bijeg je bio strahovit, na desetke tisuća ljudi izginulo je u sječi i po močvarama.

- Ma koga je kralj poslušao da se je upustio u taj boj?

- Nisu dali ni Tomori ni Brodarić. A što ćeš, kneže (Kobasić je, po običaju svoga ličkog zavičaja, knezu govorio ti) — bio sam i ja s biskupom na vijeću. Da ti je bilo čuti! Bijesna su ugarska gospoda - badava je Tomori govorio da treba čekati na tebe. Brodarić im je kazao da su Hrvati ljudi ratnici i da bez tebe ništa — a oni, ko đavoli, digli dreku i na kralja i na Brodarića. Nećemo, vele, Hrvata, nećemo kneza Frankopana - dosta nam je njegove slave! Ugri su zavidni, ludi — takva nereda nije nikad bilo! Izginuše ludo — a ni da bi se znalo tko kuda spada. Turci su napali s brijega otkud smo i mi svi slutili navalu; ama što ćeš! Ugri udarili svi najednom — a kad je sredina pala, sve se dalo u bijeg. Do koljena smo gazili po blatu i močvari!

Na glas o porazu vojske koji se odmah pronio na Kaptolu i na Griču, skupila se u biskupiji gomila ljudi. U šest sati jutra, dolje, pred crkvom, sve je puno naroda. Grički građani koji inače za živu glavu ne bi prešli praga biskupskoga dvorišta, raspravljaju uzruja-

no; narod, izlazeći sa prve mise u nedjelju, ustavlja se i gleda u prozore kule. Sudac grički skanjuje se, ali se napokon uputi stubama u dvor. Zamalo su stepenice i hodnici puni ljudi - jedan od bjegunaca, s djetetom, prosjači i plače.

— Kraljevska je vojska razbita! Turci idu!

Sve brige i bojazni prošlih dana nagomilale se u opći vapaj. Gomila traži čovjeka koji će je povesti sa sobom, osokoliti svojim vlastitim pouzdanjem.

Knez Krsto osjeća težinu časa. Minulo ga je prvo uzbuđenje - blijed od nemirne noći, usred svih tih ljudi koji viču, vapiju i očajavaju gurajući se oko njega u sobi, knez je upro obje ruke o naslon stolice. Kobasić jedva odgovara na stostruke upite, njegovo se pričanje gubi u buci sobe i hodnika. Glava je kneževa pognuta, oko usta javio mu se gorki zarez. Kad je utihnuo glas zvona koji javlja svršetak rane mise, knez digne ruku. Evanjelist sa dva-tri sluge potisne bukače iz sobe - muk je. Oko kneza stoje njegovi najbliži; dva kanonika ostaviše crkvu i, doznavši od Kobasića da je biskup Šime zdrav utekao iz boja, ostadoše u sobi. I Kaptol će valjati braniti; knez je tu da reče što se ima činiti.

— Tužan je razboj ovaj, prijatelji moji - govori knez polako
kano da kleše svaku riječ. Tužan je razboj i da nije kralj utekao na Budim, ne bismo htjeli živi biti! Dajmo hvalu bogu gospodinu za ušašće kraljevo!

Kanonik Jakob, stojeći uz kneza, prekriži se. Za njim se povedu mnogi.

— Ali, pokle je kralj spašen - nastavi Krsto dignuvši više glavu
i sabravši na jače ogorčenje svoje usnice - pokle je kralj spasen, mi u razboju gospode ugarske vidimo kaznu božju! Gospodin je bog dopustio razboj nad kraljem i nad Ugrima, ne za zlo ili pogibelj nego za vječno dobro ove zemlje. Jer da su sada Ugri cara razbili, nikad ne bi bilo kraja njihovu nevrijednom reženju! Tko bi mogao ostati pod njima?

U sobi nije se čulo ni daha. Govorio je voda i svi osjećaju da se ne govore riječi uzbuđenja ili tužne slučajnosti nego će se reći uputa, označiti staza budućnosti, čuti glas gospodara i zapovjednika.

— Da sam ja prispio u tu bitku, bio bih prvi koji bi morao biti
ubijen radi nereda. Prvo bismo htjeli smrt pretrpjeti nego da bez svakoga reda idemo u boj. Svatko je htio biti kapetan - išlo se u

boj bez glave. Razboj će učiniti one koji su ga skrivali pokornijima i poslušnijima. Mi ćemo napraviti reda! Ovim časom primam ja ovdje u ruke svoje brigu za sve! Nije moj grijeh i krivica što se nisam našao u boju. Nesreća je velika, ali mi još imamo vojske, ljudi — mi ćemo ovdje poslužiti kralju. Proglasite odmah na Griču i Kaptolu da je kralj spasen i da nesreća nije tolika te bismo morali zdvajati. Neka nitko ne bježi - pusta se zemlja braniti ne da. Ne gubi nitko srca - ako i ide sultan pod Budim, u Budim neće doći. Ovdje je blizu i gospodin knez Ivan sa svojim četama — mi ćemo obraniti našu grudu i razbiti Turke kako smo ih razbijali kod Jajca. Kraljevska se vojska kupi i poslije Mohača — cesar Karlo šalje pomoć, kršćanstvo će se dići listom. Budimo hrabri i pametni - svatko da radi kako naredimo i zapovjedimo mi!

Čas kasnije soba je bila prazna. Kobasić pošao je s kanonikom Jakobom, kneževi se ljudi razletjeli da po gradu proglase naredbe. Tko god ima kakvo oruđe ili oružje, neka ga da za vojsku. Nedjelja je, ali poslije podne imadu se otvoriti magazini i uzeti za vojsku žitak. Imadu se pohvatiti svi oni koji bune narod krivim glasinama; bjegunci neka se zadrže pod Zagrebom gdje ionako u Horvatima ima njihovih zemaljaka; zabranjeno je izaći iz Kaptola i iz grada s robom ili seliti se. Ratno pravo tražilo je da se ne uzimaju u obzir priveligiji mirnoga vremena - ni sudac grički nije prosvjedovao. Knez Krsto je jedina nada u nevolji; valja ga slušati kao da je kralj.

Čitav je nedjeljni dan ispunjen pripremama za polazak vojske. Knez nije imao ni časka odaha - Evanjelist je s njim sastavljao proglas za puk. Knez javlja narodu da nesreća nije tako velika kako se pričinjalo u pravi mah; kralj je spasen; oko Požuna i u Češkoj ima još vojske koja je čitava i dobro oružana. U otvorenim listovima za svu zemlju i pod pečatom pozivao je knez plemstvo i narod da se nitko ne straši; spašene su i lađe na Dunavu, a poginula samo neka pješadija. Pisma su po glasnicima slana sve do večeri kada je knez ponovo pregledao tabor, sve veći od pridolazećih četa.

Kasno u noć knez je na nogama. Sve što je u Zagrebu trebalo urediti za vojsku i za puk, učinio je; njegove misli blude dalje. U svojoj sobi, pišući pismo biskupu Jožefiću, knez je vojskovođa svega kraljevstva, crta za savijet kralju čitavu osnovu o obrani Budima.

Knez je umoran, ruka mu dršće i pero zadire u papir - ali misli lete i ruka ih jedva stiže na lošoj hartiji. Moli Jožefića da ga ispriča kod kralja što je zakasnio na Mohač i navodi razloge koje je jučer bio iskazao Baniću. U Zagrebu je od minule subote; sutradan pridošao je prvi čovjek, za njim drugi i treći napokon bližika biskupov, Juraj Kobasić, koji je također bio u boju i pričao „tužne glase od ovoga razboja". S nemalim veseljem slušasmo, piše dalje knez, da ste zdravi izišli iz boja i šaljemo vašeg brata ka kraljevoj svitlosti, ispričavajući što nismo prispjeli k boju. „Ništar manje, kada naš grih ni otel da se ondi najdemo, a mi ćemo iskati puta da ovdi službu učinimo Njega Svitlosti. Ovo sve bižaše za vsega slovinskoga rusaga 55 , da mi ovdi sada ne pridemo, da smo medu nje prišli tako, i ovo raspisasmo po rusagu otvorene listi pod naš pečat, da se nigdor ne straši, zač da je kralj ušal s malo maon sa vsu gospodu, i ni nego nič pišac zgiblo, vse puške i vse ono ča se more nimi spraviti, većina zastavi."

"Ovo mi sudimo, da je kralj na Budimi i vi pri njem" — sada knez u pismu savjetuje kako se ima udesiti daljnji otpor protiv cara Solimana. Dvoje je moguće - ili će se car vratiti natrag ili će ići pod Budim. U svakom slučaju kralj ne smije bježati iz Budima nego se radije dati opsjedati u Budimu. ‚Jer ako pobiže z Budima, zgubi kraljevstvo; on pobiže iz Budima, vsemu rusagu ubi serdce; neće se nigdor k njemu pristajati, i pak ima velik razlog kralj ako v Budimi opstoji dokle skupi zadovoljnu vojsku k boju."

Jer car turski, ako hoće podsjedati Budim, mora svoje vojske razdijeliti „obapol Dunaja", te kralj može prigodice razbiti jednu od tih vojski. Krsto misli da će car leći na jednu stranu Dunava, a Ibrahim-paša na drugu. Kralj ima još vojske koju vodi vojvoda Zapolja i markulab, tj. markgrof brandenburški. „K tomu ufamo se mi Slovince skupiti ove nedilje na dvanajset tisuć ljudi; s tim ćemo pojti kamo nam kralj reče." Knez dakle misli da Soliman hoće pod Budim. Ako se kralj boji da bi mu Turci uzeli žitak za vojsku, neka se toga na plaši, jer sultan može jiliš uzeti samo po vodi sa svojim nasadama i fuštama; ali ove turske ratne šajke ne mogu obdan prolaziti mimo Budima jer su na tvrdi puške. Kralj bi mogao i to napraviti da nasred Dunava spoji nekoliko mlinova

55 *Rusag* od mađ. *orszag,* država, zemlja

upoprijeko; neka se na te mlinove postave sakaluše 56 ako nema većih pušaka, a ti se mlinovi mogu braniti i sa tvrde. Ovi će mlinovi biti za dvojaku korist kralju - prvo će priječiti put carevim plavima da ne mogu prihađati uz vodu, a drugo će se u njima mljeti žito. Ali bi moglo biti i drugo. Možda se car pobojao jeseni i ne pode pod Budim nego se vrne. U tom slučaju, drži Krsto, car će sam poći na Jajce, a „Ibrajin-pašu već poslati ovuda čez Slovine ter Horvate". Ako car to učini, kralj treba da drži dobru stražu nad carskom vojskom kuda li će obrnuti vojska. Ako gore, treba da makne po nas; ako pak car Soliman s Ibrahim-pašom obrne dolje, neka kralj odmah amo pošalje ljude koje tamo ima, da s Turcima boj bijemo. „Ovuda su mjesta teskneja, ka mi oćemo sada poslati vsa razgledati. Ufamo v Gospodina Boga milost da ga oćemo razbiti; samo prosimo kraljevi listi na zapovid Slovincem da nas poslušaju i da nam daju Zagrebu z Gradca i kanonici s kaptoloma vzeti nič pukaš, ako bi bilo potriba. Te vse riči naporučamo na usta vašemu bratu, bojeći se da vi nećete umiti čitati toga lista, ki berzo pišuć neštivo je pismo i karta zla, rashaja se cernilo. Gon. Bog t.m. veseli i zdravlje nosi. Pisn. v Zagrebi septebra.

Kn. Frkon. sn. m. kr. i pr.

Knez napiše naslov „Va Isukerstu visoko poštovanom otcu gospodinu Franciśku, biškupu senskom, nam visoko poštovanom".

Iza četiri sata sna, knez je opet zorom kod vojske koja se budi, redi i kreće. Još nisu ni prvi konjanici dospjeli na pola puta za Sesvete, kad se kroz bistri zrak proliše zvuči zvonova. Na kaptolu zvona udaraju klatnom o stranu; knez posluhne: da nije biskup Šime ipak poginuo u boju? Jer - zvona zvone angoniju, zvonjavu smrti...

A već za vojskom leti ulak na konju. Poruka je od gospodina biskupa Šimuna, konjanik ima odoru kaptolsku. U pismu što ga je kopljem pružio knezu, ne sišavši s konja, samo su tri riječi. Biskup javlja da su na žalost prvi glasi o spasu kralja neistiniti; kralj je u bijegu s Mohačkog polja poginuo, utopio se u potoku, konj ga je poklopio. Kraljica je pobjegla iz Budima, Budim neće braniti nitko. Knez neka čeka biskupa koji je pred Dravom, u Dubravi.

---

56 *Sakaluša,* vrsta puške

- Nema poruke za gospodina biskupa? pita ulak.

Knez ne uzmože u prvi čas odgovoriti ništa. Kraljevstvo bez kralja, car u Budimu! Jedva je mogao reći ulaku da će biti u Dubravi, kako biskup piše. 1 nikomu od svojih nije odao strašne vijesti — podbodši konja, udaljio se naprijed da bude sam.

Kralj je mrtav, kraljica pobjegla iz Budima! Kuda? K bratu principu. Knez koji je opet prihvatio spuštene uzde i na korak nagnao konja, zagleda se u ravnicu pred sobom, osvijetljenu prvim tracima sunca. Nije vidio ni travke ni stabla — pred oči su mu kao sablasne sjene dolazile sve one duge raspre o ugarski prijestol koje traju još od Maksimilijana: Jagijelovska je grana usahnula — o prijestolje borit će se velikaši, prisvajat će ga princip. A gdje je kruna, dok pod Budim, ostavljen bez obrane, hrli Soliman? Kud treba da upravi sada vojsku on, knez Krsto, koji je još noćas tražio od kralja „liste za Slovince"?

Žarka se sjajna kruglja podigla na obzorju. Knez se vrati k vojsci. Ona, odmorena i dobro opremljena, stupa čvrsto u zori. Nitko još ne zna da je kralj mrtav i da su čete kraljevske od danas samo čete kneževe, frankopanske.

XVI

Sutradan letjeli su novi ulaci širom kraljevstva. Knez Krsto Frankopan pozivao je Hrvate i Slovince da se u očajnom času kad je kralj poginuo i kraljevstvo ostalo bez glave, kad je car pod Budimom a turska vojska poplavila čitavu desnu obalu Dunava, skupe oko Save i Drave na obranu rođene grude. Za 23. rujna knez sazivlje u Koprivnicu sabor kraljevine. Sabor bi doduše po pravu sazivao ban, ali knez Frankopan ne čeka na Baćana — u pogibli domovine, kakono reče biskup Šime zagrebački — rade i vode oni koji se na vodstvu nadu. Iz Dubrave, gdje je od biskupa doznao da je pao i Budim, knez se je u brzim hodovima uputio preko Drave i u susjednom ugarskom kraju pokupio sve momke koji su mogli nositi oružje. Pohod je knežev ulio hrabrosti puku - županije ga dočekuju otvorenim rukama. Hrvatski velikaš koji je sigurno napredovao sa uređenom vojskom i hrabrio plemiće da car Soliman ne može ostati na Budimu dok mu je s boka netaknuta frankopanska vojska, postade po svojoj odlučnosti neimenovanim

vodom svih. Kad bi na svom vrancu ulazio u međašna mjesta, žene su ga susretale suznim očima i ganutim povicima: „Spasitelju naš!" Vojska je Frankopanova dočekana u šomođskoj županiji i dalje kraj Drave kao jedina i posljednja nada - a više to nije vojska s njim, narod se digao i pratio kneza. Sve što je bježalo s Mohača prikupilo se njemu - iz Slavonije stižu dnevice banderiji velikaša, sa hrvatskih strana kupi se malo plemstvo, a puk u gomilama hrli s vojnicima, tražeći sigurnost od čadorja kad su tvrđe pale. Pred Koprivnicom, kamo je knez stigao u subotu prije nedjelje saborske, navrvjelo je na tisuće ljudi - uz vojsku taboruje i narod; vlastela koja su sa svih strana kraljevine došla na sabor, jednodušno priznaju svojim vođom i prvakom Krstu Frankopana.

U magistratskoj kući varoši Koprivnice pred sabor se sakupili najugledniji velmože kraljevstva. Nestalo je starih neprijateljstava - Lajoš Pekri od gušćerovca živahno razgovara s biskupom Erdedijem, Ivan Kaštelanović pozdravlja kneza Krstu; tu su Emerik Bradač od Lodomerca, tu je Matija Brodarić Jarošinski, koji tumači dvama zastupnicima seljačkih plemića ispod Kalnika da je na ovaj dogovor pred sabor bilo nemoguće pozvati sve, radi uskog prostora; čitavi će staleži, universitas nobilium 57, potvrditi na saboru, pod vedrim nebom, sve što ovdje bude dogovoreno. A nema ni potrebe da se sumnja o jednodušnosti staleža - čim je knez Krsto ušao u dvoranu, pozdravili ga glasni - Vivat! i sve je pohrlilo da se s njim pozdravi i rukuje.

Knez je sa gospodinom od Lodomerca i Stjepanom Deshazijem, protonatarom kraljevstva, stao na sredinu skupa. Kratko je što ima reći - nisu vremena za duga vijećanja. Car je, kako gospoda znadu, zauzeo Budim. Bornemisa, zapovjednik tvrđave budimske, pobjegao je sa kraljicom u Požun, i ne čekajući opsade. Ostala je u Budimu posada od pedesetak ljudi koji nisu ispalili ni hica, nego su Turke pustili u tvrdu. Od vojske, koja je na Mohaču razbita, nešto se prikupilo njemu, knezu Krsti -vojvoda Ivan Zapolja ima, vele, još 30.000 dobrih četa, ali te su hiljadu milja daleko od nas. Car neće ostati u Budimu dok je hrvatska vojska na okupu. Valja se spremiti na to da će Turci, koji su već dvije sedmice u Budimu,

57 *Universitas nobilium,* zajednica plemstva

krenuti natrag. Ako krenu na nas, dočekat ćemo ih na svojem gdje poznamo zemlju i klance.

-A gdje je ban, gospodin Baćan? - poviče mladi plemić Dragić, prekinuvši u govoru kneza.

- Pozvali smo ovamo i gospodina Baćana, nema ga - odsiječe Krsto - pak ćemo bez njega. Kraljevstvo je ostalo bez kralja - dušmanin je u zemlji; sami sebi treba da pomognemo. A hoćemo i možemo! - Krsto hvali plemstvu što je požrtvovano pohrlilo pod njegove zastave; sabor ima da dozvoli ratnu daću.

Nijedan se glas nije digao protiv makar je dimnica u neugodnoj uspomeni mnogima.

—Gospoda neka znadu, nastavi knez, da je njegova prejasnost, infant od Hispanije i nadvojvoda Austrije, princip Ferdinand, upravio na staleže i redove kraljevstva poruku u kojoj utvrđuje svoje pravo na nasljedstvo prijestola u Ugarskoj i Hrvatskoj.

—Vivat princeps!58 Živio princip Ferdinand, njegovo kraljev
sko veličanstvo! - zaore iz ugla poklici nekolicine iz donje Hrvat ske, koje je oko sebe bio skupio Ivan Kobasić od Brekovice. Ali skup se ne pridruži pokliku, pače sa više strana odazove se mrmljanje, negodovanje i buka.

Knez je počekao časak.

- Nije, gospodo, na nama sada da raspravljamo o ovoj ovako važnoj poruci njegove prejasnosti. Ja, a i vi svi, visoko cijenimo i zahvalni smo za pomoć koju nam je njegova prejasnost uvijek pružala u obrani zemlje. Tu zahvalnost izrazit ćemo potpuno i na današnjem saboru. Ali car ne čeka i nije u ova teška vremena moguće da naprečac sakupljeni staleži vijećaju o pravu na prije stolje i izboru po starim pravicama, navadama i običajima. Treba braniti ognjište — treba čuvati vojsku, treba istjerati Turke. To je prvo.

— Vivat! Vivat! — zagrme svi glasovi.

- Tražim i zaklinjem vas, gospodo, da staleži na saboru potvrde vlast koju sam vršio i vršit ću. Moja je jedina riječ - svi na obranu doma našega! Idemo, gospodo, sabor počinje!

Plemstvo nije ni trebalo poziva. Čim se je knez uputio iz dvorane, za njim je, u bučnom zanosu, nagrnula čitava skupština.

---

58 *Vivat princeps,* živio princip (vladar, vladalac)

Dolazak velikaša i plemića na poljanu na kojoj će se saborovati, popraćen je vani zaglušnim odobravanjem. Kad je knez Krsto digao ruku da progovori, nije ovo ni bio više sabor — odasvuda navrvjela vojska, banderiji, kmeti, puk. Nitko nije ni slušao, što govori knez - i ne čuje se zdaljega; na pljesak i vivate najbližih odazivlje se gomila neprestanim povicima. U par časaka odobrena je izvanredna ratna daća od zlatne forinte po dimnjaku. Na prijedlog Brodarićev prepušteno je knezu da po svojem najboljem znanju i s odobrenjem staleža i redova otpravi poslanike koji će ići u Požun da se poklone nadvojvodi Ferdinandu. Kao što uvijek u času preteške tjeskobe ljudi zapadaju u skrajnost najsmionijih, prevelikih nada i slijepog zanosa, tako je i sada, za sve na saboru, za plemstvo i puk, postojala samo jedna misao i jedan osjećaj: nađen je voda, spasitelj, Mesija, koji će nas izvesti iz doline suza. Biskup Šime zagrebački razumio je klik mnoštva - podigavši ruku, kao da želi blagosloviti Krstinu glavu, biskup je zaviknuo silnim, od uzbuđenja kričljivim glasom:

- Gospodin knez Krsto Frankopan neka bude upravitelj i branitelj naš, svi se podajemo pod njegovu vlast! Sabor proglasuje da je gospodin knez Frankopan glavar i branitelj domovine - defensor et tutor patriae.

Prolomi se bura odobravanja i veselja. Do Krste koji je plamenim očima, regbi uzdignut nad sebe sama, dočekao zanosne poklike, nagrnuše mladi plemići. 2a tren knez je bio na ramenima plemića - tri puta je dignut u zrak i na starinski ovaj način uveden u najvišu čast. Zanosu nije bilo kraja. Nitko ne pita ni za bana ni za kralja — ovo je čovjek, ovo je poglavica, označen i blagoslovljen nagonom naroda.

Slavlje se nastavljalo — ljudi se cjelivali i grlili. Knez je drhtao od uzbuđenja, osjećajući glas puka. Noćas je i on zaboravio svoje skrbi i, kad su se gospoda vraćala u gradsku kuću, biskup Šime, idući s njim, pogledao je kneževo vedro lice, rekavši s pravom:

—Je li, kneže, danas smo mlađi za deset godina!

Ali gore, u odajama gradskim, dok je sa poljane ječala radost, dok su Koprivničani gostili časnike a malo plemstvo istovarivalo svoje bisage sa pečenjem, sirom i pogačom, dok su čuture išle od ruke do ruke, knez je brzo završio svoj ručak. S njim su sada gospoda Deshazi i Bradač, Šime Erdedi i Ivan Evanjelist - treba,

ne časeći časa, provesti zaključke sabora, treba govoriti i o onom što ne moraju doznati svi.

- Defensor et tutor regni - tumači Emerik Bradač - ima potpunu vlast u kraljevini. Sabor je rekao svoju i sad je samo pitanje imamo li gospodina Baćana obavijestiti o zaključku sabora.

- Ne pišimo puno onima koji nisu danas bili s nama - odreže knez Krsto namrštivši se.

Biskup Šime ipak preporuča oprez. Nije danas bilo ni kneza Ivana Krbavskoga—a knez Ivan ima dobre vojske, mnogi ga slušaju, s njim su uvijek i sami rođaci Krstini, knezovi slunjski i cetinski i brinjski. Biskup misli da prvo svega treba poći k nadvojvodi — Ivan Krbavski radi sada uvijek kako mu kažu s dvora.

- Htio sam - odgovara knez - gospodo, da vam rečem stvari kojih još ne znate. Na saboru nije bilo zgode da se govori o principu - ovdje smo sami naši i vjerni. Princip, da znate, nema toliko skrbi za nas da li ćemo se odrvati caru koliko ima skrbi za sebe da li će sjesti na prijestolje ugarsko. Kružiću je u Senju više do toga da mene omrazi ljudima i goni moje ljude, nego da obrani Senj. Princip je naložio gradačačkom vijeću da se sporazumije s nama — ali u toj punomoći nema ni riječi o novcu i o vojsci; samo za Bihać su nešto dali. Meni je princip poslao pol cente praha i nešto pušaka, i to je sve.

- A ugovor u Speieru? - upane knezu u riječ biskup.

- Što, kakav ugovor? Jest, primili su me tobože u službu cesarovu, onako kako mi je Maksimilijan dao naslov dvorskog savjetnika. A morao sam u Augsburgu posuditi od Leonarda Erkera dvije hiljade dukata - uz njihovo jamstvo. To je sva istina. A nije ni sva — pred osam dana poslali su mi kapetana Pihlera iz Metlike. Imenovan je, veli mi Pihler, povjerenikom infantovim u ovim stranama, da za nj radi kod velikaša. Nosi mi, veli, vjerodajnicu; nadvojvoda, veli, ima u Ugarskoj za se gospodu koja su bila sa kraljicom Marijom, Turza i Batora: - ja neka, veli, kod Hrvata i Slovinaca poradim da staleži priznadu principu krunu, po pravu baštinstva. Htio mi je dati vjerodajnicu da sam i ja komesar principov. A komesar je i on, Pihler, i Mikulica Jurišić.

- Mikulica - sklopi ruke Deshazi - Mikulica Jurišić i knez Frankopan!

- Smijte se, gospodo, smijte! Eto, toliko me cijene.

- I vi, kneže, niste primili vjerodajnice?

- Nisam. Pihler mi je govorio da će se Zapolja dignuti na principa i da mi moramo na Zapolju. Žuri im se da kraljuju — a u Budimu je car!

- Naš ste izabrani i proglašeni glavar i branitelj, kneže. Hajde mo do nadvojvode da govorimo s njim kao poklisari sabora!

-Ja neću ići, gospodine biskupe. Moje je mjesto ovdje. Poslanstvo vodite vi — nek idu gospodin Bradač, Deshazi, Matija Brodarić i Kaštelanović. Principovi ljudi govore da će princip kraljevstvo osvajati armata manu 59 ! Oružanom rukom - zar sad kad je svaka desnica potrebna protiv sultana? Što misle? Ako narod bude imao da bira između tuđinca Nijemca i Turčina, zašto bi baš odabrao Nijemca? Neka se i Nijemci uče što je bilo na Mohaču!

Bradač i Deshazi zaplješću knezu. Jest, tako je mislilo sve plemstvo osim malog broja onih koji su uz Kobasića Brekovičkog. Biskup Šime nije od hrvatskog roda, ali velikaš kojemu je u krvi sva gordost Bakača, povrijeđen je što dvor Hrvatima šalje Pihlera i Jurišića. Ne čini mudro princip ako postupa ovako. Kraljevsko je prijestolje ispražnjeno, krunu drži Zapolja, Frankopan je izabran defenzorom od sabora-, tko ima vojsku, ima i pravo. Trebat će u Požunu pokazati zube.

—Ja neću ići s vama, ponavlja knez. Dobivam glase od Baranje i od Požege da se bune kmeti. Idem tamo. A neka vide Nijemci, kako su doznali i Ugri, da smo mi sebi najbliži!

XVII

Krajem rujna mjeseca vinogradi se virovitički ozivlju od pjesme i ijuka - mošt teče u vatrenoj, slatkoj kaplji - za žensko i muško dani berbe i prešanja prava su svetkovina. Nego ove se godine slabo čuje vesela pjesma. Oko Virovitice nema doduše garišta i pustoši što obilježava donjoj Slavoniji put kojim su čete Solimanove išle na Osijek i dalje na Budim. Ali sav je kraj pun bjegunaca - slavonska gospoda koja su kralju poslala svoje banderije nisu mogla u ovom kraju zaštititi svojih žitelja od provale nevoljnika i svakakvog ološa koji je, iza bitke na Mohaču, poplavio okolicu. Ima godina što traju pravde o nasljedstvo Nikole Iločkoga, nekoć

---

59 *Armata manu,* oružanom rukom

najmoćnijeg velikaša; imanja su prelazila iz ruke u ruku, gazde se mijenjali i prešali iz kmeta zadnji denar. Kralj je Matijaš negda bio ukrotio lakomost i bijes gospode - ali pred dolaskom sultanovim, jao puku! Što je za oružje doraslo, trpa se u vojsku, a na kući i kućištu ostaju starci, žene i nemoćnici, pritisnuti robotom koja im ni kruha svagdašnjega izbiti ne da. Dobro su Turci pogodili kad su među svijet poslali mnoštvo poturica i uhoda koji su od sela do sela širili glase da pod sultanom nema robote. Kad je na Mohaču raspršena vojska, našle su se u Slavoniji četice vojnika bez gospodara koji bi ih hranio i plaćao. Podivljale i u općem metežu nekažnjene, ove su čete plijenile i haračile sve što bi im došlo nadohvat — stan im je po šumama, otkuda se zalijeću i do seljačkih selišta i do gospodskih dvorova. A s njima se rote i mnogi kmeti - pobjegavši s ratišta s kosama i surovo okovanim kopljima, kmeti su raznosili bunu širom Slavonije i s obje strane Drave. Nema kralja, nema zakona — gospoda su ostavila kosti na Mohaču — sultan ne da da robuju kmeti; svatko neka uzme od gospodina što mu se svidi. Ponovila se, zasad u manjem obliku, buna onoga Jurja Dože, koji je oko sebe bio okupio u Ugarskoj „križare" - kmeti, uzeti u vojsku da idu na Turčina, bili su se već onda pod Dožom, svrstali u pljačkaše čete. Sad je isto; u Slavoniji nije kroz sedmice bilo nikakve vlasti - i buna je postala tako opasna da se je u Valpovu utaborio knez Frankopan s vojskom. Krut je i nemilosrdan - kažnjava bez oproštenja; puk, veli knez, mora da shvati da sam sebi o zatoru radi. Svaki dan krstare kneževe čete; kao što je knez baranjski kraj pročistio od hajduka, tako i ovdje drži red. A ne krstare kneževe straže samo zato; vojske sad ima toliko da se knez ne boji ogledati se sa Turcima - i pregledava sam svaki kraj kuda dođe, da se pripravi, ako bude potreba, i na bitku.

Četa od pedesetak konjanika, a za njom i sam knez, uspinje se putem što vodi na brijeg najboljeg vina virovitičkog; knez hoće da pregleda i vidi sve sam. Kraja oko Virovitice ne pozna - zato se je jutros uputio zapadnom stranom. Puk je u ovoj strani pitom jer su glavni vlasnici vinograda, gospoda Kanižaji, svojim kmetima dobri. S knezom je i mladi plemić Dragić, koji je po sestri Katarini, udovici gospodina Ladislava, u rodu s Kanižajima. Dragić pozna kraj, gdje je domaći.

Dok su oni i knez zastali na obronku promatrajući okolicu, iza brijega, kud su već zamakli konjanici, začula se vika. Konjanik doleti trkom, lomeći se po skliskoj stazi.

- Hajduci su navalili. Tu odmah iza brijega - u vinogradu!

- „Tu odmah iz brijega" slavni je vinograd Kanižaja. Dragić problijedi.

- Kod koga hajduci, tako ti spasa?

- Ne znam — voćnjak gori, gomila ljudi siječe vinograd. Pijani su, deru se!

- Bane gospodine - Dragić zove kneza banom jer ga sad tako već zovu svi - bane gospodine, to je imanje moje sestre!

Za tren su bili na mjestu. Konjica je frankopanska već bila navalila medu pijanu rulju. Pljačkaši su provalili negdje još noćas; u dvorištu pred dvorcem posvuda je tekao mošt iz razbitih vedara - ambari su bili zapaljeni; jedan štagalj izgorio napola - u smradu i dimu tukla se i sjekla vinograd, rušila se na zemlju i bježala, pijana gomila. Mnogo ih je - spremali su se na opću pljačku. Ima medu njima odbjeglih vojnika u šarenom odijelu; od kmetova je pograbio tko vile tko bat - bacaju se pod konje kao bijesni, u jaru i piću. Ali su konjanici sjašili i, pred njihovim mačevima, gomile bježe.

- Koga uhvatiš, na prvo stablo!

Knez je na konju i trči posvuda, dajući naloge. Ambar gori, vatra će zahvatiti i dvorac. Seljaci koji su tromo gledali, priskaču da gase, pod bičem kneževih psovaka. Mladi je Dragić izvan sebe. Što mu je do imanja, ni Dragići ni Kanižaji nisu siromasi, što do žetve i vina - ali još je jučer bila ovdje njegova sestra Katarina, udovica iza gospodina Kanižaja koji je preklani umro i ostavio joj ogroman imetak. Kao ris je Dragić skočio medu pljačkaše, uhvatio jednoga kmeta koji je sjekao lozu, i guši ga, pritišćući ga o zemlju.

- Reci, mrcino, ubili ste gospodaricu - je li?

Dvojica-trojica hajduka, povezani od konjanika, zure luđačkim pijanim očima i nije od njih izvući ni slova. Iz podruma čuje se vapaj. Ženski je glas. Konjanici provale, vode iz podruma zavezanu ženu - nije gospođa Kanižajka, valpotica je.

- Ubiše mi muža, jao meni!

Istina je - iza kuće leži valpot 60 - truplo je iznakaženo od udaraca.

- Noćas su došli iznenada — stražili su nas samo pudari — razbjegli se! Ubiše mi muža, jao meni!

- Gdje je gospoda! Gdje moja sestra! —viče Dragić. Kuje, ubiše mi sestru!

Valpotica nije vidjela da bi bili ubili gospodu. Svezali su gospodu, jest, tukli, popljuvali, odvukli nekud iz kuće.

Dragić navali golim mačem na napola udavljenog kmeta.

- Život ću ti pokloniti ako mi kažeš kuda ste odveli gospodu! Govori ili ćeš sad u pakao!

Kmet je, gotovo već ugaslih očiju, ipak shvatio. Kimnuo je glavom i pokazao staju iza voćnjaka. Staja je gorjela, ali u njoj nije bilo blaga; to su pljačkaši otjerali najprije.

- U staji! Staja gori! Isuse Spasitelju!

Još nije Dragić ni dovršio svoj vapaj, a knez je Krsto u dva skoka bio pred drvenim hrastovim vratima. Sjekao je mačem po tvrdom drvetu, i kad grede nisu popustile, dohvatio sjekiru. Kao bik se je zaletio u vrata. Silna je snaga kneževa -drvo prasne i pod težinom ramena koje je upro knez, vratnica se stropošta. Iz staje iznesu ljudi polumrtvu ženu.

- Ban te je spasio, sestro moja!

Ženi su odvezali spone, izvadili rubac iz usta. Staja je puna dima, žena je jedva disala. Krvava joj je masnica na ruci, kosa joj pala neuredno niz vrat — mučenica je. Ali je krasna - crne, duboke oči pogledale su kneza pogledom u kom je bio sav strah pogibli, sva radost spasa.

Knez baci sjekiru. Još se sa donje strane vinograda čuje tučnjava i zveket - u voćnjaku leže tri ubijena kmeta - od garišta širi se smrad. Knez kao da se pretvorio u drugog čovjeka. Netom je poput posljednjeg vojnika lomio vrata od hrastovine, a sad se nagnuo i poklonio kao da vrši poklon na dvoru.

- Hvala budi bogu, gospodo Katarino! Da ste mi pozdravljeni — sreća je u nesreći što sam vam smio pomoći.

Gospođa nije ranjena teže, hvali knezu kao spasitelju i zaklinje neka je ne ostavlja u ovaj čas.

O podne požar je pogašen, strah minuo. Ružan je dan, ali - u ovo vrijeme rata i buna - i žene su vikle krvi. Gaspoda Katarina ugostila je bana. Kod stola ona je domaćica sa svom otmjenošću stare porodice i bogate vlastelinke. Dragići su od velikog plemstva,

---

60 *Valpot,* upravitelj imanja

a Kanižaji dali su pod Matijom dva bana kraljevstvu. Brat obožava sestru; knez se jedva otimlje laskanjima njih oboje.

Ali valja ići. Knez će ostaviti kod gospođe deset konjanika za pomoć ; i brat Ivan ostaje sa sestrom.

Kad su se praštali u predvorju, gospoda je Katarina stala pred kneza držeći u ruci drvenu, na njemački izrezanu kutijicu.

- Bane gospodine, nema čim da vam dostojno zahvali žena. Evo, za vas i za vaše ljude, za ovu vojsku koja je sva nada naša!

Otvorila je kutijicu. U noj su veruge, prstenje, zlatan nakit.

- Sve je što imam u ovaj čas sa sobom. Primite, bane gospodine, od vjerna je srca!

Knez pogleda udivljeno gospođu. Koliko je muka trebao da sami muškarci žrtvuju zlata za obranu doma! Ova je žena znala, razumjela, što hoće; zahvalna je, ali njezina je žrtva viša, ženskija...

I poslije dugo, dugo vremena, u kneževu se srcu koje je spavalo, probudilo nešto što je bilo jasnije od onih bolnih čežnja u Augsburgu, u domu Dragišićkinom. Ljubio je Apoloniju — no gdje je ona prošlost? Da, onda se je i on zabavljao na dvoru, onda je ono licašce, nježno i djevojačko, ušlo u njegov život, lako odškrinuvši vrata. Sad je muž, voda, zapovjednik - i ta žena, koja mu je predala zlato, ne predaje li njemu i dušu svoju, dušu jaku, kao što je i njegova?

Polako je stupao knežev konj na povratku. Pred očima kneževim živio je onaj ganuti, vjerni pogled iz dubokih crnih očiju, živio je onaj krasni, puni ženski lik - knezu se današnji dan učini i prstom sudbine.

- Tvoje su me veruge zarobile, govorio je Krsto Katarini Kanižajki dvije sedmice kasnije, povjeravajući je Evanjelistu, da taj nju, vjerenicu kneževu, otprati na Trsat k ocu. Ljubav je proplamsala - ali u mraku vremena nisu smjele da se zapale svadbene bakle. Kraljica Marija zove kneza u Hainburg, Jožefić traži da se u Stolnom Biogradu sastane sa Zapoljom - tvrd je život, mrazno je vrijeme i za kasni cvijet srca kneževa!

XVIII

Danas odlazim, kneže, svršeno je za me!

U gostioni K zelenom lavu u Požunu šetao je po sobi, crven od jara, biskup Šime Erdedi i, ustobočivši se pred Krstom Frankopanom, govorio, mašući rukom kao da prodiče:

— Tri smo sedmice ovdje! Bradač i Deshazi su morali otići jer im taj prokleti Pampflinger nije plaćao ni konja ni troška. Meni nije do novca, no što ne drže bar ta obećanja? Deseti je studenoga - slali su me odavle u Beč, iz Beča u Hainburg, iz Hainburga u Požun, od kraljice do nadvojvode, od Petra do Pavla. Govore preda mnom latinski, učeno i uvijeno, a kad dobijem od njih te njemačke škarteke, [61] s kojima se cijeli dan mučim dok odgonetam pet redaka, grizem se. Rugaju nam se. Lijepo je što smo došli; nadvojvoda ima pravo na krunu i traži od nas pokornost. Onoj gospodi koju je sazvala kraljica Marija, dali su Nijemci na pismu da će im naknaditi svaki gubitak ako im Zapolja zaplijeni imanje. Turzo i Bator bar uneke znadu na čem su. A za nas - šalju nam Dornberge i Kreutzere - i ti svi čitaju neke upute iz Graca, postupaju sa mnom kao da sam došao naloge primati a ne govoriti u ime sabora!

Šime Erdedi ne zaboravalja da je od koljena onog starog Tome Bakača koji je kraljevima nametao svoju volju. Biskup je najprije velikaš, onda državnik, tada istom svećenik-što mu Kreutzer priča o crkvi koja treba da podupre Ferdinanda? Rekao je Kreutzeru jasno: ako nadvojvoda hoće da hrvatska i slovinska gospoda pristanu uza nj, red je da budu počašćeni, obdareni i odlikovani oni koji će se zauzeti za to. Tko danas sluša obećanja? Biskup je tražio za sebe nadbiskupiju jegarsku; senjska neka se spoji sa zagrebačkom i dade Jožefiću. Biskup je u Beču i u Hainburgu govorio o Krsti - kraljica naglasuje da je Krsto zbilja glavar i defensor regni 62, ali čim je riječ o banstvu, eto ti s kraljicom Franje
Nadaždija. To je najveća hulja—bio je tajni sekretar kralja Ljudevita i naučio se primati mita sa svih strana. Ruje i plete, a kraljica ga sluša. Baćan ne kreće iz svoga Nemetujvara - zatvorio se i čeka. Mudar je — kraljici je posudio novaca kad je bježala iz Budima — i traži da ga najprije plate. Onda će vidjeti kud će. Nadaždijev je

---

61 *Škartek,* papir bez vrijednosti

62 *Defensor regni,* branitelj kraljevstva

čovjek i Tahi - odrekao se Tahi banije, ali drži prioriju od Vrane koja dobro nosi. I Baćan i Tahi ljubimci su kraljičini - oko njih se vrte svi razgovori u Hainburgu. A Erdedi ne trpi Tahija i za to jer mu je Tahi u Čurgu, na biskupskom dobru, susjed.

-Vas ne vole, kneže. Vidim ja to dobro. Dva ste dana ovdje - da li su vas zvali u Beč ili kraljici? Nisu. Kad ste dolje, šalju vam pisma neka drukčije ne učinite nego dođete na dogovor. Neće oni dogovora s vama, nego bi htjeli da banete na spravišće koje su pripravili i rečete „da" na ono što su oni već skuhali. Prokleti Nijemci, pisarske duše! Carstvo proširiti - dakako, to je glavno. Kako su se samo promijenili otkad su Turci otišli. I još gore, otkad je princip biran u Češkoj! Ni govora više o pogibli turskoj - sva je opasnost Zapolja. A Zapolja radi, osvaja, dok se ovi teško odlučuju na bilo što. Najprije su htjeli sabor u Komoranu, pa u Stolnom Biogradu; sad snuju da bude ovdje. Zapolja ima krunu - čim će se kruniti Ferdinand? Neka se ne varaju Nijemci - ni Turzo ni Bator neće u Ugarskoj provesti on što nadvojvoda namjerava. Pravo baštine neće mu priznati nitko, pak da o tom ima sto prisega između Jagijelovića i Habsburga!

—Bit će dva kralja, biskupe, bit će zla. turci će dočekati da otpuhnu i principa i Zapolju.

—Recite to samo tim Dornbergima, kneže. Što je njima do toga hoće li na Modrušu vladati baša ili vaš otac! Dok ima nevolje, bolje za Nijemce - ponamjestit će svoje ljude po kulama. Što mislite da nadvojvoda govori samo s nama? Znate koga je kraljica primila ovih dana? Perušića i Križanića iz Baga - njima je Pempflinger platio trošak. Nijemci sabiru pristaše preko naših glava, kneže - i zato ja idem.

—Počekajte, biskupe, bar dok se vrati Jerolim. Svaki čas ga čekam iz Hainburga.

—A što će vam donijeti? Listu njemačkih obećanja. Zar će princip htjeti da se prema vama obveže ugovorom?

—Hoće, biskupe.

Erdedi zirne na Krstu sumnjičavo.

— Jeste li vi to, kneže? Ne poznajem vas. Deset puta ste imali
posla s Njemcima, deset puta ste nasjeli. Lakovjerni ste vi Hrvati! Da je princip za života Ljudevita kralja prstom maknuo, Senj bio bio danas vaš. Dopuštaju vam milostivo da budete defensor regni -ali to se ne plaća. Tko je ban? Baćan. Tko je prior od Vrane? Tahi.

Udarac je zasjeo čvrsto. Biskup je znao koliko ranjava kneza. Nastane duga šutnja.

—Biskupe gospodine, teško je vagnuti. Ja mislim ovako - dolje u Hrvatskoj, u mojem susjedstvu, princip ima najviše privrženika. Razumijem ih — osiromašili su, strah ih je da će ih nestati poput Talovaca. Car je otišao; ali mi, na medi, zar ćemo ikad imati mira od sandžaka? A što ću ja sam ondje, na Modrušu, ako je sve uz principa? Mislim, bolje je ovako. Zapolja možda neće ići do kraja - čujem da je pitao za ženu kraljicu Mariju. Uz mene su Slovinci, Slovinci vole Zapolju. Zovu ga kod nas Janušem; naše je krvi, vojvoda mu je ime. Slovinci su uza me - kako bi bilo da kušamo mi izmiriti vojvodu i nadvojvodu? Ugovarat ćemo s Nijemcima; ratovati ćemo samo s Turcima, a nikad sa Zapoljom!

—Prekasno je, kneže, prekasno. Znajte sve - jučer mi je stigao nećak - danas ili sutra stvar je svršena. Zapolja se u Stolnom Biogradu kruni krunom sv. Stjepana!

Knez pogleda biskupa. Dakle - od Zapolje idu glasi biskupu?

—Slutio sam! Dva kralja!

—Dva još ne, kneže. Zapolja je krunjen. Ferdinand se uzalud nada, isti njegovi pristaše neće ga primiti bez izbora!

Knez se Krsto zamisli duboko. Zapolja je u ovaj čas već okrunjeni kralj? A zašto o tom ništa nije javio Jožefić njemu, knezu Krsti? Biskup Šime govori o igri Nijemaca; nije li ista igra s druge strane? Ne, pričekat ćemo još ovdje — za Šimu Erdedija radi se o Jegru; za me o rodu, o zemlji mojoj!

I poslije par časaka hodanja po uskoj sobi gostionice, knez Krsto ustavi se, miran, pred biskupom.

—Onda je, biskupe, bolje da idete. Prigledajte kod nas dolje. I ja ću skoro za vama.

—Zbogom, kneže, i da se vidimo skoro. Dao vama bog kod Nijemaca više sreće nego meni! Ja ću u Čurgo!

XIX

Knez je ostao duboko zamišljen i čitavo poslijepodne nije izišao. Kasno navečer vratio se Jerolim Jurišić od kraljice. Napokon. - nosi dobre glase! U Hainburgu je Jerolim, preporučen i od svoga brata, s kraljičinim ljudima udesio sve; nosi knezu prijepis ugovora

koji će sutra biti potpisan od nadvojvode i kancelara Harracha u Beču:

„Neka se zna da je između presvijetlog i premoćnog kneza i gospodara, gospodina Ferdinanda, izabranog kralja u Češkoj, infanta u Španiji, nadvojvode u Austriji, hercega u Burgundiji, u Štajeru, Koruškoj i Kranjskoj, etc. etc. grofa tirolskoga etc. s jedne strane i blagorodnog gospodina Krištofora od Frankopana, grofa modruškog, krčkog i senjskog etc, savjetnika njegova veličanstva, s druge strane učinjen, zaključak i voljan da se drži ugovor u slijedećem obliku."

Njemačke su riječi ugovora zamršene, u kancelarijskom stilu, pa ih knez odgonetava s mukom. Ali je sadržaj mnogo povoljniji nego što bi se bilo moglo očekivati po proricanju Erdedijevu. Princip utvrđuje ponajprije svoje pravo na krunu ugarsku, a odmah priznaje da je „gore rečeni grof Krištofor u rečenoj kruni ugarskoj osobito ugledan kod stališa" i dobro pozna zemlju. Frankopan će dakle sa svojom gospodom, prijateljima, rođacima i svojacima po najboljoj svojoj moći raditi, prakticirati, pomagati i nastojati da njegovo kraljevsko veličanstvo dođe do svoga baštinskoga prava, dakle da bude za ugarskoga kralja izabrano, primljeno i krunjeno.

- Izabrano, primljeno i krunjeno! Jerolime - biskup je imao pravo, princip se hoće dati birati!

Tko se silom opre pravu njegova veličanstva, ima biti izagnan iz kraljevstva. Kad njegovo veličanstvo bude uz pomoć, suradnju i nastojanje gorespomenutoga grofa izabrano i okrunjeno i kad krunu primi, njegovo će veličanstvo u šest sedmica iza krunjenja predati grofu Frankopanu župu senjsku -

- Župu senjsku! - klikne Krsto čitajući ovaj dio i obrati se zadovoljna lica Jerolimu.

„ - župu senjsku sa ostalim naseljima kao što su Otočac, Starigrad, Prozor, Steničnjak, Jastrebarsko, Okić i Lipovac, zatim imanja i gradove Pazin, Postojnu, Prem, Novigrad, Kestn i Švarceneg ili mjesto Švarcenega dati mu jednako vrijedno imanje. Svi će ti gradovi biti baština grofa Krištofora i njegova sinovca, sina Ferantova; za to će i on i baštinici uvijek stajati uz kuću austrijsku. U svim gradovima i imanjima koje grof Krištofor sada ima, štitit će ga njegovo veličanstvo; a ako bi grof umro bez potomaka, pripast

će ta mjesta Ugarskoj dotično domu austrijskomu. Grof Krištofor imenuje se doživotno vrhovnim kapitanom krune ugarske."

- Jožefić mi nije vjerovao — hvali se Jerolim - a ni Erdedi! Prerano je otišao biskup Šime.

Jest, prerano je otišao biskup, jer - kako u trećoj točki ugovora piše — njegovo veličanstvo obvezuje se da će biskupiju jegarsku dobiti sadašnji biskup zagrebački, a biskupiju zagrebačku biskup senjski. Osim toga se nadvojvoda obvezuje platiti što je Krsto dužan u Augsburgu, Pumelima i Erkeru.

- Dobro si izradio, Jerolime! I dragi moj Jožefić dobiva svoje!

Jerolim je blažen i ponosan. Dugo već osjeća da se knez ne gleda dobro sa njegovim polubratom Mikulicom, a ne vjeruje puno ni njemu, Jerolimu. Njemačka su gospoda dugo oklijevala, hvala bogu ipak su poslušala i Mikulicu i Jerolima davši Frankopanu ono što traži. Jerolim je, brinući se za opskrbu vojske frankopanske, imao nemilih skrbi - i to će se popraviti. A i on sam nagrađen je ugovorom — nadvojvoda mu zajamčuje da će mu pokloniti nasljedna dobra koja vrijede najmanje šest do deset tisuća forinti. Sa ovim ustupcima koji su učinjeni ugovorom riješeno je i pitanje o dugovanju cesara Maksimilijana - grof se Krištofor odriče svih tražbina i ima da služi vjerno i snažno.

- Ugovor će sutra potpisan donijeti iz Beča sam gospodin Kreuzberg.

Pala je posljednja zapreka — svi će Hrvati, uz Frankopana, pristati s nadvojvodom i priznati ga svojim kraljem. Neka se Zapolja kruni; Jerolim koji je vidio kako su Nijemci uzdigli njegova polubrata Mikulicu, sretan je što može svoje pristajanje uz principa svezati sa svojom službom Frankopanima. Šta je Zapolja, taj nazovikralj Januš, protiv Ferdinanda i Karla, kralja i cesara! Ugovor s Krstom odlučio je bitku prije sukoba. Jerolim ne pretjerava svoje pobjede - pozna kneza i zna da će Krsto i jedan i dva puta čitati svoju riječ ugovora. Ali Senj je frankopanski - to je odlučno!

.....

Zbilja je već kasni noćni sat i Jerolim spava, umoran od poslenog dana, kada knez izlazi na vrata i traži da mu dođe Evanjelist.

Evanjelista nema. Nestalo ga je od jučer - opet njuška negdje. Otišao je bez .krzna, a slab je — sa vode duva leden vjetar.

U noći netko kneza budi kucanjem, Evanjelist je - šta mu je, pobogu? Tetura, jedva se drži na nogama - zjenice mu se raširile, jezik se plete.

— Ivane, jesi li lud! Pijan si, nevoljo!

Ali se Evanjelist ne plaši kneževe srdžbe. Smije se.

— Oprosti, presvijetli gospodine kneže, razveselio se ja. Nisam
mogao drugačije. Opio se, ali za hasnu.

U ruci drži Evanjelist omašan svitak—pergamena je, s pečatom.

—Po vašem nalogu, po vašem nalogu, presvijetli gospodine kneže. Trebao sam cijeli dan da ga opijem — i sam sam se zalio, ali mi je uspjelo.

—Koga, jadni sine!

Zaplićući doživljaje svoga izleta i šaljive zgode, Evanjelist blebeće da nije gubio vrijeme. U Požunu se je našao s plemićem kojega je već dva puta bio pogostio. Dobar je čovjek, ali kruta pijanica. Služi na dvoru: — da mu nisam dao, veli Evanjelist — s dopuštenjem vaše kneževske milosti — dva dukata, ne bi ni čim imao u Beč. Kod kraljice su svi bez plaće. A plemić je Poljak, govori sa mnom slovinski - pije i nazdravlja. Sad negdje spava u grabi; zima mu je, siromahu. Slao ga je u Beč gospodin Nadaždi. Evo, to sam mu izvadio iz torbe.

Vraški je čovjek taj Evanjelist! Dobro služi i kad se opije! Knez se je i protiv volje morao nasmijati gledajući kako se ruši da mu pruži pergamenu. Da vidimo - dobro je znati što se kod kraljice kuha.

U zamotku bilo je nekoliko kraćih potvrda o novcu. Pempflinger je platio dug za konje hrvatskih poklisara, kraljica preporuča bratu nadvojvodi Perušića. Kod jednog lista knez se zaustavi.

Evanjelist je, i on kao i Jerolim ponosan na svoje djelo, čekao u polumraku, smijući se pijano kraj kneževa kreveta. Knez, bosonog, u noćnoj kapi, brzo je prebirao papire. Najednom knez skoči, uhvati Evanjelista obim rukama za ramena i stisne ga kao da mu hoće polomiti kosti.

—Hahaha! - knez se derao u nekom strašnom, očajnom smijehu. Čitaj, čitaj! Što je ovo!

I nije prestao grohotati, vukući Evanjelista za sobom do svijeće.

— Čitaj, pijan si, i pijano je sve oko nas!

Na malom papiriću, pisanom Nadaždijevom rukom, stajala je bilješka za kancelara. Nadaždi predlaže u ime kraljice Marije

nadvojvodi ugovor sa grofom Frankopanom i biskupom zagrebačkim. Neka mu se obeća i potpiše sve što traži. Grof je lakovjeran; a kad Ferdinand bude zbilja kralj, bit će druga pjesma. Dosađuju - potpišimo im makar šta!

- Probudi Jerolima! Odmah krećemo. Ni jednoga trenutka neću da budem ovdje!

Jerolim, pospan, pojavio se na vratima, probuđen bukom. Knez skoči do stolića na kom je ležao ugovor donesen od Jerolima, i razdere ga u sitne komadiće.

- Na, to ti je tvoje djelo! Ni razgovora više s vjerolomcima!

Knez baci papiriće pred preplašenog Jerolima i obori se na brata Mikuličina grubim riječima. Evanjelist je uživao - ne trpi što Jerolim u posljednje vrijeme prtlja s Nijemcima.

- To je dakle! To je dakle! To su kraljevske riječi, to potpisi, to vjera! Kako sam i mogao biti tako lud! Pet godina držao me je u ropstvu Maksimilijan, a ne Venecija — ona me je cijenila, on me uništavao! Princip se je nećkao i govoriti sa mnom; kraljica Marija je zmija, ne žena! Snuju mi o glavi i onda kad mi pod kraljevski pečat davaju Senj!

Kneževo se lice opet izobličilo onom strašnom krvavom žilom na čelu. Evanjelist se otrijeznio od straha.

U zoru koja je bila hladna i maglena knez je sa svojim ljudima bio već van grada Gostioničar ostade zapanjen na svojim vratima, čudeći se tim ludim Hrvatima koji ne čekaju dana.

— U Čurgo, do biskupa Šime! — zapovjedio je knez.

Osam dana kasnije javljao je Tahi iz Čurga palatinu Batoru u Požun da je knez Krsto Frankopan, po nagovoru Šime Erdedija, prešao na Zapoljinu stranu i od Zapolje dobio sve gradove koji su nekad bili posjed hercega Ivaniša. Istina je bila mnogo silnija. Kralj Ivan Zapolja potvrdio je knezu župu senjsku i imenovao ga županom županije šopronjske, požeške i ostalih županija koje su ga već bile odabrale svojim zaštitnikom, povjerio mu vrhovnu kapetaniju čitavog kraljevstva Ugarske i imenovao ga banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Kralj Zapolja učinio je Frankopana tanto grande che mai nissuno de soi e stato tale. „Tako velik kao što nikad nije bio nikoji Frankopan" - ovim je riječima, zapisanim kod Sanuda, mletački pouzdanik, iz Zagreba, označio moć kneza Krste Frankopana, sina Bernardinova.

TREĆI DIO

I

Mećava je pred Božić godine 1527. zamela sve puteve po Lici i Krbavi. Snijeg je, sredinom prosinca, na zapusima ležao na metre visoko; oštar je vjetar činio još nesnosnijom zimu; ne izdrže je ni konj ni čovjek, ali je naglo okrenulo jugo — zameti se otalili, puti razgazili, blato je do koljena; — pred osam dana nisi mogao naprijed od snijega i bure, sad ne možeš od kaljuže i sunca koje je zatoplilo kado da će sad na proljeće.

Ipak je cetinski grad, inače pust, i u ove dane neprohodnih staza i lošeg vremena, pun gosti. Gospodin knez Ivan Cetinski nije doma — mjesto njega dočekuju pozvanike braća Volfgang i Krištofor Frankopan od brinjske loze, koja je još od vremena strahovitog kneza Anža u zavadi sa Bernardinom Modruškim. U istom ovom Cetingradu obdržavali su se nekad stanci na kojima se je imao miriti rod frankopanski, mrzeći se i zatirajući se poslije razdjeljenja baštine na devet sinova Nikole Frankopana. Od vruće su krvi, častohlepni su i bojovni Frankopani — i Matija i Stjepan Frankopan bili su pod Matijašem kraljem i carem Fridrikom uvijek u protivnim taborima. A otkad je Bernardin sa svojim sinovima natrag osvojio Vinodol i Bakar, ugnijezdio se na Modrušu i od svoga imanja stvorio malo carstvo, još je veća mržnja knezova brinjskih. Pogotovu sada - kralj Ivan Zapolja dao je Krsti banstvo, napravio ga vrhovnim kapetanom Ugarske, obrekao mu Senj i ne samo Senj nego i sve one gradove koje drže Krstini rođaci, neprijatelji „kralja Januša". Bernardin je nekad umio od manjega plemstva u svojem susjedstvu stvarati napola svoje podanike time što im za male novce davao zemlju i nasljedstvo dok pristaju uz njega. Ali su te zemlje i ti gradi padali redom pod Turke - pa tako su i Novakovići, Izačići, Babonići i Skobići listom otpadali od Bernardina, tražeći

jače zaštite kod principa Ferdinanda još u doba kad je na životu bio kralj Ljudevit. Svi su oni i sad na Cetinu. Nisu ih Volfgang Brinjski i Ivan Karlović prizvali samo zato da se savjetuju kako će oslabiti moć bana Krste i njegove vojske. Mnogo je važnija stvar — iz Beča će pred Božić stići poslanstvo od prejasnoga nadvojvode, izabranog kralja češkoga, koji je u Požunu od nekih velikaša potvrđen za kralja ugarskoga. Hrvatska vlastela iz donjih strana sakupljaju se na saboru da odgovore na poziv nadvojvode koji traži da ga Hrvati izaberu, priznadu, potvrde i proglase svojim kraljem.

Gospoda knez Nikola Zrinjski, Stjepan od Blagaja, Ivan Karlović i Ivan Kobasić od Brekovice stigli su rano prije Božića na Cetin, jer je odlazak principovih poklisara određen za 21. prosinca. Nisu baš zadovoljni time kako je poslanstvo sastavljeno. Knez se je Zrinjski nadao da će možda i on biti uvršten u red pregovarača u ime principovo — u poslanstvu su Mikulica Jurišić, kapetan Ivan Kacijaner i Hans Pihler od Mehove - sami vojnici. Dobro što ta gospoda poznadu bar tvrđe i ljude po Hrvatskoj - Mikulicu naročito hvali plemić Kobasić, njegov znanac i pouzdanik odavna. No na čelu je poslanstva sasvim nepoznat čovjek, Pavao Oberštajn, prepošt stolne crkve bečke, Nijemac, kojega nije u Hrvatskoj poznavao nitko. Doktor je filozofije i prava, bit će učena glava i poslan je očevidno da stavi na pismo ono što će gospoda hrvatska odgovoriti sa svojim budućim kraljem. Zlovolja se gospode povećavala kad ni dva dana prije Božića nije bilo glasa o poslanicima - Badnjak je na pragu i svatko hoće da božićuje doma, na svom ognjištu. Sva se gospoda razišla - Vuk Brinjski poslat će im glase kad da se sastanu opet. U gradu su ostali samo gospoda Brinjski i plemić Kobasić, komu je daleko i nesigurno putovati do njegove Brekovice, u susjedstvu Bihaća. Oni su jedini dočekali poklisare koji su ipak stigli - na sam Badnjak. Bolestan ako i nije star - tuži se na strahovito blato koje im nije dalo naprijed i čudi se što su Jurišić i Pihler poveli sa sobom toliko vojnika. Čudna li kraja u kom se bira kralj - neprestano se govori o zasjedi i šalju straže kano u ratu; a kapitani govore da je još kudikamo gore na pustinji s one strane Slunja, gdje nema ni ljudi ni drveća jer su sve opustošili Turci. Kad su, poslije Božića, na brze pozive poklisara, stala stizati hrvatska gospoda na sabor, gospodin prepošt je sa sumnjičavom znaličnošću, ako i naoko ljubazno, dočekivao uzvanike na Cetinu.

Gotovo se preplašio glomaznoga Karlovića kad ga je ovaj, jedva što mu je pružio ruku, odmah zapitao što je od njegovih tri stotine konjanika koje mu je obećao a ne šalje princip. Hrvatska gospoda nisu mnogo s poklisarima - sastaju se najprije za sebe; Kobasić izvješćuje potajno gospodina Mikulicu da plemićki sudac županije zagrebačke, Otmić, također prisutan, sastavlja zavjernicu na koju će se, u ime kraljevo, morati zakleti poklisari.

Prepošt je sa dvora donio sasvim inake upute. Kralj češki traži da na saboru sakupljena vlastela hrvatska jednostavno „poklonstvenim činom" njega priznadu za svoga kralja; prije toga nemaju se postavljati nikakvi zahtjevi. Grubi su ti Hrvati! Slušali su veoma pažljivo učenu latinsku oraciju gospodina doktora filozofije i prava, kako princip po ugovorima o baštini ima pravo na ugarsko i hrvatsko prijestolje; ali je nisu primili bez opaske. Čitav je dan trajala rasprava - gospodin se prepošt namučio do iznemoglosti trudeći se da se snađe u moru pitanja i protivnih argumenata. Veliki su pravdaši ti Hrvati, traže dlaku u jajetu za potvrdu privilegija staleža i kraljevine. Nekima je i drago što prepošt ne govori mnogo o tom da je princip izabran od ugarskih staleža u Požunu i što naglašuje da rakuški zaključak, protiv stranica na prijestolju, ne može vezati Hrvata. Ali svi listom traže da se zajamče prava kraljevine; neće ni da čuju o „poklonstvenom činu" - može se kralj birati, ali do onda kad se oni uvjere da će biti ispunjeni njihovi zahtjevi. Navečer, iza prvog vijećanja, došli su do Jurišića knez Zrinjski sa još nekolicinom i priznali da su Ferdinand i Ana pravi i jedini baštinici krune-, ali se svejedno, vele, mora sutra rapravljati o zahtjevima vlastele. Sabor traži da kralj, u isti mah sa poveljom o izboru, izda pod kraljevskom riječju obavezu da će se kraljevini poslati pomoć i na pojedine velikaše razdijeliti toliko i toliko stotina konjanika, i toliko i toliko stotina pješaka, isplativši za njih plaću tri mjeseca unaprijed. Mikulica Jurišić svjetuje da se ovo primi — ali gospodin je prepošt od kralja češkoga dobio usmeno stroga upućenja; kralj će primiti obavezu da će braniti i štititi svoje nove podanike, ali se način te obveze ima ostaviti za kasnije, poslije „poklonstvenog čina". Pogotovu na dvoru nisu bili voljni da izdadu općeniti proglas o zaštiti i nadoknadi štete za slučaj ako bi Zapoljevci osvajali imanja Ferdinandovih pristaša. Hrvatska pako gospoda ne zahtijevaju samo to, nego se princip ima obvezati da će i onima koji jesu ili budu stradali od Turaka naplati grado-

vima i imanjima na drugom mjestu. Dvor hoće poklonstvo i pokornost onakvu kakvom su njegovo veličanstvo primila municipija , — ovo što Hrvati hoće ne ulazi u račune gospodina Oberštajna. Hrvati jesu za njegovo veličanstvo i obećavaju vjernost, ali hoće da kralja biraju svojom voljom i sa uvjetima koji se moraju raščistiti prije izbora. Mikulica i Kacijaner potcijenili su svoje ljude. Nije baš sve tako kako je gospodin Tahi javljao Batoru — da će svi ići onamo gdje dobiju novaca. Novce bi mogao obećati gospodin Oberštajn, ta mu je ovlast dana - ali ove obveze prije izbora, pa ta formalnost izbora, pa to jašenje na pravicama - ne, gospodin prepošt prva dva dana nije bio dobre volje.

Još je veća neprilika nastala za poglavicu poklisara kraljevih kad je medu uzvanicima, koji su bili pomno birani da se ne ušulja nepozvani, osvanuo čudan gost. Knez Bernardin Frankopan šalje svoga pouzdanika da čuje što ima zaključiti stanak. Mikulica Jurišić opirao se da se Bernardinov čovjek pusti u grad. Sramota je — Kružić, kojega je sam on, Mikulica, bio pozvao iz Senja, nije mogao doći jer se — veli — boji frankopanskih ljudi; ulovili bi ga na putu. A tu Bernardin, otvoreno, s pismom i pod pečatom, šalje ovoga Evanjelista! Mikulica je od brata dosta čuo o tom spletkaru koji je najviše kriv što je knez Krsto, već osvojen za principa, one noći naglo bio odjurio u Požun.

Evanjelist je jutros, na općem sastanku, pročitao poruku Bernardinovu. Kobasić i Križanić, davni sluge Nijemaca, hoće da ga spriječe u čitanju, ali, na muku gospodina Oberštajna komu Jurišić na strahovitom njemačkom jeziku tumači što se događa, ustaje sam knez Karlović:

- Mirujte, gospodo! Ne može se samo tako prijeći preko onoga što kaže gospodin knez Bernardin. Nismo mi svi skupa jaki kako je on!

Iz Ogulina poručuje Bernardin da mu je žao što radi starosti ne može zimi na put. Šalje svoga punomoćnika — neka se ne misli da kod vijećanja neće da sudjeluje. Zna, doduše, da ban Baćan nije sazvao sabora, niti će doći.

---

1 *Municipij,* grad sa samostalnom upravom

- Prokleti starac, odmah nam je turnuo pod nos Bacana! A Baćan zbilja čeka na svom imanju dok vidi kud će prevagnuti sreća! — šapne Nikola Zrinjski knezu Volfgangu, svom susjedu.

Bernardin zna i to da je njegov sin Krsto sazvao sabor u Dubravu; ali on ne odobrava sve što mu sin radi. Vežu Bernardina s kućom austrijskom davne veze, pak zna da bi i njegov, Bernardinov savjet, vrijedio. Pozdravlja stanak i moli da se Evanjelist prizna kao njegov punomoćnik.

Evanjelist je, pročitavši poruku, sjeo. I čitavo prijepodne nije izbijelio zubi. Mikulica je s mržnjom zurio u njega, ali kad je sam knez Ivan Karlović potvrdio da je pozvao Bernardina na stanak, svi su šutjeli. Možda je i dobro da je Bernardinov čovjek ovdje — raspra o vojničkoj pomoći ne miče se s mjesta, komesari principovi šaraju.

Ali je gospodin Jurišić poslije podneva pobjesnio. Pratio je svaki korak Evanjelistov po dvoru - i gle! čim su jutros prekinuta vijećanja, već je ovo njuškalo Bernardinovo našlo puta da ruje. Obratio se na male plemićke - govorio Skobliću, Gušiću i Šimiću da je ludo čekati na pomoć od Nijemaca - ta jasno se vidi da Oberštajn hoće samo poklonstvo: poklonite se, pokorite i šutite! A zašto je uz principa knez Zrinjski? Zna se, pogađa se s principom da mu princip kupi njegove rudnike u Gvozdanskom, hoće petnaest tisuća na godinu. Petnaest tisuća - svota je bajoslovna; osiromašeni, sa svojih selišta od Turaka izagnani plemići koji su nekoć, pod zaštitom Bernardinovom, imali bar krov na glavom, zadrhtali su čuvši što Evanjelist priča. Veliki će ugrabiti sve. Napokon, Evanjelist priznaje, Ferdinand je podigao i Kružića i Perušića i Jurišića, brine se, doduše, za Bihać i Krupu - no pogledajte kneza Ivana, pogledajte Blagaje. Kud im je stara moć i imanje? Bernardin poručuje neka paze što rade - gdje će Nijemci držati obaveze prema neznatnom plemstvu „unius sessionis" kad nisu držali obaveze prema velikašima? Tko je uništio Ugarsku? Nijemci. Dobro, car je Karlo moćan - no što znaš ti gdje su ta Granada, taj Toledo otkud Karlo piše poruke da preporuči brata? Nakraj svijeta. Pamet u glavu, ljudi; nećemo kralja Januša. Dobro; ali čemu se na milost i nemilost predavati Ferdinandu?

Unius sessionis, s jednim selom, plemić s jednim selom, siromašan plemić

Mikulica je doznao za ta govorkanja. I nije se začudio kad je poslije podne skupina maloga plemstva stala za se i tražila da se prekine saborovanje ako prepošt ne uvaži odmah ono o čem se ionako natežu već četvrti dan. A pogotovu se uznemirio kapetan kad su mu doglasili da je Kružićev čovjek, koji je od Jurišića sa uputama bio poslan u Senj, uhvaćen i zarobljen pod samim Cetinom. Tko ga je mogao zarobiti? Frankopanski ljudi - i to Bernardinovi, nitko drugi. Mikulica plane - samo mu je bilo dosta zavlačenja o tih sto ili dvjesta konjanika više ili manje za hrvatsku vojsku. Treba ih i on - čim će se botiti sa Zapoljom i s banom Krstom? Sve je svoje brige izjadao Jurišić Oberštajnu — i čim se poslije podneva opazilo da se mali plemići bune - prepošt je, izvršujući uostalom i vlastitu odluku jer se inače nije dalo postići ništa, obećao u ime kralja da će na pismu zajamčiti tražene čete. Od Turaka oteta imanja ne mogu se nadoknađivati; ako Zapolja ošteti kralju vjerne podanike, kralj će po potrebi dragovoljno svakoga braniti i hraniti.

Buna se utišala; gotovo svi prisutni dočekaše živahnim povicima izjavu prepoštovu. a ovaj, znajući da je sad došao njegov čas, odmah je izrabio priliku da se okosi na Evanjelista. Ne služi kralja onaj tko iza leda prigovara svemu što njegovo veličanstvo očinski traži i hoće. Frankopani bili su za svoju službu uvijek dostojno nagrađivani od kuće austrijske, a ne vraćaju kralju dobro dobrim - buntovnicima nema mjesta u ovoj skupštini!

Evanjelist nije ni riječju prosvjedovao protiv latinskih proklinjanja Oberštajnovih a niti protiv bijesnih hrvatskih psovaka Mikulice koji je istresao svu svoju srdžbu radi hapšenja Kružićeva čovjeka. Tu nedavno, on i Pihler slali su uhode sve do Zagreba da vide ne bi li se moglo u Bihać, da tamo smjeste Ferdinandovu posadu. A taj đavo od Krste ima na stotine vojnika - svagdje je; Pihler je morao uzmaknuti do Novoga i nije mogao u Bihać. Otac šara i vara — sin je uz Zapolju; prijeti da će oči iskopati svakomu tko ne dođe na sabor u Dubravu i i ne prizna njega banom a Januša kraljem. Nećemo tako, nema ovdje mjesta za punomoćnika Bernardinova!

— Gospodo od stanka, ustane Evanjelist na gnjevne riječi Jurišićeve - imam li dakle javiti gospodinu knezu Bernardinu, momu gospodaru, da ga nećete?

- Nećemo! prodere se Kobasić i s njim još neki. Većina skup štine ostala je hladna; nije dobro svađati se s kraljevima poklisari ma, ali nije dobro ni osjetiti pesnicu Bernardinovu. Evanjelist je izašao bez pozdrava i odmah dao osedlati svoje konje.

U skupštini Karlović je zatim kratkim govorom pozdravio izjavu kraljevskih komesara. Večeras će se napisati pismo zavjerno i zaključak sabora, sutra neka bude svečano proglašenje. Gospoda neka priprave pečate da ih udare na ispravu o izboru njegova veličanstva.

- Ali mi nemamo sa sobom pečata! - povikaše mnogi.

Oberštajn se čudi — kako su gospoda mogla zaboraviti pečate? Knez Brinjski miri zabunu - ima službenika koji se nešto razumije u rezanje. Glavno je da se zgotove pisma.

- A pečat kraljevstva? - pita sudac Otmić koji će čitavu noć morati da prepisuje povelju.

Pečat kraljevstva hrvtskoga, grb sa šezdeset i četiri kocke, čuva uvijek ban. A tko je sad ban, Baćan ili Frankopan? Gospodin Oberštajn ne drži važnim pečat kraljevstva; glavno je da potpišu gospoda, a pečat kraljevstva neka se izreže kako-tako; kasnije će se udariti pravi.

II

Izašavši sa dva oružana kmeta na konjima kroz vrata Cetina koja su se odmah za njim zalupila i zabravila,. Evanjelist je jahao nešto oko sata u sumraku koji je padao na zimsku krajinu. Na svakom zaokretu puta konjanici naćule uši - Evanjelist se ogleda i nastoji da očima prodre kroz maglen, leden zrak. Vrijeme je opet okrenulo na sjever; vjetar je danju osušio put, pa će zato noć biti hladna.

Pred obronkom, zaraslim gustom šumom, Evanjelist sade s konja. Kmet prihvati uzde, a njegov gospodar, turivši dva prsta u usta, fućne što mu je daha bilo. Jedan, dvaput kraće — i treći puta dugo. Znak je. Negdje izdaleka, teško dokučljiv i pažljivu uhu, odazove se jednak znak - jedan, dvaput kraće i treći puta dugo. Evanjelist naloži kmetima da privežu konje, izađe u guštaru. Teško se je verati šumom koja je sva skliska od lišća, iverja, snijega i blata. Noć je - Evanjelist mora izvaditi mač i mahati oko sebe da ne udari

glavom o deblo. Tri puta je posrnuo na pruću — no, hvala bogu, eto i traka svjetla. Vatra gori - dim se vidi i dva-tri crna čovjeka oko moćnog ognja.

Duboko je u šumi mala prosjeklina to je mjesto gdje je, nekad davno, na kneza Stjepana Frankopana, kad je lov lovio, navalio vepar. Knez, ne bojeći se vepra, prišao mu je u susret sigurno, sa palašem 3 u šaci; ali se poskliznuo i pao. Ne bi se knez bio oteo pogibli da nije bilo vjernoga sluge koji je goluruk naletio na životinju i odvratio je od kneza, plativši to teškim ranama i zakratko smrću. Za hvalu bogu i Spasitelju, a za uspomenu sluge prevjernoga, knez je Stjepan na tom mjestu bio podigao malu kapelicu u kojoj su modruški fratri godimice služili misu za pokoj duše slugine. Mnogo je svijeta znalo hodočastiti u tu guštaru - našla se negda i pobožna trgovkinja iz Senja koja je kraj kapelice dala postaviti ogromno drveno raspelo sa olovnim Kristom. Otkad su Turci stali harati krajem, srušen je i sam zabat crkvice na kom je nekoć bilo malo zvono; križ je istrunuo, posivio, naherio se i pognuo. Jedino je, sav zelen i izjedan od šumskih kiša i snjegova, ostao lik Raspetoga, i on još visi tužan uz ruševine kapelice u kojoj više nema ni traga slikama ili posudu crkvenom.

Odavle su se, na fićuk Evanjelistov, odazvali ljudi frankopanski. Pred crkvicom naložen je oganj - noćit će se. Knez Bernardin nije u Ogulinu, kako je Evanjelist kazao gospođi cetinskoj; u kapeli je, a s njim Ivan plemić Bisernaković, kaštelan kneza Krste iz Novigrada istarskoga, poslan k ocu da pripazi i javi i do potrebe, po ovlasti kneza Krste u ime banovo učini i silu; s Bisernakovićem je došla u Ogulin, i sad pod Cetin, četa „dobrih ljudi", oružanih do zubi.

Knez Bernardin poslao je Evanjelista na Cetin, ne računajući da će hrvatska gospoda već sada, na Cetinu, primiti Ferdinanda za kralja. Oberštajn i njegovi drugovi, na putu u Cetin, dobro su se izmakli pažnji Bernardinovoj; kad su se gospoda hrvatska, ne dočekavši, pred Božić, poslanike, bila razišla da doma proslave Badnjak, Bernardin se bio povratio od Otočca gdje je pazio najviše na Kružićeve ljude, u Modruš. Sad mu Evanjelist potvrđuje da su poklisari stigli dan pred Božić, saboruje se; nema sumnje, Ferdi-

3 *Palaš,* dug s jedne strane, naoštren mač

nand će biti izabran kraljem. Bernardin se zaista nije u svem slagao sa svojim sinom. Bilo je prenaglo odlučeno, kad je Krsto sa Šimunom Erdedijem otišao k Zapolji, ne pitajući oca. Krsto je dobio banstvo, kapetaniju, Senj, časti i imanja; ali je dug život naučio Bernardina oprezu. Nitko od velikaša nije imao od rane mladosti toliko iskustva po dvorovima kao Bernardin: ni sin njegov nema takvog oka da zagleda dalje od svog kraja, da prati što se događa po svoj Evropi. Bernardin je vidio rastuću moć Karla V. - Francuzi su oslabili, sam je Bourbon prebjegao k cesaru; Karlo se ne bi žacao ni spora s papom. U Njemačkoj jest hereza, no otkad je na Mohaču poginuo Ljudevit, brat se cesarov sasvim bacio na ove strane; — Nijemci su za dobe Jagijelovića dobro pripremali svoj pohod na Ugarsku i Hrvatsku. Zapolja traži od Sinjorije pomoć - poslao je Jožefića u Veneciju - nije bilo ni to dobro što se Jožefić, istaknuti drug Krstin, tako založio za kralja Januša. Bernardin je, poslavši Evanjelista na cetinski stanak, mislio dobiti na vremenu. Ono što mu Evanjelist priča, kida sve.

- Mikulica Jurišić da isključi mene iz staleža! Mikulica! Skot, sin pasji!

I gotovo je htio da odmah navali na Cetin. Jer ako se saboruje, starac dobro razumije koliku će smetnju i sinu i njemu činiti zaključak o priznanju Ferdinanda kraljem; sad će ih istom nadvojvoda proglasiti veleizdajnicima! Pa kao što je pred Božić pazio na Kružića i njegove, tako sad - na prvi glas o saborovanju — odlučuje bliže, pod sam Cetin, razmjestiti sve svoje ljude. Nije prava vojska; kmeti su, naoružani kako-tako. Ali gospoda cetinska nemaju ni toga - da nema Pihlera sa lancknehtima 4, Bernardin bi opasao grad kako je nekoć bio podsjeo Senj. I Krsto može stići za vremena, u Zagrebu je. Jer iza ovoga što su Evanjelistu učinili Nijemci na Cetinu, nema pomirenja. Bernardin je odmah razaslao glasnike da svim četama, što su od Modruša i Ogulina bile došle pod Cetin, jave neka ne puste proći nikoga. Nek osjete Nijemci u kakvu su mišolovku zašli — da se ogledamo, kapitane Mikulica!

Dokasna je Bernardin sjedio uz vatru u kapelici. Dim ga guši, ali starac je bodar - sav je oživio otkad treba opet da ratuje. Bisernaković će sutra na Cetin da opomene u ime bana Krste

---

4 Lanckneht, pripadnik njemačke plaćeničke vojske

gospodu; ne poslušaju li, vidjet ćemo kako će iz Cetina. Biserna-ković i Evanjelist, stisnuti na podu kapelice, hrču - Bernardin bdije.

- Bog bi ti znao ovoga našega staroga, šapće vani kmet stražar drugu, zavirujući u kapelicu. Sjedi kod vatre i trapi svoje oči!

Bernardin je držao knjigu, i u zimskoj noći, pred bojem, čitao.

Ujutro je Bisernaković odjašio na Cetin. Bernardin pode s Evanjelistom uz obronak — treba razvidjeti da li su se ljudi smjestili kako je naloženo. Pred podne, Bisernaković se vratio.

- Svršeno je. Jutros je Ferdinand izabran, primljen, potvrđen i proglašen kraljem. I na trgu cetinskom bubnjali su. Pokazali su mi pisma.

- Tko je potpisan? - pita Bernardin.

- Ni pečata nisu imali; grb je kraljevstva *izrezao* neki oficijal kneza Vuka.

- Dakle - tri Frankopana, Vuk, knez brinjski i mladi Juraj. Onda?

- Opat Tuškanić iz Topuskog.

- Bjegunac iz Knina - ostao bez opatije kninske i sad se igra primasa kod Hrvata!

- Nikola Zrinjski!

- Prodao rude - je li?

- Kobasić Brekovički.

- Bihać i Brekovica su jedno - dalje!

- Stjepan Blagajski, Ivan Torkvat Krbavski -

- Što je princip dao knezu Ivanu?

- Vele, dat će mu Lukavec kraj Zagreba.

-Aha, da se kolje s mojim sinom! Dakako!

Svi su dakle potpisali i primili principa za kralja.

-I svršili?

- Svršili. Dobit će, vele, dvije hiljade konja i dvjesta pješaka. Jurišić da bude namjesnik kraljev; imat će vlast bansku i suditi s četiri plemića za pomoć.

- Treći ban! Mikulica? I Karlović je pristao?

- Svi su primili. I sami traže da se Hrvati pripoje Austriji. Bijesni su na vas.

- Vrijeđali su te?

- Rekao sam im poruku banovu. Javio im da je kralj Ivan pravi i krunjeni kralj. Tko se ne pokori, bit će kažnjen. Na sabor u

Dubravu ima doći svaki plemić; tko ne dođe, da je proklet i da trpi do u sedmo koljeno. Tražio sam, kako me je uputio gospodin knez Krsto, da govorim sa samim našim ljudima. Nisu dali. Morao sam govoriti pred Oberštajnom i ostalima. Karlović bi možda bio što i poslušao—kad sam rekao da ban Krsto želi da se razgovori i sastane sa staležima hrvatskim, neki su im obratili pažnju. Nego je Oberštajn skočio; nema, veli, sabor više posla s knezom Krstom; zakoniti je kralj Ferdinand izabran i potvrđen, i ako knez Krsto što od njega želi ili moli, neka se vrne k njemu.

- A sad?

- Svršavaju još spise o tim konjima. Mikulica dobiva dvije stotine konjanika, isto i Karlović. Zavjerit će se i na to da ratuju s nama. U povelji piše da su trijezni i natašte izabrali Ferdinanda; ali su noćas negdje dobro pili. Mamurni su - da nema Pihlera i Kacijanera, bilo bi vrijedno udariti.

- Nećemo, Ivane. Čekajmo dok se raziđu plemići, pa ostane sam Oberštajn sa svojima.

Knez Bernardin razlaže što je odlučio noćas. Oberštajn može sa Cetina samo ovuda. Da je ravno, radilo bi se o tom čiji su konji brži. Ali su klanci i voda je; moraš splavlju preko brzice u zimi. Dosta je par ljudi u svakoj zasjedi - i kad uhvatimo Mikulicu i Oberštajna, bit će smijeha po cijelom carstvu!

Bernardin je danas kao mladić - ratovati — nadmudriti s malo ljudi veću silu - to je njegova prava vještina. Kraljevi su poklisari došli do Cetina, ali neće sa svojim spisima natrag u Beč. Još su ovdje Frankopani gazde!

Dok ovako Bernardin vreba iz busije, u Cetinu je, na četvrti siječnja, velika uzbuna. Prepošt Oberšajn hoće odmah u Metliku i dalje u Beč, a knez Brinjski kaže mu da se ne može onim putem kojim su stigli poklisari.

- Zašto se ne bi moglo?

- Frankopanovi ljudi čuvaju sve prolaze.

- A pristaše njegova veličanstva? A naši?

Eh, gospodin prepošt ne razumije da su Frankopani jači. Knez Brinjski predlaže da se pode zaobilazno — preko pustog kraja koji je pod Turcima, na Ozalj. Kolika je stanputica? Tako, neko dvanaest njemačkih milja.

Zbilja, na peti siječnja javljaju Bernardinu njegovi uhode da na Cetinu više nema nikoga.

— Utekli su na tursko područje, kukavice njemačke!

Volfgang Brinjski vodi gospodina Oberštajna neprohodnom pustinjom. Krajina je sura, mrtva, ledena, strahovita. Nigdje ni drveta - ispod snijega viri samo hrid ili vlažna, crvena, neplodna zemlja. I dub i čovjek iskorijenjeni su odavle — ono par ljudi koje sastaju sličniji su zapuštenoj životinji negoli čovjeku. Bijeda je takva da sred zime, drhtureći, polugola djeca ko prosjaci vrludaju po goleti, ne ufajući se ni zaprositi milostinju od čudne gospode koja su odabrala staze neprohodne; valjda su ti ljudi i zaboravili govoriti, onijemivši od nevolje u kraju koji je više od pola stoljeća poharani pojas između Turaka i Hrvata. Prepoštu, građaninu carskog grada, ježe se vlasi. I da nije svećenik, kleo bi. Dan i noć na konju, ni jela ni počinka!

- Što li smo tražili u ovoj prokletoj zemlji! Kraljevski poslanici! Krijumčari smo - nosimo pismo o izboru kralja, a krijemo se kano izopćeni!

Iza mnogo stranputica, straha i srdžbe, prepošt je napokon na Ozlju. Crno je dvoru opisao svoj put, pravije svoje bijeg sa Cetina. A nisu ga, kraj svih njegovih nevolja, ni najljepše dočekali u Beču. Njegovo veličanstvo nije nipošto zadovoljno; mjesto „poklonstvenog čina" izbor, a još prije izbora i obveze o vojsci! Prepošt se je morao mnogo opravdavati da je, od skrajnje nužde, za kralja dao riječ i obvezu. Prigovori su se umirili tek onda kad je Oberštajn utješio njegovo veličanstvo dokazavši da je, doduše, prihvatio u ime kralja obveze, ali im nije označio roka. Siromašni su, grubi, ali i lakovjerni ti Hrvati!

III

Prošla je Svijećnica, a nije se obistinila stara mornarska poslovica, da zima prođe čim Svijećnica dođe. Potkraj veljače u senjskom kanalu duva jaka, ledena bura; nekada se vrijeme umiri jutrom, ali za tren nahrupi udarcima vjetar sa Vratnika — siječe potamnjelim, od škropca pozelenjelim morem kao kosa i reže u površinu svoje brazde koje se pod stijenama Krka sabiru u goleme valove, te se pjeneći i bučeći poput trajne grmljavine odbijaju od kopna.

Jutros je, pred sami konac mesopusta, popustio vjetar. Burin je oštar i svjež, ali se ipak od Baške ufa prema Senju brodica. Baščani su vraški momci - nema vjetra s kojim se ne bi uhvatili i omjerili. Ni danas se ne plaše naglog refula[5] - brodica je po boku uhvatila udar zraka i čvrsto izložila cijelo jedro buri, krstareći pod Senj. Vjetar je ipak tako jak da je bordižajući 6 teško uhvatiti pravi čas kad da okreneš jedro i ugrabiš novu kosinu puta. Tako je bašćanska brodica prešla otočić Zec na kojem stanuju samo galebi vrh golog stijenja; ali je, pritisnuta vjetrom, dospjela kuda valjda nije ni htjela, na polovicu visine od Novoga.

S obale novljanska djeca i starci promatraju borbu Baščana s morem. Baščani, kao uopće Boduli otočani, ne drže da su isto s Primorcima. A i jest osobit taj otočki svijet kojemu se Primorac s kopna malo podruguje radi njegovih širokih gaća i koso naherenih, nad uho prebačenih visokih kapa. Ali je Bodul mornar bez para — Baščani su, štaviše, u isti mah uzorni pomorci i vrijedni seljaci. Njihovi krastavci glasoviti su nadaleko - Novljani, koji se diče trešnjama i lozom, zavidni su im radi povrća koje se i ne potroši doma nego za dobre novce prodaje u Senj, pače vozi i do Venecije. Pokojni prior novljanskih fratara bio je uman čovjek i tvrdio da su Baščani potekli od nekog sjevernog gusarskog naroda koji se je, obišavši svu obalu evropsku, bio ugnijezdio na Krku. A i jesu nekako stranog obličja: svi se briju, ostavljajući istom gdjegdje pod podbratkom nerezanu bradu. Žene su im žutokose, sa vlasima gdjekad kao od kudjelje. Miran je to puk, pobožan i po starinsku pošten — ne zna se u boduliji za kradu i bogohulstvo, slušaju popa i u crkvi drže stari hrvatski jezik i sad kad mletačka uprava hoće da silom istjera glagoljsko slovo iz hrama božjega. Mnogo je umnih ljudi dao otok: Boduli su poprijeko pismeniji od svijeta na ovoj strani; drže se prastarih običaja, pjevaju na svoju i govore nekako kroz nos, po starinsku.

Djeca i starci novljanski prate pažljivo svaki pokret brodice koja je napokon uspjela da opet uhvati pravac Senja. No šta je ovo? Od senjske strane, poduprta sjeveroistočnjakom koji puše od obale, leti prema bašćanskoj brodici druga lađa. Oko ne vidi tko

---

5 *Refiul,* udar vjetra

6 *Bordižati,* jedriti protiv vjetra

je u jednoj i drugoj braceri — no čemu je taj brod od Senja udario pod Krk, onamo gdje ni nema sela? Ima vjetar u krmu — što će tako duboko pod obalom Krka? Vještaci na novljanskom muliću pravdaju se da Senjani sa svojom lađom nisu uhvatili pravi smjer. A sad će se vidjeti tko je u lađi; jer sa novljanskog je grada sišao čovjek s kanoćalom 7. Odjeven je na vojničku, sa košuljom od gvozdene žice - bit će da je jedan od zapovjednika onih ronda[8] što ih Frankopanovi potknežini kupe po cijelom Vinodolu. Kanoćal je jednostavni dalekozor, kako ga rabe pomorci - čovjek ga je uperio put jedne, pak put druge lađe - strah je da bi se lošom manevrom mogle i sukobiti.

Ali se odmah vidi da ni Senjani nisu nevješti mornari. Poznadu oni vjetar i nisu od nevolje uhvatili cilj pod Krk otkuda im baščanska brodica juri u susret.

— Prokleti gusari! Love ljude!

Oružani čovjek spusti kanoćal i bespomoćno pogleda oko sebe. Evanjelist je — poslan je u Novi od kneza Bernardina da pokupi i naoruža ono malo ljudi što je još doma. Turci su provalili sa bosanske međe čim se otopio snijeg - tri su paše sa konjicom krenuli od Gacke i svaki čas može da se opetuje ono što se je pred par godina dogodilo s Bribirom, Evanjelist vidi, senjska bracera lovi bašćansku - nije ni prvi put što se prebjezi, koje je Petar Kružić stao naseljavati u Senj, ufaju na more da love robu i ljude. A neće Mlečani biti na bašćanskoj lađi, jer je ona okrenula u Novi. „Da nije - bože moj!" — i Evanjelist se sjeti da je Jožefić imao ove dane stići iz Mletaka. Ali kud bi Jožefić išao u Senj - raspeo bi ga Kružić da ga uhvati! Dobro se drže Baščani, uspjelo im je doći pod vjetar. Kad su obje lađe, jedna loveći a druga izbjegavajući, prišle bliže pod dohvat dalekozora, Evanjelist zadršće. Prepoznao je, između pet mornara koji su se sa skrajnjim naporom spašavali od senjskih gusara, u bašćanskoj braceri Jožefića. Ako vjetar stane, jao biskupu! Teža njegova bracera ne izbježe Senjanima.

Odmah je Evanjelist gotov sa svojom odlukom. U luci su tri barke, - amo vesla! U jednu barku puška! Van - i čim dođu na puškomet Senjani, pucaj!

---

7 *Kanoćal,* dalekozor

8 *Ronda,* straža, četa, satnija

Tako se je pred Novim odigrao mali pomorski boj. Senjani su već bili dohvatili Jožefićevu lađu kad je sa novljanske barke, doveslane bliže, odjeknuo pucanj. Senjani pokušaju još jednom da zakače bašćansku braceru i skoče na nju. Ali je drugi hitac morao biti naciljan dobro; - Senjani okrenu i dadu se sami uz vjetar, udaljujući se prema Senju.

Četvrt sata kasnije bašćanska je bracera pristala uz novljanski mulić.

Jožefić, odahnuvši, grlio se na obali sa Evanjelistom.

— Nisu mi badava rekli u Veneciji da bi Nijemci radije uhvatili
mene nego pašu bosanskoga!

Biskup se vraćao iz Mletaka po drugi puta otkad je „Januš" njegov kralj. Pobjegavši sa Mohača, Jožefić se odmah sklonio kod Zapoljine vojske - i nije ni časak krzmao da se priključi kralju Janušu čim je znao da će započeti borba Zapoljina o prijestolje sa omraženim Nijemcima koji su u Senju držali Kružića. Zapoljini su ljudi dobro ocijenili popa koji nije tražio milosti ni novaca — Jožefić, vješt na jeziku a skroman u svojim fratarskim potrebama na putu, poslan je dvaput do Sinjorije i Francuza da ih skloni na pomoć Zapolji.

—Pa kud ste, pobogu, htjeli u Senj?

—Kušali smo na Spasovac. Jučer nas je, na putu od Ankone, uhvatila bura na Velim vratima — jedva smo se sklonili u dragu kraj Baške. Odanle smo pješke u Bašku - mislio sam, lako ćemo od Baške bracerom do Spasovca.

A tko je i mogao znati da nosi zlato?

I sad je biskup najviše zabrinut oko teške škrinjice koja se iskrcava iz bracere. Zlato je - trideset hiljada zlatnika, što ih kralj francuski preko mletačkih posrednika šalje kralju Janušu. Svaki će mjesec davati toliko.

—Rekli su mi u Baški, da Senjani robe Turke i Židove -ja nisam ni Turčin ni Zid, morala im je neka uhoda javiti da ću na onu stranu. A što ti, Evanjeliste, vojnik, a?

—Svi smo mi sad pod oružjem, biskupe. Ne vrijedi literatska halja. Tučemo se, ne pišemo.

—A gdje je knez?

—Bog bi znao. Ja sam ovdje od milostivog gospodina kneza Bernardina. Od Gacke idu Turci na nas i na Kranjce. Pod Modrušem su robili. Gospodin ban Krsto je negdje u Slovincima - selimo

se, lutamo, prebijamo, vrebamo! Rat je, biskupe, rat! I kneževa je vjerenica, gospa Kata, u Ogulinu. Knez se vjerio s njom i nit je vidio poslije! Danas pod Cetin, sutra pod Zagreb, danas pod Bihać, sutra u Požegu - miješa se sve, da ne znamo kud bi prije. A moramo sve sami: - Jerolim se odvrgao.

- I bolje. Jerolim je i kriv da nije knez odmah prišao kralju Janušu. Jerolim ide s bratom, a brat s Nijemcima!

- Otišao od nas. A tu, oktavalni sudovi, stanki, sabori, broj i muke — u Istri se bijemo s kapetanima, u Slavoniji nas je izdao Pekri.

-Ali je zato Tahi prešao kralju Ivanu. Tahi ima novaca i ljudi!

Evanjelist dalje istresa novosti. U Dubravi pristali su uz bana Krstu moćni velikaši; mislili smo da će i Baćan s nama. Lisica je - pogađa se s kraljicom; Šimun Erdedi vjeruje da će ipak Baćan stati uz Zapolju. Ugri su pokvareni od svađa i spletaka. Nijemci ih mame i plaše. Otpadaju i naši; otpao je i Kaštelanović. Za Tahija se još ne zna — posrijedi su neke svađe o medama između njega i gospodina od Lodomerca. Gdje su oni dani od Koprivnice kad je sve vrelo od zanosa! Ljudi su ljudi - dva su kralja i sve se vrsta po prastarim dušmanstvima porodica. Karlović sjedi na Uni; još mu nisu dali njegovih 100 konja; Izačići, Gušići, Narančići - svi se zadovoljili mrvicama.

Jožefić ne sumnja ni trena o pobjedi kralja Ivana. Mleci će se držati po običaju, ali neće biti uz Ferdinanda. Francuski je kralj moćan i bogat - na Karla se diže i papa.

Na putu u Ledenice kamo su krenuli odmah poslije ručka, Evanjelist zaustavi konja. Vjetar je stao sasvim - sunce proljeća otkriva u bistrom zraku čitav Velebit, do skrajnjeg ruba, daleko iza Baga.

- Da znate, biskupe, teško mi je govoriti. Gospodin ban nije pravo zadovoljan s kraljem Janušem.

- Kralj je Januš naše krvi - od onog istog kraja gdje je knez Krsto prelazio na Gradiškom Brodu pod Jajce!

- Da, naše krvi, ali i poljske. Još smo u Požunu, dok smo htjeli s Nijemcima, bili čuli da je vojvoda tražio kraljicu Mariju za ženu. U jednoj ruci sablja, u drugoj pogodba, mirenja. I sad se nešto govori da poljski rođaci kralja Januša pregovaraju s Ferdinandom. Ban veli, kocka je pala. Treba provaliti u Austriju, a ne puštati da nam Pihler otima livadu za livadom.

Dok kralj Ivan koleba između rata i mira, tko će kod nas slušati bana, kako ćemo kažnjavati neposlušne? Vlastela stoje uz nas dok smo jaki — udrimo, tjerajmo s imanja one koji nisu uz nas!

Biskup je opet dokazivao Evanjelistu da ne valja stvari gledati samo amo, iz Hrvatske i Slavonije. Da ban zna kako u Veneciji sude o njegovoj sili, ne bi bio nepovjerljiv prema kralju Ivanu. Kralj Januš nije imao vojske da se osvoji Senj - ali sad su tu novci, pomoć Zapada!

- A nije samo to, biskupe. Naš knez je u zadnje doba nekako drugačiji; šutljiv je; ne vjeruje. Izdali su ga mnogi — otkad je Jerolim otpao od nas, knez je krut. Hoće da se zaratimo odmah — bit će slabo ako na to ne nagovorite kralja.

- Ako to rečem njegovoj svjetlosti kralju Ivanu i Ugrima, kazat će mi opet da je knezu samo do ratovanja i do njegova imanja. Ali što sumnjaš, Evanjeliste? Vidiš onaj Senj - i biskup pokaže na grad koji se je kao svijetla točka uz more odsijevao u punom suncu - vidiš Senj! Sad bježim od Kružića, ali će Senj klečati preda mnom. Nikad, reče mi Dandolo, nikad nije nikoji čovjek imao takvu moć kakvu ima knez Krsto! Jesi li vidio kako su me Boduli branili danas? Znaju da sam od Frankopana - ne umire slava Frankopanova! I kad bude rata, Krsto će je uskrisiti kao nikad!

- Bog dao, biskupe, šapne Evanjelist. Ali neka jedno znate - i ja sam sad vojnik: — ili da zavojujemo odmah ili da budemo prevareni, kako smo bili i od Matijaša i od Fridrika, i od Lasla i od Maksimilijana!

IV

Budimski sabor staleža ugarskih i hrvatskih u drugoj polovici ožujka g. 1527. nije tako sjajan kao što je bio onaj u Stolnom Biogradu kad je - iza svečanog pokopa poginulog kralja Ljudevita, kojega su „s konjem izvukli iz blata" — izabran i krunjen Ivan Zapolja. Ali se ovaj puta vidi da „vojvoda šipuški", kako je Ferdinand u svojim porukama plemstvu prezirno nazivao kralja Ivana, ima uza se moćnu stranku. Stjepan Brodarić, biskup srijemski, prepošt budimski Ivan Statileo, oba Hrvati, priključili se Zapolji: na sabor je došao i Ivan Tahi, raskrstivši se sa svojim prijateljem Baćanom, dva Erdedija, Banić i najveći dio plemstva slavonskoga.

Sabor je odbio poruke Ferdinandove; neka kralj češki pusti na miru staleže jer kraljevstvo nikad nije bilo tributarno 9 i, prema tomu, nit ga je tko mogao ugovorom u baštinu obećati niti tko baštiniti. Kralju Ivanu odobrio je sabor deseti dio od svega blaga, stoke i zlata što se nalazi u zemlji.

Ban Krsto Frankopan primljen je od „kralja Januša" s najvećim počastima. Prvi zaključci saborski o davanju stoke i novca zadovoljili su Krstu; ali što je sabor duže trajao, više se je raspravljalo o tom kako će se u otporuci Ferdinandu naglasiti pravo kraljevine i staleža, negoli o tom kako će se opremiti vojska. U saborskoj dvorani visi velika slika kralja Ivana, na prijestolju je, s jabukom. Slušajući duge peroracije 10 o privilegijama u saboru, ban Krsto mislio je u sebi: čemu kralju jabuka danas kad treba mač? Ne zapriječimo li Ferdinandu oružjem prilaz u naše strane, ne izagnamo li njegove pristaše, ne kaznimo li buntovnike, slabo će pomoći povlastice staleža.

I danas, u kuriji prepošta Statilea, ban isto tumači biskupu Erdediju, Brodaricu i prepoštu. Biskup Šimun imenovan je kancelarom kralja Januša - kako da ne bi mogao uvjeriti kralja da svaki izgubljeni dan nosi propast? Frane Jožefić sluša s naslonjača u kutu prepirku gospode, ne miješajući se; došavši u Budim, knez ga je dočekao mrko i zlovoljno. Ban mu zamjera što se zabio u Šegežd, što živi u samostanu medu fratrima, što kod kralja Ivana ne vrši pravo onu službu koju mu je bio Ivan hoće; nit je dosada od kralja poslan i jedan vojnik na pomoć u hrvatske i slovinske strane.

— A što mi govorite da će princip dugo ostati u Češkoj? Ostat će dok se okruni — i što dulje ostaje, gore po nas. Uredit će tamo svoje stvari, spremiti vojsku i udariti na nas. Vama se, gospodine biskupe Šime - obrati se knez Erdediju - a i vama, biskupe Stjepane, vrzu po glavi još uvijek neke osnove da bi se Ferdinand zadovoljio Češkom i Austrijom. Neće, vjerujte; nikad se Habsburzi neće odreći Ugarske! A da se i hoće nagađati s kraljem Ivanom, neće nikad oprostiti ni meni ni vama. Imaju pismo od Cetina — pa

---

9 *Tributaran,* obaveznik

10 *Peroracija,* govor, raspravljanje

makar su Karlović i njegovi slabi kod nas, rovat će Nijemci, otimati polako grad za gradom, kako su činili vazda!

Na saboru je Ivan Tahi pričao da je Baćan od Ferdinanda dobio neko pismo neka ne vjeruje u pregovore austrijskog dvora sa Zapoljom. Što to znači? Budimski su zaključci oštri; ali Krsto ne trpi što se oklijeva u najvažnijoj stvari - u spremi za rat.

- Imam već nekih pet tisuća oružanih sebara 11 i tri tisuće konja. Držim ih kako mogu — ma tko će hraniti besposlenu vojsku? Čete kralja Ivana daleko su - a mi smo na granici s Nijemcima. Bisernaković mi iz Novigrada javlja da Pihlerovi ljudi gone naše kano zvjerad — uhitili su mi popa iz Podgrada i bacili u tamnicu, jer je sa mnom. Kacijaner mi je oteo sve što sam imao u Nijemcima. Po Slavoniji ne daju mi mira Pekri, Svetački, Kaštelanovići; od Turova polja me napastuje Karlović. Glad je u Primorju -Venecija je zabranila dovoz žitka k nama — ne znam hoće li mi Dandolo ishoditi kod Sinjorije da mi dopusti nekoliko lađa sa žitom. A neće proći dugo, udarit će i Turci. Otkad je Udbina uzeta, svaki dan mi robe oca. Sužnji koje sam polovio kažu da će bosanski paša udariti na Bihać i Krupu čim klas zaraji. Utvrđuje Udbinu. Mrsinj i Komić! Sad Turci nemaju što da traže kod nas radi glada, ali će na jesen udariti sigurno. A što ću onda ja? Založio sam sve što imam u Ugarskoj; i vjerenica je moja uzela zalog na svoje imanje. Velikaš sam, kažu Ugri, imam harmicu - a od koga da je pobireš kad je glad? Razumijte, gospodo, ako ne platim vojske, razbjeći će se - pritisnu li princip i paša, kud ću između dva boja?

Brodarić umiruje kneza - sabor je odredio ratnu daću, riza će se pobirati strogo. Baćan miruje - ima znakova da neće oprostiti što mu ne vraćaju duga. Tahi je pričao da Baćan, vještak sjajnim latinskim izrekama, svaki dan dosađuje Batoru, Nadaždiju i principu; nema, veli, u kući više od dvadeset forinti. Hrvati na Cetinu nisu dobili ništa od onih obećanih konja. Karlović se ljuti; kad mu je princip poručio da udari na pristaše kralja Ivana, odgovorio je da neće prolijevati kršćanske krvi.

- To uvijek govorite svi vi meni! Ne prolijevati kršćanske krvi! Nijemci ne prolijevaju moje, ali mi je ispijaju! Neću da budem što su Karlovići i Blagaji - beskućnici i bogalji!

---

11 *Sebar,* čovjek koji ne pripada vladajućem sloju, slobodan seljak

Jožefić se iz kuta gane. On je sam kralju Janušu donio zlato od Francuza, vojska će se moći plaćati. -Vojska će se plaćati!

— Čija vojska, Frane? Moja ne. Što sad govoriš i ti?

Ban, istresajući neprestano nezadovoljstvo, obori se na siromaha Jožefića. Nitko ne radi pravo — što je Jožefić dosada za njega, kneza Krstu, učino kod kralja? Zašto se je sad sakrio u Šegežd?

- Što sam se zavukao u fratre i boga molim, kneže? Vrebaju na me, krijem se. Nemam ja pratnje da me brani; nemam špije da me opreznim napravi. Tko me je pratio kad sam išao u Veneciju i u Rim? Tko me je čuvao kad sam se verao kroz njemačke strane, noseći glavu u torbi? I vaš Bisernaković, kad sam se vraćao, susretao me je kao dušmanina - nije mi dao u grad! Meni, kneže, vaš kaštelan! Po čijem nalogu? Ako je tko posijao sumnju na me u vaše srce - neka dođe amo - stat ćemo pred cijelu zemlju i ni čovjek ni đavo neće smjeti reći da vam nisam služio što sam najbolje mogao. Nikad niste imali srčanijeg sluge, kneže, i da ste kralj i cesar, ne bih tražio ništa od vas!

- Nemaju sluge da čine što ih volja. I Jerolim je radio na svoju ruku, pa je sad s Nijemcima!

Uvreda je teška. Nagao i jarostan što se u okolini Zapoljinoj tako malo slušaju njegovi savjeti, knez Krsto ujeo je slijepo u srce Jožefića. Brodarić i Statileo mučno slušaju svađu - knez je nepravedan, - ta Jožefić nije uopće ništa dobio od kralja Ivana! Zašto Krsto sumnja o njem i o kralju?

Jožefić, onaj vjerni i skromni pomoćnik knežev, stao je ravno pred Krstu i neće da otrpi nepravde.

— Radio sam, kneže cijeli život svoj za vas sve što bi brat i otac
učinio za sina i brata, prijatelj za prijatelja! A nisam bio dužan! Nikad nisam bio sluga vaš — niti se vama pristoji imati za slugu čovjeka moga dostojanstva! Služio sam vas radi mojega čovještva i umiljenosti moje! A koliko sam bio koristan i škodan za vas, neka govori i to što nisam imao ništa za se, ni za brata svojeg - radi vas sam izgubio sve što sam imao gibuće i negibuće; prijatelji moji radi vas su postali dušmani moji. Ocrnili su me kod vas — bog neka bude plaćnik meni i vama! Ali ni najgori dušmanin ne može meni ništa - uzmite mi kapu biskupsku, ostat ću u kloštru; dobri ljudi držat će me istim onim što sam i bio! Ne sumnjajte u prijatelje svoje, kneže: to je najgore zlo koje vas može snaći!

Biskup bez biskupije upro je u kneza oči pune suza. Knez spusti vjeđe - osjećao je svoju krivnju, ali je preponosan da prizna. Biskup srijemski uprav je htio prići bliže da ih izmiri - to se mora svakako! - kad u isti čas ude rođak Brodarićev, Matija, jedan od poklisara slavonskih na saboru.

— Ferdinand je Bacana imenovao banom!

Knez Krsto obrne se k Erdediju.

- Nisam li vam govorio? Radi Baćana nisam ja smio na Senj - da ga ne uvrijedimo, da ga privabimo. A na koga će Baćan sad s banskom vojskom? Na me!

I još je jednu, za kneza neugodnu vijest, donio Matija Brodarić. Kralj Januš povjerio je ubiranje rize u Hrvatskoj i Slavoniji Mihajlu Kešeru. Ban će ubirati rizu samo na svojem imanju.

- Dakle ću sad prosjački i od Kešera!

Knez Krsto zaškripi zubima, pozdravi kratko i izađe.

— Što ćemo, takav je — uzdahne Šime Erdedi. Hoće sve na svoju.

Krv ga pali — teško ćemo s njime.

pečatom bio dao poslije Božića na Cetinu. Gospodin doktor veli da više nije punomoćnik njegova veličanstva; — što se je obećalo, dat će se kad „bude vrijeme za to". A za austrijsku gospodu uvijek ima kada — vrludajući po tihim kancelarijama, u kojima su nepoznati ljudi prignuti nad stolove pisali u nerazumljivom stilu neke beskrajne spise, gospoda Skoblić i Tumpić izgubiše strpljivost. Navaljuju na Kacijanera neka bilo kako makne ovu stvar s mjesta; neka se gospoda u Beču ne varaju: ban Krsto ima mnogo pristaša i sramota je kralju da se Krsto nit ne obazire na izbor u Cetinu. Vlada i banuje; njegov meštar, protonotar Bradač, izdaje presude o imanjima i baštinama, škodi Krstinim protivnicima; osude se vrše. Tko nije uz bana, slabo mu pomaže zaštita kralja Ferdinanda - Kacijaner je Frankopanu malo naškodio sa štajerske strane, ali, u srcu Slavonije i u Zagrebu, ban je gospodar. A nije časno ni to da Karlović jedva drži stražu na Uni. Turci ne miruju; - ako smo, vele, poslanici hrvatski, tražili pomoć od kralja, nije to samo protiv Frankopana; Turčin neće prositi ni njemu ni nama. Udbina je pala, Klis je u pogibli. Hoće poslanici hrvatski do vladara - i Kacijaner je sretan što ga je danas na razgovor pozvao prvi doglavnik kancelara Harracha, vijećnik Ferenberger. Polagani su ti građanski upravnici što perom vode državu — kapetan zijeva već pola sata u predsoblju vijećnikovu, čekajući da ga pozove sluga koji je već tri puta izišao na vrata, ali nikad ne doglašuje ničega iz tajanstvene sobe kancelarove u kojoj sada radi Ferenberger. Kacijaner u predsoblju nije sam - sluga je redom otpravio nekoliko posjetnika i molitelja, samo je pustio debelog, u licu podbuhlog časnika koji sad zijeva u drugom kutu. Napokon se je, hvala bogu, našao odnekale gospodin Nadaždi; i on je pozvan k vijećniku jer ima u ruci sve niti iz Ugarske i gornjih hrvatskih strana. Nadaždi priča Kacijaneru veliki svoj uspjeh - Baćan je pristao uz kralja. Zapoljini se poljski rođaci muče da ishode primirje između kralja i vojvode šipuškog. U Olomucu se mnogo radi oko toga - Nadaždi vjeruje da će bar do jeseni biti mira. Nije Zapolja čvrst - među Ugrima mnogi se već plaše, tako te bi htjeli u savez s Turcima; ali Zapolja ne da. Nadaždi govori s Kacijanerom tiho - kapetan mu je odmah rekao neka šapće. Jer Kacijaner ponešto pozna debelog časnika u kutu komu su obrazi sasvim ispucani od vina a oči zakrvavljene. Neka je protuha; bog zna što hoće ovdje. Služio je u Ljubljani prije par godina - bila je neka historija s novcima, što li. Nestalo ga je,

govorilo se da je otpušten iz službe; a sad se priča da se skiće negdje po južnoj Ugarskoj - jest časnik, ali se ne zna kamo spada. Debeljko napola drijema. Nadaždi i Kacijaner narazgovarali se siti. Ferenberger pozvao je k sebi njih obojicu. Nadaždi, veli vijećnik, razumije se u te nesnosne trice o pravima Ugarske i Hrvatske, pa neka i on pomogne da se udesi što će se reći hrvatskim poslanicima. Pred vijećnikom je na stolu omašan spis - odgovor od donjoaustrijskog vijeća; gospoda vijećnici radili su mnogo i nanizali sve moguće prijedloge.

- Pišu Hrvati - tumači Ferenberger - kako se ne pristoji pisati podanicima. Kažu ovdje - Ferenberger, suh i koščat, kose pola žute pola sijede, sagnuo se nad stol da pročita riječi - kažu ovdje da nisu dočekali izvršenje onih obećanja koja su im dana na Cetinu. Gospoda su zaboravila da su na Cetinu priznala njegovo veličanstvo i prisegla potpunu vjernost! Kakve obveze? Po čemu miriši ovo? Nije li ovo sakrita prijetnja?

Ferenberger je, oštrim glasom, čitao riječi poruke iz Hrvatske. „I neka zna Vaše Veličanstvo da se ne može iznaći da bi ikoji gospodin Hrvatsku osvojio s pomoću sile; nego smo se mi, poslije smrti našeg nekad posljednjeg kralja, nazvanoga Zvonimira, sretne uspomene, slobodnom odlukom pridružili svetoj kruni Ugarskoj, a poslije toga, sad, Vašemu Veličanstvu."

- Kralj Zvo — Zvo-nimir! kriči vijećnik. Slobodnom voljom pridužili? Što hoće reći time? Da bi i slobodnom voljom mogli otpasti od nas?

Također Nadaždi podupire vijećnika u njegovoj ljutnji na Hrvate koji su buntovni i onda kad se utječu za pomoć kralju. Kacijaner se malo razumije u povjesničke dokaze - Hrvati traže vojnike, a tih im i treba. Ako se načini primirje sa Zapoljom a Hrvatima nisu dani ni konji ni pješaci ni novac, kako su na Cetinu molili od njegova veličanstva, držat će se u Hrvatskoj da su plemići cetinskoga sabora ostavljeni od njegova veličanstva i prepušteni sami sebi. A gdje će oni izdržati mržnju i progon kneza Frankopana. Ako Turci dođu, ostat će i gospodin Brekovićki bez imanja. Neka se Hrvatima dade bar nešto. Tumpić i Skoblić rogobore - glas o primirju o Olomucu plaši ih.

- Da znate, gospodo, - uzdigne vijećnik glas - primirja može biti, ali mira ne! Njegovo veličanstvo Ferdinand je jedini zakonski

kralj, po pravu baštine, po pravu izbora i priznanja, po moći sile - ni jedna karika ne fali u našem lancu!

Napokon su se složili da će kancelar preko donjoaustrijske komore dati Hrvatima potanki odgovor i ispuniti neke zahtjeve. Ali se neće ići daleko — u ime kraljevo obveze su dane, ali nije određen rok; a za ono što prigovaraju Hrvati da se zlatan novac ne može ravnati po vrijednosti kako računa dvor - u tom nema ustupaka. Kad može ban Zapoljin Krsto pobirati daću, neka Karlović otimlje što uzmože.

Kacijaner, kad je odluka učinjena, htio je da ode s Nadaždijem, ali ga Ferenberger ustavi.

Njih su dvojica sad sami; ipak je vijećnik, i u praznoj sobi, prišao bliže i govori sasvim tiho, sniženim glasom, do uha kapetanu.

- O Olomucu se ima onima od Zapoljine strane govoriti da će mir biti. A naši neka znadu da mira nema. Prema tomu, gospodine kapetane, da niste ni časa povjerovali, ni časa popustili. Dobit ćete ovih dana potanke upute. Nismo zadovoljni ni s gospodinom Jurišićem. Locumtenens 12! Gospodin je Nikola ciljao previsoko. Zamjerilo mu se. A eto - kako piše njegovu veličanstvu - ne zna ni reći što hoće, ni jedne izreke ne dovrši! Uvijek et caetera, et caetera! Preveć se je složio s knezom Krbavskim - preveć dosađuje radi te vojske u Hrvatskoj. Vojnici trebaju nama. Kapetane, znajte sve - vama je namijenjena čast i dužnost da oborite Frankopana! Jer - prvo je i najprvo, svršiti s knezom Krištoforom! Dok je on dolje, od straha pred njim ne ufa se nitko k nama. Neka i bude primirje - ono vrijedi za vojvodu šipuškog, za kneza Frankopana ne vrijedi. Neće ga ni on držati, znamo ga - ali mu odvraćajte silu silom. Prvo je, svršiti s Frankopanom!

I još tiše, Ferenberger je Kacijaneru odavao tajne koje su ovih dana dojavljene dvoru. Knez Krištofor nije samo buntovnik koji ne priznaje zakonitog kralja, nego je izdajnik koji radi o propasti cijelog kršćanskog svijeta. Ono što nije učinio ni Zapolja, učinit će knez Krištofor. Njegov pouzdanik Jožefić - gdje se samo skriva ta hulja? - pomagao mu je do saveza s Francuzima, a kralj francuski

---

12 *Locumtenens,* zamjenik, namjesnik

13 *Et caetera, et caetera,* i tako dalje

ne žaca se u savez protiv cesara Karla uvući i Tursku. Ferenberger zna da je knez Frankopan još pred Mohač vodio pregovore s Hasan-pašom — sad je taj izdajnik kršćanstva spreman da Zapolju i sebe izruči Turčinu. Kneza moramo istrijebiti kako je god moguće.

- Rabite zasjedu, kapetane; vrebajte, mamite ga kako znate i možete - i ako vam u boju ne dopane šaka - neoprezan je, neka padne iz potaje, nožem otraga! — siktao je prvi vijećnik Harrachov.

I, sav se tresući, zazvonio je sluzi.

- Uvedite Hrona!

Kacijaner se trgnuo. Što će Hron kod ovoga razgovora? Hron je onaj isti časnik koji je čekao u predsoblju. Kacijaner se pričini da ga ne poznaje - Hron je ionako časnik samo u Beču; dolje, na erdeljskoj međi, taj odebeli, naoko glupi muškarac, sa obrazima, nabuhlim od pića i razvrata, ima drugu službu. Uhoda je - bavi se čudnim poslima. Ferenberger mu zahvaljuje što je ljude „Crnog Jovana" mamio na Ferdinandovu stranu. Crni je Jovan bio podigao ustanak svojih ljudi kao neki pučki prorok i nazvao se sam carem, ali je stajao uz Zapolju. Sad je gospodin Hoberdanča od Slatine priveo i „Crnog Jovana" k Ferdinandu; Hron ima da izvrši nešto drugo. Kacijaner će Hronu izručiti dio novaca što su dani za gospodina Pihlera, i otpremiti ga u Srijem.

-Javio nam je - stane Ferenberger odavati zadnju tajnu - javio mi je-

Vijećnik popostane. Ne treba da se kažu imena.

- Javili su nam da će Krištofor Frankopan, izdajnik kralja i kršćanstva, na dogovor poći u Beograd. Gospodine Hrone - gospodin kapetan će vam dati daljnje upute, kako je rečeno i njemu. Gdje se Frankopan nađe, neka se uhvati i sasiječe na mjestu - ako ne u boju, a ono od ruke za koju nitko znati neće. Bogata je nagrada za onoga tko makne Frankopana - bilo kako!

Propalica Hron shvaća. On ima medu svojim martolozima ljudi za to. Jamči da Frankopan neće živ do Beograda - poslat će mu makar dva čovjeka da se prikupe u njegovu četu, kad „stvar" uspije, neka se „Vlasi" brinu za svoju glavu.

---

14 *Martoloz,* vojnik iz pograničnih krajeva, Vlasi i slično

Kacijaneru je nevoljko. Fi, mora da ima posla s tom protuhom, ubojicom iz potaje. Kacijaner je vojnik, plemić, vikao je časnom boju. Sluša Hrona, sluša Ferenbergera, i na odlasku misli:

— Gora su ta kancelarska gospoda od nas, ratnika. Ovaj bi
perom u srce čovjeku!

Kad je izišao iz otajstvene sobe kancelara koji jedini zna što kralj hoće i namjerava, Kacijaner je još dugo u ušima imao siktav, zloban glas Ferenbergerov:

- Najprije se moramo riješiti Frankopana!

VI

Služinčad hoda na prstima po hodnicima i sobama vlastelinskog dvora u Velikoj. Noć je — slabo osvijetljeni, široki hodnici grada odjekuju tek načas krokom oprezne stope. Ne govori se glasno, šapće se. U gradu čeka se smrt - vlastelinka, gospoda Katarina Kanižajka, leži nasmrt bolna; pluća joj se upalila, groznica joj izjela posljednju snagu. Oko nje se brine talijanski doktor kojega su doveli sprijeka iz Ugarske, i požeški fratar, vješt liječenju. Zaludu je sva pomoć - bolesnica je zadnjih dana odveć uzrujana, nestrpljiva, očajna. U groznici zvala je neprestano svoga vjerenika, kneza Krstu — a opet, pri svijesti, nije dopuštala da ga zovu od vojske i banskog posla. Teško je i naći kneza koji sa svojim ljudima kreće od mjesta do mjesta, pazeći da pod svojim okom i svojom rukom u redu održi rusag. Zadnja dva dana bolest se pogoršala - gospođa Kata bunca u prejakom ognju, medicus [15] je izgubio svaku nadu. Hvala bogu, gospodin ban je na tužne glase danas stigao u Veliku; bolesnica je zaplakala, zagrlivši ga; večeras se nešto umirila. Vrućina je popustila, bolesnica spava.

Nagnuvši glavu i pritisnuvši ruke na sljepočice, knez Krsto sjedi u pokrajnjoj sobi — liječnik i fratar savjetovali su da ne bude kod bolesnice. Mogla bi od ognja zlo sanjati i nije dobro da ga vidi u napadu bunila. Jednom joj je knez pripovijedao svoju zgodu od Osoppa, kako se je, negdje za prvih bojeva s Venecijom, penjao na grad i teška ga stijena, odronivši se, udarila u glavu - još mu se na zatiljku pozna ožiljak. Heksamer su na to smislili Venecijanci:

---

15 *Medicus,* liječnik

Frangipanis eram, sed dum volo frangere saxa
Osoppi, frangunt beu! mihi saxa caput.

Bio sam, ruga se stih, Frankopan i lomio kruh (od frangere panem), ali kad sam htio lomiti hrid od Osoppa, one su mi slomile glavu. Priviđenje ove hridi što se ruši na glavu vjerenika, javlja se neprestano bolesnici i plaši je. A liječnik kaže da je danas najopasniji dan - i fratru laiku, koji liječi ljude ali nema još svećeničkog reda, drago je što se je u dvoru našao pop Ivan od Otočca, došavši slučajno negdje iz donjih strana do kneza. Knezu nisu rekli ništa - samo se je fratar pobrinuo da popu, po žalosnoj potrebi, bude u dvoru pri ruci sve što treba bolesniku za posljednju popudbinu.

Taj isti pop Ivan, jak i plećat, odjeven napola kao svećenik napola kao oružani seljak, sjedi već dugo uz kneza — ima da mu kaže štošta iz donjih strana. Teško je govoriti danas. Knez ne diže glave - ruke su se njegove splele oko čela još čvršće, grčevitije - ne uzdiše, ne govori - no pop Ivan vidi, teško je knezu pri srcu.

Da, to je život knežev - tuga i nevolja. Kad je prvi put ugledao pred sobom ovu ženu koja sad umire, mislio je da će u novom proljeću oživjeti njegova sreća, ukrućena od mraza briga, vojevanja i vladanja. Kako je glasila ona pjesma što ju je od galijota čuo pjevati u Veneciji?

Ščegova gora najviša,
Ščegova ljuba najltpča?------

Onda je ljuba bila mila i lijepa, ali je gora kneževa bila mala i neslavna. A kad je Katarina, koja je veruge svoje povjeravala i poklanjala njemu, junaku i pobjedniku, stajala pred njim, bio je prvi i najmoćniji. Pak opet - i te će veruge onamo kamo su otišli i gradi i sve blago što ga je imao knez - u zalog, u dug, u ždrijelo neprestanog rata, neprestane muke. A Katarina, žena srca njegova i duše njegove, umire tu kraj njega, u drugoj sobi.

- Pope Ivane, granu se napokon knez, da svršimo. Dakle - Kružić i Nijemci ne bantuju[16] vas u posljednje vrijeme.

Pop se Ivan vjerno držao uz Frankopane. Naoružao je s pomoću kneza Bernardina, kako-tako, muškarce svoje pastve, oko Lo-

16 *Bantovati,* dosađivati, uznemiravati

vinca, i vodio narod napola kao pastir napola kao četovođa, skrivajući se do potrebe i po šumama.

- Kružić je pod Klisom i poručuje Senju neka se Senj brani kako može. Bosanski će paša i sandžak od Mostara neizostavno udariti na Klis i na Senj; Kružić ostaje u Klisu, a Senjani neka skrbe za se kako znaju. Senjani su poslali na Krk providuru po pomoć i ljude; — providur odgovara da su gospoda mletačka u miru sa kraljem ugarskim, našim kraljem Ivanom, i sa kraljem češkim, pak da neće slati ljude u mjesta kralja ugarskoga. No to su Senjani poslali k riječkom kapetanu i u Pazin. Jakov Durar u Pazinu poručio im je da će doći sa osam stotina ljudi. Senjani su sami sakupili što god je bilo domaćih ljudi - i pope su spravili pod oružje, svega nešto šest stotina puka. Nato su držali dogovor i pustili Durara u Senj.

- Senjani su Nijemce pustili u grad!

- Pustili. Ali Durar je došao samo s dvadeset drobanata[17] i sad je uzeo za sebe kuću biskupovu.

- Bjesnjet će Jožefić - reče knez.

U Budimu bio se je izmirio s Jožeficem i opet po senjskom biskupu javlja kralju Janušu sve svoje želje i savjete.

- Durar je — nastavlja pop Ivan — donio sa sobom neke muke crvljive; on i Kružićev čovjek gospodare posadom. Dan na dan na svakim vratima stoji Kružićev čovjek, navečer zatvara vrata i ključi se nose u Kaštel. Durarovi drobanti sjede na velikim i malim vratima.

Knez je Krsto snovao o tom da Senj uzme do zgode lukavstvom. Izvještaj popa Ivana ga buni.

- Ma što ja govorim vazda! Što ja govorim!

- Govore kod nas da će i Bihaćani učiniti kako i Senjani i pustiti Nijemce u grad!

Knez je ustao i šeće sobom. Govori više sam sebi - pop Ivan i ne razumije svega što knez kaže svojim pričanjem. Da, veli knez, tako je to uvijek - kralj Januš sluša druge, a ne mene. Vjerovao je Baćanu da će ostati uz njega — Senj je kraljevski grad i bit će s Baćanom pod vlašću kralja Ivana. A sad su tamo Nijemci!

---

17 *Drobant,* pratilac, tjelesni stražar

Međutim straža pred dvorom već javlja da je došao novi čovjek. Tako je to svaki dan - od jutra do mraka poruci, glasnici, časnici, oficijali. Knez misli da je stigao gospodin Kerečenj, koji je bio obećao dovesti banu pedesetak ljudi. Stražar ne pozna glasnika koji moli da ga knez sasluša.

- Sam je?

- Sam. Bez oružja.

Pop Ivan, izlazeći, susreo se s došljakom. U slabom svjetlu svijeće knez ga je ipak prepoznao već s vrata.

- Ah, ti si, sine razmetni!

Jerolim Zadranin prilazi knezu sa strahom, premda knez nije iznenađen njegovim dolaskom.

- Oprostite mi, kneževska milosti vaša, znam što ste odgovorili gospodinu knezu Bernardinu. Ali sam morao doći do vas. Ne dolazim kao glasnik iz dušmanskog tabora - nisam vas zaboravio. Vjerno sam vas služio, kneže gospodine!

- Da si vjerno služio, bio bi ostao kod nas. Volio si ići s bratom. Bilo ti. Što hoćeš sad? Pisao si momu ocu neka postanem sluga kralja češkoga - imam li da poslije toga govorim s tobom?

- Kunem vam se, kneže, nije mi lako što dolazim amo. U pismu se ne može sve kazati. Ja nisam zaboravio, neću nikad zaboraviti, što ste učinili za me vi i vaš milostivi otac! Čujte, pa sudite koja me vjera k vama vodi!

Jerolim, koji dolazi od Bernardina, kaže da je od oca kneževa razumio kako knez ne zna istine koja se u svijetu zbiva. Laž je što Zapolja širi vijesti da je kralj francuski moćan — cesar je Karlo pobijedio ametom svoje neprijatelje.

- Cesarovci su uzeli i grad Sveti Anđel i uhitili papu u njem!

Sveti Anđel! Knezu mune pred očima slika nepredobitne tvrđe rimske, na kojoj je negda bio s Kozičićem.

- Što lažeš, Jerolime! Ja znam da je herceg Bourbon ubijen!

- Jest ubijen herceg, ali su hercegove čete uzele Rim i sve okrenule pod mač. Djecu su morili, pope i fratre u Tiveru bacili. I koludrice su u rijeci davili, jer su se vlasteoske žene, da se spase od pokolja, preoblačile i krile u koludričkom ruhu. Prisižem vam, kneže, da je istina - evo vam na vlaškom pismu sve, čitajte i vjerujte!

Knez Krsto spremi pismo koje mu je pružio Jerolim, ali ga ne pročita odmah. Ne može se to ni vjerovati. Kako bi? Ta uprav ovih

dana dolazi k njemu, Krsti, u Križevce poslanik od cijele lige protiv Karla i Ferdinanda! Bernardin javlja sinu, pod najveću tajnu, da će kralj francuski i kralj ingliterski i Venecija pomoći kralju Ivanu ljudima i penezima, i da je na osmi dan junija mjeseca kralj ingilterski istupio protiv cesara sa tristo tisuća ljudi. Ne, Jerolima su Nijemci oblagali!

- A kad je tvoj Ferdinand sa svojim bratom tako jak, zašto se u Olomucu miri sa kraljem Janušem?

Knez pita samo da izazove Jerolima — sam knez nije ni trenutka vjerovao u ozbiljnost pregovora o miru između Ferdinanda i Zapolje. Deset puta je poručivao Zapolji neka se ne da varati - Nijemci trebaju samo vremena da se opreme.

- U Olomucu? A što Olomucu! To su posli s poljačkim rodom Zapoljinim. Nijemci idu na vas, kneže, na vas! I ako se vi ne mirite s njima, sva će sila banuti da uništi vas! S tri će vojske udariti na vas, — jedna će odozgora na ono imanje što imate u Hrvatima, druga će vojska pritisnuti grade kanižajske na Ugrima koji su na medi, a treća će ravno na vas gdje vas nade. Kunem vam se spasom duše moje, sve je već odlučeno ovako, kneže! Ganuli su puške iz Beča, iz Novoga Mjesta, iz Praga - sto velikih pušaka šalju na vas!

Čim je knez čuo govoriti o ratu i navali, na njegovu se licu pojavio i prezir i ponos.

- Kad si se tako pobojao tih silnih vojnika što kreću na me, čemu si došao k meni? Čemu su te poslali k meni, da me nagovoriš da budem sluga kralja češkoga pa da izdam svoga kralja Ivana?

- Nitko me nije posao, kneže gospodine - sam dolazim jer ljubim Frankopane, jer ne mogu zaboraviti da ste moj knez, moj knez!

Sa suzama u očima Jerolim je prišao bliže knezu. Ali je knez Krsto stao uza stol, nepomičan tvrd i ohol. Govorio je o sebi, kako je pisao i proglasivao odluke svoje, u pluralu veličanstva.

- Kad priđu te vojske kulama i gradima koje držimo mi, poznat će da su dobri ljudi u gradima i da ni onaj nije dijete čiji su gradi. A i to neka stanovito znadu da kralj ugarski nema toga običaja te bi svoje sluge ostavio u nevolji u koju su za nj pali. A mi smijemo čekati te vojske i sa samim slovinskim sebrima. Naši sebri nemaju toliko šarenih haljina koliko su šari lancknehti, ali zato hoće svoju baštinu braniti!

Jerolim je zurio u mračno, odlučno lice kneževo - osjećaj je sasvim prevladao brata Mikuličina a bivšeg privrženika Frankopanova, koji je pameću bio uz Nijemce ali srcem nikada. Koliko li su samo Nijemci oko Ferdinanda govorili o knezu! Mrzili su ga gore nego Turčina -Jerolim zna da će Nijemci podići i nož iz potaje da ga maknu, da će sakupiti puške i ljude odasvud, samo da unište rod knezova senjskih, krčkih i modruških.

— Kneže, tako mi Stvoritelja Gospodina, vjerujete mi!

I Jerolim, prignuvši se k stolu, padne na koljena pred knezom. Obujmivši stegna kneževa, zaklinjao ga je u plaču da spasi svoj rod.

— O Olomucu ste me pitali! Prisegao sam da odati neću — a
moram, moram vama! Sve je hina i prehina — Nijemci će i Zapolju zatrti dokraja - razboj se krvavi sprema zemlji našoj i imanju vašemu! Ljude šalju na vas da vas ubiju! Čuvajte život svoj, obrnite se od vojvode!

Fratar, ušavši bez pitanja, našao je Jerolima na koljenima. I knez je ganut — ali odbija brzo klečećega: - gospodi je Katarini, veli fratar, strahovito zlo!

U sobi bolesnice sakupila se služinčad - stara ključarica, plačući, drži iza uzglavlja, da bolesnica ne vidi, zapaljenu veliku svijeću. Soba je puna ljudi i žena u seljačkom ruhu - čas je smrti i knezovi se miješaju s kmetima.

Katarina Kanižajka uzdigla se na krevetu. Fratar joj je podnio ruku pod bijeli bjelcati, od bolesti do kosti isušeni vrat. Grozan je napad bunila.

-Vjenčat ću se s njime! Vjenčajte me! Kamen pada na njega - spasite ga - dajte mi ga!

I ne prestaje ovaj grč svih misli u kom žena zuri u svoga vjerenika što stoji do njena uzglavlja, a ipak ga ne vidi svojim tjelesnim, od ognja izobličenim, zjenicama.

Pop je Ivan pristupio da izvrši odred pomazanja. Knez, u boli koja ni riječi ni suze nema, stoji do kreveta. Što je smrt? Nikad nije ni pomislio na nju. Ne satire bolest, ne kosi groznica ljude od njegove kovi. Na bojištu, u pogibli, u koju je srtao bez obzira po sto puta, dosta je da se prekrižiš, da preporučiš dušu bogu. A ova

ceremonija, gdje smrt dolazi podmuklo, polagano, s pripravama, liječnicima, groznicama, pomazanjem - ovo je strasnije od ičega.

- Vjenčat ću se s njim!

I sretan smiješak javi se na licu bolesnice. Da li je ugledala popa Ivana i prepoznala svećenika? Da li joj je dim iz kadionice što je mirisom tamjana napunio sobu, dočarao pred bunovnu dušu svečanost oltara, svadbe i prisege za život?

Pop Ivan, potresen i sam do suza, kao da je u taj čas imao vidovitu misao. Spustio je posudicu sa svetom pomašću na svileno pokrivalo kreveta, i ne pitajući nikoga, kao pravi svećenik koji gospodari nad dušama, rekao svečano:

- Priđite, kneže!

Primivši ruku kneževu, pop Ivan položi je do ruke bolesnice koja je - srvana napadom - klonula na jastuk. Prekriživši ruke muža i žene, pop Ivan stane čvrstim glasom, kao da hoće svladati smrt, govoriti riječi obreda:

- Bože Abramov, bože Isakov i bože Jakovljev, blagoslovi mladence, ove, zasij sjeme života u pamet njihovu -

- Vjenčanje in articulo mortis18 — šapne fratar liječniku.

Svi su u sobi zaplakali; kmeti i sluškinje kleče u molitvi koja bruji iz ganuća preobrazenih srdaca i vapije u očekivanju čuda.

- Blagoslovio vas Bog Otac, čuvao vas Isukrst, prosvijetlio vas Duh Sveti, pokazao vam Gospod lice svoje i smilovao se vama; obratio Gospod lice svoje vama i dao vam mir sve dane života vašega, obasuo vas svetim blagoslovom nebeskim na otprošćenje grijeha vaših, da imate život vječni u vijeke vijeka. Amen! Ja vas spajam u ženidbu u ime Oca i Sina i Duha Svetoga!

I položivši svoju ljevicu na ruku Krstinu i Katarininu, pop blagoslovi desnicom brak u smrti.

- Oče naš!

Zamrmori molitva, nastavljena u općem plaču. Tada, u posljednjem blagoslovu popa Ivana, bolesnica otvori oči. Nisu više bile mutne - Katarina je prepoznala čovjeka koji je držao njenu ruku, prozirnu i gotovo mrtvačku.

- Krsto moj! - dahnula je, u čudu pogledavši muža i sve te ljude. Zašto su ovdje?

---

18 *In articulo mortis,* u času smrti, na samrtnoj postelji

Ali je liječnik znao što se dogodilo. Vrhunac je bolesti bio prepaćen.

— Bane, spašena je gospođa!

A pop Ivan, osjećajući kako mu se pod rukom vraća život bolesnice, okrene se knezu i prekriži ga sa riječima psalma:

- Blagoslovio te Gospod sa Siona, da vidiš dobro jeruzalimsko sve dane života svoga i da vidiš sinove sinova svojih u miru!...

Život je pobijedio smrt. Ljudi su u ozdravljenju kneginjinu vidjeli čudo. Čudo je drugi dan proglašeno po cijelom kraju. Gospoda se Katarina oporavljala, ali je knez Krsto već bio daleko. Čekaju ga u Križevcima. Na konja, u nemir vječni!

VII

Aj, kad li ćemo zaspati doma u mekoj postelji! Debeli ostariji gospodin tužio se, malo uzdišući a malo smijući se, dvojici drugova u banovu taboru pod Ivanićima. Ljeto je, noći nisu hladne - ma se na tvrdom spava pod šatorom. A ban Krsto ne da drugačije - u Ivanićima je grad biskupa zagrebačkoga, mogla bi se gospoda odmoriti navečer; a ja! Rat je, kaže ban, i ni hipa ne valja ostavljati ljude. Vojske ima dosta - jutros su opet prebrojeni momci, izlučeni i prestari i premladi, pak je ostalo „dobrih ljudi" nešto preko tisuću. To je pješadija, konjica je utaborena više od Ludbrega i razdijeljena na nekoliko četa koje krstare krajem. Vojske ima dosta, ali je plemića malo. U Križevce, na posljednji stanak, nije došao nitko - od Velike su sa gospodinom banom gospoda Kerečenj, bivši banovac, sa svojim nećakom, i Ivan Ernušt - ista ova trojica što sad, kraj taborske vatre, sjede na travi i tješe se peharom.

— Daj vrč, Hampove, da mi prođe san. Sam je đavo u našemu banu - nikad ga dočekati. Cijeli je dan muštrao 19 ljude, a sad nešto piše, računa, tko bi znao!

Gospodin Ivan Ernušt ima pridjevak Hampo, pa ga Hrvati i Slovinci zovu jednostavno Hampovom. O njegovu rodu priča se da su mu djedovi bili Židi i došli u Ugarsku, pak u Slavoniju, negdje

---

19 *Muštrati,* vježbati

sasvim sa sjevera; — ima zbilja crvenu i rudastu kosu; a bit će u njega kap židovske krvi jer se dobro razumije u račune. Ban ga je veselo dočekao - Hampov je veseljak, rado karta i pije, ali i lako uzimlje zla vremena u kojima sad svi žive. Dobro je u taboru imati takva čovjeka. A gospodin Ernušt osim toga služi kao dobra pomoć kod svega što spada na jiliš. Ban je škrt i na novce pažljiv; čuvao je u bilješkama sve račune otkad je za kralja Januša stao kupiti ljude. Hampov je jutra kad se nisu kartali i gostili, upotrebljavao za to da napravi red u toj zbrci bilježaka. Večeras bi htio reći banu što je konac svih računa, ali bana niotkud. A tražiti ga, smetati mu — bog očuvaj! Otkad je Ferdinand otkazao primirje i navijestio rat i zator kralju Janušu, ban je okosite volje — kratak, grub, silovit — viče na ljude kao na muštri i da nije ovako opasno vrijeme, kad je ban sa svojom vojskom sva zaštita od Nijemaca, mnogi bi se plemić uvrijedio i posvadio.

Svi su u strahu. Rat još nije pravo počeo, ali se po cijeloj zemlji osjeća da ne vrijede zakoni mira. Mede imanja nisu nikad bile odveć svete posvađenim susjedima vlastelinima - sad susjed na susjeda diže kmeta. Svađe porodica dobile su - u raspri između Zapolje i Ferdinanda — osjen sukoba radi države; u stvari nastalo je vrijeme kad svatko sam sebi pravdu kroji. Odlučuje sila. Ban Krsto bez obzira pomaže svoje ljude, a goni protivnike; tko nije uz nas, neka seli! ali je teško biti svagdje - čete pojedinih vlastelina vrebaju na zgodan čas i upuštaju se u iznenadne noćne napadaje, u dnevne male bitke koje su predigra velikom, općem ratu što će doći. Nitko ovdje, u gornjim stranama, ne misli na Turke — njemačke pristaše strepe pred Krstom, Krstini ljudi stradavaju od Kacijanera, Pekrija, Kaštelanovića. Pekrijeva se konjica podufala nedavno na samoga bana; - istina, iz zasjede, ali je ban ranjen. U donjem pak hrvatskom kraju, knez je slunjski oteo Frankopanu Ostrožac; opat od Topuskoga ne da harmice banu i šalje Ivanu Karloviću konje za pomoć. A što je najgore, Bisernaković nije mogao držati ni Novigrada; Kacijaner je uzeo Frankopanima sve grade u Istri i na austrijskoj međi. Bernardin straži na Hreljinu, Trstatu i Ogulinu — njega su zimus i Turci pritisnuli. Cijela se zemlja pretvorila u bojište maloga rata. Nije dobro, bit će krvava godina i još krvavija onda kad se maknu glavne čete Frankopanove na Ferdinanda koji može svaki čas upasti u Ugarsku.

- Evanjelist! Gdje je Evanjelist?!

Pred gospodinom Hampovom i njegovim drugovima pojavi se, nenadano, iz mraka, ban na konju. Držali su da je u taboru, - a gle, sad je iznikao bog pitaj otkud!

- Kako je, gospodine Hampove, sub Jove? - ruga se knez Ernuštu. Ali dobra volja traje samo hip; knez viče opet:

- Evanjelist!

Kerečenjev nećak ustane da potraži Evanjelista. Glas je banov oštar - hoće da mu je svatko pri ruci danju i noću. A ne zna šale; ljut je, da bog oslobodi!

- Naši računi, Hampove? - pita ban ne silazeći s konja. Kralj veli da sam primio dvadeset tisuća dukata na rizi i harmici!

- Ma šta - dvadeset tisuća! Od rize ima svega osam tisuća — ni soldina više!

Vjeruju radije lašcima nego meni. Spočitavaju mi da neki služe kralju sa sto konja a neki sa dvjesta. Otkad služe oni, otkad ja? Ja služim evo devet mjeseci sa više od tisuću konja, a nikad da bi ih bilo manje od sedamsto. A gdje su straže, špije, oficiri, gdje ostala vojska? Tko hrani sebre? Pred Božić mi je kralj dao tisuću dukata; od pape sam imao dobiti deset tisuća, nego od toga nisam primio ni trista. Založi, kažu založi! A što ću založiti? Je li otišao Hotković?

-Jutros.

Hampov je Martina Hotkovića, bjegunca kaštelana sa kneževa imanja u Istri, poslao u Mletke. Tjerat će Hotković zadnju marvu od kneževa oca Bernardina u Mletke na prodaju — i veruge, sav nakit Katarinin, nosi Hotković sa sobom sa pismom Dandolu neka to založi u Veneciji.

- Založio sam srebro i zlato — dao u zalog grad svoje žene, da ne pustim ljude iz službe kraljeve. Dakako, sad kad nemam ništa, sad sam ja kriv, a prvi je kod kralja Ivana onaj koji je skupio nešto katana. Pozabljeno mu je kod kralja da je istom jučer došao od Nijemaca. A neki se i groze da će u njemačku službu za mjesečne pjeneze! I takve slušaju! I to je hvala meni što nisam od Nijemaca uzeo grade, mjesta i gospodstva! Evanjelist! Gdje si, zemlja te pojela!

Evanjelist nije bio besposlen - gotova su pisma kojima ban sazivlje za početak rujna novi stanak u Križevce. Staleži treba da se dogovore o obrani zemlje; pismo je pisano latinski da ga razumiju i Ugri. Plemićki sudac županije zagrebačke, Zevald, ima poći od dvora do dvora u svojoj županiji neka se nitko ne bi mogao

ispričati. Nijemci idu na Budim; već su pri Hatvanu. „Kraljevsko veličanstvo traži od svih da se sjetimo zadate vjere i očekuje dužnu pomoć. I mi ćemo glavom - kaže knez u pozivu - biti u Križevcima. Neposlušnike koji ne dođu, kaznit ćemo." Ban ne zove plemiće sebi u pomoć, ima on za Pekrija i ostale dosta ljudi — premilostivi kralj treba vojsku. Pismo je sastavljeno još u Velikoj; Evanjelist ga je prepisao u više komada i udario pečate.

— I knezu Ivanu da si poslao pismo! Karlović je moj suban — da
dođe i on!

Knez se smije resko, izazovno. I još nešto neka se piše Karloviću. Bježe ljudi iz Turova polja ispod Zagreba. — Karlović hoće seljačke plemiće sebi podložiti strahom. Otkad je zasjeo u Lukavec što mu ga je poklonio Ferdinand, goni one ljude plemiće, hoće ih svojim sebrima učiniti. Karlović je i svim plemenitim ljudima između Kupe i Save proglasio da imadu pristati uz Ferdinanda i njemu se predati je će ih inače vješati i glave im sjeći.

— Piši Karloviću da su došli k meni ljudi iz Turova polja; neka
se pazi knez Ivan što radi s plemenitim ljudima. Znam ja što on hoće. Da se maknem odavle, udario bi na Zagreb i odanle bi cijelu zemlju robio, zadirkujući noć i dan. Uzeo bi brode na Savi i nikakva hrana ne bi mogla prijeko!

Evanjelist odlazi da izvrši nalog. Ali već viče knez za njim:

- Evanjelist! Čekaj! Za Jožefića zabilježi neka mi više ne priča o Senju. Ne mogu se rastrgati. Koga da šaljem pod Senj?

- Ustajmo, gospodo! - Krečimo se! Princip je provalio u Ugarsku, Baćan ide na nas. Na Ludbreg ćemo i preko Drave!

VIII

U svemu metežu tabora koji se digao da krene, u svoj žurbi pješaka, konjanija, kolija, i plemića što su na glas o provali Nijemaca zbilja pridolazili od jutros u priličnom broju, u svoj uzbuđenosti pred bitku do koje mora doći ovaj koji dan, ban je našao vremena da Jožefiću poruči svu istinu koju će biskup, sada, u odlučnom času, reći kralju Ivanu. Evanjelist će sam odnijeti pismo, neka Jožefić i kralj Ivan od očevica čuju kako je u hrvatskim i slovinskim stranama. Ban Krsto ne može biti i ovdje i ondje. Od Baćanovih četa idu loši glasi; u Varaždinu je posada Batorova; u

Senj nema ban koga slati. Nitko ne sluša, jer za vlast treba vojnika - i da se boluje i da se kažnjava. „Kada bi kralj poslali pinezi, lako bih ja ljudi imil, tr bih kaštigal, ki se nete spraviti. Tr bih ja vse tudije spravil, jure spravivši, ostavilo bi se ča bi orsag branili i vzel bih sobu ča je vridno, tr bi tamo i ovamo bilo služeno kraljevi svitlosti. A ovako hoće biti veće zlo nego ga nikdore veruje!"

U vojsci ne sluti nitko kako je zlogukom slutnjom Krsto završio svoju poruku kralju. Uspravan, vedar jaši ban na svom konju - prvi i sam. Ne govori ni s kim - gospoda su ostala iza njega - tvrd je, gvozden je knez Frankopan kad se kreće u boj. Ostavio je u Velikoj još vazda bolnu ženu, starac otac ne može da brani imanje od Nijemaca - ali golem i vedar od prkosa koji je nad ljudskom snagom, stupa „vilenjak" na čelu vojske, neka se odluči o razboju ili o pobjedi.

Došao je njegov čas. Krivo su imali oni koji su čekali, krivo je imao kralj Ivan. I ne treba više slušati nikoga. Sam je bježao iz tamnice milanske, sam držao banstvo, sam čuvao svoju zemlju: - od časti koje su mu dane, od imanja koja su mu obećana, od svega nema sada više ništa. Ima on i ta vojska za njim. On će da izvojšti, svojom mišicom, pravo svoje!

U banovu je srcu zaigrao demon u kojega su vjerovali stari. Knez Krsto čuva tajnu demona svoga koja je sastavljena od gorčine, i zanosa; ova je tajna jača i od nagona života. I kad Gospodin Kerečenj i Hampov - to su mi svi šeregi 20 slovinski, koje sam skupio za mjesec dana.

- Ne bojte se, bane, odgovara Kerečenj, hoće se kupiti ljudi kad navali nevolja. Mnogi još ne vjeruju u rat.

-A čim da idemo, gospodine Pavle, to ne pitate! Čim da platim ljude za Senj? Da znam dušu svoju u rukama đavola, ne bih imao čim otkupiti ako bi se otkupljivala za dvjesta dukata!

I već je knez odjurio na konja. Sa oblačnog je neba stala škrapati kiša - sa zapada bliska, bit će oluje. Hampov i Kerečenj pobrali se pod šator.

- Kud je opet odjurio ban? Bog znaj njegove pute! - zamislio se gospodin Hampov.

---

20 *Šereg,* vojska, odred vojske

- Možda do Velike. Banica se oporavila, ali je slaba. Vjenčanje na smrtnoj postelji — i to se samo našemu banu dogodi! Prošle je sedmice bio kod nje - ni svadbe, ni veselja; jedva da je živa ostala. A on, šta ćeš, vidiš i sam - vilenjak! Sad je tu, sad tamo - vilenjak!

Kerečenj, sijed i star, tužio se Hampovu za ono što se zbilo neki dan. Krsto je išao sam sa par konjanika — Pekrijevi su ga ljudi uvrebali. Zaletio se ravno u njih - ne pazi na sebe. Konj mu se okliznuo, ranili ga - zamalo bi ga i zarobili bili da se nisu Krstine katane kao davali bacili na dvostruku veću četu Pekrijevu.

- Noću uhađa sam; danju hoće da zna za svakoga kmeta koji je pod oružjem. Jutros mi je kazao da ih je tisuća sto pedeset i sedam. Malo je - ne plaćamo nikoga - ni govoriti se s njim ne da. Uhvatila ga groznica od rata. Da, da, bellum civile, bellum civile [21]

- i gospodin Hampov nagne opet vrč.

Starac Kerečenj zijevne.

- Nije dobar znak to vjenčanje u smrti. Odmah je poslije toga zadobio ranu. A i na kralja Januša je ljut, vidim ja. Bit će krvavo doba - nikad nije bilo takvog čovjeka kod nas kakav je ban. Velik je usud na njem!

Uz vino gospoda su umovala dokasna. Gdje je bio, kud se krio u to doba noći, na konju, ban? Nitko ne zna. Ranim jutrom probudio ih je njegov zapovjednički glas: gospoda i kmeti oko njega vide njegov, danas pomlađeni svijetli obraz, i njih se prima jedan trunak ove očajne vjere koju ban ima u sebe samog. S njim vojska i u smrt kreće rado.

IX *SMRT KNEZA KRSTE FRANKOPANA*

List iz kronike Ivana Zermegha, plemića županije križevačke: „Kad smo došli u Slavoniju, zatekli smo kneza Krstu Frankopana u varoši svetoga Jurja koja je blizu Drave; pripadala je velmožnomu Ivanu Ernuštu s pridjevkom Hampo. Ovdje je knez sakupljao čete protiv njemačke stranke, tako plemiće kao i seljake. Slijedili su ga neki velikaši, vjerni kralju Ivanu, kao Ivan Banić, Ivan

---

21 *Bellum civile,* građanski rat

Tahi, Petar Markus od Kereksalaša i mnogi odlični plemići. Dok je sakupljao vojsku, ja sam uto pošao u svoj dom što ga nisam bio vidio od nekoliko godina. Knez je sabrao mnogo seljaka, oko deset tisuća, i vodeći sa sobom tri tisuće konjanika, poduzeo borbu protiv odmetnika svoga kralja Ivana. Najprije je navalio na Lajoša Pekrija koji ga je bio izranio. Pekrijevi gradi Prečec, Gušćerovac, Sveti duh i Rasinja biše osvojeni i razvaljeni. Dok se je knez time bavio, sabrala se je i stranka Ferdinandova pod vojskovođom Franjom Baćanom, uz kojega su u boj pošla mnoga gospoda velikaši kraljevine Hrvatske i Slavonije, tako Ivan Karlović, Petar Keglević, Zrinjski, Slunjski, Blagajski, i ini odlični plemići. Kraj toga pridružiše se njemu i znatne pomoćne čete Nijemaca iz Štajerske i Koruške. Čuvši knez za priprave neprijatelja, nije ništa krzmao nego je na njih podigao vojsku, vrlo željan da stvar odluči bojem što prije moguće. Bijaše se utaborio kod varoša Križevci. Onamo dođoh i ja, budući mladić i željan vidjeti što se radi; ostao sam u taboru sve do svršetka rata zajedno s Mihajlom Tomadocijem, s čijom sam kćerju, po majčinoj želji, bio zaručen još kao dječak. Krenuvši odanle, došli smo do blizu Križevaca i utaborili se kraj Drave.

Uto stigoše glasnici, javljajući, da njemačka vojska hoće pokušati sreću u boju. Knez, veseo stoga, ustao je ranom zorom, kako bijaše navikao, izveo u bojni red polovicu konjanika, a smjestio iza vojske koliju što k tomu spada, dječake, tovare i drugu pratnju. U ovoj četi nalazio sam se i ja. I nama bi dana zastava, i biše određeni vode i nadzornici da koliju vode i ravnaju. Sam je knez bodrio i obilazio bojne redove i bodrio vojnike. Neka se sve, što je bio običaj u Krstinim vojskama ili što je on sam na bilo koji način bio naložio, uspostavi i uvede u prvašnji red. Obratio se je i našoj četi i kliknuo jakim glasom: „Mladići i dječaci, budite hrabri i učite sada kako se odolijeva dušmanima. Ne dajte se preplašiti bukom bombarda ni zvekom trubalja. Jer to su znači veselja vojničkog a ne straha. Tko od vas ima mač, neka ga potegne iz korica, jer strahovit je dušmaninu sjaj blistavog oružja."

Rekavši ovo, opet se je obrnuo na neku drugu stranu. Dok smo mi, ovako podučeni, išli naprijed, oni koji su naprijed bili poslani da izvide onamo gdje su nas čekali neprijatelji, vratili su se sa viješću da nisu nigdje mogli dostići neprijateljski tabor. Jer čim su neprijatelji doznali da se knez približava spreman na boj,

nisu se usudili da se s njim uhvate ukoštac, nego su brže-bolje pobjegli i povukli se dravskim mostom pod Ormuž, tvrđu Luke Sekelija. Na tu vijest knez se obrnuo s vojskom prema Zamlaki koja je pripadala Franji Bacanu, i ovdje udario tabor. Drugoga dana, po prilici oko ure objeda, došli su knezu glasnici iz grada Varaždina, nudeći potpuno podloženje i predavajući ključeve gradske; nije se htjela predati jedino tvrđa kojom je zapovijedao Pavle Kečkeš, časnik platinov.

Slijedeći dan, u utorak, bude vojska povedena na Varaždin da zauzme tvrdu. Još onoga dana, a i slijedećega, pokle je bio udaren tabor, raspravljalo se u Vijeću da li se ima nastaviti podsjedanje tvrđe ili se ima prijeći Drava i poći u one županije koje su kneza vrućim zaklinjanjem molile da dođe k njima; one su, rekoše, pod njegovim vodstvom pripravne da uzmu na sebe sve opasnosti za svojega kralja koji je već bio izagnan iz prijestolnice. Kako sam doznao od mojega tasta koji je prisustvovao vijećanju, držalo se dobrim da knez, koji je svakako dosad sve što je bio poduzeo, doveo do sretnoga svršetka, ni onu tvrđu ne pusti u vlasti neprijateljskoj i da pošalje onim županijama pismo neka se drže hrabro, a on će u najskorije vrijeme, čim osvoji tvrđavu što se zakratko nada, doći k njima i izvršiti što mu budu dali Bog i sreća ratna. Kad je ta odluka zaključena i vijeće raspušteno, stao je knez primišljati i pripravljati sve što je potrebno za osvojenje utvrde. Privedena su kola, spremljene košare napunjene zemljom, doneseni strojevi i u jame smještene pješačke čete za stražu strojeva; sve je to činjeno u njegovoj prisutnosti i pod njegovim okom.

Dok su se Ivan Banić i Ivan Tahi i moj tast zabavljali kartanjem, a mi mlađi stajali kraj njih, prsnule su, po prilici u vrijeme večernje, dvije sa tvrđe izbačene, bombarde, od onih koje zovu barbatae, a malo poslije treća, ručna bombarda. Odmah zatim dotrči k nama momak knežev, vičući da je njegov gospodar pogođen od kugle bombarde. Svi se preplašiše i pače smućena uma baciše karte i pohrliše iz šatora, a mi za njima.

I gle! Tad nadođe knez, sjedeći na svom konju i kao da je neozlijeđen! Ivan Tahi trči k njemu i pita ga kako mu je - a on odgovara: „Kako je odlučio bog" i ujedno silazi s konja, odbijajući rukom Ivana Banića koji ga je htio dignuti na tle. I premda je rana bila smrtna, koračao je knez bez ičije pomoći u svoj šator. Smjesta su prizvani liječnici ranarnici da vide ranu i, ako je ikako moguće,

ranjeniku pomognu kakvim lijekom. Ali čim su ovi pogledali ranu iz koje je probijala utroba, a sam knez osjećao da mu je došla zadnja ura jer je rana bila između pupka i jetara, napušteno je svako liječenje. Sva gospoda i plemići koji bijahu u taboru, budu prizvani i knez ih je javno opominjao da ne odustanu od onog što je započeto, nego da svrše opsjedanje koje im je najprešnije preporučao, pak da prijeđu preko Drave, sjedine se s Ugrima i prognanom kralju dokažu djelima svoju vjernost. Rekao je i ovo: sam kralj, kad upozna njihovu spremnost, vratit će se k svojima i dat će svom protivniku posla na sve strane. A vrhovno zapovjedništvo u ratu povjerava Ivanu Tahiju, kao čovjeku koji je odrastao na turskoj granici i vidio i čuo za mnoga divna junaštva. Svi obećaše učiniti što zapovijeda; ali se zgodilo drugačije. U istoj onoj noći ne ostade u taboru niti jedan od pješaka. Također mene su odveli natrag u moj dom neki moji zemljaci koji bijahu u taboru, preko besputnih planina i brda. Kasnije sam čuo da se je cijela vojska razišla i ostavila samoga kneza koji je još bio na životu, jedino sa tisuću njegovih konjanika.

Ovi su svoga, već smrti blizog, gospodara poveli u kaštel Martijanec, i tu je predobri ovaj čovjek završio svoj život."

vidi od guste crne koprene - glasa se ne čuje; — skršena, polumrtva korača žena klecavim nogama za lijesom.

Gospoda kneginja Katarina Frankopanka prati na posljednjem pohodu svoga muža. Nije ga našla živa - martijanečki župnik dao je već slupati lijes i usjeći križ, čekajući tko će od rodbine frankopanske doći da preuzme mrtvaca. Poslan je glasnik u Primorje ocu knezu Bernardinu — ali je rat svuda i cesta nesigurna. Došla je iz Velike, više nošena nego jašući na konju, kneginja - njena je bol tolika da se s njom ne može ni govoriti. Sve joj je pravo, sve u redu - kao da ni pri svijesti nije, pošla je za ovim kolima; ljudi koji su došli s njome nemaju ni smjelosti da joj se približe, da joj pomognu. Kako se je u Martijancu oslonila o staricu seljakinju koja je kod žalosne molitve, na izlazu iz crkve, stajala slučajno prva kraj nje - tako korača naprijed - bez uzdaha, bez pogleda na ljude, bez volje i bez života.

O njenom je vjenčanju na smrtnoj postelji, o božjem čudu koje je spasilo kneginju puk smaštao priču. Svetica je ova žena koja je bila vjenčana s pokojnim banom, junakom nad junacima — žena koja je samo po imenu i zakonu bila to svome mužu. U dubokoj crnini, sva zgrbljena od nesreće, ona je puku biće koje i nije više ljudsko - sav strah rata, sva tuga vremena, kad nitko nije siguran ni hrane, ni doma, ni života, sjedinjuje se u molitvi i plaču kojim svijet dočekuje bijedan sprovod na prolazu. I što je bliže Koprivnici, povorka je sve veća. Bjegunci od vojske frankopanske koja se rastepla ne znajući kud bi, pridružila se lijesu koji ih vodi i sada. Iza kola i kneginje reda se stotinjak ljudi blatnih, odrpanih, izgladnjelih — žene vode djecu za ruku; našlo ih se koje mole glasno krunicu kao da i nije sprovod - ta oni i ne prate mrtvog bana, oni prate svoju tugu i nevolju. A kad sprovod naiđe na cesti na nove hrpe ljudi koji bježe bez glave od rata ne znajući utočišta, žene sa perinama na leđima, kmeti sa ranjenicima koji se jedva drže na nogama, tada lelek prodre kišnim zrakom: kakva su vremena došla, bože milostivi! Jao onima koji ovo dočekaše!

Najednom, na zaokretu ceste, iz šume ispane osam konjanika. Vidi se, vojnici su od njemačke vojske, dvojica imadu na sebi šarene, crvene i žute, kape. Koplja su im sa sjekiricom i zastavicom, neobična oblika. Posljednji jaše iza svih; plećat, muških godina čovjek, u krznenoj kapi i sa gvozdenim oklopom na prsima i ramenima.

- Stoj, pope! - viče konjanik, naletjevši s konjem koji se propinjao nad samo čelo svećenikovo. Stoj, nećeš dalje! Je li, kneza Frankopana voziš?

Plemić koji je jašio otraga, priteče kolima.

- Rastjerajte bagru! Neće mi taj pasji skot bugariti za svojim crklim hajdukom!

Lajoš Pekri kojemu je ban Frankopan bio razvalio četiri kašte-la, pijan je. Prvi je najurio svoga konja na žene i djecu. Kopljanici nemilosrdno bodu svojim sjekiricama, mačevi se goli vade; jao i pomagaj! Stubokom se izvrnuo svijet - pakao je provalio sa svim đavlima na zemlju. Nigda, pa ni kad su Turci robili naše kraje, nije se dogodilo ovakvo što. Pokapa se kršćanska duša - i ne nekrst nego kršten čovjek udara na mrtvaca, razgoni sprovod!

- Dolje lešinu prokletnikovu! U blato, u gad — da mu mrtve kosti sasiječem, da mu raspem mozak iz lubanje i izrežem srce gujinsko!

Starac pop, odgurnut s puta, uzdigao je ruke spram neba. Od užasa ne može izreći ni kletve na ovakvu sablazan. Kmeti se razbjegli — od ona četiri čovjeka što su stupali uz lijes, jedan je proboden, drugi leži oboren uz cestu, a trećega udaraju nemilice Pekrijevi ljudi.

Ali je žena u crnom skupila svu snagu i stala kraj lijesa. Uhvatila je rukom crn rubac za okrajak i, uzbaciv koprenu, pogledala plemića pogledom koji mu je prošao kroz kosti.

- Tko si ti što ovako huliš boga i sve što je ljudsko!?

- A, kneginjo, banice! - ruga se Pekri sa krvavim očima, pijan i lud od jarosti. Tko sam ja! Ja sam onaj Lajoš Pekri komu je tvoj muž razvalio grade, popalio, oteo sve, izgnao me, osramotio me. Crkao je — crkli ste i vi svi koji ste s njime! Na kolima vučeš vojskovođu, je li, banice? Nećeš, tako mi sotone! Moja je lešina — makni se od nje, ili ću i tebe poslati za tim tvojim tatom i paliku ćom!

I Pekri je zbilja digao mač i udario po kacigi koja je s lijesa odletjela u blato. Ali mu je, na drugi zamah sablje, ruka klonula, klijenuta od strahovite pesnice. Dok su Pekrijevi ljudi ganjali i ubijali tko bi došao pod kopita njihovih konja, iz iste one šumice otkud je banuo Pekri, dokasao je na cestu veći odred konjanika. Ogroman čovjek na konju, opazivši izdaleka šta Pekri radi, prikuči se iza leđa pobjesnjeloj pijanici. Šaka, teška poput bata, udari

plemića po nadlaktici. Sablja Pekrijeva padne u blato - plemić okrene konja hripljući od srdžbe i iznenađenja.

Badava je krenuo konja da se obori na došljaka - jer došljak je gospodin ban Ivan Karlović, zapovjednik četa kralja Ferdinanda.

- Pobrat ćeš ti kosti svoje u blatu, huljo! - viče knez Ivan. Momci, drž'te razbojnike!

Pekrijevi su ljudi za tren rastjerani i svladani. Pekri podbode konja da bježi.

- Tu stoj, Lajošu Pekri, sram te bilo! Jesmo li pogani da kršćanskom čovjeku ne damo pod pokrovom pokoja? Lijepo bi mi ti vodio vojsku! Osvećuješ se, je li, mrtvom? A znaš li ti tko je bio ovaj mrtvi? Da se slože svi djedovi tvoji, ne bi bili vrijedni jednog prsta njegova, jednog daha njegova dok je živ bio.

- Braniš rođaka, kneže, je li? - posljednja je poruga koju Pekri može dobaciti banu Ivanu.

- Rođaka? Da, Lajošu Pekri, kad mi je mati bježala od Turaka, rođaci su joj dali zaklonište. Bila je moja mati njihova roda — i ja se ponosim da u meni ima krvi onih koji su čuvali klance naše i vodili narod od vremena prastarih kraljeva naših. Sav svijet znade Frankopane. Lajošu Pekri - Hrvati i Slovinci ih znaju od mora do ovih strana! Jesi li se ti tukao s Turčinom, jesi li ti držao Liku i Krbavu? Nisam bio uz ovoga koji je mrtav, drugačije sam mislio nego on: - ali što znaju razbojnici, kao što si ti, što je mejdan junački! Čast pokojniku - velik je muž bio! Daj mira mrtvacu; i ako se ne makneš smjesta, otjerat ću te od sebe zauvijek!

Pekri promrmlja nešto kroz zube, ali se odmah izgubi sa svojom četom, razbitom i posramljenom. Ivan Karlović sjaše s konja, i podigavši iz blata kacigu pokojnikovu, otare je rukavom.

- Oprostite, kneginjo, podivljao je svijet. A ja žalim za pokoj nikom kao i vi. Nikad nije bilo takva junaka med nama!

I ban Ivan, podanik i vojskovođa kralja Ferdinanda, poklonivši se duboko kneginji Katarini, pomogne joj do njenog mjesta iza lijesa. Poredali se kneževi konjanici i pop, preplašeni kmeti našli se opet uz kola sa lešinom. Ali sad jaše uz lijes straža počasna, konjica Karlovićeva. Knez Ivan stupa u svojim teškim čizmama, podupirući rukom kneginju, iza lijesa kneza Krste. Tako je, uz šapat pokleklih varošana, ušao sprovod u Koprivnicu. Odatle je kneginja Katarina otpratila kosti svoga vjerenika ili muža do Ogulina i Modruša. Na Modruš-gradu našao je knez Krsto, gonjen

nemirom vremena također na svom posljednjem zemskom putu, pokoj groba.

XI

Dvije su godine prošle. Građanski rat bjesni dalje - kralj Ferdinand okrunjen je u Budimu, Zapolja je razbit kod Tokaja, u kraljevstvu je potpuno bezglavlje. Turci su uzeli Jajce i sad godimice provaljuju u Primorje. - Biskup modruški Nikola morao je iz Novoga kuda se je napokon, kao na sigurno mjesto, bio preselio kaptol modruški, bježati pred Turcima na Krk. Gradi se frankopanski, od Modruša do Trsata, još drže ali nema ljudi u njima da se priječi prolaz Turaka kroz doline - Vinodol je opustošen i popaljen, a lane su Turci doprli do istog Grobnika.

Knez Bernardin živi na Grobniku. Otkad mu je poginuo posljednji sin, i ne živi zapravo više. Starac je u godinu dana sasvim klonuo - zubi su mu poispadali, noge ga ostavljaju, a najgore - u glavi mu nije sve u redu. Podjetinjio je sasvim; sjeća se nesuvislih zgoda svojega života, osobito iz mladosti; htio bi pričati o nečem — a prelomi se odmah, smiješa imena i događaje; muka je i slušati staroga čovjeka koji se je sasvim zgrbio, utanjio, skvrčio u se sa svim svojim udima - i ne zna zašto živi. A ne govori o smrti - spomene se gdjekad svoje matere Izote i njezine grobnice u franjevačkoj crkvi u Senju, no i to mu tek blisne iznorenim mozgom. Čita još uvijek mnogo, vid ga nije ostavio; - ono što pročita ne zapamti savezno. Kraj toga je svadljiv, hirovit, zna biti staračk zloban; gospođa kneginja Katarina koja je kod njega na Grobniku, ima sto muka sa starčićem koji je postao djetetom - i po snu i po umu. Preživio je Bernardin sve sinove svoje - na Grobniku su s njim dva unučica, ali ni ti ne nose frankopansko ime — Stefkovići su, po ocu, mužu pokojne kćeri Bernardinove, Veronike. Pomrle su i Magdalena, udata za Mađara Pongraca i Beatrica, žena Korvinova i kasnije markgrofova; mrtvi su Matija, muž Sofije Heningove, pak Ferant, koji je bio oženjen Marom Brankovićkom, i Krsto. Sam je ostao Bernardin od svoje loze, jer i kad ga baštini sin Ferantov, skrbnik će baštini biti kralj Ferdinand. Pod tu ucjenu Nijemci puštaju u miru starca; zatočenik na Grobniku ionako ne smeta nikomu.

Jer ovo i jest pravo zatočenje. Ni na Grobniku više nema ljudi - potknežin, jednako star kao i Bernardin, par za silu oružanih slugu i ostalo samo žene. Muškarce je pojeo rat; puk je pobjegao i s Polja grobničkoga kad su lani pod Grobnik, haračeći, upali Turci. Očaj je zahvatio majke - u selima bilo je još nešto staraca i djece, ali sav je muški svijet ginuo u bojima i kreševima koja su trovala čitavu zemlju - od mora do međe bosanske, do Drave i još dalje, gdje Erdedi robe Pekrije, a Pekri Erdedije, gdje se do istrage kolju Hrvati s Hrvatima, Ugri s Ugrima, a Nijemci i s Ugrima i s Hrvatima. Stali se po cestama javljati odrpani bokci, luđaci i luđakinje, kojima se pomiješao mozak od straha, gladi i zdvojnosti. Tko da brani bijedan, od nerodice i pohare ratne podivljao puk? Kad su Turci netom bili pod Grobnikom, knez je Bernardin, sjetivši se svojih dana od bojeva na Krbavi, stavio na se gvozden oklop, opasao mač i htio sa ono par kmetova što su mu ostali, sa kosama i vilama, provaliti iz kule, odbiti Turke. A pao je pod samim oklopom od gvožđa! Morali su ga silom odvratiti od lude smrti! No kad je starac morao zatim kutriti na kuli i gledati s visa kako mu gore polja pod Grobnikom, sasvim mu se smutio um - odonda je još hirovitiji i sitničaviji. Nesreća je htjela da je izvan zidina ostala i mlada Luce, kneževo miljenče, djevojčica od šesnaest godina, unuka pokojnog prastarog kaštalda 22 crkve koji hvala bogu nije ni doživio ove strahote. Luce je bila pošla da potraži svoju kozu. Turci su je uhvatili u gromačama, osramotili i izranili, iskrvavili i ostavili polumrtvu. Kad se je djevojka probudila iz besvijesti i ljudi je našli i doveli u kulu, um je siroti bio pomračen. Grčila se, pjena joj izlazila na usta — kričala u užasnim hropcima da je đavao u njoj. Svijet je lako vjerovao da ima opsjednutih od đavla; a Luce je, od djeda kaštalda, negda morala bila uhvatiti par hebrejskih i grčkih riječi - i te je riječi neprestano opetovala u svojim napadima. Na užas kneginje Katarine glas o opsjednutoj stao se širiti tako da su nesretnicu Lucu odbijali svi ljudi - nečastivi je u njoj i dok ne izađe iz nje, prokleta je od boga i izopćena od ljudi!

Sam je pop Martin napokon popustio praznovjerju svijeta. Jutros su Lucu odvukli u crkvu, svezali i pop Martin je, pri gorućoj svijeći, nad nesretnicom čitao molitve. Imao je pop stare, rukom

---

22 *Kaštald,* upravitelj

pisane liste iz davnih vremena sa kletvama kojima se izgoni vrag iz čovjeka. Kneginja nije htjela pustiti kneza Bernardina da prisustvuje zaklinjanju, ali se knezu više ne može dokazati ništa. Dva je sata stajao u hladnoj crkvi, šapćući nešto pokatkad kroz svoja sasvim bezuba usta. I kneginju je potresao prizor. Luce se, preplašena tamjanom, svijećama i visokim glasom popovim, grčila kao nikad - krvava joj je pjena izlazila na usta, cijelo se tijelo trzalo, lice požutjelo kao da je od davnog mrtvika.

Uz popa stoji sa visokim križem dječačić u crvenoj roketici.23 Kaštald pali tamjen, crkva ozvanja od vapaja ljudi. Pop čita, i sam sa strahom, čudnovate riječi obreda kojih gdjekad i ne shvaća -zazivlje sveca za kojega nikad prije nije čuo.

- Glava njihova, čelo Ilijino, oči Izaije, usta Davidova - mir njihov da bude vsegda i svim rabom božjim! Sveti Sisine, obuzdaj tvojim strahom vraga, da slišešć ime tvoje ne imet oblasti duh zali!

Pop se zanio u drevnu molitvu i, uočigled đavola napasnika, kričao i sam s luđakinjom. A sjetivši se iz svoga djetinjstva kletava o vukodlaku, upleo bi i njih u zaklinjanja koja je čitao s lista.

- Iziđi iz ovog groba, đavle pakleni, dili se odmah u pusto misto di orač ne ore ni sijač ne sije!

Miješajući kletve, pop je napokon visoko podigao škropilo i tri puta zavapio prijeteći iza glasa:

- Zaklinjem te, nečisti duše, zapreščaju ti, ulože, vraže, duše zali!-

Gospođa kneginja ne uzmože podnijeti - odvukla je na silu iz crkve kneza Bernardina. Vani je bar zrak i svjetlost.

Popločanu terasu kule miluje zimsko sunce. Nema ni ćuha vjetra — bit će dan topao premda su skoro Svisveti.

Knez Bernardin stoji uz ogradu i gleda Polje - široko je, veličajno i sad kad na njem nit rudari rude kopaju, niti orač brazde ore, nit se loza zeleni, nit mandula cvate. Što misli knez?

Sate je uz njega ovako gospođa Katarina. Gore, u gradu, ima slika Beatrice Frankopanske od talijanskoga slikara; dao ju je načiniti Bernardin kad mu je kći polazila za markgrofa Jurja.

---

23 *Roketica,* košuljica

Kneginja Katarina vidjela je i zavoljela tu sliku - i svoju je nošnju uredila sasvim prema odori koju ima Beatrica. Ruho kao da je više od duvne nego od svjetske plemkinje - visoka bijela peča sa dva široka uglačana krila i crna, sasvim uska odjeća, zatvorena dovrh vrata. Tako se oblači i kneginja Katarina već dvije godine - a sad ima i onaj isti mirni, umni izražaj patnje na licu i u očima, kao što je na slici Beatričinoj. Bila je žena najvećeg muža svoga vremena - nikad se vrata bračne sobe nisu zatvorila za njima, nikad je nije zagrljaj plamene žudnje sjedinio s onim koga je toliko ljubila. Ta i poznavala ga je jedva - i vjenčanje samo bilo je tek bolesni san. vjerenica je, vjenčana u smrti; udovica, dok ni ženom nije bila! Katarina nosi svoju crninu i tugu sa smirenjem vjere i strpljenjem mučenice za koju nema života na zemlji — žrtvovala se je dokraja da bude uz ovoga starca, oca svojega Krste, i da polagano umire s njim. Jer kakav je i život ovo? Ova Luce koja je poludjela od rata, ovaj poharani kraj, ovi ljudi što se lome u vječitom strahu i vječitoj bijedi? Grobnik je groblje, kao što je groblje i pusti Modruš što ga čuva mrtav ban ------

Na terasi sjedi, pravije, leži, u dugoljastoj pletenoj naslonjači ohmeštrica Lucija. Ima joj preko devedeset - oglušila je potpuno, vid ju je ostavio, skvrčila se i ona, klijenuta je; ne može na noge. Njoj koja je u djetinskim danima uzgajala Bernardina, kao da je suđeno da preživi i starca, kako je on preživio sve svoje. Između starca i starice, koji su izgubili i pravo sjećanje na život, kneginja Katarina poput duvne milosrdnice samo još plaho čuva nit vanjskoga življenja—ustaje se, jede i spava po nekom redu; ali da nema ovo dvoje unučadi od Stefkovića što se sad igraju na rubu terase, nikad ne bi grad odjeknuo ni od smijeha ni od jasne riječi. Kneginja moli, stara Lucija kunja cijeli dan, knez bunca nesavezno o svem i svačem - Grobnik je groblje živih.

Bernardin, kao da je smislio nešto osobito, okrene se kneginji. Oči mu se zacakle od neke sretne zlobe kojom je često objavljivao svoje nesklapne misli.

Pop Martin čita iz stare pisane knjige. Sad su štampane — knjige. A ja imam jednu staru pisanu. Pop Ivan je pisao. Iz Vrbnika. I napisao je pod evanđelje: pisec bi hotel piti! Pisec bi hotel piti!

Bezubi starčić uzvrpolji se u drhtavom, mljaskavom smijehu. I odmah odgega do Lucije. - Ona je sasvim gluha, ali Bernardin najradije njoj u uho viče svojim sipljivim glasom.

— Znaš kako su se zvale ovakve vještice prije? Sad je Luce luda.
Juresnice su se zvale, juresnice!

Starac je kričao sasvim u uho Luciji koja ga je jedva vidjela kraj sebe a čula ga nije nikako. I pošto nije opazio ni tračka razumijevanja na njenom, od starosti sasvim prebrazdanom, licu, povikao je, što je mogao jače, još jednom:

-Ju-re-sni-ce!

Tako je svaki dan. I ne prođe časak, knez zove k sebi kćer: kneginju nazivlje svojom kćerju i, makar je neprestano bocka i ne daje joj počinka od hira, ne može ni trenutka biti bez nje; jedva dočeka da joj istrese što od svojih doživljaja koji se ukrštavaju, bježe, zapleću, postaju polumaštom.

— Dvije su bile Jalže, da znaš, kćeri. Jedna Jalža, koja je pošla
za Celjkoga. I druga kći Martinova - ne, nije, kći Beatričina. Prvu je otrovao Celjski, a drugu su otrovali kad je još sasvim mala bila.

Udes Elizabete Frankopanke koju je muž, grof Celjski, otrovao radi Veronike Desinićke, i rana smrt Jelisave, kćeri Beatričine i Korvinove, koju je Bernardin nekoć snovao napraviti kraljicom ugarskom, često su dolazili na pamet starcu. Radi Jelisave Celjske bio je planuo rat između Frankopana i Celjskih; za malu kćer hercega Ivaniša nije se pravo znalo od čega je umrla. Bernardin je, podjetinjivši, maštao mnogo o otrovima, spletkama, dvorskim poklonima i slavama. I sad je stao pričati kneginji Katarini kako je kao dvorski paž jedini on znao poljubiti ruku kraljici kad su bili u Napulju da je dovedu. Ali se odmah zameo i, bez ikakve veze, uzdigao pest i opet, sa bezrazložnim smijehom, zlobno prijeteći, mljasnuo u lice kneginji:

— Avunculus noster 24 —

A kad kneginja nije razumjela što hoće, Bernardin se rasrdio.

-Avunculus noster, duka 25 od Ferrare! —

I pošao je do djece, zaboravivši da je uopće i nešto htio reći.

Ništa, ništa nije ostalo od „muža neukrotive hrabrosti i smionosti", od čovjeka najvećeg uma i najsvjetskijeg odgoja među velikašima hrvatskim. Bernardin više i ne pita što se događa u

---

24 *Avunculus noster,* ujak naš

25 *Duka,* vojvoda, knez

kraljevstvu - i sina Krste sjeti se rijetko, zaboravljajući pače i to kako i po čem je na Grobniku s njim gospoda Katarina.

Prišao je k djeci i promatra kako se igraju. Misli li uopće nešto? Pažljivo prati dječju igru.

Dva se dječačića, dvije zlatne glavice rumenih obraščića, ne brinu ni za koga. Niti znadu niti slute da su jedini oni živi ovdje, dok oko njihove mladosti i njihove radosti lutaju sjene. Uhvatili se u kolo, hopsaju i pjevaju:

Miš mi je polje popasel, popasel,
Jojeh meni, jojeh meni, Što budem
žel!

Djeca su pjevala kiticu za kiticom dugu pjesmu o maci koja je pojela mišiće. Pak je došla lasica s lasićima, pak vuko s vučićima, pak medo s medićima. Najednom se knez uhvati s djecom u kolo.

- Hodi, kćeri, hodi! - zvao je kneginju.

Poskakujući klecavim nogama, knez je doveo djecu do samog ruba kule. Uzdigavši drhtavu ruku, stao je među djecu i, hopsajući, u bezubom smijehu, starac je kćeri pokazao Polje grobničko. Garišta su još sura od požara turskog — u zimskom suncu, pust se kraj čini beskonačnim, zamrlim do krajnje mede zemlje.

— Miš mi je polje popasel, popasel!

Knez je pjevao hriptavim, prepuklim glasom, potancujući nožicama koje su bile iskrivljene, grbave od starosti.

Kneginju prođe smrtni trnac. Razumjela je. Iza jutrošnjeg zaklinjanja luđakinje u crkvi, iza razora što ga je donio rat, ovo bijaše preužasno. Silni knez Bernardin, u blesastom grohotu djeteta, plesao je sam nad propašću svoga roda i imanja!...